

VE İNSAN OTOMOBİLİ YARATTI

Çeviren: Şemsa Yeğîn

İLYA EHRENBURG

İLYA EHRENBURG

VE İNSAN OTOMOBİLİ YARATTI

ÇEVİREN: ŞEMSA YEĞİN

PAYEL YAYINLARI : 144
Çağdaş Romanlar : 16

ISBN 975-388-126-6

Dizgi : Payel Yayınevi
Dizgi operatörü : Birgül Kılıç
Düzeltili : Filiz Koçer
Baskı : Özal Matbaası
Cilt: : Esra Mücellithanesi

İlya Grigoryeviç Ehrenburg, 27 Ocak 1891'de Kiev'de doğdu, 1 Eylül 1967'de Moskova'da öldü. Babası mühendisti. Moskova'da lise öğrencisiyken devrimci örgütlerle işbirliği yaptığı için 1908'de tutuklandı ve liseden atıldı. Aynı yıl Paris'e gitti. İlk şiir kitabını 1911'de yayımladı. 1. Dünya Savaşı süresince cephede savaş muhabirliği yaptı. 1917'de Rusya'ya döndü. Moskova'da çeşitli yazar örgütlerinde çalıştı. Sovyet gazetelerinin dış yayımlar sorumlusu olarak Avrupa'ya gönderildi. *İzvestiya* gazetesi adına İspanya İç Savaşı'nı izledi. 1941'de Sovyetler Birliği'ne döndü. Savaşın sonuna dek güçlü kalemıyla Naziler'e karşı yüzlerce yazı, şiir, öykü yazdı. 1942'de yayımladığı *Paris Düşerken* adlı romanıyla Stalin Ödülü'nü kazandı.

Ehrenburg'un ilk şiir çalışmalarında simgeci, biçimci şiirin etkileri görülür. 1. Dünya Savaşı, düşüncelerini ve sanat anlayışını değiştirdi. 1916'da yayımladığı *Arifeler Üstüne Şiirler*'de burjuva yaşam biçimini ve emperyalist savaş yeren şiirler vardı. 1919'dan sonra düz yazıya yöneldi. *Julio Jurenito* (1922) adlı romanı insan-toplum, duygu-görev çatışmalarını yergiyle ele alır. Batı dünyasına güçlü bir saldırı niteliği taşıyan *Paris Düşerken*'le kendisini tüm dünyaya tanıttı. Bu romanda Fransa'nın 1939 yılından önceki görünümlerini, çeşitli sınıflardan kişiler aracılığıyla güçlü bir gerçeklik duygusu yaratarak işledi. Aynı dönemin ürünleri olan *Fırtına* ve *Dipten Gelen Dalga* II. Dünya Savaşı'ndaki Alman saldırganlığına karşı Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde beliren güçlü direnmeyi, iki ayrı roman yapısı içinde ancak aynı karakterlerin öyküleri etrafında, bir ırmak-roman biçiminde ele alıyordu. *Fırtına* Ehrenburg'a ikinci bir Stalin Ödülü kazandırdı.

Ve İnsan Otomobili Yarattı romanında, adeta belgesel bir çalışma yaparak yirminci yüzyılda gittikçe yükselen bir hızla insanların yaşamını allak-bullak eden otomobil tutkusunun uygarlığımıza neler getirip-götürdüğünü çarpıcı bir üslupla anlatmaktadır.

Yapıtın İngilizce adı: The Life of the Automobile

•

İlk basım: Mayıs 2000

İLYA EHRENBURG

VE İNSAN OTOMOBİLİ YARATTI

Çeviren
ŞEMSA YEĞİN

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

Çağdaş Romanlar dizisinden çıkan bazı kitaplarımız:

YASIMI TUTACAKSIN
Dominique Lapierre/ Larry Collins

KÖRLEŞME
Elias Canetti

KURTARILMIŞ DİL
Elias Canetti

KULAKTAKİ MEŞALE
Elias Canetti

SÖZCÜKLER
Jean-Paul Sartre

YAŞAM YOLU (2 Cilt)
Anton Makarenko

KONUK KIZ
Simone de Beauvoir

BAŞKALARININ KANI
Simone de Beauvoir

TARÇIN KOKULU KIZ
Jorge Amado

FIRTINADAN SONRA
Howard Fast

ÖZGÜRLÜK YOLU
Howard Fast

SUÇSUZLAR
Howard Fast

ELİSE YA DA GERÇEK YAŞAM
Claire Etcherell

VE GÖZYAŞLARINIZI TUTUN
Miguel Otero Silva

ARTAMONOV AİLESİ
Maksim Gorki

YAZARIN NOTU

BU kitap bir roman değil, zamanımızın bir g ncesidir. Kahramanlar birer d ş ürünü olmadığı gibi öykü de, yazar tarafından uydurulmuş değildir. Ancak yazar, kahramanlardan herhangi birinin resmi açıklamalarına bağlı kalmaktansa, bu kişilerin hareketlerini kendi açıklamalarıyla yansıtmayı seçti; böyle bir seçme hakkını kendinde bulmaktadır.

Yazar, bazı durumlarda gerçek adların yerine uydurma adlar kullanmayı gerekli gördü. Yaşamları hiçbir biçimde genelleştirilemeyecek kişiler için seçti bu yolu.

Borsa başlıklı bölümle *Yollar* başlıklı bölümün iki ve beşinci kısımlarında yazar bazı ayrıntıları değiştirmek, birkaç kişiye bir tipte birleştirmek ve olayları yoğunlaştırmak özgürlüğünü kullandı. Öteki bölümlerde, eldeki malzemeden, yani gazete haberleri, toplantı ve mahkeme tutanakları, anılar, günlükler ve özel mektuplardan yararlanmayı ve kendi kişisel gözlemlerinden sapmamayı amaç edindi.

14 Haziran 1929, Paris

İÇİNDEKİLER

Yazarın Notu.....	7
1. Otomobilin Doğuşu.....	11
2. Yürüyen Bant.....	33
3. Otomobil Lastikleri.....	69
4. Bir Şiirsel Arasöz.....	93
5. Benzin.....	111
6. Borsa.....	141
7. Yollar.....	165
Adlar Dizini.....	199

Ne var ki, Bernard'ın yaşamına azar azar bir huzursuzluk sızmaya başladı. Gördüğü aptalca bir filmle başladı her şey. O güne dek Bernard yalnız kapıcının çocuklarıyla sirke gitmişti. Arkadaşları bir sinemaya sürüklediler onu, Bernard gördüğü her şeyden hoşlandı: Dörtmala giden bir at, çok yüksek bir evin damındaki Apaçi, su kertenkelelerinin yaşamı... Her cuma sinemaya gitmeye başladı bu kez. Zararsız bir eğlenceydi bu. Sinema bir sokak ötedeydi ve acıklı, dokunaklı melodramlar oynatıyordu. Ama başına ne geldiyse orada geldi. Kapkaranlık sinema salonunda, şapur şupur öpüşen çiftlerin ortasında ve projektörün ninni gibi gelen gürültüsü içinde, durup dururken birden titremeye başladı. Bernard: Perdede hızla giden bir otomobil görmüştü. Sinema salonundaki tüm izleyiciler o arabanın içindeydi sanki. Bernard birden kendisinin de hızla bir yere gitmekte, yarışmakta olduğunu sandı. Bunun dışındaki her şey çarçabuk silindi zihninden. Otomobilin genç bir futbolcuya ait olması, delikanlının sevimli nişanlısının bir kır evinde onu beklemekte olması ve iki gencin, kızın babasının hışmına uğramaktan fersah fersah kaçması umurunda bile değildi. Bernard'ın gözleri otomobilin yanıp sönen farlarıyla ıslıl ıslıl görünüp kaybolan ağaçlardan ve tozdan başka bir şey görmüyordu. Sinema salonundaki havanın çok bunaltıcı olmasına karşın keskin bir rüzgâr çarpıyordu yüzüne. Öyle ki, teni gerildi ve yandı. Bernard öyle bir kendinden geçti ki, ayağa kalktı. Arkasında oturanlar bağırdı: "Heeey! Otursana be!" Filmin bitmesini beklemedi Bernard. Fırladı çıktı sinemadan. Ona ne! İster evlensinler, ister evlenmesinler! Umurunda değildi! Kafasına çok şey, üstelik bir anda dank etmişti. Bernard eve gitmedi. Boş sokaklarda hızlı hızlı yürüdü. Şu evler de, perdedeki ağaçlar gibi yanıp sönseydi, ahh! Yürüdü, yürüdü, evinden oldukça uzaklaştı, Granada'da ya da Kuzey Kutbu'ndaydı belki, kim bilir!

O günden sonra yıllığı bir kenara bıraktı. Eski bir Pirene kılavuzu, birkaç harita ve bir pusula aldı. Ancak, yerinden kıınıldamadı. Estrapade Sokağı'ndaki evinde otururken dünyayı dolaştı durdu. Kendini tutabiliyordu daha.

Derken evine yeni bir yılan süzüldü. Çok tatlı tıslıyordu. Bu bir radyoydu. Bernard'ın günleri, gene de fena geçmiyordu. Ama gecele-

ri, çıldıracak gibi oluyordu. İçi tüylü, pomponlu terlikler vardı ayağında. Ama şöminesinin başında oturmuyordu; hayır dünyayı dolaşıyordu. Dudakları coşkuyla kıpırdıyordu. Eli radyonun istasyon arayan düğmesindeydi. Burası Barcelona... Burası Karlsruhe... Sonra Almanca bir sözcük, "bitte." Bach. İspanyollar. Bir çarliston. Oxford'da yarışı kazanan at. Hollanda'daki fiyatlar. Bir İtalyanca dersi: forte, morte, caneloni. İsveç'teki tutucuların zaferi. Kremlin'in çanları: *Enternasyonal* Marşı. Bir çarliston daha. Dünya böğürüyor, meliyor, miyavlıyor. Charles Bernard, hani o bir vakitler sigara kâğıdı işiyle uğraşan Charles Bernard, pomponlu tüylü terlikleriyle dünyayı dolaşıyor. İpincecik bıyığı sara nöbetine tutulmuş gibi kıvranıyor, yüzü mosmor. Şu köhne odanın suskunluğu içinde gerçekten ürkünç bir görünümü var. Ne var ki, onu kimse görmüyor. Daha hâlâ evinde, Estrapade Sokağı'nda.

Peki sonra? Sonra kaçınılmaz bir olay oldu. On binlerce insanın belinin bükülmesi boşuna değildi çünkü; yürüyen bantın gıcırdaması boşuna değildi; şaşmaz harflerin her gece Eyfel Kulesi'nin tepesinde yanıp sönmesi boşuna değildi. Otomobille kaynayan Paris sokakları, o müzikli yılanın tıslaması kadar kıskırtıcı ve kandırıcı afişlerle kaplıydı. Charles Bernard, yıllığı anımsadı. Perigueux'deki kız kardeşini anımsadı. Bulutları, *Doğa-Severler Yıllığı*'ndaki çeşitli bulutları, örneğin kümülüs, sirro-kümülüs ve sirro-stratus bulutlarını hayranlıkla izleyebilirdi. Sonunda şu bilinmeyen keten kuşlarını görebilecekti! Hele lavanta!... Ahh! Ne güzel kokar kim bilir!

Ancak otomobil ucuz değildi. Bernard karar veremiyordu. Derken filmi anımsadı, sinemadaki hareketini anımsadı ve bir koşu kopardı: Kendisini otomobil satıcısında buldu. Satıcı, halim selim görümlü bir adam olan Bernard'm, o kaplumbağa-adamın er geç kendisine başvuracağını biliyormuşçasına sakın, dostça ve güler yüzle karşıladı onu.

Bernard harikulâde bir otomobil aldı: On beygir gücü, on sekiz ay taksit, sarsıntısız, çelik gövde ve daha birçok şey ve de üstelik otomatik çakmak ve şahane bir vazo... Bernard o gece Barcelona radyosunun miyavlamasını bile dinlemedi. Uyumadı da. Tozlu koltukta sessiz sessiz oturdu. Yalnız, arada bir kollarını havaya kaldırıp indiriyordu. Uçuyordu belki. Hazreti Adem'in günah işlemesinden sonra, çimenlerle

kaplı topraklar nasıl ıpslak olduysa, onun gözleri de öyle dolu doluydu.

Her sabah şoförlük kursuna gidiyordu. Çabucak öğrendi araba sürmeyi. İki hafta sonra sınava girdi. O eski sigara kâğıdı tüccarı öyle bir dikkatliydi ki! Ve arabayı öyle güzel sürüyordu ki! Bir dört yol ağzına daha beş dakika kala yavaşlıyor, savulun dercesine koma çalıyordu. Bir başka otomobili geçmeye asla kalkışmadı. Yavaş yavaş ve akıllı uslu, bir kaplumbağa gibi sürdü arabayı ve elbet tüm sınavları başarıyla verdi.

Sonra gezi hazırlıklarına başladı. Kendisine bir hırka, bir ilk yardım çantası ve bir de yol haritası aldı. Son bir kez Botanik Bahçesi'ne, kuşlarını beslemeye gitti. Yarın Perigueux'ye hareket ediyordu. Açıkçası, kız kardeşi Louise'e gidiyordu. Ama aslında, kuşlara söylediği gibi, kardeşini düşünüyor değildi Bernard: "Baylar, keten kuşlarına gidiyorum ben!.." Botanik Bahçesindeki kuşlara itiraf etmediği tek şey vardı. Bunu kendi kendine itiraf etmeye bile korkuyordu: O olağanüstü rüzgâr, yüzüne yüzüne vurmaya, onu kıpkırmızı etmeye başlamıştı bile.

Ve böylece, o kendi halinde, o içine kapanık adam Charles Bernard, Perigueux'deki kız kardeşine gitmek üzere yola çıktı.

Başlangıçta yavaş yavaş, sakına sakına sürdü otomobili Bernard. Yeni bir arabayla ilk beş yüz kilometrenin hızlı sürülmemesi gerektiğini biliyordu. Şoförlük kursunda böyle öğretmişlerdi ona, otomobil satıcısı böyle söylemişti, kullanma yönergesinde de böyle yazılıydı. Ama gene de, saatte otuz kilometre hız, Bernard'a korkunç bir uçuş gibi geliyordu. Öyle hızlı gidiyordu ki, sanki, tepeleri, ağaçları, insanları birbirinden ayıramıyordu gözü. Her şey, tıpkı sinemada gördüğü gibi bir belirip bir yitiyordu. Arabayı durdurdu. Sağına soluna bakınıp keten kuşu aranacaktı nerdeyse. Ne de olsa hayli uzaklaşmıştı Paris'ten. Tam bakınmaya hazırlanıyordu ki, gözleri tekerlerdeki civatalara takıldı. Sonra yola devam. Kendinden geçerek hızı biraz artırdı. Kilometre göstergesi birden sola kaydı ve rüzgâr, ansızın dünya kadar çoğaldı.

Vay canına, hepsi de yalancıydı demek! Otomobil satıcısı yalan söylemişti, kullanma yönergesi yalan yazıyordu. Yeni bir otomobili onların dediğinden çok daha hızlı sürebilirdi insan. Aman ne iyi! Emeklemek için almamıştı bu arabayı. Bir kaplumbağa değildi Bernard. Botanik Bahçesinin canı cehennem! Ama dur, Charles! Acelen ne? Louise tam sekiz yıl bekledi. Bir gün daha bekleyiversin. Ne yani, tut ki lavanta çiçeklerini görmeye gidiyorsun. Durdur arabayı! Şöyle bir dinlen! Uzan şu otların üzerine! Buranın otları koyun tüyleri gibi yumuşacıktır. Bu konuşan, Charles Bernard'dı. Şu eski sigara kâğıdı tüccarı yani. Ama ikinci Charles, bu konuşmayı yanıtlamadı. İkinci Charles'ın bildiği tek bir şey vardı. Salıncakta havalanıyormuşçasına içinde kabaran o şey ve rüzgâr. Gözlerini kıstı. Bir şişe kanyak yuvarlamışçasına sarhoştı. Sırıttı. Gaza bastı. Hızlandı da hızlandı.

Tren, kartaldan daha hızlı gider. Ama bir sinek, küçücük, minicik bir sinek, en hızlı giden treni geçebilir. Kırlangıç, bir sinekten daha hızlı uçar. Ama bir otomobilin geçemeyeceği kırlangıç yoktur. Bernard bunu bir gazetenin pazar ekinde okumuştı. Ama şimdi kırlangıçları düşünmüyordu. Kilometre göstergesine bile bakmıyordu: Sayılar onun nesine gerekti. Otomobil almış başını gidiyordu. Uzun, dümdüz bir karayolu. Yoksa yavaşlasa mı... Ne de olsa yeni bir araba... İlk beş yüz kilometre... Bir vakitler kâğıt işleriyle uğraşan adam, dalgın dalgın mırıldandı: Yoksa?... Ama bir otomobil kendini bilirdi. Ne de olsa hızla giden, arabanın kendisiydi. Bernard'a ne bundan? Taksitle alınmış bir araba... Hem, kendisi sigortalıydı... Peki yaşamı? Kırlangıçlar? Artık düşünmenin yararı yok. Gülümsemesi silindi bile. Rüzgâr, yüzünü acıtmaya başladı. Gözleri sımsıkı kapalı. Bernard hiçbir şey göremiyor şimdi. Sağa döndü. Belki dönen Bernard değildi. Sağdan soldan “duymadı” sesleri. Sonuçta tek bir tümce: Otomobile ne oldu?... Ne olacak, gayet açık!... Bernard bir an için gözlerini bile açtı. Gayet açık: Otomobil çıldırdı. Olur böyle şeyler. Kullanma kitabında bir başlık: “Motor Hastalıkları,” alt başlık: Akıl Hastalığı. Beyazlık, parlak bir Güneş ve rüzgâr. Gözlerini kapa daha iyi. İşte sonuna geldin. Karayolu bitti.

Uzun, dümdüz karayolu sona erdi. Şoförlük kursu, sigara kâğıdı, Est-rapade, kırlangıçlar, kuşlar... Her şey sona erdi. Daha hızlı! Daha hızlı, daha hızlı!

Sonra hafif, acı bir feryat. Ağızları iyi bağlanmamış çocuk balonları da böyle yok olur. Camgöbeği ya da Çingene pembesi balonlar. Çılgın otomobil bir uçuşuma doğru hızla yarışıyor. Korkunç ve yalın. Artık binlerce parçası yok arabanın, yalnızca bir tek acımasız istenci var. Şimdi eski ama insansı bir otomobil bu. Kendinden geçme noktasına varan büyük sevinçi içinde, aşağı doğru, ardıc kurularıyla dolu, susuz, acınası bir dereye uçuyor.

Kırlangıçlar ötüştü. Lavanta çiçekleri tatlı tatlı, güzel güzel koktu. 180 A - 74 plaka numaralı araba, yani demir parçalar, cam kırıkları, bir topak ılık insan eti, yakıcı öğle güneşinin altında kımıltısız uzanıyordu.

2

TİTREK bir mum ışığı garip bir gölge oluşturunuyordu duvarda: karışık bir deste teknik resim, gereçler, kâğıt ve şişeler arasında kestiren küçük bir kedi ve daha birçok şeyin yanında, sayısız uykusuz gecenin bembeyaz kestiği zayıf, kuru bir suratın duvarda çizdiği resimdi bu.

Bizim genç düşseverimizin eviydi bu. Komşuları, onun epeydir aklını oynattığını fısıldaşıyorlardı. Gene de, iyi bir adamdı ve elbet, bir yurtseverdi. Bu zamanda yurtsever olmak hayli güç, hatta tehlikeli sayılırdı. Birleşik ve bölünmez cumhuriyetin sekizinci yılıydı bu. Odada, bir de o hızlı Korsikalı'nın, yani devrim düşmanlarını —gizli kralcıları, göçmenleri ve Avusturyalıları— acımasızca silip süpüren o gözü pek adamın resmi asılıydı.

Philippe Lebon'un komşuları ona, cumhuriyetçi orduların yeni bir zafer kazandığını söylediklerinde, doğal olarak teker teker hepsini, özellikle de kralcı ve ajan Yurttaş Mardant'yu candan kutladı. Lebon, devrim olaylarını hiç kaçırmaz, günü gününe izler, yaşamını devrim

takvimine göre düzenlerdi. Herkes gibi pazar günleri de *Déc adi* de tavuk yerdi o. Ne var ki aklı başka şeylerdeydi.

Devrim başladığında yirmi yaşındaydı. İnsanların kardeşliği çılgınlıklarına ve Dr. Guillotin'in buluşuna çabucak alıştı. Devrim, soluduğu hava haline geldi. Artık onun farkında değildi. Dokuz Thermidor'u duyduğunda, şaşkın bir sevinçle gülümsedi. Gene mi?... İki siyasal grup arasındaki alışlageldik kavgalardan biri gözüyle baktı o olaya. Bir beş yıl daha geçti. Yurttaş Sièyes'nin Yurttaş Barras'ya karşı ne tuzaklar hazırladığı kimin umurundaydı? Devrim başarıya ulaşmıştı. Bunu herkes, Pitt bile apaçık görüyordu. Devrim başarısızlıkla sonuçlandı, hepsi de —Jacobin'ler, Directoire ve General Bonaparte da— bunu çok iyi gördü. Bunda ne vardı yani? Yurttaşlar, yurttaşlık görevlerini yerine getirsinler, her masada siyasal polislerin kaynadığı kafelerde ağızlarını sıkı tutsunlardı. Bu konuda tasalanacak bir şey yoktu. Yurttaş Lebon'un gözüne uyku girmemesinin nedeni bambaşkaydı.

Âşık mıydı peki? Cumhuriyetçiler, aşk konusunda (toprağı bol olsun) Capet soylularından hiç de aşağı değildi doğrusu. Örneğin Tallien, Thérèse'inin aşkını yitirdiğinden gurbete gitmiş, ta Mısırlarda dolaşmaktaydı. Sonra bir de şu Korsikalının sevgilisi Creole vardı!.. Philip Lebon otuz yaşındaydı. Tam yaşıydı. Biri kapıyı çaldı. Yoksa gelen o kadın mıydı?... Gel gör ki, kocaman etli bir burnu, kocaman bir ulusal nişanı bulunan, enine boyuna bir yurttaş girdi içeri. Lebon'un bir dostu, eskiden bir Jacobin, on ayrı kulüpte konuşmacı, Chaumont halkının büyük korkusu, ama şu anda, Paris pazarlarında devrimci ağırlıkları denetlemekle görevli, kendi halinde bir memur olan François Barré adında biriydi bu.

"Hâlâ çalışıyor musun?"

"Gördüğün gibi."

"Sana hayranım dostum. Kendi sorunlarına gömülmüşsün, hiçbir şeyi görmüyorsun. Bu arada, Devrimin öldüğünü söyleyebiliriz sanırım!"

Lebon gülümsedi.

"Ne var bunda? İlk kez ölmüyor ki, kardeşim! Yüz değilse bile en azından elli kez öldü mübarek! Devrim denen şey ya ölümsüz ya da uzun yıllar önce ortadan yok oldu."

“Alay etmeyi bırak şimdi! Şu olanlara bak! Olan bitenden haberin var mı? Fouché ve *Manège* Kulübünden yüz yirmi yurtsever daha tutukladı. Kralcılar apaçık komplo hazırlıyorlar. Yurtseverlerin dertleri nedir, biliyor musun? Bira! Şerefsizim bira! Reklam panolarında *Mart Birası* yazıyor ya, bu eşek sıpaları yazıların *Germinal Birası* olarak değiştirilmesini istiyorlar. Siêyes de bir tuzak hazırlıyor. O ne hin oğlu hindir, biliyorsun. Barras desen, eşeğini sağlam kazığa bağlamış. Şimdi her şey generale bağlı... Duymadın mı yoksa ? Toulan’a ayak bastı bile.”

Barré’yi yarım yamalak dinleyen Lebon başını kaldırdı.

“Vay canına! Peki bu Bonaparte denen adamın amacı neymiş...”

“Kimsenin bildiği yok ki! Directoire’ı feshetmeye, gerçek cumhuriyeti, *bizim* 93 cumhuriyetimizi yeniden kurmaya karar verdiğini söylüyorlar. Bazıları da Chonlarla anlaşmaya vardığını sanıyor. Sen ne dersin peki, sen ne düşünüyorsun Philippe?”

“Ben mi? Ben hiçbir şey düşünmüyorum. Böyle şeyleri hiç; ama hiç düşünmüyorum. Benim derdim başka.”

“Yurttaşlık duyguların öldü mü yani?”

“Bana bak, Bonapart ne yaparsa yapsın, devrim bugüne bugün bitmiştir. Bonapart kim oluyor. Şimdi ben eski düşlerimizi gerçekleştirmekle uğraşıyorum. Hani on yıl önce konuşup dururduk ya, o düşler işte. Şimdi gerçekleşecek, inanmıyor musun?”

“Hayır, inanmıyorum. Vaktini boşa harcıyorsun. Bu senin tasarladığın şey çok aristokratik bir eğlence aracı. Biz halkın yararına olacak şeyler yaratmayı düşlerdik seninle.”

“Evet, öyle şeyler düşlerdik! Biz de tersini yapmıyoruz burda! Bak o düşlediğimiz devrim hiçbir zaman gerçekleşmedi. Bazı insanlar mahvoldu, bazıları servet sahibi... İskambil kâğıtları karıştı. Ama aslar, rualar ve karayazgılı ikililer destede kaldı. Neden? Çünkü tüm insanlığın başına bir bela sarılmış: Çalış diye ilenmiş insanoğlu. Rahiplerin ağzından çıkan tek doğru söz belki de budur. İnsanları işten bağımsız kılmak gerek. Capetlerden değil. Seine kıyısındaki buharlı değirmeni gördün, değil mi? İşte o gördüğün buharlı değirmen bütün bildirilerden daha önemli, inan. Uzun süredir bu elimdeki işle uğraşıyorum: Kendi

kendine hareket eden bir taşıma aracı bulmayı kafama koydum. İnsanları makineler taşısın bundan sonra. İnsanların ortak çıkarlarına hizmet budur aslında. Ulusların kardeşliği de buna bağlı. Düşün ki, insanlar bileklerini sağa sola kıvrıarak oturdukları yerde Paris'ten Roma'ya ya da Viyana'ya gidecekler... Bu ne büyük bir mutluluk, düşünsene!..."

"Ama bunlar hep düş!..."

"Bunlar düş idi. Harikulade bir düştü bu! Bak, sana ne okuyacağım, dinle: "İnsanoğlu bilim ve sanatların yardımıyla ya da başka koşum hayvanına gerek kalmaksızın, inanılmaz bir hızla ilerleyen bir araba yapmayı başaracaktır..."

Roger Bacon, tam 180 yıl önce, 1618 yılında yazmış bunları!... Şimdi? Şimdi bunlar artık düş değil. Yarın senin Korsikalı böyle bir arabada gidebilir pekâlâ. Bunu biliyormusun, François?"

Lebon ayağa kalktı. Gözleri sararmış, mum ışığı gibi titriyordu. Sesini yükseltmeden konuşuyor, sık sık derin soluklar alıyordu.

"Bak François, çalışmalarımı tamamladım. Yarın, başvuru mektubunu vereceğim. Lisansı alacağım. Şimdi bütün ayrıntıları söyleyemem sana. Ama şunu da kafana koymanı isterim. İnsanlar hava yoluyla taşınacaklar bir gün. Ama aç kulağını, buharla çalışmayacak bu araçlar! Gazla, anlıyor musun, gazla. Bu gaz, sokakları da aydınlatacak. Makineleri çalıştıracak. İlk gazla hava karıştırılarak sıkıştırılacak, sonra özel bujilerle ateşlenecek. Motor gövdesinin içinde oluyor bütün bunlar. Buhardan çok daha akla yakın. Motor fazla yer kaplamaz böyle olunca ve müthiş bir güç sağlar. Dört beygirin gücünden çok daha fazla bir hız... Yolcuları hiç rahatsız etmeden koca bir posta arabasını çeker böyle bir motor. Şimdi söyle bakalım bu gerçek bir kamu hizmeti değil de ne? Elli ya da yüzyıl içinde, her yurttaşın böyle kendi kendine hareket eden bir arabası olacak. Daha başka makineler de yoksulluğu silip süpürecek. Benim bulduğum makine düşmanlığı, kötülüğü, tembelliği, cehaleti, miskinliği yenecek. İnsanoğlunun yiyeceğe, giyeceğe gereksinimi var. Bir gün hem de yakında, sıkıcı ve yorucu çalışmalar yapmak zorunda kalmaksızın tahıl üreten, öğüten, makineler bulacak insanlar kuşkusuz. Şimdi herkes bir doymuşluk içinde. Ruhunu doyurmanın peşinde yalnızca. Bütün dünyayı dolaşı-

yor insanlar şimdi. Artık anayurt diye bir şey kalmadı. İnsan, dilediği yeri yurt edinebilir şimdi. Olimpos Dağı'ndaki tanrılar kadar mutlu insanlar. Bu gördüğün kâğıt yığını var ya, François, gerçek kurtuluşun garantisi bunlar."

Ama Barré, biraz dik kafalıydı. Arkadaşını kutladı kaba davranmamış olmak için. Bir dakika kadar sustu, sonra gene başladı.

"Ama bak, bizim yüreğimizi '93'te küt küt attıran bu değildi. Biz ahlâkların o harikulade sadeliğini düşünüyorduk. İnsanlar neden ordan oraya koşsun? Bak, işte şu senin kedi ne de güzel uyuyor! Eski Yunanlıların motorlu arabalardan haberi yoktu; mutsuz muydular peki? Makineler insanların sömürülmesine yol açacak. Kıskançlık ve rekabet yaratacaklar. Doğrusu senin beğenmediğin o zahmetli çiftçilik yöntemlerini yeğlerim ben! Hakikate ve kardeşliğe çok daha yakın öylesi!"

Barré, Cumhuriyetçi Beşler Heyetinde yalnızca küçük bir memur olduğunu unutmıştu anlaşılan. Chaumont kentindeki klüpte sanıyordu kendisini. Coştu:

"Biz, dürüst Jacobin'ler, bu makinelere karşıyız! Bak Philippe, seni severim, ama hakikat, dostluktan daha yücedir. Biz, senin bulguna karşıyız. Ruhsat almaya koşma boşuna. Devrim tehlikede, doğru, ama yenilmeyecektir. Devrimler ölmez. Eğer kazanırsak, bu motorları yok edeceğiz. Yerine ormanlar dikeceğiz, Jean-Jacques..."

Bu söz üzerine gülmeden edemedi Lebon... Dosturun sözünü kes-ti:

"Bak, sen bunu anlamıyorsun. Ama göreceksin. Bonapart mutlaka anlayacaktır, ya da bir başkası, kısacası, gelecek beni anlayacaktır."

"Peki Devrim ne olacak?"

"İyi ya işte, bende halkın kurtuluşu için çalışma istediğini doğuran da devrim ya? Bu sabırsızlığımın nedeni de devrim ya? Devrimin ruhu şurda işte. Şu kâğıt yığınının, motor taslaklarının içinde."

Barré tartışmayı bıraktı. Lebon'u severdi, onu kırmak, kavga etmek istemedi. Derin bir göğüs geçirerek kalktı, bir sürahi dolusu şarap içmek ve Yurttaş Sièyes'nin çevirdiği dolaplar konusunda bar-kuşlarıyla içini dökmesiye konuşmak üzere bir kafeye gitti. Ertesi sabah büyük bir

soğukkanlılık içinde yetkililere selam yollayabilecek tanışlarını saptamaya koyuldu. O kurnaz, gazla işleyen motoru düşünmüyordu bile.

Bu arada, Philippe Lebon, şapkasının tozlarını uzun uzun ve hevesle üflemiş olarak mürekkep hokkalarından alınan kaz tüylerinin ölgün ölgün gıcırdadığı ve memurların General Bonaparte'ın geldiğini fısıldaştıkları, insanın içini karartan büroya ruhsat dilekçesini sunmaya gitti. Lebon, ne tüylerin gıcirtısını ne de fısıltıları duymadı bile. Ama kor-kunç motor gürlüyor, tıslıyordu: Bu, yeni çağa doğru yarışan motorun sesiydi.

Philippe Lebon VIII. yılın Vendémiaire ayının altısında, ya da eski takvime göre 28 Eylül 1799 günü bulgusunu tescil ettirdi. İçten yanmalı bir motorda kullanılacak gazı bulmuştu. Böylece, yeni, eşi görül-medik arabaların Paris sokaklarında süzölmeye başlamasından doksan yıl önce, insanlığın rahminde ilk garip sarsıntıların sesi duyulmuş bulunuyordu.

3

“SEVGİLİM, bu ne harikulâde — düpedüz tanrısal bir parfüm!..”

“Ahh, evet, tanrısal! En son buluş: *Fin de siècle* (çağın sonu).”

“Kusura bakmayın Madame Gilbert, biçimi hoşuma gitti, ama bu pomponlar... şey... biraz fazla outré (aşırı) değil mi...”

“Siz ne diyorsunuz, Madame Drouot! *Fashion* dergisinin son sayısını görmediniz mi? *Herkes* ama herkes, Montbéliar Kontesi bile bu pomponlardan yaptırıyor. *Fin de siècle*...”

“Şu yeni danslar gerçekten saçma. İnsan vals gibi başlıyor, sonra at gibi koşuyorsun, affedersin ama adi bir kankan yapar gibi tepineceksin...”

“Aaa, kankan olur mu! En yeni dans bu: *Fin de siècle*.”

“Sanat düpedüz yozlaşıyor doğrusu! Salon’da, tablo yerine o tımarhanelik Cézanne’m bulaştırdığı tuvalleri gösteriyorlar. Işık ve gölge yok tablolarında, canlılık yok... Renkleri bile çekici değil adamın. Sergi üzerine yazı yazacağımı düşündükçe tüylerim ürperiyor. Ya şiir!... Şu yeni dâhiden haberin yok mu? Kim olacak, Allah aşkına, Bay Stéphane Mallarmé elbet! Ağzı laf yapan biri, bu Mallarmé’nin Sully-Prudhomme’dan üstün olduğunu söyledi bana. Oku, oku da gör... Bir ruh doktoru açısından çok ilginç bir şair. Yalan mı, kitabının adına bak-sana: *Anlamsızlıklar*. Benim görüşüme göre bu, sanatın sona erdiğini simgeliyor.”

“Bence öyle değil. Geçici bir moda bu yalnızca — *Fin de siècle*.”

“Clemenceau ne işler beceriyor Allah aşkına? Anatole France Dreyfüs’çülere katıldı. Labori’yi bıraksan belgeleri kendi eliyle çalacak. Mahkeme mahkeme olmaktan çıktı artık... Avrupa çapında bir skandal. Bir mahkeme görevlisinin kılıcı korkusuna milyonlarca insanın rahatı kaçtı.”

“İnsanlar ne yapacağını şaşırdı... Ruh bunalımı. Çılgınlık hali... *Fin de siècle*..”

“Millerand yeni bir komün kurmaya hazır durumda. Dün gösterilerini izledim. Ya o haydut Pottier’nin şarkısı! Kundakçı çeteleri bunlar, düpedüz kundakçı! Aralarında özellikle tehlikeli olan bir kıskırtıcı var Adı Briand. Hükümet de aptalca bir gövde gösterisine hazırlanıyor. Yeni Barbarlara karşı savaşmak üzere hepimiz elbirliği etmeliyiz.”

“Sen işleri biraz abartıyorsun dostum. Bunlar haydut falan değil, düpedüz züppe. Heveslerini alsınlar hele, sonra pıсарlar, görürsün. Eskiden *mal de siècle* (çağın sancısı) vardı, şimdi de *fin de siècle*. Basit bir baş dönmesi bu, geçer, *tasalanma*.”

“Boulevard des Italiens’deki gerçek otomobili gördün mü sen?”

“Dört otomobil!..”

“On bir otomobil!..”

“Bir otomobil sergisi!...”

“Dünyanın sonu diye buna derler işte!...”

“Yok yok, sadece *fin de siècle*!”

Paris, takvim yapraklarına alaylı alaylı bakıyordu. İşte bir yüzyıl daha!... Artık, Paris ne büyük hevesler peşindeydi ne de ağır baskılar. İmparatorluğun kazaklarını görmüştü Paris. Garibaldi'nin gömleğini, Musset'nin boz şapkasını, komünün cesetlerini görmüştü. Balzac'ı ve Michael Bakunin'i, Bay Thiers ve Ravachol'u, Alexander Dumas'ı, İran Şahını görmüştü. Kuşatma sırasında fil eti görmüştü Paris, küçük Mimi'nin gözyaşlarını görmüştü. Görmediği yoktu. Yorucu yinelemelerden başka ne getirebilirdi artık gelecek?

Cumhuriyet otuzuna basıyordu. Çocukluk çağının büyük heveslerini geride bırakalı çok olmuştu. Şimdi, yerine yerleşmiş, kendi halinde yaşayıp gidiyordu. Sevgili Çarımız bize yardım edecekti. Yaşasın Çar ve büyük kazançları!

Kimisi bir makine imparatorluğundan söz ediyordu! Eh, makineler ne hayır getirmişti, ne de bela. Çorap daha ucuzaydı şimdi, top tüfek ucuzlamıştı, yaşam ucuzlamıştı kısacası; servet sahibi olmak biraz daha kolay, devleti yönetmek biraz daha güçlü. Ama genel olarak: *eski hamam, eski tas!*

Uzun saçlı delikanlılar toplumsal devrim naraları atsın, ne çıkar. Hepsi de kırkına gelince bakan değilse bile, hastalıklı birer avukat, dava vekili olacak, *pâté à la Strasbourgeoise* yemeye bayılacaklardı. Genç bir sanatçının tablosuna bir gün burnu büyük izleyiciler çürük yumurta atıyor, resmi ertesi gün Lüksemburg Müze'si satın alıyordu. Düzen yürüyordu, işler yolundaydı.

Parc Monceau'de çocuklar oynuyordu. Oyunlarının adı: Savaşçılık. Ellerinde tahta kılıçlar, bayraklar ve davullar var. On beş yıl sonra hepsi de mahzenlere gizlenmek, yüzlerine kaba saba gaz maskeleri takmak zorunda kalacaklar. Ama şimdilik çocukluklarını yaşıyor, davullara vuruyorlar. On dokuzuncu yüzyıl, son günlerini sessiz, sakin, huzur içinde geçiriyor. Acelesi yok. Ardından atlı kovalamıyor. Aile albümlerinde dolaşacak biraz daha, fırtınalı gençliğini anlatarak biraz daha böbürlenecek.

Ne var ki on dokuzuncu yüzyılı götürecek atsız araba bekletilmekten hoşlanmıyor. Saygısız bir homurtuyla atıldı uykulu bulvarlara. Düşük çeneli ihtiyarlar geri geri çekildi, ödleri kopmuş gibi zıpladılar bir

bir. Ve gerçekten ürken bayanlar, *réticule*'lerinden (el çantalarından) amonyak ruhu şişelerini çıkararak burunlarına tuttular ve böylece bayıldılar. Otomobil, durup durup kalkıyor, kısa aralarla ilerliyordu. Bir kanguru gibi sıçırıyordu. Ansızın homurtusu kesiliyor, sonra birden, hiç beklenmedik bir anda ileri atılıyordu. Sokakları korkunç bir koku sarmıştı. Baharda gürleyen göklerin sesinden daha büyük bir gürültü çıkarıyordu arabalar. Bayağı bir faytondu bu. Yalnız atları koşulu değildi ve birtakım gizli patlamaların buyruğuna uyan bu fayton, Paris'in öfkeden kudurmuş caddelerinde kötü bir yazgının habercisi gibi vızıldıyordu.

Otomobillere gülmek bir alışkanlık haline gelmişti. Ne saçma bir buluş! Eh, motor dediğin kul yapısı, gün gelir bozulur, sürücü de ergeç bir çift beygir alacak! Hem, bu araba çirkin bir şey... İğrenç! İyi bir koşum atı çok daha güzel ve güvenilir! Değil mi ya?

Otomobile herkes gülüyordu, ama bu çirkin, iğrenç arabalar onları rahat bırakmıyordu. Yıldızlar, *café-chantant*'larda ne şarkısı söylüyor-du? Ne olacak, otomobil şarkısı:

Atsız faytonunda Gaston
Kurum satıyor durmadan.

Dans öğretmenleri, benzi soluk genç kızlara yeni dansları öğretiyorlardı: Bay Simon'un Otomobilinin Tırısı ve Bay Salabre'in Otomobilinin Polkası. Genç bir yazar kahramanının yaşamına özgün bir biçimde son vermek için düşünüp duruyordu. François Coppée şunu önerdi: "Bir otomobilin tekerlekleri altında can verdirebilirsin ona!" *Louvre Mağazaları* yeni bir otomobil yarışması açtı. Atları olmayan arabayla kim uğraşacak? Ödüller, XVI. Louis stili bükolik süslemeli bir saray arabası çizen Bay Courtois ile küçücük gözleri bulunan iki katlı bir araba yaratan Bay Selmersheim'a verildi. Bay Mille adında biri de bunların hiçbirini beğenmediğinden bir Kuğu-mobil yarattı. Motor, kuşun karnına yerleştirilecekti. Kuğu, demir dizginlerle motoru denetleyen bir kişiye yetecek büyüklükte bir sepeti çekiyordu.

Bay Panhard ve Bay Levassor ilk otomobil fabrikasını açtılar. Alman Mühendis Gottlieb Daimler'in çizdiği içten yanmalı motordan

üretiyorlardı. Panhard'ın otomobili son hızla Paris'le Marsilya arasını altmış yedi saatte alıyordu. Otomobil, —çok iyi koşullarda— saatte kırk kilometre hız yapabiliyordu. Gazeteler buna “Şeytan tırısı” diyorlardı! Belediye yetkilileri bayağı sinirlenmişti. Kesin buyruklar, kural-lar yağıdırıyorlardı: “Otomobil” denen şeylerin, kent sınırları içinde sa-atte üç kilometreden daha hızlı sürülmesi yasaktı. İyi ki çok değildi bu otomobiller. Panhard ve Levassor'un fabrikası küçücük bir atölyeydi ne de olsa. Otomobil alan, iş gezileri için alıyordu. Zevk gezisine ge-lince, bir çift atın peşinde gezmek, leş gibi kokan pis bir motorun peşinde gezmekten çok daha zevkliydi. Otomobil sürmek için gençlik heyecanı, gençlik gözü pekliği gerekliydi. Fedakârlık isterdi otomobil sürmek. Bu Şeytan icadı, talihi yaver gitmediğinden, Kuzey Kutbu'nu keşfetmeye ya da Alaska'ya altın aramaya gidemeyenlere göreymi.

Kamu yararı üzerine kurulan düşler çoktan unutulmuştu, ama ge-ne de, insanların yüreğinde düşsel bir özlem dolaşmaktaydı. Bazı ev-hamlı kişilere ve delilere göre Bay Panhard'la Bay Levassor, anlaşıl-maz, garip homurtular, gizemli titremeler yapan sıkıcı bir makine üre-tiyorlardı.

Atlar geri geri gitti, gazeteciler dudak büktü! Ne aptalca bir bu-luş!... Ama sonra otomobil makbul sayılmaya başlandı: Émile Zola, bütün tehlikeleri göze alarak atsız bir arabaya bindi. Araba sara nöbe-tine tutulmuşçasına titredi. Ama Bay Zola ta Versailles'ya kadar sür-dü arabayı. Otomobil Kulübü başkanı, Émile Zola için haklı olarak “en aydın çağdaşımız”, dedi.

Zola'mn saçları ağarmıştı. Ama yaşadığı yıllardan çok daha genç-ti. Astımlı ciğerleriyle soluk soluğa yaşıyor, yeni çağın kapısından da süzölmeye çabalıyordu. Yazar dostları Osmanlı haremelerini, Floransa aşklarını ya da terk edilmiş köylü kızın gözyaşlarını anlatıyorlardı ki-taplarında. Zola çok daha başka işlerle uğraşıyordu. Senet borsasmda-ki patlamalara, asık suratlı madencilerin kazma seslerine, makinelerin tıkırtısına kulak veriyordu Zola. Can kulağıyla dinliyordu bütün bun-ları. Ona göre Paris'ten Versailles'a otomobille gitmek, büyük bir kah-ramanlığı simgeleyen bir kır gezmesi olmakla kalmıyordu yalnızca, yirminci yüzyılı incelemek, tanımak demekti; Kulübün başkanına gü-lümseyerek şu yanıtı verdi Zola:

“Gelecek otomobilindir. Buna kesinlikle inanıyorum. Şu anda, böyle bir bulgunun önemini kavramak, getireceklerini saptamak güç. Ama kuşkusuz, uzaklıklar kısılacak ve böylece otomobil, uygarlığın, barışın yeni bir kaynağı olacaktır. Sonunda zenginlik artacak, servetler çoğalacaktır.”

Philippe Lebon, 1798 yılında, herkesin selametini düşünüyordu. Motoru hiçbir zaman yapılmadı. Şimdi, 1898 yılında, Bay Émile Zola Paris’ten Versailles’a otomobille gidiyordu. Émile Zola zenginlikten, servetlerden söz ediyordu... Bu arada otomobil gıcır gıcır dış biliyor, kötü kötü kokuyordu...

Bay Hay, Émile Zola değildi. Ünlü bir yazar değildi. Bir Dreyfüs’çü kahramanı değildi. Sıradan bir avukattı yalnızca. Poitiers’de, Aziz Radegun’da yatırı ve on altı yoksul hanesiyle yasalara, geleneklere uyan sıkıcı yaşantısıyla ayrı bir dünya olan Poitiers’de, insanların Güneş batır batmaz, tavuklarla yattığı bir operetin skandal, Bay Millerand’ın İsa tanımaz sayıldığı Poitiers’te otururdu kendisi. Ne var ki, Bay Hay, ileri görüşlüydü. Paris’e gitmiş, atsız arabayı görmüş bulunuyordu. O gün bugündür, tek bir düşe kaptırmıştı kendini: O arabalardan bir tane almak için vermeyeceği yoktu. Otomobil fırtına gibi esiyordu. Gel gör ki, Bay Hay’ın fırtına gibi esip gidebileceği bir yeri yoktu ve otomobille pek uzaklara gidemeyeceğini biliyordu. “Alt tarafı bir oyuncak,” diyordu arkadaşları. “Hem, tehlikeli de!” Dudak büküyorlardı. Ama Bay Hay, bir atsız araba istiyor, okul çocukları nasıl Şef Hawkclaw’a uygun kahramansı bir ölüm düşlerlerse o da bir otomobil almayı öyle düşlüyordu.

Otomobil pahalıydı. Bay Hay, zamanı gelir diye biraz saman saklamış bulunuyordu. Paraya kıydı. Mezarına götürecek değildi ya. Belki de bir daha hiç gerekmezdi para, kim bilir. On altı yoksul hanenin halkı haç çıkarıp Tanrı’ya sığındılar ve kilerlerine gizlendiler. Vali hemen bir karamame çıkardı. Bay Hay’ın dostları, bu çılgın adamı yola getirmeye çabalıyordu hâlâ:

“Mehun yakınlarında inekler bir otomobile saldırmış, sahibi az kalsın ölüyormuş. Triel yakınlarında bir yerde bir boğa bu arabalardan bi-

rine toslamış, sürücüsü kendini bir çukura atmış. Neyse ki adamı kurtarmışlar...”

Bu can sıkıcı sözler Bay Hay’in bir kulağından giriyor, ötekinden çıkıyordu. Onu kimse durduramadı. Güzel bir nisan günü, karısıyla birlikte bir otomobil gezintisine çıktılar. Otomobil, tam gaz gidiyordu: Belki de saatte otuz kilometre! Motor inledi, ıkındı, sıkındı, elinden geleni yaptı. Motor yepyenydi, pırıl pırıldı tekerlekleri. Ama Bay Hay’in yüreğindeki sevinç, dünya kadar eskiydi: Ölümle yarışlıyordu.

Önüne çıkan ilk dik yokuşu inerken frenler patlayınca, gözü pek çift, kendilerini arabanın altında buldu. Ya da daha doğrusu çiftçiler onları otomobilin altında buldu. Bu korkunç makineye yaklaşılmaya korkuyordu hepsi. Uzaktan uzaktan baktılar.

Bay Hay’e anıt falan dikilmedi. Kendisi hiçbir şey bulmuş değildi. Atsız bir araba almış ve karısını kırlara gezmeye götürmüştü yalnızca. Tüm yaptığı buydu Bay Hay’in. Zola, korkunç felaketi gazetelerden öğrendi. Ancak Zola, gazeteciler gibi otomobile sövmeye kalkmadı. Hayır, sonuç ortadaydı. Frenlerin daha sıkı olmasını sağlamak gerekiyordu. Otuz yıla kalmaz, mutlu torunlar otomobil kazalarına şaşılası olaylar gözüyle bakmaya başlardı.. Zenginliğe gelince, kuşkusuz giderek çoğalacaktı servetler. Bay Émile Zola yeni çağın, yirminci yüzyılın adamıydı ve bu nedenle iyimser bir adamdı.

4

BARNEY Oldfield otomobil yarışında birinci geldi. Sıradan bir bisiklet yarışçısıydı eskiden. Araba kullanmayı yarıştan bir hafta önce öğrenmişti. Talihi yaver gitti. Ya da belki talih değil de. Henry Ford adlı genç bir mühendisin yaptığı yeni 900 otomobilinin küçümsenemez becerileri, üstünlükleri yardımcı olmuştu ona. Ama Ford, utku peşinde değil, dolar peşindeydi. Zengin de değildi. Düşlerinin gerçekleşmesi için, hiç değilse azıcık bir sermaye edinmesi gerekiyordu. Yarın, sermayecilerle önemli bir toplantı yapacaktı. Henry Ford, geniş, ağaçlıklı bir yolda yürüyüp duruyor, yarınki görüşmenin provasını yapıyordu. Önce o kin tüten kalantoru, hiçbir şeye —ne insanlık ahlâkına, ne Bay

Ford'un dehasına, ne de normal motora— inanmayan para tüccarını aldı karşısına.

“Yanlış kapıyı çalıyor musun peki?... Gelecek, elektriğin değil mi? Belki de uygun bir elektrik motoru da otomobili yürütür. Elektrik enerjisi depolamayı düşünebiliriz örneğin? En azından ülkenin büyük nehirlerinde... Hem, küçük uzaklıklar da var, yani, demek istiyorum ki, taksiler...”

Bay Ford, azarlayıcı bir tavırla burnunun ucunu oynattı.

“Motor bağımsız olarak düşünülecektir. Küçük uzaklıklar, küçük sorunlardır. Amerika bir eğlence parkı değildir. Amerika dev bir kıtadır. Elektrik enerjisi depolamak, izninizle sadece hikâyedir. Oysa Standard Oil şirketinin benzin depoları elle tutulur şeylerdir. 1890'larda yaşamıyoruz baylar ve yeni bir bulgunun tartışmasını yapmıyoruz burada. İçten yanmalı motorlar bütün uzmanlar tarafından kabul edilmiş bulunuyor. Günümüzün en seçkin adamından, Thomas Edison'dan söz etmek isterim burada. Elektrik konusunda ondan başka kime söz düşer, sorarım size? Ve Thomas Edison bana ne dedi, biliyor musunuz? ‘İnsanoğlunun talepleri hem çok hem de karmaşıktır. Kuşkusuz, bu motorlardan gerektiğince yararlanılacaktır!’ ”

Sermayeciler dikkatle dinlediler. Gözlerinden doygunluk, inanmışlık ve biraz da huzursuzluk okunuyordu: 100.000 dolar sokaktan toplanmıyordu. Onca parayı vermeden önce, her şeyi ince eleyip sık dokumak gerekti.

Bay Ford konuşmasını sürdürdü:

“Bildiğiniz gibi benim 900 model yarışta birinci oldu. Şimdi iş konuşalım baylar. Otomobil merak ve ilgi uyandırmaktan daha büyük işler yapabilir. Örneğin kazanç getirebilir.”

Bay Ford ayağa kalktı. Pazar ayını vaizi gibi ciddi ve tane tane konuşuyordu. Geniş alınlı, alımlı bir görünümü vardı. Ne kehanette bulunuyordu bu böyle? Yoksa Kenan Diyarı'nın mis kokulu ormanlarını mı anlatıyordu?...

“İlk bir yıl içinde, iki bin otomobil çıkaracağız. Diyelim A Modeli. Çift silindir. Sekiz beygir gücü. Motorun yapısı mümkün olduğu

kadar yalın olacak. Öyle ki, en beceriksizler bile, hatta kadınlar, delikanlılar bile kullanabilmeli bunu. Fiyat da ona göre, ucuz olacak. Otomobillerimizin tanesini 850 dolardan satacağız. Dört yıl içinde yılda 10.000 otomobil üretmeye başlayacağız. Böylesi bir özgüven, şaşırtıcı görünebilir size. Ama ben, Amerika'daki tüm fabrikaların bir yılda çıkardığı arabaların toplamı kadar otomobilin tek bir günde üretilebileceği olasılığını görüyorum. İyi bir örgütlemeye bakar bu. O kadar. Otomobil sanayii mutlaka ön plana çıkmalıdır.

“Ben sahsen yürümeyi severim. Kuşların cik ciklerinden ve saman kokusundan çok sevdiğim şey yoktur belki bu dünyada. Ama yaşam, benim kişisel beğenilerimden çok daha karmaşık ve ben, kendi açım-dan değil, yaşam açısından bakıyorum sorunlara.

“Halka yapacağımız çağrının taslağını okumama izin veriniz bay-lar: ‘Boşa harcanan beş dakikalık zaman, pencereden dışarı atılmış bir dolar demektir.’ ‘Ve kafanızı dinlendirecek, ciğerlerinizi temizleyecek en güvenilir ilaç: Temiz hava.’ Ve son olarak: ‘Bir işadaminin aile yaşamına olduğu kadar, iş yaşamının günlük gereklerine de uygun yanıt verecek bir otomobil. Uygun hız. Uygun yapı. Uygun fiyat.’ ”

“Nasıl oluyor da fiyatları o kadar düşük tutabiliyorsun?”

“Her şeyden önce ileri görüşlülüğümüz bunu olası kılıyor. Dondurma üretiyor değiliz ki, serin yaz günlerinden korkalım? Bugün biraz dişimizi sıkacağız. Yarın, bu alçakgönüllülüğümüzün karşılığını yüz katıyla alacağız. Uzun yıllar ilersini düşünerek yapmalıyız hesaplarımızı. Her seferinde yüksek kazançlar getiren, ama hiçbir vakit büyük alıcı kitlelerine ulaşamayacak pahalı otomobiller üretmektense, malımızı zararına ya da yalnızca maliyetine satıp piyasayı kuşatmak daha akıllıca bir davranış olacaktır.

“İkinci olarak: üretim sürecinin iyi örgütlenmesini sağlayacağız. İnsanoğlu kadından, yani bir başka insanoğlundan doğmadır. Makineleri de makineler üretmelidir. İşçilere gelince, hepsinin birer makineye dönüştürülmesi, makinenin işini görmesi gereklidir. Çalışırken düşünmeyi bırakacaklar. Bu, düşlerde geliştirilen bir uydurmaca değil, emek sorununa getirilebilecek tek akla uygun çözümdür. Makine üretiminde, zihinsel işlevleri olmayan bir adam, en uzman mühendisten daha elverişlidir.”

“Peki bunu nasıl gerçekleştirmeyi tasarlıyorsun? İşçilerimiz zenci değil ne de olsa. Onları yola getirmek kolay olmuyor...”

“Yaşamın sarsılmaz yasalarıyla başlıyorum işe. Daha önce de söylediğim gibi, kuşların şarkısına bayılırım. Ama ben, şarkı söyleyemem. Ne yazık ki, sesim güzel değil. Ama tenor Caruso’nun sesi olağanüstü. Bildiğim kadarıyla da yüz binlerce dolar değerinde. Eşitlik sadece tehlikeli değil, doğaya aykırıdır. Ben nasıl şarkı söyleyemezsem, işçiler de çalışırken düşünemezler. Ancak, gene de kendilerinin özgün bir özelliği olduğunu göstermek isteyenler çıkarsa, bunların fabrikada yeri olmayacaktır. Bazıları kâşif olacak, bazıları da dilenci ya da katil. İşçilere uyacağız. İşlemleri ve süreçleri basitleştirerek yavaş yavaş bedensel ve zihinsel çabalarını hafifleteceğiz. Çoğunluk bize minnettar kalacak. Tam istediğimiz gibi olmayanlar, burnunun doğrusuna gidenler de çıkacak elbet. Beni bir makinenin önüne koyun, haftaya kalmaz deli olurum. Tekdüzelik bana göre değildir, hiç gelemem böyle şeylere. Yaratmalıyım ben, durmadan yeni şeyler peşinde koşmalıyım. Bana öyle geliyor ki, sizin suyunuzda da yaratıcılık kaynıyor. Ama bizim gibi kaç kişi var şu dünyada? Biz, Amerika’nın beyinleriyiz. İşçileri Güneyli zencilerle bir tutuyor değilim, yanlış anlamayın. Tersine, onları köle gibi çalışmanın yükünden kurtarmak istiyorum. Deneme devresinde başarılı olur, makinelere alışır, kendilerini makinelere ayarlayabilirlerse aylıklarını yükselteceğiz. Ve gün gelecek, kendi işçilerimiz bizden otomobil satın alacaklar, göreceksiniz...”

Sermayeciler birbirlerinin yüzüne baktılar. İşlerinden biri kendinden geçerek sesli sesli güldü hatta. İşbilir, akıllı başında bir adamdı bu Ford doğrusu ve bu anlatılanlar onları hem coşturuyor, hem de biraz şaşırtıyordu.

“Şaşkınlığınızın nedenini anlamıyorum, baylar. İşçiler Caruso gibi şarkı söyleyecek ya da devleti yönetecek demiyorum, yanlış anlamayın. Bu gibi deli saçmalarını Avrupalı sosyalistlere bırakalım. Ama işçiler otomobil alacak hale gelecekler. Bu bir fiyat sorunudur. Bir litre gazın bir dolara satıldığı günleri anımsayanlar vardır içinizde kuşku-

suz. Benim çocukluğumda babamın çiftliğinde gaz lambası lüks sayılırdı.

“Biraz konu dışına çıkmama izin vererseniz, şunu belirtmek isterim ki, Amerika, bugün, gerçek erginliğe, gelişmeye giden yolun başında bulunuyor. Gerçekten de Tanrı’nın ülkesidir Amerika. Son derece uyanık, akli başında ve Hıristiyan ahlâkının değerlerini korumayı başarmış insanların ülkesidir Amerika. Bir kast toplumu savunucusu olduğum sanılmasın sakın. Hali vakti yerinde olmakla birlikte, basit bir aileden geliyorum ben şahsen. Ancak bazı düşseverlerin kafasındaki demokrasiyi saçma buluyorum. Deha yok bu demokraside, seçim aritmetiği var yalnızca. Eski dünyaya bakın bir. Bir doktor kalkar, bazı ülkelerin felçli olduğunu söyler. Ne kollar, ne de bacaklar beynin merkezlerine baş eğmiyor artık. Kendi başına iş yapanlar, para kazananlar altınlarını çoraplarına tıkıyorlar, o değerli birikimlerini tutkuya, oburluğa dönüştürüyorlar. Bu, kan dolaşımını engelliyor. İşçiler her geçen gün greve gidiyorlar. Senet piyasası kolay kazançlar peşinde koşuyor, Böyle bir demokrasi ne yollarımızı geliştirebilir, ne yeni üniversiteler inşa edebilir, ne de müzeler açabilir. Kültür, batıyor baylar. Başka çaresi yok. Başiboş bir düşçünün dudaklarından dökülen demokrasi, bir sıfırlar toplamından başka bir şey olamaz.

“Otomobil yarışı, gerçek demokrasinin ta kendisidir. Kazanmayı hak eden kazanır. Ereğime varırsam, ufak tefek siyasi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmadan ülkenin yönetimine katkıda bulunacağım. İyi, teknik okullar yapacağım, alkol düşkünlüğünü ve fahişeliği temizlemeye çalışacağım. Göçmen akını yüzünden ruhsal uyuşukluğa sürüklenen, uyurgezer hale gelen işçi sınıfını yeniden eğitmeye adayacağım kendimi. Son olarak, ahlâki değerleri yalınlaştırmak, sağlıklı bir yaşama biçimi getirmek, insanlarla Doğa Ana’mız arasında denge kurmak için mücadele edeceğim. Görüyorsunuz, kuşlarıma ihanet ediyordum değilim!...

“Bu masanın çevresinde, Ford Otomobil Şirketi’ni kurmak için toplanmış bulunuyoruz. Herkes istediği kadar yatırım yapar, kazanca

istediği oranda katılır. Ben, sadece bir teknisyenim. Makine planı yaparım ben, işin teknik yönüyle ilgilenirim. Sabit sermayenin dörtte birini, A modelinin dizaynını ve emeğimi koyuyorum bu işe. Değerli vakitlerinizden birkaç dakika aldığım için beni hoşgörürsünüz... Vaktinizi boşa harcadığınızı düşünmezsiniz umarım. İyi birer Amerikan yurttaşı, iyi Hristiyanlar değil miyiz ne de olsa. Başaracağız... Ancak baylar, en büyük kâr payını alacak olan insanlıktır, unutmayın. Otomobil, evrensel zenginliğin garantisidir.”

Bay Ford'un iş ortakları, öyle bir inanmışlık içinde gözlerini kapayıp açıyorlardı ki, kilisede, Kenan Diyarı'nın mis kokulu ormanlarından söz eden rahibi dinledikleri sanılırdı. Eh, ne de olsa iyi birer Amerikalı ve iyi birer Hristiyandı hepsi... İçinde bulundukları anın büyük önemini kavramış bulunuyorlardı.

Ancak iş ortaklarından hiçbiri yoktu şu anda. Henry Ford, parkın ıssız patikalarında yapayalnız ve de yavaş yavaş yürüyor, dudaklarını hafif hafif oynatıyordu. Çevresi kuşlarla doluydu. Hepsinden çok kara kırlangıçları seviyordu Henry. Rastlantıya bakın ki, kara kırlangıç saatte 180 mil hız yapıyordu. Ama biz kuşkusuz kara kırlangıçları bile geçeceğiz... Ford sıcak sıcak ve bir hayalet gibi gülümsedi. Yarın anlaşma imzalanacaktı. Yarın, yeni bir yaratık, gür sesli, hızlı ve yenilmez bir yaratık insanlığın yaşamına katılacaktı. Yolları açın bakalım, gelen var, yolları açın!...

Bay Henry Ford, yoluna girmişti, yürüyecek ve istediği yere varacaktı. Kara kırlangıçlar, bir şiir gibi cik cikleyerek uçtular.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜRÜYEN BANT

1

İŞÇİLER uzun saflar halinde dizilmiş. Bir bölüğü somun sıkıştırıyor, bir başka bölük vida döndürmekte, bir üçüncüsü çamurlukları takıyor, bir başka grup tekerlek kenarı boyuyor, beşinci grup dingilleri kalıplıyor. Adam elini bir kaldırıyor, bir indiriyor. Kırk saniyede bir bu hareketi yinelemek zorunda. Makinenin acelesi var. Şakası yok.

İşçi otomobilin ne olduğunu bilmez. Motorun ne olduğunu bilmez. Bir cıvata alır, somuna takar. Somunu sıkıştıracak anahtar, bir sonraki işçinin kalkık elinde, havada beklemektedir. On saniye geç kalsa önündeki makinenin hareketini kaçıır. Çünkü makine beklemez. İşçi elinde cıvatası ve ücretinde yapılan bir kesintiyle kalıverir. On saniye — hem oldukça uzun hem de çok kısa bir zamandır. İnsan, on saniyede, bütün yaşamını anımsayabilir, insan on saniye hiç soluk alamayabilir. Ama bir cıvatayı eline alıp ona bir somun sıkıştırmak zorundadır. Yukarı doğru, sağa, yarım bir dönüş, sonra aşağıya. Bunu yüzlerce, binlerce kez yapar. Sekiz saat, durmadan bunu yapar. Yaşamı boyunca bunu yapar. Ve yaptığı, yapacağı tek şey budur.

Şasiler uzun atölye boyunca emekleyerek ilerler. Bunların geldiği yol, tekerleklerin sürüldüğü yolla kesişir. Tekerlekler havada döner. Şaşıye varmak için acele etmektedir tekerlek. Bir adam bir tekerleği takar. Onun yaşamdaki amacı yalın ve tektir. Sol arka tekeri takar, hep arka ve hep sol teker. Sağ dizini kırmaya alışmıştır. Sol bacağı kımıltısızdır. Başını yalnızca sağa eğmeye alışmıştır. Hiç sola bakmaz. Artık bir âdemoğlu değildir o. Yalnızca bir tekerlek, sol arka tekerlektir. Ve yürüyen bant durmadan ilerlemektedir.

Şasiler alt bantta, karoseriler üst banttadır. Karoser dehşet verici bir kesinlikle, can çekişircesine aceleli bir atılımla kaportanın içine gömülür. Buna “evlilik” denir. Ama hiçbir insanoğlu, bir başka evliliğe böylesine tam tamına uyarlanamaz. “Evlilik” tam bir buçuk dakika sürer. Adam eğilir: Bir somun, küçük bir civata. Yürüyen bant ilerler.

İpek bir kuşak değil bu. Demirden bir bant. Bant bile değil. Bir zincirdir. Teknolojinin mucizesi, insan zekâsının zaferi, kazançların çoğalması bu. Düpedüz bir demir zincir bu. Burada yirmi beş bin tuktukluyu birbirine zincirliyor.

Pierre Chardain montaj hattında çalışır. Arka suspansiyon yayını monte eder. Elinde yay kelepçesi vardır. Şasi hareket eder. Pierre Chardain’in bir dakika on iki saniyesi vardır. Kelepçeyi sıkıştırır. Gerektiği gibi çalışır. İyi çalışır. Ne de olsa üç çocuğu vardır. Saatte dört frank yetmiş beş santim ücret alır. Fazlasını ister. Yeni bir yatak almak istemektedir çünkü. Aydınlık bir apartman dairesinde oturmayı bile düşlemektedir. Oturduğu yerin pencereleri yüksek duvarlarla çevrili küçük bir avluya bakar. Dört yaşına gelen küçük kızı bir türlü yürümeye başlamamıştır. Çok şeyler düşler o. Kelepçeleri daha hızlı bağlamaya çabalar. On saniye, ya da yirmi saniye kazansa, kârdır.

Şimdi artık bir yay kelepçesini takmak yalnızca elli beş saniye sürmektedir. Tamam, bunu başardı. Kesinlikle, tam tamına elli beş saniye. Şimdi, Pierre’in önünden saatte yetmiş şasi geçmektedir. Gene o aynı dört frank yetmiş beş santimi almaktadır. Yatak satın alamadı. Kızı hâlâ yürümeyi öğrenemedi. Karamsar ve dalgındır eve giderken. Hep susar. Yürümeyi unutmuştur sanki. Bildiği tek şey, yayları kelepçelemek. Elli beş saniyede. Vaktinden beş yıl önce ölecek Pierre. Ama artık otomobiller, altı santim daha ucuza mal oluyor.

Jean Lebaque, Suresnes’de oturur. Conta yapar. İhtiyar bir anası, iki çocuğu vardır. Pierre gibi pek çok güzel düşü vardır onun da. Yüz contaya dört frank alır. Yaşamayı unutmuştur. Öfkeden kudurmuştur âdeta. Dostlarıyla oturup zar atan, gülüp oynayan Jean Lebaque değildir o artık. Hayır. Bir Amerikan makinesidir. Yüz yirmi conta yerine

iki yüz yirmini conta üretmeye başlar. Ailesine güzel şeyler alacaktır. Ama olmaz. Otomobil ucuzlamalıdır. Eğer Jean Lebaque contaları daha kısa zamanda üretiyorsa, parça ücreti değiştirilmelidir. Yüz parça başına dört frank alırken, şimdi iki frank seksen santim almaktadır. Ha gayret, daha hızlı çalışayım, dedi. İki yüz otuz contaya çıktı. Ama olmaz ki, bir Amerikan makinesi değil ki o. Tükendi Jean. Düştü. Doktor grip olduğunu söyledi. Kendisi bunun karamsarlık olduğunu biliyordu. Ne yaparsa yapsın, isterse canını çıkarsın, saptanan ücretten fazlasını alamayacaktı. Umut yoktu. Umulacak şey yoktu. Salt acele etmiş olmak için acele etmek zorundaydı, o kadar.

İşçiler aceleliydi. Mühendisler aceleci. Ve Bay Citroën acele ediyordu.

Yayla gibi ofislerde daktilolar çatır çutur işliyor, daktilo kızlar harıl harıl çalışıyordu. Lucie Neuville. 318 numara. Haydi, çabuk! Daktiloya kâğıt geçirme kırk dört saniye. Bir mektup üç dakika on dokuz saniye. Okuyup denetleme elli saniye. Karbon kâğıdını yerine koyma dört saniye.

Kronometreli adam bir tezgâhtan ötekine koşuyor. Kronometresi kolunda. Elinde kâğıt kalem. Saniyeleri sayıyor. Koluna bakıyor, not alıyor. Ölüm fermanı değil bunlar, daha ucuza mal olacak otomobildir.

Mühendisler aceleci. Yeni bir model peşindeler. Düşünüyorlar. Daha büyük bir hız. Daha fazla konfor. Daha düşük maliyet. Motor mümkün olduğu kadar az benzin yakmalı. Bir Ford, yirmi milde bir galon yakıyor. Eh, ama Amerikalılarda benzin de bol, dolar da. Bir Citroën daha azına, aynı uzaklık için 0.63 galon benzine razı olmalı. Alıcı kendini beğenmiş, altı silindirli araba istiyor. Alıcı kibar, gürültüsüz motor istiyor. Alıcı sıkı, fazla para vermek istemiyor. Her şey iyice hesaplanmalı: Yağ filtresi, koltukların biçimi... İşte bilinmeyen bir alıcı, bir satış mağazasının vitrinine bakıyor. Değişik modellere göz gezdiren. Mühendis eve metroyla gitti. Arabası yok. Ama bilinmeyen alıcı vitrinin önünde durdu bile. Mühendisin acelesi var. Yeni modeli, gelecek otomobil sergisine hazır etmek zorunda. Birkaç ay sonra, bu model geçersiz olacak. Mühendisler yeni bir model çıkaracaklar ortaya. Yoksa burdan canlı çıkamazlar. Bant derler buna, durmaz, gider.

Bay André Citroën kaşlarını çatı. Onun da kendine göre dertleri vardı. Peugeot üretimini durmadan artırıyordu. Peugeot, Cardan tipi bir model çıkarıyordu. İhtiyar Ford, fabrikalarını yeniden açmıştı. Ford'un da mühendisleri vardı. Onlar da oturup düşünüyorlardı. Yeni pazarlar! Daha çok reklam!

Bay Citroën, aynı Pierre Chardain gibi çalışıyordu. Yaşamı, yaşamayı hâlâ anımsıyor muydu acaba? Otomobiller önünde vızır vızır. Fordlar, Fiatlar, Peugeotlar, Renault'lar. Milyonlar. Yığın yığın insanlar. Ve şu dünya ne kadar küçük! Dünyayı sarmak ne kolay!

Japonlar otomobil kullanmıyordu. İnsan kullanıyorlardı. Bak hele! Ne barbar şu Japonlar! İnsan saatte yalnız beş mil hız yapar. Citroënse elli mil. Böyle yavaş gitmenin âlemi var mı! Bir Japon çıkar, seni geride bırakır. Ama Japonlar inatçıdır! Ford'un işleri tıkırında. Bütün işçilerinin birer otomobili var. Citroën işçileriye bisiklet düşüyle yaşıyorlar daha. Ama dur, Citroën günlük üretimi üç bine çıkarsa, onun işçileri de otomobil düşlemeye başlayabilirler. Ne büyük mutluluk olur bu onlar için. Hem de kendisi için! Evet, üretimi artırmak gerek. Ama önce, talebi artırmalı! Havanın reklamını yapacaksın: Pazar günleri otomobilinizle kırlara açılmazsanız, ömrünüz üçte bir oranında kısalcaktır. Yaşamın reklamı: İnsan bir kez yaşıar.

Fordlardan, Peugeotlardan, Renaultlardan ve Fiatlardan kötü kötü, uğursuz hırıltılar geliyor. Hırıltıları boğuk ama. Ne de olsa gürültüsüz otomobil bunlar. Yağ filtreleri bile var. Ve dünya öyle küçük ki! Rusya'da bir devrim. Çinliler birbirlerini kesiyor. Ya Afrikalılar? Onlar ağaçlara tırmandı düpedüz.

Bay Andre Citroën'in bir kumarbaz olduğunu herkes bilir. Özellikle Bakara tutkunudur. Elinde bir dörtlü ya da beşli var. Daha kâğıt ister: Kim bilir, Ford'un dokuzlusu vardır belki, nesine gerek. Oyun sürer de sürer. Bakarsın Bay Citroën ne var ne yok hepsini alır, bakarsın kaybeder. Fiyatları düşündü. Yeni modeller çıkardı. Her şeyi göze aldı. Ama asıl önemli olan hızdı!

Pierre Chardain arada bir Bay André Citroën'i düşünürdü. Citroën'in çok mutlu olduğunu, öyle olması gerektiğini düşünürdü. Yalnız aydınlık bir evi değil, pırıl pırıl bir yaşamı vardı adamın, öyle ya. Bay André Citroën'in soluk almaya fırsat bulamadığını, Bay André Citro-

en'in ona, yani Pierre Chardain'e durmadan ilerleyen bir demir zincirle kelepçeli olduğunu bilseydi!... Bir bilseydi!

Citroën fabrikalarındaki donanım, harikuladeydi. Yalnız makine ve tezgâhları değil, ısıtma donanımını, güçlü vantilatörleri, cam çatıları da ithal etmişlerdi. Bay André Citroën aydınlanmış bir üreticiydi. İnsanlar otomobili bulmuşsa, yaşamak için acele ediyorlarsa, dünyada kimya ve yoksulluk denen şey varsa, alıcılar her geçen gün biraz daha fazla şey istiyorsa, suç onun muydu yani? Bay Citroën çağının bir hizmetlisiydi. Görevini yapıyordu.

Citroën fabrikalarında yirmi beş bin işçi çalışıyordu. Bir vakitler hepsi ayrı bir dil konuşurdu. Şimdi suskunlar; hiç konuşmuyorlar. Yakından bakılacak olursa, bu insanların ayrı ayrı yerlerden geldikleri hemen anlaşılır. Parisliler var aralarında, Araplar var. Ruslar, Bretonlar, taşralılar, Çinliler, İspanyollar, Polonyalılar, Afrikalılar ve Annamlılar var. Polonyalı, bir vakitler toprak sürmüş, İtalyan koyun gütmüş, Don Kazakları bağlılıkla Çar'a hizmet etmişti. Şimdi hepsi aynı yürüyen bantın başındaydılar. Birbirleriyle hiç konuşmuyorlardı. Giderek insansız sözcükleri, koyun postu ya da yeni sürülmüş tarlalar kadar sıcak ve kaba sözleri unutmaktaydılar.

Makinelerin sesine kulak verdiler. Her birinin kendine göre bir gürültüsü vardı. O dev şahmerdanlar bum bum ötüyor, frezeler cıyak cıyak bağılıyor, delme makineleri vıyaklıyor, presler küt küt iniyordu. Taşlama tezgâhları homur homurdu. Kasnaklar göğüs geçirmekte, demir zincir yılan gibi tıslamaktaydı.

Makinelerin gürültüsü köylüleri ve Çinlileri sağır etmişti. Gözleri cam cam, boş boş bakıyordu artık. Dünyadaki her şeyi unutmuşlardı. Gökyüzü ne renktir, doğdukları köyün adı nedir onu bile bilmiyorlardı şimdi. Boyuna somun sıkıştırıyorlardı. Otomobil gürültüsüz olmalıydı. Mühendisler oturmuş düşünüyorlar. Sağır ve dilsiz bir motor yapmak gerek. Nasıl olacak bu? Şu valflar, işte şunlar hâlâ konuşma sevdasında. Valfları susturmak gerek. Alıcı sinirli! Bantın başındaki işçide sinir kalmamış. Yalnız elleri var onların. Somun sıkıştırmaya, teker bağlamaya yarayan eller.

Citroën'in reklamcıları denizin ve dağların, Loire kıyılarının, Alp geçitlerinin, çam ağaçlarının ve ozon gazının reklamını yapıyorlar. Cit-

roen fabrikaları makinelerin kötü soluğuyla dolu. Zehirli gazlar, kızgın yağ kokusu, keskin asit dumanları, alkol, gaz, boya, emaye kokusuyla dolu. Madenler asitle zımbalanıyor. İşçiler egzama oldu hep. Madenler zımpara taşıyla temizleniyor. İşçiler hep vereme yakalandı. Madenler otomatik tabancalarla boyanıyor. İşçiler zehirleniyor. Dökümhanelerde işçilerin gözleri yağ ve sülfürden yaşıyor hep. Gün ışığına bakamaz oluyorlar yavaş yavaş. Ama neyse, fabrikada Güneş yok ki. Kalıplar taşınıyor. Göz mü gerek, kulak mı, yoksa yaşam mı gerek onlara? Elleri var ya, bantın başında duruyorlar ya.

İşe yeni girmiş biri Pierre Chardain'e: "Bu akşamki toplantıya geliyor musun?" diye sordu.

Pierre başını iki yana salladı. Hayır, gelmiyordu. Yeni gelen daha bozulmamıştı. Hiçbir şey bilmiyordu daha. Kitaplara, tartışmalara, eğitim toplantılarına inanıyordu, dünya devrimine inanıyordu. Pierre artık hiçbir şeye inanmıyordu. Gençliğinde sessiz sakin çalışmıştı. Günde on saat çalıştı ama kimse dürtmedi onu, kimse koşturmadi. Gereçlerini ve demiri seviyordu. İşinden zevk alıyordu. Kendi kendisinin efendisiydi. O günlerde kitap okur, toplantılara giderdi. Emeğin zaferine, insanların kardeşliğine inanırdı. Ama baktı ki, kendi efendiliği beş para etmiyor! Freze tezgâhı milimetrenin yüzde biri kadar hassas işliyordu. Artık Pierre makineyi değil, makine Pierre'i kullanıyordu. Şimdi yay kelepçesi takıyordu yalnızca. İnsanların kardeşliğini falan unutmuştu. Tek bir şey anlıyordu: Hiçbir şeyin değişmesi olası değildi. Yürüyen bant gidiyordu. Bunun karşısına hangi tartışmanın gücü çıkabilir ki? Gık dese tekmeyi yer. Atarlar onu. Bir başkasını, Afrikalı birini ya da bir çocuğu alırlar işe. Şu zincir kelepçelerini kim olsa yerine takar... Pierre artık toplantılara gitmiyor, yoldaşlarıyla görüşmüyor. Öteki insanlar neye yarar? Karşılıklı oturup susuşmaya mı?

Karısının düşleri sönmemişti ama:

"Şansımız yaver giderse Vanves'e taşınırız... Orada hava temiz..."

Pierre susuyordu. Yanıt yok. Şansımız? Yay kelepçeleri yay kelepçeleri olarak kalacaktı. Saat ücretine beş metelik ekleseler, tereyağı fiyatları yükselecekti. Vanves'de temiz hava ha? Belki öyledir, temizdir belki. İyidir. Ama orayla fabrika arası bir saat çeker. Bir saat de dö-

nüş... Oysa Pierre öyle yorgun ki. Garip bir yorgunluk bu. Ona sorarsanız, bir çeki odun kırabilir ya da hiç soluk almadan yarım mil koşabilir. Bedensel bir yorgunluk değildi bu. Kafası evet, kafası yorgundu. Çabuk! Banttaki otomobil gitmeden kelepçeyi tak! ... Dostlarının adını, neye benzediklerini, yüzlerini unutmuştu artık. Karısının ona ne sorduğunu anlamadı. Elini şöyle dalgın ve üzgün sallayarak, “çekil başımdan!” dedi.

Karısı zaman zaman sinemaya götürürdü onu. Kaskatı, duyarsız ve uykulu uykulu otururdu orda. Karanlıkta gözlerini güçlkle açık tutabilirdi. Bankerin şu küstah konuğuna neden öyle sırnaştığını anlayamıyordu bir türlü... Çevresinde, sigara dumanları ve titrek ışık çizgilerinin doldurduğu hava, öteki izleyicilerin, dingil taşıyan ya da civata sıkıştıran adamların belirsiz düşüncelerini taşıyordu. Eli ayağı kırık, kolu kanadı kopuk düşünceler... Kürekle ikiye bölünmüş solucanlar gibi kıvranan düşünceler. Düşünce bile değil bunlar, yarı unutulmuş imgerlerden oluşan bir mekanik zincir... Bir mağara adamının düşleri bunlar, sağır ve dilsiz bir adamın gevelemeleri, tüm bunlar bir hesap makinesinin sayıklamaları, duvar kâğıdı yerine, dudaklar yerine, ilaç yerine tabur tabur insan. Sinemada oturan sıradan izleyici gibi görünüyorlar. Bunların her biri, birer ikişer frank verip bilet almışlar. Sansürün görmelerine izin verdiği bir toplum melodramı izliyorlar. Bu sanattır, aşağı sınıfların kültürüdür bu, Paris'tir bu. “Dünya'nın ışığı” Paris. Düşünceler kıvranıyor, bacaklar uyuşmuş, gözler sedef sinema perdesine bakmaktan kamaşmış. Projektör titremekte. Bant ilerlemekte.

Ve birden bir gürültü kopuyor. Yüzlerce gırtlaktan çıkan gülme sesi bu. Kahkaha sesi. Valflardan çıkan gürültüye benziyor: “A-ha-ha-ha, O-ho-ho-ho!” Sinema gürültüye boğuldu... Perdede görülen şu: Küstah konuk dans ederken düştü. Paldır küldür düştü ve monoklunu ezdi. Şuna bakın! Nasıl da yapıştı yere! Bak bak, kalkamıyor, emekliyor yerde! Ha-ha ayağının üstüne basamıyor! Nasıl da burnunu siliyor! Ho-ho-hoh-ho! Mağara adamları bir dakika kadar pençelerini havaya kaldırıp homurdadılar. Can çekişen bir neşenin pırıltıları dolar gibi oldu gözlerine. Sonra ışıklar yandı ve Pierre'in gözleri donuklaştı.

Bay André Citroën'in içi rahattı. Pierre Chardain öleceği güne dek kelepçeleri elinden bırakmayacaktı. Hiçbir vakit devrim yapmayacaktı. Bir bayram gününde ya da bir tatilde ne neşeden, ne de üzüntü ya da öfkeden kimseyle kavgaya tutuşmayacaktı. Makine görevini yapmıştı: Bir insanı parçalara ayırmış, sonra yeniden monte etmişti. Elleri daha çabuk hareket ediyor, göz kapakları daha seyrek inip kalkıyordu. Dış görünüşüyle, sıradan bir insandı o da. Kaşları vardı, sırtında yeleği vardı. Sinemaya giderdi. Ama onunla konuşamazdınız. Artık bir insan değildi. O bantın bir parçasıydı yalnızca: Bir cıvata, tekerlek ya da bir vidaydı. Başkaları gibi yemek, kadınlarla yatmak ya da gülmek için yaşamazdı. Yok, onun yaşamı daha büyük bir anlam taşıyordu. Otomobil üretmek için yaşıyordu O. On beygir gücü, gürültüsüz motor, çelik gövde...

Pierre eve giderken ağzını açmadı. Karısı bir şeyler söylemeye çabalıyordu:

“İlginç bir filmdi. O siyah saçlı herifin ne mal olduğunu ta başında anlamıştım. Ya sen, sen anlamadın mı?”

Pierre yanıt vermedi. Karısı bütün gün çalışmıştı: Çamaşır yıkamış, kömür taşımış, yerleri ovmuştu sabahtan beri. Sırtı ağrıyordu. Omuzları tutmuyordu. Her yanı ağrıyordu. Ama o bantın başında durmuş değildi. Siyah saçlı adamlardan söz edebilirdi. Ancak Pierre, ağzını açmadı. Suskun suskun soyundu. Yatağa uzandı. Gene suskun. Bir şeyler düşünüyor. Ama ne? Siyah saçlı adam mı aklına geldi? Bir otomobil? Ya da ölüm? Yok, hayır, yastığının yanı başında, duvar kâğıdı üzerindeki lekeyi düşünüyor Pierre, şu leke, ağzında piposu bulunan bir insan başına benziyordu! Hayret! Ve de iğrenç! İşte, duman tütme-ye başladı pipodan!... Uzun uzun baktı bu lekeye, uzun uzun düşündü. Sonra:

“Şuraya bir şeyler asmak gerek...” dedi karısına.

Karısı çorap yamıyordu hâlâ. Pierre apaçık, ama boş gözlerle elektrik ampulüne bakıyordu. Gözünü kırpmadı bir süre. Soğuk ışık içine akıyordu sanki. Kafası karıştı: Pipolu kafa, kara saçlı adam, onun tökezleyip düşüşü — gülünç, çabuk, çabuk. kelepçeyi tak!... Pierre'in

eli, sağ eli alışkın bir hareketle kalktı, sol eli kımıltısız duruyordu. Pierre uykuya daldı. Battaniyenin üzerindeki el, kafası yeni kesilmiş tavuk gibi sıcırdı ikide bir. Soluğu, gördüğü karabasana ayak uyduruyordu.

Karısı Pierre'e baktı. Ne bitkin, bezgin ve solgun görünüyordu zavallı! Şu fabrikayı Allah kahretsin! Karısı sessizce, ama gerçekten sessizce göğüs geçirdi. Pierre uyuyordu ya, onun için... Uyuyordu Pierre, amma parmakları belli belirsiz oynuyordu. Yay kelepçelerini takıyor olmalıydı. Sabaha dek, akşama dek, ölüme dek sürecekti bu.

2

SOSYETE haberleri sayfalarına bakarsanız, Bay André Citroën gece kulüplerinin sevgilisiydi. Onsuz bir oyun, kumar sayılmazdı. Güzel bir yeteneği vardı: Kaybetmeyi biliyordu. Büyük bir soğukkanlılık içinde, güzel bir biçimde veriyordu. Yeşil çuha kâr kaynağı değildi ki. Olsa olsa, uykusuz gecelerin, boğulan solukların, ustaca gizlenen hırs terinin şiiri, parmakların ustalığı, yazgıyla yapılan bir düello, şakaklarda boncuklanan terlerin silinmesi gibi ipek bir mendille çabucak silinen bir gülümsemenin gölgesiydi yalnızca.

Bay André Citroën doğuştan kumarbazdı. Fabrikaları yelek ceplerine doldurulmuş kumar fişleriydi. Başarısını inadına, kurnazlığına ya da dehasına değil kumara borçluydu. Evet, yarı-resmi kaynaklar, Paris Politeknik mezunu genç bir mühendis olan André Citroën'in bulduğu bir şaft dişlisinden söz ediyorlardı. Ama zeki mühendislerin de, hatıta yeni şaft dişlilerinin de bini bir para değil miydi?..

Citroën, 1915 yılında Paris'te bir fabrika kurdu. Doğal olarak, zamanın gerektirdiği şeyleri, top gülleleri üretti. Siparişler karşılanıyordu pekâlâ. Yurtseverlikle kâr el ele ilerliyordu. Ama savaş sona erdi. Bay Citroën'in elinde Amerikan makineleri, önünde ne olduğu belirsiz bir gelecek kalmıştı. Kimi yeni bir savaşın patlayacağını, kimi uzun

süren piyasa buhranı dönemlerinin geleceğini, daha başkaları da devrim olacağını söylüyordu. Bay Citroën parasını Amerika'ya yatırdı. Eski çağın geçtiğini, şiir gecelerinin, körüklü arabaların, toplantıların, tatlı gevezeliklerin, atların ve aşkların çağının artık kapandığını anlıyordu. Çünkü hayalci ve uyuşuk ev kedisi yarın nöbete tutulmuşçasına can havliyle zaman çarkındaki yerini alacaktı.

İlk yıl, üç bin yüz otomobil çıkardı Citroën fabrikası. Her yanda grev vardı. İsyandar, baskınlar birbirini kovalıyor, fiyatlar durmadan artıyordu. İşçiler Parlamenteoya delege seçiyorlardı. Dadaistler kıyamet gününün geldiğini haykırıyor, çığlık çığlığa bağırıyorlardı. Aklını peynir ekmekle yememiş yurtseverler, bankadaki hesaplarını Londralara aktarıyorlardı. Dört bir yanda hem korku, hem umut dolaşıyordu. Citroën, karayolları üzerine ve korkunç bir var olma savaşımına kumar oynuyordu.

Amerikan tekniğiyle Avrupa yoksulluğunu nasıl bir araya getireceğini hesaplamaktaydı. Ucuz fiyatlı otomobiller üretmeliydi. Bu otomobiller çok az yakıt harcamalıydı. Bu düşük fiyatlı otomobiller çok da güzel olmalıydılar. Avrupalı yoksul ama kibirliydi, bin yıllık kültürüyle böbürlenirdi! Zayıf bir motor koyabilirdi otomobile, ama çirkin bir görünüm veremezdi Citroën. Vermemeliydi.

İki yıl sonra Citroën fabrikası otuz bininci otomobilini çıkartmış bulunuyordu. Azımsanası bir sayı değildi bu, ama Bay Citroën poker masasında kesesini açtı mı, kesesine layık bir para koyardı ortaya. Bir otomobil; inci gerdanlık ya da Antonio Stradivari'nin elinden çıkmış bir keman değildi. Otomobil yeni bir tanrısal güçtü. Kutsaldı otomobil. Herkes önünde diz çöküp tapacaktı ona. Bu nedenle maliyeti düşürmek gerekiyordu. Bay Citroën yeni bir kart çekti. Atölyelerini yeniledi. Yeni modelini açıkladı: Beş beygir gücü. Herkesin boyu yeter bu otomobili almaya. Yarı fiyatına mutluluk! Taksitle mutluluk! Fabrikalar günde iki yüz otomobil çıkarmaya başladı artık. Şimdi, küçük tüccarlarla çiftçiler de birer otomobil almayı düşünüyorlardı.

Demir pahalıydı. Kömür pahalı. Boya pahalı. Ancak bilançonun borç sayfasında Bay Citroën'in özellikle önem verdiği bir madde vardı: İşçilik. Hammadde fiyatlarını düşüremezdi insan, ama emek mali-

yetini “pekâlâ” düşürebilirdi: 1919 yılı geçmişti. İşçi komiteleri dağılmış, işlerliğini yitirmişti. Grevler başarısızlıkla sonuçlanmış bulunuyordu. Bay Citroën, işçilerine yurtdışından gelen yeni bir oyuncak gösterdi: Bant, şu yürüyen bant. Varsın işçiler homurdansındı. Yeni preslerin gürültüsü onların homurtusunu boğacaktı nasılsa. Citroënler her zamankinden daha ucuzdu. Bay Citroën gene bankoya kondu.

Ama artık bu masa onun ilgisini çekmiyordu. Fişler çok küçüktü. Beş beygir gücü yeterince kâr sağlamıyordu. Ona yetmiyordu daha doğrusu. Kumarbaz gözlerini kapadı, bir kumar daha oynadı. Bütün beş beygir gücündeki fişleri çöpe attı. Herkes şaşkına döndü. Elden düşme beş beygir gücü Citroënler sebil dağıtılıyordu nerdeyse. Üretimden kaldırılmıştı çünkü bu model. Bay Citroën kimilerinin zenginliği kimilerinin de sabırsızlığı üzerine kumar oynadı bu kez. Otomobilsiz yaşanmaz. Doğruluğu saptanmış bir olgudur bu. Bu nedenle müşteriler on beygirlik yeni modele, B 12'lere hücum edeceklerdi. Kendisi kemerini sıktı. İşçileri kemerleri sıktı. Varsın tüm Fransa kemerlerini sıksın. Bir iki aperatif içmese de olur insan, sinemaya daha seyrek gitse de olur; bir paltoyu iki yıl yerine üç yıl giyse de olur...

Alıcılar hemen yatmadılar bu tasarıya. Duraklama bir işadama için iflas demektir. İyi bir kumarbaz içinse şakaklarda terlerin boncuklanması ve ipek bir mendil demektir. Çabucak terini sildi. Bu partiyi de kazandı Citroën. Yeni model çok daha kazançlıydı. Kazançlar dev boyutlara ulaştı. Bütün bu heyecana, o yürek çarpıntılarına değdi bu kumar doğrusu.

“Alıyor musun?”

“Alıyorum.”

Bir sekizli. Oyuncu aldı da aldı. Ötekiler kuşkulu kuşkulu gülümsemi. İskambil şakırdadı. Fişler gene öyle kuşkulu parıldadı. Ve gene:

“Alıyor musun?”

Ve gene temkinli gülümsemeler. Örtük perdelerin ardında okyanus kükredi. Oyun bitmek bilmiyordu. Oyuncu kimi vakit kaybediyor, kimi vakit kazanıyor ama kumar masasından asla kalkmıyordu. Kazanmak istiyordu o. Sonunda kazandı. Ama gene de kalkmadı masadan.

Daha çok kazanmak istiyordu. Şimdi gene kaybetmeye başladı. Denizlerdeki gelgit hareketi gibi bir şeydi bu. Oyun süregitmedeydi. Oyuncu, kazanmak istemiyordu artık. Tek isteği oynamaktı. Şu fildişi oyun fişleri çocuk oyuncağına benzemiyor muydu? Hayır, canı oynamak istemiyor şimdi. Yorulmuş, bitmiş. Maçalar, sinekler başını döndürmüştü. Gözleri seçemez olmuş artık. Dokuzlu, zavallı bir dörtlü gibi görünüyor ona. Kaşını sıvazlıyor. Solgun ve üzgün. Oynamak istemiyor canı. Ama, isteyip istememesi önemli değil artık. Tek soru soruyorlar ona:

“Alıyor musun?”

Oynamak zorunda. Artık oyun olmaktan çıkmış bu. Bir bant olmuş, bir demir bant. Gülümsemesi her zamankinden daha yapay, daha zorlamalı. İyice kısalmış puro izmaritleri şimdi daha aceleli hareketlerle tablalara atılıyor. Ama duyulan ses pürüzsüz ve sakin:

“Alıyorum.”

Ama sonra yavaş yavaş yükselen Güneş, tan yerini ağartmaya, kapalı perdelerin aralıklarından içeri süzölmeye başlıyor. O saatlerde Citroën fabrikalarında işçiler işe başlamak ya da eve gidip uyumak üzere kart basıyorlardır. Vardiya değişme saatidir bu. İşçilerin yüzü kımiltısızdır. Sanki etten değilmiş gibi kül rengidir. Kumarbazın yüzü daha da kımiltısız, daha da soluk. Bir surat değil bu şimdi, poker fişi sanki.

“Ee, dört milyon kaybettiniz, ha...”

Oyuncu hiçbir şey anlamadı. Kendinde değildi. İskambil destesine uzandı, deste orada yoktu. Kulüp kapanmıştı. Doğan Güneş’in o alışılmış acımasıyla sırlıklam olmuş bir dala değdi eli. Oyuncunun önünde okyanus uzanıyordu. Okyanus sularının hareketleri yasal ve durgundu. Sular önce kayalara çarpıyor, sonra geri sırıyordu. Oyuncu ve Okyanus tek başına kaldılar. Giderek umursamazlığa dönüşen hafif bir inançsızlıkla süzdüler birbirlerini. İkisi de yorgundu. İkisi de işlerini sürdürmek zorundaydı. İkisinin de yakınmaya vakti yoktu. Felsefe yapmanın anlamı yoktu artık, böyle şeyler gerilerde kalmıştı. Sular kabarmaya başlıyordu. Oyuncu hiçbir şey düşünmüyordu ama gene de düşünceliydi. Bir otomobil kornasıyla kendine geldi. Dört mil-

yon... iki haftacık daha... Yirmi ya da otuz yıl daha... Oyuncu söz dinler bir tavırla kenara çekildi, korna çalan otomobile yol verdi. Son model bir Citroën'di bu. Altı silindirli, on beygir gücünde B-14 modeli. Oyuncu gülümsedi. Gülümsemesi, yanağındaki kırağı tanesi gibi anlamsızdı.

3

CİTROËN'İN beş bin satış temsilcisi vardı. Bunlar kasaba ve köyleri tarardı. Bay Hoover'in enerjisi ve keskin burnu vardı hepsinde. Kutsal kitaplardaki yılan gibi akıllıydılar. Aralarında çok iyi konuşmacılar vardı: Gambettalar, Henry Robertler, Briandlar. Bazılarına harikulade birer ruhbilimci denebilirdi. Bunlar, insanlığı birkaç kategoriye ayırırdı: Anında otomobil alanlar, altı ay içinde otomobil alacak olanlar. Son olarak bir yıl içinde otomobil alacak olanlar. Hiç otomobil almayanlara gelince; hiçbir satış temsilcisinin aklının alacağı şey değildi bu! İnsanların mutluluğuna inanırlardı. Şu çiftçi, bezelyeleri iyi bir kârla mı sattı, hemen bir araba alabilir. Şu genç doktora gelince, daha yeni yeni tutunuyor. İlk hastalar gelmeye başladı. Altı aya kalmaz esaslı bir otomobil alacak hale gelir. Ama fırıncının durumu, gelecek bahara dek beklenmesini gerektirebilir...

Beş bin satış temsilcisi, mutlu Fransa'nın dört bir yanına yeni on beygir gücünde mutluluklar ve büyük umutlar dağıtmaktalar. Paris'e raporlar gönderiyorlar. Otomobilin dayanıklılığını ve hafifliğini övüyordu alıcılar. Tek bir istekleri vardı ama: Daha ucuz! Daha ucuz! Ne var ki, fırıncı alamıyordu örneğin! Doktor da zar zor gerekli parayı bir araya getiriyordu. Altı üstü hasta başına on frank alıyordu adamcağız. Fransa burası, Amerika değil!...

Bay Citroën Fransa'nın Amerika olmadığını biliyordu. O taşı top-rağı altın Amerika'da otomobil fiyatları, burdakinin yarısı kadardı. Ama elinden ne gelirdi ki? Maliyetler giderek artan bir hızla çoğalıyordu. Horoz şekeriyle menekşe fiyatları da artıyordu. Bay Citroën kal-

dıramayacağı bir yükün altına girmişti: Herkese bir otomobil sağlamak zorundaydı. Bir görev değildi bu. Buna ant içmiş, namus sözü vermişti.

Bay Citroën reklam olsun diye oyuncak otomobiller de satıyordu. Bunlar. Noel armağanı olarak çocuklara veriliyordu. Tahta atların modası çoktan geçmişti. Çocuklar hız oyunu oynamaya başladılar. Ama çocuk dediğin büyür. Çok sevdikleri oyuncaklardan bıkarlar. Az sonra on beş bin kişiden birine başvururlar. Otomobil alamazlarsa, alacak paraları olmazsa, insanlığa kin besleyen, kimseye inanmayan birer yurttaş, ya da —hepsinden de korkuncu— komünist olur çıkarlar. Bay André Citroën, genç Fransa'yı böylesi yıkıcı bir düş kırıklığından kurtarmak zorundadır.

Memurlar, fabrikanın çeşitli yerlerine yazılar astılar: "Fedakârlık şarttır. Fabrika yönetimi bunu anlamış bulunmaktadır. Şimdi işçilerin de şunu kabul etmesi gerekir ki..." Bay Citroën, her türden özveriye hazır bir insandı doğrusu. Sabun ve iplik fiyatları artabilirdi. Kırk yıllık maldı bunlar. Hiçbir vakit elden düşmeyen birer gereksinim. Öyle ya, daha insan gözünü dünyaya açar açmaz bunlarla karşılaşılıyordu. Konuşmayı öğrenen hemen bu sözcükleri de öğreniyordu. Sökülen bir pantolon ya da sıcacık bir banyo süngeriyle birlikte yaşama giriyordu bunlar. Güneş gibi ya da polis gibi evrensel niteliği olan şeylerdi. Evet, sabun ya da dikiş ipliği üretmek saygıdeğer bir işti ama çok sıkıcıydı, çok! Bay André Citroën, insanları doğru yola getirmekle yükümlüydü. Yeni bir dinin yayıcısı gibi büyük bir kendini vermişlik içinde çalışıyordu adam. Otomobilin dinlenmekten çok daha önemli olduğunu söylüyordu boyuna. Beş bin satış temsilcisi, doğru yolu seçenlere şu kadar ton demir ve şu kadar çok rahatsızlık veriyordu. Bunun için her fedakârlığı yapmaya hazırdı. Gelirinin azıcık olmasına razıydı. Evet, istekliydi, razıydı. Şimdi sıra işçilerdeydi.

Otomobil satmak için satış elemanlarına gerek vardır. Dünyayı yönetmek için, şiire, kimyaya ve seçmesini bilmeye gerek vardır. Birkaç savaşıya madalya vermeli, bir sosyalisti Legion d'honneur Nişanı kurdelesıyla süslemelidir. Zamanını kollayıp, birkaç gösterişli denetim

yapmak, arada bir hôt demek gereklidir. Bay Citroën hiçbir zaman siyasete karışmadı. Ne bir milletvekili koltuğu düşledi ne sağ basını besledi, ne de bir Yurttaşlık Birliği Derneği örgütledi. Bunların ötesindeydi O. Bunların üstündeydi. Durmadan otomobil üretti Bay Citroën. Tanrı gözündeydi onun gözündeydi de Yunanlısı, Yahudisi birdi. Onun fabrikalarında, hatırı sayılır yurtseverler, anadan doğma komünistlerle bir arada, el ele çalışırdı. Bay Citroën'in tek bir derdi vardı: Hız. Satış hazını arttırmak için acentalar yarattı. Üretimin hızını arttırmak için "göstermeciler" (demonstrator) yarattı. Bir göstermeci fuarlarda ya da üniversite kliniklerinde örnek olarak gösterilebilirdi neredeyse. "Son derece ilginç bir örnek! Canlı bir makine!" Göstermeci, çalışanların işini düzenlemez. Bantın başında da durmaz. Yalnızca gösterir. Her insanın, insan olduğunu kolayca unutabileceğini ve bunun nasıl yapılacağını gösterir.

Joseph Lepont kusursuz bir göstermeci idi. Montaj hattında çalışan işçilere nasıl çalışacaklarını gösterirdi. Bir manivela kolunu monte etmek işçinin kaç dakikasını alıyor? Dört dakika mı? Lepont kolları sıvar. Çabucak cıvatayı alır, somunu sıkıştırır. Bir dakika kırk saniye. Fabrika müdürü kararı yapıştırır: Ortalama bir işçi bir manivela kolunu iki dakikada takmalıdır. Sonra yürüyen bantına gider göstermeci. Göstermeci gösterir. Bir saatte otuz manivela takar. Çeker gider sonra. Başka bölümlerdeki işçilere başka şeyler gösterecektir. İşçi manivelalarla başbaşa kalır. Göstermecinin bir saatte yaptığını tekrar tekrar sekiz saat boyunca, belki de yaşamı boyunca yapmak zorundadır. İşçi Lepont'un arkasından bakar, çılgın bir öfkeyle fısıldar:

"Pis mendebur!"

Lepont'u herkes hor görürdü. Citroën onlara uzaktı. Bir efsaneydi o aslında; Tanrı gibi ya da bakanlar kurulu gibi bir şeydi o. Mühendislerden nefret etmek olmazdı, onların durumu başkaydı. Bütün gün durmadan somun sıkıştırmak ne demek, bilirler miydi?... Ama Lepont, onlardan biriydi, bir işçiydi. Ötekilerden saatte bir frank fazla alırdı o kadar. Ve bütün belalar onun başından çıkıyordu. Bantın nedeni oydu, saniyelerin nedeni o. Geceleri insanın gülmesine, konuşmasına, hatta uyuklamasına bile engel olan o sersemliği yaratan oydu.

Subaylara nişan verilir. Aktörlerin adı afişlere yazılır. İyi bir mühendis durmadan müdürün odasına çağrılır. Joseph Lepont işçilerin arasındaydı, ama işçiler onu hor görürdü. O da aynı onlar gibi, hatta belki de onlardan çok çalışırdı. Yeni rekorlar kırardı durmadan. Mühendisler parmak ısırırdı onun rekorlarına. Tam on saat kımıldamadan bir yerde durup çalışabilirdi. Bütün bir gün hiç ayakyoluna gitmeden çalışabilirdi. Hiç yemeden ya da uyumadan durabilirdi. Ellerinde parmak değil, keski, pense, kerpeten, matkap, kaskaç vardı sanki. Göğsündekiye yürek değil bir makineydi. Çocukluğunu hiç anımsamıyordu. Kökeninin insan soyundan gelme olduğu bir nüfus cüzdanıyla kanıtlanabilirdi yalnızca. Bir otomobil gibi yepyeni, bir otomobil kadar tanrısalı. Ama işte tüm haksızlık da burada başlıyordu. Herkes bir otomobil sahibi olmayı düşünüyordu. İşçiler bile, fabrikadan çıktıktan sonra, başmühendislerin arabalarına özlemle bakıyorlardı. İşçiler bile tapıyordu otomobile. Ama Lepont'la karşılaştıklarında yere tükürüyorlardı. Bu arada, Lepont'un daha tam anlamıyla kusursuz olmadığı ortaya çıktı. İçinde yalnız bir makine değil eskiden kalma duygular taşıyor-muş meğer. İşçilerin bu hareketleri onu incitiyordu çünkü ve o makine adam, yüzünü buruşturabiliyordu.

Fabrikanın kapısından çıktığı sırada, getir-götürücü Durand'a rastladı. Seslendi:

“Gel iki kadeh bir şey atalım, ha?”

Paralar ondan elbet. Ama Durand isteksiz göründü.

“İşim var, başka zaman,” diye mırıldandı.

Durand rom'a bayılırdı. Ama yoldaşları onu Lepont'la görürler diye korktu. Lepont anlamıştı bunu. İçinden güzelce sövdü. Üzgün üzgün yürümeye koyuldu. Aceleye gerek yoktu şimdi. Akşamdı, nasıl uyunduğunu gösterecek değildi ya, herkes uyumasını bilirdi. Bir çörekçi fırınının önünden geçerken vitrindeki aynaya baktı. Sıradan bir yüz. Kınalı bıyıklar. Yüzü çil çil. Kasket, Eee? Basbayağı bir adam işte. Ama ne vakit bir işçiye yaklaşırsa, adamın gözleri korkuyla açılıyor. Lepont değil, ölüm yaklaşıyordu ona sanki. Lepont bu korkuyu kaç kişinin gözünde gördü. Evet, ölüm korkusu gibi bir korku duyuyordu O'nu gören. Ee, n'olmuş yani? Zevkli bir işti bu ölümcülük oyunu.

Bir meyhaneye girdi. Barda işçiler vardı. Tanımadığı biriyle konuşmaya başladı. Yanındakilere içki ısmarladı. Oh, oh, çok duygulandı. Herkesle el sıkıştı. Rom'u yavaş yavaş, tadını çıkara çıkara içti. Herkese tatlı bir şeyler söylemek istiyordu o an.

“Eh, bahar geldi sayılır... Hava ne kadar sıcak...”

Eliyle yanlarından geçen kızı gösterdi:

“Şu şapkaya bakın!”

Sonra yakındı:

“Çok yorgunum... Eee, benim iş yorucu!”

Sonra içenlerden birinin şu acı sözlerini duydu:

“Montaj hattındaki göstermeci bu işte. Ne domuz olduğunu bilmeyen yoktur.”

Lepont parayı tezgâha fırlatıp, sessizce bardan çıktı. Issız rıhtım boyunca yürümeye başladı. Su ona kötü gözle bakıyor, düşman düşman ışıldıyordu. Şu köprüden ırmağa atlıyordu ölmeye karar veren insanlar. Evlerin pencerelerinde ışık vardı. İçeriler sıcak ve rahattı kuşkusuz. Gramofonlar kurulmuş, iskambiller çıkmıştı. Ee-h, cehennemin dibi! Hepsi de yerin dibine batsın. Hepsi de Seine'e atlasın isterlerse. Biraz rom içse neşesi yerine gelir mi acaba? Bir başka meyhaneye gitse, onunla içecekler, sonra da söveceklerdi. Bir kız bulsa, o da aynı şeyi yapacaktı belki: “Haydi ordan pis göstermeci...” Hem, yorgundu da. Uyumalıydı. Yarın yay kelepçesinin otuz saniyede takılabileceğini gösterecekti.

Ama sağa dönmedi. Eve yollandı. Hiçbir yere gitmedi. Köprüde durdu, aşağıya ırmağa baktı. Su hâlâ düşman düşman parlıyordu. Joseph Lepont sıradan bir insandı. Yaşamak istemiyordu. Perişandı.

Polis köprüde birinin durduğunu gördü. Polis, orda balık tutulmadığını, boşalacak bir yük bulunmadığını biliyordu. Soğuk su vardı orda yalnızca. Polis, o köşede dört yıldır görevliydi. İnsanların neden öyle dalgın suya baktığını bilirdi. Alışkın adımlarla Lepont'a doğru yürüdü.

Bay André Citroën okuyordu: “Kuruluşumuz, öngörüldüğü üzere tam istenilen gelişmeyi göstermektedir. İçinde bulunduğumuz yıl, ci-

romuz 1.210.000.000 frank. Üretilen otomobil sayısı 73.802 olmuştur. Geçen yılki ciromuz, 1.005.000.000 frank olduğuna göre...”

Bay André Citroën derin derin soludu: Havanın ağırlığı, okuduğu rakamlar canını sıkıyordu. Sıcak bir haziran günüydü. Dışarda binlerce otomobil homurduyor, bağılıyor, horulduyor, zangırdıyordu. Bu viyaklamalarda her şey vardı: Lovraineli madencilerin karanlık dünyası, lastik fabrikalarındaki yakıcı sıcak, çok uzaklarda, Venezuela'daki bir petrol kuyusundan fışkıran pis koku, şurdaki demir banttan gelen gıcırta... Otomobillerin çığlıklarında, tek bir amaç uğruna yani bu otomobilleri üretmek uğruna yaşayan ve ölen milyonlarca insanın sancısı vardı. Bu çığlıklarda Bay André Citroën'in tükenen soluğuyla taşlama tezgâhındaki verimli işçinin hırıltılı nefesi vardı. Yoldan geçen şu otomobiller vargüçleriyle koşuyorlardı.

Bay Citroën, derin bir soluk alıp, isteksiz isteksiz devam etti: “... Ve geçen yıl ki 872.000.000...”

4

ÇİFTÇİ, arabasını çoktan almıştı. Doktor, Paskalya bayramından önce bir üstü açık Citroën aldı. Dün, fırıncı da satış temsilcisinin ısrarlarına boyun eğdi. Önüne uzatılan taksit sözleşmesini imzalayıverdi. Tıpkı Faust gibi gizemli bir gülüş yayıldı yüzüne. Elbet ne Faust'tu. ne bir şey, Montreil adlı küçük kasabada yaşayan düpedüz bir fırıncıydı o.

Bay Citroën, görevlerini erkekçe yerine getiriyordu. Verimli işçi de yakında bir araba sahibi olacaktı. Zavalılık ölüm döşğinde, her şeyden çok ne için yaşadığını anlayacaktı.

Ama kumarbaz, oyunu sürdürdükçe, şansı azalıyordu. Fransa'da kırk iki kişiye bir otomobil düşüyordu. Oysa Amerika'da her beş kişiden birinin arabası vardı. Kumarbaz yeni bir kart çekti. Tanrı'nın elçisi, inatçı putperestler arasında bir kez daha dolaştı. Mucizeler yarata-mazdı o. Sihirli değnekleri, doğaüstü güçleri yoktu. Ama gene de bilgili ve inatçıydı. Yeni Tanrı'sının nasıl yüceltileceğini herkesten iyi biliyordu.

Diyelim, Paris'te Bakanlar Kurulu var. Milo Venüsü, Mısır obeliskleri. Paul Valéry Kilisesi, eşsiz terziler ve bilge Sorbonne'daki profesörlerin de horul horul uyuduğu saatlerde kente varan bir yabancı, tek bir sözcük görecektir. Eyfel Kulesi'nin tepesinde dev harflerle yazılıdır bu sözcük. Bu, Bay André Citroën'in kartvizitidir. Orada ölümsüz Citroën adı pırıldar. Çevresinde şimşek biçiminde ışıklar çakmakta, gizemli alevler yerden göğe yükselmektedir. 200.000 elektrik ampulü ve doksan kilometre uzunluğunda elektrik telidir bu. Âdeta yeni bir vahiy, Sina Dağı'nda duyulan âyetler gibidir. Kendinize geliniz! Bize katılınız! On beygir gücündeki yeni modelinizi hemen almalısınız.

Bay Citroën'in açıklamasıysa şöyleydi: Bu reklam değil. Citroën fabrikalarının Uluslararası Dekoratif Sanatlar Sergisi'ne yaptığı bir katkıdır. Reklam bir sabun ya da sigara fabrikasına göreydi. Bir otomobil fabrikası sahibi, kültüre büyük katkıları olan kişiydi. Büyük bir kişiydi o. Bu nedenle bir yenilik daha getirdi ve tırtıllı tekerlekleri olan bir otomobil çıkardı. Tanrı'dan korkmaz saygısızlar, bu üstleri tırtıllı tekerleklerin gelecek yeni bir savaşa hazırlık olduğunu öne sürdüler. Polonyalıların buyruklarını kulaktan kulağa fısıldadılar. Bay Citroën'in her şeyden çok bir bilge kişi, kendini insanlığa, kültüre adanmış bir kişi olduğunu unutuparlardı elbet. Yüzeyleri tırtıllı lastikleri, Sahra çöllerinde tırmanıyordu.

Sahralılar öyle romantikti ki... Citroën otomobillerini gören aslanlarla yerliler diz çöktüler. Yazarlar eşsiz kitaplar yazdı. Ressamlar, Afrika'lardan egzotik tuvaler getirdi. Dünyadaki tüm sinemalarda Kara Göç adlı film gösterildi. Bay Citroën bile filmi alıp Millet Meclisi toplantısında gösterdi. Perdede, aslanlarla yerliler diz çöküyor, o kutsal ad, perdede yanıp sönüyordu: Citroën, Citroën, Citroën...

Bay Citroën, ağzı kulaklarına varan milletvekillerini fabrikasını gezmeye çağırdı. Saygıdeğer yasama meclisi üyeleri, Radikal Sosyalistler ve Toplumsal Radikaller, Amerikan preslerini ve hatta o eşsiz yürüyen bantı incelediler. Bu bir yasa önermekten ya da bir seçim kazanmaktan daha karmaşık, daha güç bir işti. Milletvekilleri, Bay Citroën'in gerçekten de büyük bir yurttaş olduğunu kabul etmiş bulunuyorlardı. Söylevler vermiyordu o. Sessiz sakın otomobil ürettiyordu. Böy-

lesine seçkin konukların onuruna bir kadeh kaldırmayı önerdi Bay Citroën. Eh içkileri de sundu elbet ve de yemekten sonra, tatlının üzerine, geleneksel içki kadehi elinde olduğu halde ayağa kalkarak ve şu sözleri söyleyerek yaptı o küçük töreni.

“Ülkemizi yönetmekle görevlendirilmiş kişilerin, ülkenin tüm dâirsel güçlerinin uyumlu bir eşitlik içinde bulunmasını sağlamakla yükümlü kişilerin, bir otomobil fabrikasındaki kusursuz ve yetkin organizasyonu yakından incelemek istemekte haklı olduklarını söylememe izin veriniz...”

Milletvekillерinden biri Radikal Sosyalist ya da Toplumsal Radikal uçsuz bucaksız işçi sınıfını gözünün önüne getirdi ve korkuyla titredi. Şu Citroën denen adam, tüm yaşamın bir yürüyen bant sistemine dönüştürölmesini mi öneriyordu yani? Diyelim o, yani milletvekili, kürsüde konuşur, bir başkası aynı zamanda değişiklikler önerir, bir üçüncüsü oy verir, dördüncüsü ulusun oyuna başvurur, bir beşincisi büfede durup limonlu çay içer, bir altıncı... Ama hassas bir milletvekili sabah kahvaltısında fazla yemekten rahatsız olabilirdi...

Bay Citroën'in yaptığı konuşmaya eski Çalışma Bakanı ve Bay Citroën'in *École Polytechnique*'den sınıf arkadaşı olan Bay La Trocqueur yanıt verdi:

“Bu, insanları zincire vurmamak değil, hayır... Kusursuz bir toplumsal yaşama giden yoldur bu... Bu nedenle aziz dostum, sizi kutlamama izin veriniz...”

Bay La Trocqueur'un konuşması, vesikalık fotoğrafıyla birlikte hemen *Gazete Citroën*'de çıktı. Resmin altında şunlar yazılıydı: “Yeni fiyatlar! On sekiz ay taksit!”

Citroën fabrikalarını gezmeyen var mıydı? Bükreşli öğrenciler, Beşinci Süvari Birliği Motorlu Makineli Silahlar Örgütü, Polonyalı buz kayakçıları, Basın Kulübü, soprano lar, boksörler, Koro Şarkıları Kulübü delegeleri, diplomatik kurul üyeleri, dahası karnaval kraliçeleri bile geliyordu fabrikaya. Bay Citroën, bir sosyete salonu sahibesi gibi tek bir ünlüyü ihmal etmiyordu. Lindbergh Paris'e mi geldi? Lindbergh Paris'in kahramanıydı. Öyleyse Lindbergh, Citroën fabrikasını gezmeliydi. Bay André Citroën'in otomobili, utangaç utangaç gülüm-

seyen havacıyı bulunduğu yerden alıverirdi. Citroën, Lindbergh'dir. Ertesi gün fabrika gezisini yazmayan gazete yoktur. Citroën broşüründe şunlar yazılacaktır: "Citroën Fabrikası (iri, kara harflerle) Fransız sanayisinin simgesi oldu. Atlantik kahramanı Charles Lindbergh (gene iri kara harflerle) bize Amerikan sanayisinden selamlar getirdi." Gözü pek havacının okyanusu havadan aşarak buralara gelişinin gerçek nedenini bilmeyen varsa, şimdi şöyle düşünebilirdi: Citroën fabrikasına selamlar getirmeye geldi...

Eyfel Kulesi yüksektir. Onun yukarısında yalnızca Cennet vardır. Dolayısıyla insan başını kaldırıp yukarılara bakmak zorundadır. Sabun satıcıları adlarını alçak levhalara yazarlar. Bay Citroën göklere imzasını atmalıdır. Uçaklar ısmarladı bu yüzden. Lindbergh'in alçakgönüllü ortakları, Bay Citroën'in adını göklere yazdılar. Aşağılarda, Parisliler boyunlarını kırıp baktılar. Daha önce yıldızların oluşturduğu hiyerogliflerin dışında hiçbir yazı okumamışlardı gökyüzünde. Ama hiyeroglifler, Eski Mısır uzmanlarına ya da çocuklara göreydi. Bay Citroën adını Latin harfleriyle imzaladı. Şu sıkıcı harflerden kaçış yoktu. Aşağıda onlar, yukarıda onlar okunuyordu. Her yerde hazır nazırdılar. Vızıldıyorlardı. Pırıldıyorlardı. Kırları doldurmuşlardı. Güneş'i karartıyorlardı.

Bay Citroën göklerden çabuk yere indi. *Gazette Citroën* 15.000.000 basıyordu. Otomobile övgü, otomobille konuşmalar, otomobil üzerine ilginç olaylarla doluydu gazete. Milletvekilleri, uzmanlar hatta opera sanatçıları bile yazardı bu gazeteye. Elbet, hepsi de aynı şey üzerine yazardı: Tanrısal on beygir gücü olgusu. Bunların gizemli düşünceleri, rakamlarla çerçevelenirdi: "Torpedo —22.600."

Bay Citroën, olgunluk sınavlarında en yüksek notları alan öğrenciye görkemli bir otomobil armağan ediyordu. Bay Citroën, Fransa yollarına üzerine adının yazılı bulunduğu 150.000 levha asmış bulunuyordu. Bay Citroën, 400.000 oyuncak otomobil sattı. Bay Citroën bütün otomobil sergilerine katıldı. Fas, Peru, İspanya, Avustralya. Coste ve Le Brie okyanusu uçarak geçti diyelim. Montevideo'ya vardılar. İlk işleri ne olacak? Bilmeyecek ne var, bir Citroën acentasına başvuracaklar elbet. İngiliz lejyonierler Paris'e mi geldi, Bay Citroën onlara he-

men bir otomobil filosu gönderir. Citroën satış elemanları Bay Tardieu'yle Bay Decobra, Bay Sacha Guitry ve Bay Pierre Mille ile birer görüşme yapar. Gazeteler her gün heyecan uyandıran haberlerle doludur: Citroën, *Place de la Concorde*'u ısıtacak. Citroën, Tibet'e otomobil gönderecek. Citroën üretimi iki katma çıkarıyor. Citroën... Citroën... Citroën... Aşağılarda Paris var. Aşağıda, milletvekilleri ve yazarlar var. Aşağılarda Louvre müzesi var. Aşağılarda Napolyon'un türbesi var. Aşağılarda müzelerin mavi çatıları var. Bütün bunların üzerinde Eyfel Kulesi yükselmekte. Gerçeküstücü ozanlar ona âşıktır. Nerdeyse askeri madalya verecekler ona. En gururlu Parisli odur. Notre Dame'dan daha yüksek, Racine'in *Phèdre*'inden daha ünlüdür. İşte onun üzerinde yedi sadık harf pırıldar: C—I—T—R—O—Ë—N. Çabuk, çabuk, gecikmeden alınız!..

Bay Citroën, insanları rakamlarla sersemletmeye bayılırdı. Sayılar, her zaman gizemliydi. büyük heyecanlar verirdi insana hep. Bu olguları irdelerdi Citroën: Fabrikalarımız yetmiş hektarlık bir alana yayılmıştır. Makinelerimizin toplam gücü 46.000 beygir gücüdür. 31 Aralık 1927 gününe dek toplam 319.074 otomobil piyasaya çıkarmış bulunuyoruz. Şimdi, günde bin otomobil üretme kapasitesine sahibiz.

Bay Citroën pek çok şeyden, ama pek çok şeyden söz ederdi. Ama gene de her şeyi söylemezdi. Örneğin, broşürlerinde, 1928 yılının ilk altı ayında. Citroën Fabrikalarının net kazancının 10.000.000 frank olduğu belirtilmemişti. Otomobil alıcısını ilgilendirmezdi bu. Bu, hisse senedi sahiplerini ilgilendiren bir konuydu. Saygıdeğer gazetelerin finansman sayfalarında sözü edilirdi bunun. Ancak, gene de fabrikanın alanının kaç hektar olduğu üzerine verilen bilgi kadar gizemli ve heyecan yüklü rakamlar vardı. Citroën fabrikalarının birinde, Saint-Ouen fabrikasında, dokuz ay içinde 1.200 iş kazası olmuştu.

Saint-Ouen'de zımbalama atölyeleri vardı. Bay Citroën'in gurur ve neşe kaynağı dev presler de vardı. Preslerden başka işçiler ve bir sağlık memuru vardı. Sağlık memurunun bir aylık raporu şöyleydi:

Yedi eylül günü bir işçinin parmağı koptu. Ayın onunda bir kadının üç parmağı, bir işçinin eli, bir başka kadının da gene üç parmağı

koptu. On birinde pres iki parmak, bileyi makinesi bir el kopardı. Yirmi altısında, bir parmak pres altında kaldı. Beş ekimde iki parmak. Altısında işler sıkışık: Bir işçi üç parmak, bir başka işçi dört parmak, üçüncü bir işçi elini yitirdi.

Broşürlerdeki rakamlara başkaları eklenebilir. Citroën fabrikalarının yalnız bir tanesinde, tek bir ay içinde otuz üç parmak koparılmıştır. 1.200 otomobil, 18.000.000 net kazanç, 33 parmak.

Bay Citroën'in işçilerine iyi baktığına kuşku yoktu. Onun atölyeleri, bir yığın başka fabrikadakilerden çok daha temiz, çok daha aydınlıktı. Ama otomobillerin fiyatları düşük olmalıydı. Bay Citroën Amerikan makinelerine çok para vermişti. Bugün işe aldıklarını ertesi gün kapı dışarı edebilirdi: Bretonlar, köylüler, Araplar, Ruslar, kadınlar, delikanlı çocuklar kuyrukta bekliyorlardı. Dev presler bangır bangır inip kalkıyor, insan etleri dört bir yanda uçuşuyordu.

Presin başında duran adamın, eli çabuk olmalıdır. Koca bir gün biter, akşam olur, işçi pek bir şey düşünmemiştir. Kafası vızıltıyla ve boşlukla doludur. Şakakları uğuldamaktadır. Elini tam sekiz yüz kez, bir presin hareketlerine ve hassaslığına uygun olarak indirip kaldırmıştır. Bu kez el biraz titredi işte ve o harikulade pres kanla berbat oldu. Elleri beyninin buyruğuna uymuyordu artık. Birbirine dolanıyor, titriyordu. Biley bıçağı, ellerinden birini yaladı. Çok basit; yapacak bir şey, söylenecek bir söz yok. Herkesin bir otomobile gereksinmesi var. Otuz üç parmak. Ne barbarlık denir buna, ne de acımasızlık. Satış fiyatlarını düşük tutmak ve Andre Citroën adındaki sıradan bir insanoğlunun omuzlarına yüklenmiş olan büyük görevin yerine getirilmesi değil mi önemli olan?

5

ESKİDEN Paris'i gezmeye gelen kasabalılar, Notre Dame'ın hayvan başlarıyla süslenmiş su oluklarını ya da *Mona Lisa*'yı görmeye koşarlardı. Ama bugün, doğru Citroën fabrikalarına gidiyorlar. Bayan Doran'm aklı dün Louvre'daydı. Yarın Versailles'da olacak. Ama bugün?

Bugün Citroën'de. Parisliler bile, Citroën denen şu eşsiz adamın o on beygir gücündeki harikaları nasıl yaptığını görmeye gidiyorlar. Fabrikaları gezen bu insanlardan bazıları bu harikalardan birine sahip olmayı düşünüyor. Bir cıvataya bile büyük bir saygıyla bakıyorlar. Kimileri tersine, dev fırınları inceliyorlar. Babalarının evindeymiş gibi dolaşıyorlar fabrikada. Eh, ne de olsa hepsinin de birer Citroën'i var. Hepsi de pazar günleri toz ve benzin solumak üzere kent dışına sürüyorlar arabalarını.

Tek sıra halinde ilerliyor Citroënliler. Kafalarına jokey şapkası geçirmiş züppeler, kendi kendilerinin efendisi küçük tüccarlar, Legion d'honneur kurdelesini takmayı unutmamış saygıdeğer yurttaşlar, takıp takıştırmış, sürüp sürüştürmüş fırçadan çıkma güzeller, İngiliz bayanlar, Auvergneli yaşlı teyzeler ve melon şapkalı bir grup. Dökümhane- de Güneş kadar göz kamaştırıcı kıvılcımlar saçılıyor. Yağ ve kömür tozuna bulanık işçiler, bir eğiliyor, bir doğruluyor, sonra gene eğiliyorlar. Melon şapkalılardan biri sevgili karısına şöyle diyor:

"Hayatım, sırtındaki kürkü çıkarsan? Dışarı çıkınca üşürsün!.."

Gezenlerin hepsinin elinde bir broşür var: "Resim no. 7. Dört dev kazana özellikle dikkat ediniz. Bakır gümüş karışımı olan bu kazanların çifti 16.000 kilogram buhar kapasitelidir." Grubun başındaki adamın göğsünde Citroën amblemi var. Bu adam rehberdir. Anlatıyor:

"Madenlerin kum ve basınçlı havayla cilalanması işlemi otomatik makinelerle yapılmaktadır. Bu işlem sayesinde boyanan yüzeylerde ton farkı olmamaktadır."

Citroën sahiplerinden biri gülümsüyor: Evet evet, yüzeylerde ton farkı yok! Kaymak gibi. Şu Citroën çok akıllı adam. Gerçek bir Fransız. Otomobillerin yalnız dayanıklı değil aynı zamanda güzel ve çekici olması gerektiğini biliyor.

"Lütfen dikkat... İlginç bir yenilik... Kimya laboratuvarımız... Ama lütfen fazla yaklaşmayınız!..."

Bu uyarıya gerek yok: Yaşlı kadınlar çoktan kaçtı. Yalnız kılı kırk yarmayı seven İngiliz bayan, saplı gözlüğünü indirmeden bakıyor. Her şeyi görmüş o: Yoksulları, Avustralya yerlilerini, kanguruları... Hiçbir şeyden korkmuyor.

Kafasında bir dalgıç başlığı bulunan bir adam çıkıyor karşılarına. Hava almasını sağlamak için bir boru uzanıyor suratından. Zehirli gazlarla çevrili işçi. Çalışıyor. Buradaki herkes gibi, bir saniyeyi bile boşa geçirmemeye bakarak, var hızıyla çalışıyor. Şimdi dinlendiriyorlar onu ama. On dakika ara. Başlığını çıkarıyor. Zorlukla soluyor. Herkesin soluduğu hava büyük bir lüks onun için. Yüzü solgun. Ter içinde. Avuçları ıslak. Soluk alırken, hafif hafif ılık çalıyor gibi bir ses duyuluyor. Sonra öksürüyor. Bir yudum süt içip, başlığını başına geçiriyor gene, İngiliz bayan çok hoşlandı gördüklerinden.

“Ne ilginç! Kapri yakınlarındaki büyük Köpek Mağaraları gibi aynı.”

Mutlu otomobil sahibi heyecanını yemedi:

“Düşünsenize, ton farkı sıfır!...” dedi.

Karada dalış yapan dalgıç başlıklı işçinin çevresinde öldürücü bir bulut oluşmuş. Capri’yi düşündüğü yok onun. Ton farkının sıfırlığını düşündüğü yok. Ölüme yaklaştığını da düşünmüyor. Yalnızca çalışıyor.

“Daha görececek çok şeyimiz var. Buralarda sallanmaya değmez.”

Oklar. İşaretler. Görülecek şeyler listesi. Makinelerin homurtusunu bastırmak için avaz avaz bağırarak zorunda kalıyor rehber:

“Bu gördüğünüz, Avrupa’da bulunan en güçlü pres, Toledo ‘dur. 1.400 tonluktur. İki elektrikli motoru bulunmaktadır: Biri yüz beygir gücü, ötekiyse...”

Züppe göğüs geçiriyor:

“İşte yeni estetik anlayış örneği! Corbusier - Sognier’nin düşünceleri... Bunları gördükten sonra, insanoğluna değgin ciddi olarak konuşmak olası mı? Efendim?... Şu dişlere bakınız! Nasıl da çeliğe geçiveriyorlar! En büyük tablodan daha güzel bir görünüm bu...”

Dev kalıp tezgâhı, kalıbın üzerine kapaklanıyor. Geziciler büyük bir saygı ve hayranlık içinde ohlayıp ahlıyorlar.

“Duydunuz mu? 150 ton ağırlığındaymış! Hele şu hassasiyete bakın, rica ederim!...”

“Bir işçi bu kadar kusursuz çalışabilir mi? Milimetrik...”

Birden bir gürültü, karmaşa. Usta bağılıyor. İşçiler koşuyorlar. Makinelerini öyle bırakıyor hepsi. Birkaç dakika sonra her şey eskisi gibi. Herkes yerli yerinde. Ama işçilerden biri apar topar götürülüyor. Gözlerini sımsıkı yummuş, dişlerini sıkı sıkı sürükleniyor yerde. Şapkası düşmüş.

Melon şapkalı biri soruyor:

“Ne olmuş?”

İşçilerle konuşmalarına izin yok. Ama melon şapkalı kendini tutamıyor, kural disiplin demiyor tezgâhının başına koşan bir işçiye durduruyor. Bir yandan koşuyor işçi, bir yandan da İngiliz’in sorusunu yanıtlıyor:

“İki parmak... Presin şakası yoktur... Görüldüğü gibi değil o güzel makine...”

Taşradan gemiş bir kadın da kendini tutamıyor. Nerdeyse hüngür hüngür ağlayacak. Kocasını onu avutuyor:

“Daha belli değil... Belki diğerler parmakları... Citroën’in harika bir hastanesi varmış...”

Kadın mırıldanıyor:

“İyi ki kanı görmedim...”

“Ama İngiliz bayan soğukkanlı. Her şeyi görmüş ne de olsa: Boğa güreşçilerini görmüş, kılıç yutanları görmüş. Rehber soruyor:

“Hangi el? Sağ mı, sol mu?”

Rehber yanıtlamıyor bayanın sorusunu. Olayı örtbas etmenin derdinde o.

“Bizim suçumuz yok! Yılda yedi milyon frank sigorta parası ödüyoruz. Ama makinelerle şaka yapılmayacağını unutuyorlar hep!”

Geziciler dinlemiyor ama. Başka bir şeyi incelemeye başlamışlar bile.

“Bir motoru yirmi beş dakikada monte ediyorlar. Üstelik kaç tane parça elden geçiyor!..”

Züppe gülümsüyor:

“Evet evet, insanoğlundan bile daha karmaşık!”

Şimdi son numaraya geldi sıra. Rehber bir broşür daha uzatıyor gezicilere. Ödeme gücünüze uygun bir taksit planımız olduğunu unutmayınız! Üstü açık bir lüks araba. Kilometre saati. Kilometre sayacı. Saat. Benzin göstergesi. Yağ basıncı göstergesi. Nitroselüloid boya. Halı döşeme. Pencereleri açmak için parmağınızı düğmeye dokundurmanız yeterli. Sadece 27.000 frank. 2.500 peşin. Yaz aylarının, tatillerin yaklaştığını unutmayınız! Acele ediniz.

Melonlulardan biri dalgın gülümsüyor. Mutlaka bir araba alacak. Üstü açık olmasa bile Torpedo alacak. Değer doğrusu. Her şeyi gözleriyle gördü. Bu incelik, bu kusursuzluk! İnsanın böyle bir arabası oldu mu, karada ölüm yok. Hem, boyada ton farkı sıfır...

Demirbant yürümede. Fırınlara alev alev. Demir akmada. Kara dalgıçlarının çevresini yumuşak bir bulut sarmış. Toledo presleri çalışıyor. Kalıp makinesi madenlerin üzerine iniyor. 25.000 insan gücü, 46 000 beygir gücü, tanrısal görevlerini yerine getiriyorlar.

6

YEŞİL çuhanın üzerinde fişler yığılıyor ve eriyordu. Kabarma saatleri, alçalma saatleri. Citroën fabrikasında kaç işçi vardı? Az önce yirmi beş bindi. Şimdi on sekiz bin. Az sonra otuz bin olacak belki. Her şey geleceğin müşterilerine bağlı.

Citroën, öteki fabrikalardan birkaç kuruş fazla para verirdi. Bunu sağlamak için “İşçi Aranıyor” levhasını fabrika kapısına asmak yeterliydi. Akın akın işçi gelirdi artık. Fabrikanın işine gelmeyenler kapı dışarı edilirdi. Bir kalifiye işçiye vereceğini yirmi acemiye verdin mi, daha çok ücret ödemiş sayılıyordun. Gayet basit. Otomobil mevsimi kapandı mı, Citroën fabrikası işi bırakıyordu. Citroën gelecek için üretmiyordu otomobilleri. Otomobil dediğin hisse senedi değildi ki! Her geçen gün biraz daha ucuzlaması gerekirdi.

Citroën önüne geleni işe alırdı. Citroën’in tek bir isteği vardı: Gençlik. Kırk yedi? Hayır olmaz. İnsan kırk yedisine gelince eskimiş

bir otomobil lastiğine döner. Bir ayağı çukurdadır, yetinmez. Oturup sakın sakın düşünmek ister: Yıllarım nasıl da geçti? Bay André Citroën yaşlılığın ve yorgunluğun ne olduğunu çok iyi bilirdi. Gençleri yeğlerdi. Citroën fabrikaları, ilkbahardı.

André Vidal, sekiz yıl pistonlara kol takmıştı. Piston kollarının Clichy’de yapıldığını biliyordu. Yeğeni orada çalışıyordu. Ama bu piston kollarının ne işe yaradığını bilmediği gibi, düz gerileme hareketi diye bir şeyi de ömründe duymamıştı. Bu, mühendislerin bileceği bir şeydi. Vidal, kol takardı. Saatte beş frank elli beş santim alırdı. Dünya yollarında binlerce otomobil sürülmekteydi. Bu otomobillerin hepsinde de kuşkusuz piston kolları vardı. İşte bu kollar, André Vidal’m ellerinden çıkmıştı. Ama sekiz yıl sonra, Vidal’dan hoşlanmayan bir yeni usta çıktı ortaya. Gözlerini mi beğenmemişti? Sesini mi? Yoksa öksürüşünü mü? Kim bilir? İnsan duyguları, her şeyin kesin ve aydınlık olduğu Citroën fabrikalarında bile karmaşıktır.

Vidal kırk dört yaşındaydı. İş gücü kısıtlaması yapıldığında işten çıkarılanlar arasında o da vardı. Şimdi piston kollarını genç bir İtalyan takıyordu. Önce bir güzel sövdü Vidal. Herkese sövdü. Ustaya da, İtalyana da, hatta Bay Citroën’e bile sövdü. Sonra evine yollandı. Yürürken, ne yapacağını düşünüyordu. Bir kömür yatağında iş buldu. Ama bir gün sonra ordan da kapı dışarı edildi. Citroën’de sekiz yıl çalışmıştı. Hiçbir şey öğrenmiş değildi. Sırtında çuval taşımaya bile unutmuştu nerdeyse. Tüm gücünü o gizemli piston kollarına ve son hızla ilerleyen on binlerce otomobile harcamıştı.

Vidal Les Halles’de dolaşmaya başladı. Arabalardan yük boşaltmaya, donmuş şalgamları taşımaya başladı. Sonra Champs Elysées’ye gitti. Orada güzel otomobillerin çevresinde dolaştı. Otomobillerin sahibi mağaza ya da kafelerden çıkınca Vidal onlara kapı açıp, şapka çıkarırdı. Kimi zaman birkaç metelik sıkıştıran oluyordu Vidal’ın eline. Böyle fırsatlar çıkınca ekmeğini kırmızı şaraba batırıp haline şükrederek dudaklarını şapırdatırdı. Güz gelince soğuk algınlığına yakalandı Vidal. Daha sonra da hastanede öldü. Cenazesini belediye kaldırdı. Ivry Mezarlığı’nda beş yıl rahat rahat yatacaktı. Sonra mezarını kazıp

kemiklerini çıkaracaklar, yerine bir başkasını, bir dökümcü ya da bir kalıpçıyı gömeceklerdi.

Şimdi bahardı. Katiller, caniler mezarlığını örten yeşil toprak bile yumuşacık, güpgüzeldi. Şimdi bahardı. Temiz hava fiyatları hisse senetleri gibi fırlıyordu. Müşteriler vitrinlere bakıp bakıp dalıyorlardı. Otomobillere bakıyordu tüm gözler, Citroën gene o işçi aranıyor levhasını astı. Fabrika kapısı tıklım tıklımdı. Sonsuz gençlik krallığına kapağı atmayı düşleyenler çoktu. Vidal'in yürüyen bantındaki yeri boştu. Beş yıl sonra, Ivry Mezarlığı'ndaki yeri de boş olacaktı.

7

KAROSERİ yerine oturtulmuştu. Halılar döşenmiş, küllükler takılmış bulunuyordu. Bant gene de gidiyordu. Biri yakıt pompasının jigesini kaldırdı. Gürültülü bir soluma duyuldu. Bir otomobil doğmuştu. Bugün, bununla üç yüz yetmişinci otomobil oluyordu. Kapılar açıldı, otomobil yayla gibi geniş garaşa süzüldü. Yeni sahibi bekliyordu bile. Bir dakika sonra, bir başka otomobil garaşa süzülecekti. Bu kesin ve kaçınılmazdı.

Beş rakamlı sayıların yanına müşteri adlarının asıldığı koca bir kara tahta vardı. Bay Citroën aritmetiğin duygusal etkilerini iyi bilirdi. Siz, altmış sekiz bin dokuz yüz on yedi misiniz?... Buyrun, otomobiliniz.

Bir insanın yeni kumandanıyla karşılaşması, aklın alabildiğince donuk ve anlamlıydı. Bu alıcı, bir cenaze işleri şirketi temsilcisiydi. Tüm rakiplerini yenecek, sonra da evlenecekti. Ölünün evine herkesten önce varacaktı. Evlenecek ve mutlu olacaktı. Şunlar, yeni evli bir çift. Birlikte bir yaşam kuruyorlar. Kadın gebe. Adam bir otomobil ısmarlamıştı. Şurdaki alıcı, keskin çapkınlardan, kırlarda serüvenler yaşamayı düşünüyor. Bir kameriye, bir manken ve leylaklar arasında aşk...

Şu da bir saygıdeğer eczacı. Şu, yeniyetne bir avukat. Hepsi de huşu içinde, bir ameliyathanedeymiş gibi ışıklandırılmış, pırıl pırıl parlayan otomobillere bakıyorlar. Önlerinde kilometreler, yüksek gelirler, serüvenler uzanıyor. Önlerinde, yeni bir yaşam uzanıyor.

Altı dakikada bir kapılar açılıyor, tahtadaki numaralardan sırası gelenin düşlere dalarak bulutlara uçuyormuşçasına içi titriyor; heyecanlanıyor. Arkada, bu pırıl pırıl otomobillerin geldiği yerde preslerin gümbürtüsü ve yürüyen bantın homurtusu var. Alıcılar rahat birer soluk alıyor. Çok sakın görünüyorlar. Kartpostal ya da portakal alıyorlar sanki. Ancak, kaleminden beyaz kâğıda sızan mürekkebin çizdiği şekiller biraz titrek. Eh, ne de olsa bunca zamandır düşlemekte oldukları şeye kavuştukları andır bu. On beygir gücündeki mutluluğa taksitle kavuştukları andır!... Gözleri sonsuz bir özlemle adeta kaymaktadır. Şimdi direksiyona kendi elleriyle dokunacaklar. Tozlanmış ve rüzgâr yemiş on binlerce otomobilin arasında kendilerini kaybedeceklerdir...

Aldıkları şeyin aslında ne olduğunu hiçbir zaman anlamayacaklar. Aldıkları bu harikulade yeni şeyi dostlarına gururla gösterecekler. Şu yaşadıkları anı unutacaklar ve eğer şöyle bir anımsarlarsa gülümseyecekler: Acemilik heyecanı!... Yarın, hepten düşünmez olacaklar. Ama şimdi, bu tangır tungur demirlerle dolu dev garajda dalgın dalgın sağa sola bakıyorlar. Yaşayan bir canlı görmek, duygularını bir insanla paylaşmak istiyorlar. Ama burada insan yok. Kara tahtada bir sayı. Kapıların ardında bir yürüyen bant. Burdan çıkmak gerek... Makineler titriyor, ama bir insanın titremesine elverişli bir yer değil burası. Titrenecek yer değil...

8

İŞÇİLER köyden geldiler ve öldüler. O harikulade preslerin üzerine suskun öfkelerin kanı aktı. Avrupa yollarında, o gezginlerin ve kara korsanlarının arşınladığı yüzyıllık yollarda otomobiller yarışıyordu... Bay André Citroën, küçücük bir piston kolu ya da pistondur. Adı Eyfel Kulesi'nin tepesinde ışıltıyor ve milyonlarca bellekte duruyordu. Ama

Ford gibi zengin ya da Lindbergh gibi ünlü değildi. Lazard Frères bankerleri gibi güçlü, onlar gibi her şeye kadir değildi. Yüce bir ülkeye adanmıştı yaşamını: Buda'nın Asya'ya huzur verdiği gibi Avrupa'ya hız verecekti o. Ama Paris meydanlarında heykeli dikilecek değildi bunun için. Kimse onun adına içinden gelerek şiir döktürmeyecekti. Satış istatistikleriyle yetinmek zorundaydı hep.

Bay Citroën de bir insandı, onun da canı vardı. Onun da bıyıkları ve tutkuları vardı. Amerikan presleri, işçileri lime lime ediyorlardı. On beygir gücündeki otomobiller güçsüz yayaları ezip geçiyordu. Bir otomobil bıyıklarla ve duygularla kıyaslanamazdı.

Isının, dökümcülerin gövdesini erittiği, turist otomobillerinin koyun gibi birbirine çarpa çarpa parçalandığı, meleye meleye çılgına döndüğü sıcak bir ağustos gününde, o çekilmez, sancılı, ağırlı günde, Citroën Şirketi'nin sermayesi birdenbire yüz milyondan üç yüz milyona çıktı. Citroën hisseleri, Lazard Frères bankacılık firması yöneticileri tarafından listelere alındı. Kumarcıların kutsal kitabı olan ilan tahtaları Citroën'e ayrıldı. Geçimlerini hisse senetleri piyangosuna bağlayanlar Citroën otomobillerinin kornalarına basa basa Paris sokaklarına akın ettiler. İşte o gün, Bay André Citroën, Clichy, Saint-Ouen, Javel, Guttenberg, Suresnes, Grenelles ve Levallois bölgelerinin tek otokrati Citroën, ortadan kayboldu. Toledo presinin bir azizliği değildi onu ortadan kaybeden, bir otomobil kazası değildi... Karmaşık bir parasal işlem sonucu gözden yitmişti Citroën... Bay André Citroën, paraparça olmuş, sonra gene birbirine eklenmişti. Yönetim Kurulu Başkanı'ydı şimdi kendisi. Hisse senetleri piyasası bültenleri, "mali tabanın genişlemesi" ve "en güçlü bankalardan birinin yararlı denetimi" gibi sözlerle müşterileri kışkırtıyordu.

Yönetim Kuruluna başkan yardımcısı seçilen kişiye, Lazard Frères bankacılık şirketi temsilcisi Bay Philippe'dir. Bay Philippe Başkan Yardımcısıydı yalnızca elbet. Ama Bay Philippe'in ardında küçücük bir etiket vardı: Lazard Frères A. Ş. Lazard Frères kocamandı, her yerde hazır ve nâzırdı. Koca Kentte "Lazard Kardeşler"i bilmeyen var mıydı? Lazard Bankası, lastik kralı Bay Octave Homberg'in başında

bulunduğu Çin-Hindi Bankasıyla işbirliği halindeydi. Değişik kokuları yakından tanıyan Hollanda Kraliyet Bankası'yla da işbirliği halindeydi. Petrol kokusunu iyi bilirdi. Hollanda Kraliyet. Sir Henry Deterding'in piposundaki tütün kokusunu iyi tanırdı. Pierre Chardain'e göre Bay André Citroën tanıydı. Lazard Frères bankacılık şirketine göreyse, sayısız kuruluşlarıdan biriydi.

Bay Citroën işini genişletti ama, kendisini kısıtlamak zorunda kaldı. Goethe'nin gerçek yaratıcılara önerdiği o yüce kendini sınırlandırma denen şeyi öğrenmek durumundaydı. Şimdi Yönetim Kurulu Başkanıydı kendisi...

10 beygir gücü model, altmış bin mil dayanır. Bir işçi kırk yıl dayanır. Bay André Citroën doymak bilmez bir adamdır. Ve Fransa pazarları, otomobile hemen hemen doymuş bulunmaktadır. Bu durumda Bay Citroën Fransa haritasını, o güzelim Fransa'yı bir kenara bırakacak, beş bin satış temsilcisiyle yüz elli bin Citroën levhasını bir kenara bırakacak, Avrupa haritasını ele alacaktır. Harita gümrük tarifeleri ve diplomatik ağlarla örülmüştür. Evet, aslında tüm Avrupa'yı tek bir ülke haline getirmekten yanadır o. Uygarlığa yaraşmaz sınırlardan nefret etmektedir! Haritadaki değişik renklerle o çizgi noktalar insanın gözünü hasta ediyordur.

"Amerikan piyasasında yüz milyon alıcı var. Avrupa'da ise, her iki ya da üç yüz kilometrede bir Çin Seddi çekilmiş. Aşabilene aşkolsun. Ulusal sanayi tehlikede. Boğulup ölebilir sanayimiz... Ölebilir..."

Ulusal sanayi dediği şey kendisidir yani. Bay Citroën güçlkle soyluyor. Temiz havaya ve büyük pazarlara bayılır o. Ama Avrupa'yı kuşatmaya gücü yetmez. Askeri hilelere, casusluk, kamuflej ve sinsi planlara başvurmak zorunda kaldı bu yüzden. Londra'da, Kolonya'da, Milano ve Brüksel'de montaj fabrikaları kurdu. Yorgun ayaklarını Hollanda'da Portekiz'de, İspanya ve Danimarka'da sürüdü. Fransız sömürgelerine de ayak attı. Polonya hükümetiyle dev bir fabrika kurulması konusunda görüşmelere girişti. "Tırtıllı lastikli" otomobillerinden bir parti gönderdi. Şimdi Ortadoğu'ya el atmayı düşlemekteydi.

Eh, Sovyetler Birliği'nin de düşmanı sayılmazdı doğrusu... Vaazlar vermeye bile başladı. Konuşmalar yaptı. Meclislerde konuştu. Bakanlarla konuştu. Hep aynı şeyi söylüyordu: "Yeni pazarlara gereksinmemiz var!..." Sevgili Fransa'sını karış karış arşınladı. Tüm şubelerini bir bir denetledi. Satış elemanları ve Citroën levhaları da adım adım birer gölge gibi kuyruğuna takılıydı. Leipzig ya da Roma hayvanat bahçelerinde beslenen, ama özgür dolaşıyormuş havası vermek için kafese tıkmıyan yırtıcı canavarlar gibi ordan oraya koştu. Buyur Citroën, dilerse zıpla, sıçra, atla. Ama dünyayla senin aranda çok geniş ve çok derin bir uçurum var. Dünyayla senin aranda... ölüm var, ölüm.

Avrupalı bakanların Faşisti de Sosyalisti de, Suzdal Prensi'nin Moğol Ordularıyla konuşması gibi Amerikalı bankerlerle konuşuyorlardı. Bu konuşmalar sırasında bin yıllık kültürünü düşünen yoktu. Ne Raphael geliyordu kimsenin aklına, ne Versailles Sarayı, ne de Faust. Eh, ne de olsa Harold Llyod filmlerinin Faust'dan daha çok para getirdiğini, Versailles Sarayı'nda çağdaş konfor öğelerinden hiçbirinin bulunmadığını ve Bay Morgan'ın dünyadaki tüm Raphael tablolarını leblebi alır gibi satın alabileceğini çok iyi biliyorlardı.

Bay André Citroën, kutsal şeylere karşı büyük saygısı olan bir kişiydi. Özellikle yalnız kaldığı anlarda hep Batı'ya bakıyordu belki de. Ama Batı yönünde pazarlar yoktu. Orda yalnız denizler, denizlerin ötesinde de Ford vardı. Zavallı Yahudiler nasıl dua ederken Doğu'ya bakakalırlarsa, o da öyle Batı'ya bakıyordu. Ancak Bay Citroën'in kıblesi, iki tam üçte bir kişiye bir otomobilin düştüğü Detroit kentiydi.

Detroit'de ihtiyar Ford oturmaktaydı. Bay Citroën'in dalgın bakışları ona varamazdı. Ford da bir haritaya bakmaktaydı o sıralar. Bu harita, Bay Citroën'i tedirgin eden haritadan çok daha büyüktü. Ford'un haritasında her iki yarımküre de vardı. Eh Ford'un canı yok mu, o da yeni pazarlar aramaktaydı. Bay Citroën'e göre Portekiz neyse, ona göre de Avrupa oydu. Onu kuşatmak zorundaydı. Yeni kolonilerin satış kapasitesini tanıttıyordu. İngiltere iki yüz bin, Almanya yüz bin, Rusya yüz bin otomobil...

Bay André Citroën fiyatlarını indirdi. Yürüyen bant giderek artan bir hızla hareket etmekteydi. Conta yapmakta olan işçi Jean Lebaque yakında ya ölür ya da aklını oynatırdı. Bay Citroën bunu hiç umursamıyordu. Gülüyordu yalnızca. Bunda anlaşılmayacak bir şey yoktu. O, üretimi rasyonalize ediyor, dolayısıyla Citroënize hale getiriyordu. Karmaşık bir sözcük, değil mi! Ama bunun gerektirdiği eylem daha da karmaşık. Elinden geleni yapıyordu. Ama Ford hep önde gidiyordu. Onun otomobilleri, kendisinin ürettiklerinden yarı yarıya daha ucuza geliyordu. Fransa'da Bay Citroën'i koruyan bir Çin Seddi vardı. Gelgelelim, lanet okuyordu onu koruyan bu duvara. Fransa'da işler yolundaydı iyi güzel ama, Ford'la Hollanda'da ya da İsviçre'de nasıl yarışabilirdi?

Amerika, bin tonluk gemileriyle Columbus'un gemisine hayır dua okuyordu. Gemiler otomobillerle doluydu. Ford, Citroën'in beş bin satış temsilcili, yüz elli bin reklam tabelalı kutsal şubelerine bile sızma-ya kalkıyordu. Ford, Fransa'daki fiyatlarını yirmi beş bin yedi yüz franka düşürmüştü bile. Citroën fiyatıyla kuruşu kuruşuna aynı. Ama Ford'un içi gene de rahat değildi. Büyük Çin Seddi'ni yıkıp aşmak istiyordu. Fransa'da fabrikalar kurdu. Yeni hisse senetleri çıkardı. Bu senetler Oustric Bankası kanalıyla dağıtıldı. Lazard Bankası nasıl Citroën fabrikalarını finanse ediyorsa, bu Oustric Bankası da Peugeot fabrikalarını finanse ediyordu.

Bay André Citroën düşmanlarla kuşatılmış bulunuyordu. Peugeot belki de Ford'la anlaşmaya varmıştı! Peugeot ya beş beygir gücünde arabalar ya da çok pahalı, yüksek güçlü büyük otomobiller çıkarıyordu. İkisinin ortası bir şey üretmiyordu. Ford, onun peşinde değildi ki? Ford, Citroën'in peşindeydi.

Ama Ford demek, Amerika demek değildi. O güçlü kuvvetli büyük Ford'un da düşmanları vardı. Hem de oracıkta, Detroit'teydi bu düşmanlar. General Motors otomobil tröstü, tıpkı Ford gibi okyanusu aşmak istiyordu. Ama o başka bir rota izleyecekti. Avrupa'da fabrika falan kurmaya kalkmayacaktı General Motors. Eski Dünya'ya mühendisler göndermeyecek, diplomatlarla işadamları yollayacaktı. Yolları

dolarla açtı. General Motors'un başında Bay Pierpont Morgan vardı. Tröst Almanya'daki Opel fabrikalarıyla anlaşmaya varmıştı bile. Tröst, Ford'u silmek istiyordu. Fransa harikulade bir pazardı. General Motors, Chevrolet'lerin Fransa'daki satış fiyatını düşürdü.

Bay Citroën olanları izliyordu. Bay Citroën ölçüyor, biçiyor, düşünüyor, taşınyordu. Lazard Frères' in ne biçim bir banka olduğunu anlamıştı şimdi. Kendisini tek bir şeyle avutuyordu: Yalnız değildi. Bay Morgan, her şeyin fiyatını biliyordu: Anayasaların, bağımsızlıkların, onurun, kimyanın, Milletler Birliği'nin ve binlerce yıllık kültürün fiyatını biçebiliyordu. Bay Morgan yalnız bakanları değiştirmekle kalmaz, isterse Avrupa'nın haritasını yeniden çizebilirdi. General Motors'la Citroën Şirketi arasındaki anlaşma, ona göre küçük bir ayrıntı, masasının üzerindeki günlük işler listesinde bir çizgicikti. Bay André Citroën'e sorarsanız, korkunç bir tehlikeydi bu. Amerikan preslerinin işçilerin parmaklarını ezmekten büyük işler de yapabileceği ortaya çıktı: Hem demiri ezebilirdi bu presler, hem de insan yaşamını. Eyfel Kulesi'nin üzerinde parıldayan harfleri New York'dan göremezdi insanlar. New York'da, kendi ışıklarını parıldatan öyle çok kule vardı ki!

Jean Lebaque, ücreti, yüz conta başına bir frank yirmi santim indirildiğinde, derin derin soludu, sövdü, ama çalışmaya devam etti. Yürüy-en bant durmuyordu. Bay Citroën otomobil üretmeyi sürdürüyordu. Artık düşünmesine ya da durup dinlenmesine olanak yoktu. Her şeyi insanlara ucuz otomobil vermeye adanmıştı. Adına bile sahip çıkmadı artık. Sıradan bir marka oldu Citroën adı. Şimdi yalnız onun değil, tüm hisse sahiplerinin malıydı bu ad. Kendisi yürüyen banta zincirlenmişti artık. Yarın Ford fabrikası dikilecekti. Yarın fiyatları biraz daha düşürmek zorunda kalacaktı. Bant daha hızlı dönecekti. Bu daha çok ölüm demekti. Bu sakatlanmak demekti, çökmek, umutsuzluk demekti, otuz bin kişinin çıldırması demekti. Bay Citroën'in soğuk terler dökmesi demekti bu. Artık bir kumarbaz değildi. Olsa olsa bir iskambil kâğıdıydı artık. Ve yeşil çuhalı masanın başında denizlerin ötesinden gelme bir oyuncu bulunuyordu: Bay Morgan ve Bay Ford.

Bay André Citroën çalıştı. Haydi İran'a! Bulgaristan'a! Sahra'ya, Kuzey Kutbu'na! Yeni satıcılar! Yeni reklam panoları! Kumar değil, yazgıydı bu. Haydi, daha çabuk! Ne de olsa, otomobilleri ucuzlatmak gerek.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OTOMOBİL LASTİKLERİ

1

BREZİLYA ormanlarında pek çok ağaç vardır. Adlarını yalnız botanik uzmanları bilir. Bu ağaçlardan biri hevea diye adlandırılmıştır. Gövdesi benek benek, kabuklu, açık boz renkte, dallı budaklı, yüksek bir ağaçtır bu. Sıradan bir ağaç olsaydı, öteki ağaçlarla birlikte Brezilya ormanlarında yaşar giderdi pekâlâ. Çünkü Brezilya'da, insanlar da tıpkı orman gibi, yavaş yavaş, akıllı uslu ve donuk sönük yaşarlardı. Oysa kuzeyde, örneğin New York'ta, insanlar aceleci yaşarlar. Yaşamaya hep geç kalmış gibidir onlar. Belki de gerektiğinden daha geç öleceklerinden korkuyorlardır... Paris'te, Londra'da, Berlin'de, her yerde acelecidir insanlar. Bu yörelerde dallı budaklı ağaçlar yoktur. Ama pek çok otomobil vardır. Ve bunlar, her geçen gün biraz daha çoğalmaktadır.

Benek benek kabuğu olan kendi halindeki ağaç, ormandan çıktı. İngilizisi olsun, Hollandalısı, Fransızı olsun, herkes görür görmez âşık oldu ona. Açık göz Yankiler bu güzel ağacı düşlemeye başladılar. Büyük, dev fidanlıklarda yetiştirildi bu ağaç. Dünyadaki bütün bankalar onun gelişmesini, yazgısını, geleceğini merakla izler, üzerine titrerlerdi. Bakanlar, uçakları sayarken ya da yeni bir zırhlının savaş kapasitesini hesaplarken hep bu benekli ağacı düşünürlerdi. Ne var ki, bu ağacın benekli olduğunu bilen yoktu. Kimse ömründe görmemişti ağacı. Yaşamaya aceleleri ve otomobile gereksinimleri vardı.

Java'da, Seylan'da, Malaya'da ve Çin Hindî'nde, sakın gecelerde, ateşler ve acılar arasında, sentler ve metelikler arasında, demir göz-

yaşları ve demir dolarlar arasında sıra sıra dizili fidanlar tatlı tatlı hışırdamaktadır. Lastik Şirketi'nin hisse senetleri gibi yumuşak, anlamlı hışırdar bunlar. Beyaz insanlara kazanç, sarı insanlara ölüm getirirler. Ağaçlar hışırdar, çünkü diplerinde açlık ve yoksulluk serilidir. Akşamları hışırdarlar, çünkü kuliler (Asyalı işçiler) kancalı bıçaklarıyla her sabah o yumuşak, boz kabuğu yarar ve eski yaraları açarlar. Ağaçlar ve kuliler birbirinin dilinden anlar. Onların da yaraları kanar, kulilerin de. Ama kuli kanı bedavadır ve kimse onun kanından söz etmez. Öte yanda dallı ağacın süt beyazı kanı son derece değerlidir. Tüm hisse senedi pazarlarında değer biçilir ona. İnsanların aklını başından alır o beyaz kan. Onun uğruna tonlarca insan kanı akıtmaya hazırdırlar. Ağaçlar bunu bilir ve acımalı hışırdarlar. Kabuklarındaki yara hiçbir vakit kapanmayacaktır.

Bay Davis'in yüz bin dönümlük dev bir ormanı vardı. Bay Davis'in üç yüz elli bin ağacı vardı. Bay Davis'in bin kulisi vardı. Üç yüz elli ağaca bir kuli düşer. Sütsü kan kovalara akar. Her ağaçtan yılda yarım galondan fazla kan akar. Bay Davis, yılda aşağı yukarı iki yüz bin galon kauçuk toplar. Çok güzel bir villası vardır. Evcil bir piton yılanı ve çeşitli kokteyllerin tanımını veren kalın bir kitabı vardır. Yılan, düpedüz bir kedi gibi fare yakalar. Bay Davis, boş vakitlerinde yeni ve gizemli kokteyller hazırlar: Güney Kutbu Kokteyli ya da Kraliçe Aleksandra Kokteyli. Bay Davis'in cam sıkılmaktadır. Orman hummasına yakalanmıştır. Tenis oynayacak kimse bulamamaktadır.

On dört yıldır Penang'da oturmaktadır. Londra'dan ayrılırken, orada kimse kokteyl içmeye başlamamıştı daha. Gençti, güzel düşleri vardı o vakitler. Hey gidi günler... Şöyle bir denize baktı ve birden Hint Okyanusu'nun sularının tıpatıp Annie'nin gözlerinin renginde olduğunu fark etti. Annie de gençti o vakitler. Bir keresinde kestane renkli lülelerini öpmüştü. Hem, Annie'nin yüzünü unutmuştu Bay Davis. Sokakta görse tanımazdı artık. Yılda iki kez uzun mektuplar yazardı ona kadın. George Bernard Shaw'ın oyunlarından, Stravinski'nin konserlerinden söz ederdi. Londra'daki fırtınalı yaşantılardan, kendi berbat yaşantısından söz ederdi. Bay Davis'e İngiltere'ye dönmek isteyip is-

temediğini soruyordu son mektubunda. Bay Davis mektubu aldığı anda evinin uzun koridorlarında uzun uzun voltalar attı. Sonra oturdu, o da yazdı:

Sevgili Dostum,

Beni görsen tanımazsın. Tohuma kaçtım, kocadım. Burada doğru dürüst bir çevrem yok. Gazete okumayı bile bıraktım. Kauçuk fiyatlarına bakmak için *Times*'i elime alıyor, sonra bir kenara fırlatıyorum. İyi tiyatrolar ya da konserler benim için hiçbir anlam taşımıyor artık. Kuli'lerim gibi bir hayvanım ben. Zaman zaman birkaç kauçuk üreticisi bir araya geliyoruz, ama bir poker partisine bile oturamıyoruz. Çok karmaşık, anlatılması güç bir yaşantı sürüyoruz burada. Jameson gene o hokkabaz numaralarını yapıyor, Richard bayat şakalarıyla öldüresiye sıkıyor bizi. Bana gelince, bir değişiklik olsun diye kalkıp birer kokteyl yapıyorum. Sonra konuşmalarla, o her günkü konuyu, tek konumuzu yineliyoruz:

"Sen nasıl kesiyorsun? Ben, helezonik çizgilerle yarıyorum kabukları, günaşırı."

"Aaa, olur mu! Ben, her gün ve yukardan aşağıya açılar oluşturacak çizgilerle yarıyorum."

"Bak görürsün, senin ağaçlar dayanmayacak! ..."

"Eee, ama sen altı yaşında başladın bu işe. Buranın yerlisi sayılırsın."

Falan filan. Sonra kavga başlıyor. Sonra herkes birbirini altı okka etmeye başlıyor. Yo sevgili Annie, Peter'ini bu beceriksiz fidanlık sahibi haliyle görsen, tanır mıydın? Hayır? Yemin ederim tanımazdın! İnan olsun gözün bile ısırmazdı beni. Az yıl mı geçti aradan... On dört yıl bu, dile kolay! Londra'ya geldim mi, en azından bir yıl kalmalıyım. Peki fidanlara ne olacak? Tüm yardımcıları beceriksiz ve bilgisiz. O ağaçlar, öyle narin şeyler ki, insan nasıl tutacağını bilemiyor. Bir keresinde sıtmaya yakalanıp iki hafta yatmıştım da sekiz dönüm baştan sona mahvoldu. Ormanımdan uzun süre uzaklaşmayı aklımdan bile geçiremem. Daha yenilerde otuz dönüm daha ekтім. Toprağı temizlemek, kazmak öyle güç oldu ki! Elli adamın ölümü üstüme kaldı. Bundan böyle gözümü açmam gerek. Bebeğim yedi, sekiz yıl içinde büyüyecekler. Bu demektir ki, 1933 yılında benden hayır beklenmeyecek. On bin fidan ekтім sekiz yıl sonrası için! Düşünsene! Hayır, Annie, burası bana mezar olacak!

Bunu kabıl etmek gerek. Buraya gömüleceğim! Dostlarım, ölümüm onuruna kadeh kaldırıp ağaç kabuklarını doğru mu kestim, yanlış mı, onu tartışmaya başlayacaklar. Ölümüne vah eden biri varsa o da yalnız sensin belki de...

Bay Davis mektubu yazdıktan sonra kokteyl falan yapmadı. Koca bir bardak viskiyi devirdi. Ağlamaklı, ama kaba haykırışlı sesiyle hevea yaprağı kadar narin bir kız olan on iki yaşındaki çikolata tenli Malezyalı hizmetçisine seslendi: “Gel burayaaa!” diye çağırdı onu. Sonra, “Annie” dedi kızı. Ve vurmaya başladı. Bir hırsla, bir sevecenlikle, tıpkı bir deli gibi dövdü onu. Sonra kızla yattı. Daha sonra da uyudu. Düşünde kanayan ağaçları gördü. Kanları beyaz akıyordu.

Bay Davis hiç de cimri değildi. Bir piyano aldı. Ama çalan yok. Dizi dizi inciler alıp Annie’ye gönderdi. Annie, incileri sandığına, bir vakitler kestiği lüle lüle saçlarının yanına koydu. Annie evliydi çünkü. Bir kocası vardı. Bay Davis’e para gerek değildi. Ama kauçuk fiyatlarını büyük bir doymak bilmezlikle izliyordu.

“Bir kuruş aşağı olmaz!” diye haykırıyordu. Kulilere günde kırk sent ödüyordu. Bir bardak kokteyl çok daha pahalıya gelirdi. Bağırıyordu Davis:

“Bir kuruş fazla olmaz!”

İştahsızdı. Ağızının tadı yoktu. Çok sıcaktı buralar, pek çok sıcak! Kızlara aldırıldığı da yoktu. Malezyalı olsun, Hintli, Çinli olsun, bakınıyordu bile. Muz kokuyordu bu kızlar, rutubet ve ot kokuyorlardı. Doğru dürüst bir kadın, yıkanmış çamaşır ve gliserinli sabun kokardı. Annie’nin kokusu böyleydi. Acı kininler yutuyordu burda. Penang’da ölecek, ona mezar olacaktı burası. Onu burada, kovaları dolarla dolduran bu dallı budaklı ağaçlar tutuyordu. Çocuğa tekmeyi indiriyor, açık boz ağaç kabuğunu tatlı tatlı okşuyordu. Her gün biraz daha toprak alıyor, her gün biraz daha fazla kuli çalıştırıyordu. Aynaya bakmaya ödü ko-puyordu. Binlerce dönüm toprağın efendisi olan bu adam, diri diri mezara gömülmüştü. Kulileri nasıl birer ölüyse, o da öyle ölüyordu. Düğüm düğüm olmuş ağaçlar kadar ölüydü. Ama Liverpool’da kauçuk dört şilin beş peni getiriyor ve bütün dünyadaki insanlar yaşamak için acele ediyordu. Ölü Bay Davis kokteyller yaptı. Fare yemekten patla-

yacak hale gelmiş olan yılan, önce birkaç günlüğüne, sonra hepten uykuya daldı.

Kuliler Hindistan ve Çin'den geliyordu. Şunda Adaları'ndan getirilenler bile vardı. Yüz binlerce kuli dallı budaklı ağaçların dibinde iki bükülmüdü. Malezya'da Bay Davis dövüyordu onları. Java'daysa Minheer Van Croog. Çin Hindi'nde, Rostand hayranı bir parfümcünün oğlu, Carcasson doğumlu Bay Gaston Balthasar'dan dayak yiyordu kuliler.

Beyazlar değişik dillerde söverler ama hepsinin de elinde birer sopa vardır. Başka çare yok ki! Kuliler beceriksiz, miskin ve aptaldırlar. Haşhaşı ve uykuyu dolara yeğ tutarlar. Beyazlar kültürü korumakta Yunan-Roma kültürünü yani. Bir de kauçuğu korumaktalar. Kulilerin sırtları hevea ağacının kabuğu gibi liğme liğme. Ölürlerse, yerine yenileri konur. Simsarlar kuli toplamakta. Polis kuli getirmekte. Açlık kuli getirmekte. Dallı budaklı ağaç yedi yaşına basınca onu sevmeye başlarlar. Küçük Hintli yedi yaşına gelince, hevea ormanına gönderilir. Günde on sent kazanır. Bununla birkaç avuç dolusu pirinç alabilir. Zaten bir Hintli'nin yiyeceği pirinç nedir ki? Daha şimdiden bacakları tutmamakta, hep geride kalmaktadır. Neredeyse kertenkele tutacak ya da bir böceğe fit olacaktır. Bir de kâhya var. Dediği dedik bir Kangani. Esmer tenli sırtlara boydan boya bir kırmızı çizik çizer.

“Bir adam kaçtı. Yakaladık”, derler Bay Davis'e.

Kuli işinin başından ayrılmaya kalkışamaz. Bay Davis'in bürosunda kâğıtlarla mühürler vardır. Bunlara sözleşme denir. Kulinin yol parasını ödemiştir. Beş yıl süreyle onların efendisidir. Kaçmaya kalkan iki seksen uzatılır.

“Sor bakalım ne istiyormuş”, der Bay Davis kâhyaya. “Hapishane mi, ders mi?”

Bay Davis Tamil dilini bilmez. Kangani arada çevirmenlik yapmaktadır.

“Onu polise göndermemeniz için yalvarıyormuş.”

Yere serilmiş bir kaçak. Bir tekmeyle yere yapıştırılmış yani. Hindistan geceleri gibi nemli ve iri gözleri, Bay Davis'in kanca kanca parmaklarına bakıyor.

“Patrona yalvarıyor, ona ders versin.”

Kauçuk ağacını yararken, gövdeye zarar vermemek için çok dikkatli davranmak gerekir. Kimi yuvarlaklar çizerek yarar, kimi zigzag çizerek. Özenle. Ama kulinin sırtına gelince ince eleyip sık dokuma gerekmez. Bay Davis inen kamçıları saymakta şimdi:

“On altı, on yedi, on sekiz...”

Kuli, toprak kadar sessiz durmaktadır. Nereye kaçmak istemişti ki? Anayurduna, ölüm açlığı içindeki ailesine mi? Yoksa düpedüz ormana dalıp, ölmek mi istiyordu. Dallı budaklı ağaçlardan kaçmak istemiş. Çılgın! Koskoca Bay Davis bile kaçamaz onlardan.

“Yirmi dört, yirmi beş...”

Kuli bir daha kaçmaya kalkmayacaktır.

Kauçuk şirketlerinin yönetim yerleri Singapur’dadır. Uzmanlar bir tablo çıkarmışlardır: Kauçuk ormanlarında çalışanların asgari ücreti 200 Singapur dolarıdır. Bu, bekâr bir erkeğin aşağı yukarı yaşamasına yetecek bir paradır. Şirkette çalışanlar, sözleşme imzaladıkları günden başlayarak, birkaç yıl evlenmeyi kabul etmek zorundadırlar. Malezyalı ya da Çinli kızlar çok ucuzdur.

Yeni gelen biri, Asya sıcağına ve şirketin cimriliğine sövmeye başladı. Sivri kafalı, uzun boylu bir gençti bu. Parası olmadığı gibi şansı da yoktu. Ama beyaz derisi vardı. Ayda iki yüz dolar alıyordu. Kuliler sabahın beşinde işbaşı yapıyorlardı. Önce ağaçları çiziyorlar, sonra öz-suyunu topluyorlardı. Bir kuli ayda on dolar kazanıyordu. Bu parayla, isterse evlenirdi bile. Bir düzine çocuk sahibi bile olabilirdi. Kimseyi ilgilendirmezdi bu, kendi bileceği işti. Yerlilerle ilgili bir konuydu bu. Avrupalılar ona mutluluk getirmişti. İmza yerine X işaretiyle geçerlik kazanan bir sözleşme, ayda on dolar ve düpedüz bir odun parçasıyla yapılan bir tören.

Yeni gelen kauçuğa ve hayat pahalılığına sövdü. İki yüz dolarla geçinilir miydi! Yüzünden düşen bin parçaydı bugün.

“Bu ağacı kim kesti?.. *Kangani*, burda kim çalışıyor? On sent kes ondan! Ne Allah’ın belası memleket bel!”

Yeni gelen Piccadilly’nin ışıklarını ansıdı. Neden buraya gelmişti sanki? Kanmıştı işte. Yapış yapış yapraklar. Yapış yapış beyaz süt. Ya-

pış yapış altın. Bir kuli ne kadar kaçabilirse, o da ancak o kadar kaçabilirdi artık buradan. Olsa olsa Bay Davis gerçekten öldüğünde, onun yerine geçerdi.

Çin-Hindi'nde, dallı budaklı ağaçlar da, kulilerin sırtları da kanar. Fransa, bilindiği gibi İngiltere kadar yüreksiz değildir. Fransa, bunca zamandır ezilenlerin koruyucusu olmuş, düşmanlar tarafından ezildiğinde, ezilenleri koruyanı korumak için Marsilya'ya küçük Annamlı-ları getirmiştir.

Fransa'da, Clermont-Ferrand kentinde, Bay Michelin'in görkemli bir fabrikası vardır. Kendisi, burada sütsü kanı dayanıklı lastiklere dönüştürür. Bay Michelin F. W. Taylor'ı ve rasyonalizasyonu çok sever. Amerika'ya bayılır. Daha daha, Çin-Hindi'ne bayılır.

Bay Michelin, dünyada bunları seven tek kişi değildir. Bay Octave Homberg de Çin-Hindi'ni sevmektedir. Bay Homberg bir yazardır. Fransa'nın büyük bir sömürgeci olduğu üzerine birkaç kitap yazmıştır. Bu arada Çin-Hindi Lastik Şirketi'nin başıdır. Sömürgelerde para kazanır. Kazandığını Fransa'da harcamak ister. Evcil yılanlı Bay Davis değildir o. Gerçek bir Fransız ve ateşli bir yurtseverdir. Saygon'da bulunan on sekiz şirketi desteklemektedir. Lastik, şeker, pamuk ve fosfat işler. Bununla birlikte, büyük sanayinin, rulet masası gibi kendisini çağırıldığı Riviera'dan milletvekili seçilmeyi düşlemektedir. O çok değerli özü bırak, kuliler toplansın! Fransız gökleriyle kıyaslanabilir mi bunlar? Bay Homberg'in düşünceleri bunlardır. Bunlar, Çin-Hindi Lastik Şirketi hissedarlarının da düşünceleridir.

Ya kuliler? Kuliler düşünmez ki? Kuliler, sıkıntılı düşüncelerle kafalarını yormadan, tıpkı azizler gibi ölürlər. Sessiz sakın, isteye isteye ölür onlar. Bay Michelin Şirketine ait olan Phu-Reig kauçuk ormanlarında, her yıl işçilerin üçte biri ölür, Bodoy ormanlarında, her yıl bin kuliden beş yüz otuz altı kuli kalır. Gerisi ölür.

Eğer, bir kuli, düpedüz ölüp gitmeyi beceremezse, büyük sömürgeler yardımına koşar. Yerlilerin kurtarılması için gerekli şeyi verirler: *Régie d'opium* ve *Régie d'alcoöl*, yani kısaca R .O. ve R. A. Hükümetin afyon ve alkol tekeli. Çin-Hindi genel valisi, ilçelere yakınlarda bir sirküler gönderdi: "Alkol ve afyondan yoksun olan yerleşme yerlerinde açılacak olan tekel satış merkezlerinin bir listesi ilişiktir..."

Vali, Fransa'da, sanattan anlayan bir kişi olarak tanınmaktadır. Çağdaş tablolarıdan oluşan harikulade bir koleksiyonu vardır. Belki de kitaplığında, *Paradis Artificiels*'in ilk baskısı bile vardır. Ama valimiz, yalnızca bir estetik değil, aynı zamanda bir devlet adamıdır. Bütçe nedir bilir örneğin. Kuli, son kuruşunu afyona yatıracaktır. Tabaka tabaka beyaz kauçuk yüklü gemiler Fransa'ya gitmek için yarışmakta, bu durumsa Bay Michelin'le Bay Homberg'i zevkten dört köşe etmektedir. Kuliler çok çalışan kullardır. Bencillikten uzak ve de durmadan çalışmaktadırlar. Kulilerin aldıkları paralar, çoktan R .O ve de R. A.'nın yöneticilerinin ceplerine girmiş bulunmaktadır.

Bu yüzdendir ki, kuliler ölürken dudaklarında bir güümseme görünür. Ölürken, Henri Rousseau tabloları kadar heyecan verici düşler görürler — sayın bay genel valinin gözlerini yaşartacak düşler...

2

SİNGAPUR kaynıyor. Liverpool kaynıyor, Bay Davis kokteyllerini falan çoktan bir kenara bırakmış. Kuliler kaçmıyor artık, kanganeler sepetliyor onları. Kuliye gerek kalmadı. Diledikleri yerde ölebilirler. Hevea'ların yaraları kapanmakta, iyileşmekte. Bir iki aya kalmaz, hevea ağaçları sıradan birer ağaç olup çıkacaklar. Peki ama Bay Davis'e ne olacak. O duygulu Annie'ye gidecek değil ya! Hem, kıskanç bir kocası var şimdi Annie'nin...

Kauçuk hissedarları bankalara akın ettiler. Londra'da o dar Mincing Lane'de, kauçuk tefecileri Kudüs'deki Ağlama Duvarı'nın önünde inleyen Yahudiler gibi gözyaşı döküyorlardı. Bakanlar Kurulu, gizli toplantılar yapıyordu. Kuliler ölmekteydi. Kauçuk ormanları sahipleri her şeyi bırakıp Avrupa'ya kaçıyorlardı. Bir felaketti bu!

Ne olmuştu peki? Hintlilerle Malezyalılar savaşa tutuşabilir miydi? Bay Krassin'in bir entrikası olabilir miydi bu? Hayır, kuliler söz dinleyen tavırlarla dallı budaklı ağaçların dibinde ölüyorlardı. Ölmeyenler, kovalarla sütsü özsuyu taşıyordu. Ama Liverpool'da kauçuk dokuz pe-

niye düşmüştü. Felaket! Kauçuğun sonuydu bu! Bay Davis yanlış hesaplamıştı. Gereğinden fazla, çok fazla ağaç dikmişti. Kauçuk tehlikedeydi. Henry Ford'un durup dinlenmeden çalışmasına, milyonlarca otomobilin horlamasına, homurdayıp fırlamasına, kıvranmasına, karşın kimse kauçuk istemiyordu.

Bay Churchill, Sir John Stevenson'a, "kauçuğu kurtarmalısın..." dedi. İmparatorluğun gücü buna bağlı..."

Sir John Stevenson işe koyuldu. Hemen bir plan hazırladı.

"Kauçuk ormanlarını kurtarmak için malı piyasadan çekmeliyiz. Fiyatlar düştükçe kauçuğu azaltacağız. O vakit fiyatlar kaçınılmaz olarak yükselecek. kısıtlamalar yavaş yavaş kalkacak."

Parlamento üyelerinden biri sıkkın sıkkın göğüs geçirdi:

"Ama buna bolşeviklik derler! Hükümet özel şirketlerin işine karışamaz ki? İlkelerimize ters düşer bu..."

"Sayın Parlamento üyesi ilkelere bağlılıkla ağaçları kurtarmak arasında bir seçim yapmak durumundadır. İmparatorluğun gücü de şu anda buna bağlı olduğuna göre..."

Sayın Parlamento üyesi, öyle gerektiği için bir kez daha göğüs geçirdi, oyunu ilkelerden yana kullanmaktan vazgeçti. Stevenson Planı onaylanmıştı. Lastik üretimi, şimdi, tıpkı lastik gibi esnekti: Uzayıp kısalabiliyordu. Kuliler bu uzayıp kısalma hareketlerine bağlı olarak, ya ormanların *içinde* ya da *dışında* ölüyorlardı. Ölmek zorundaydılar, çünkü, insan ölümlüydü.

Bay Churchill, Sir John Stevenson'u kutladı:

"Adınız, tarihe yazılacaktır..."

Kısa bir duraklamadan sonra,

"... Lastik tarihine yani..." diye ekledi.

Bay Churchill çok şakacı bir adamdı.

Kauçuk ormanları İngilizlerindi. Ama otomobiller Amerikada üretilmekte olup, Amerikalılar, kauçuğu İngilizlerden alıyordu. Singapur'da yeni bir yasa çıkmıştı: Kutsal Adalet Yasası. Detroit'e göre bu yasa yersiz, ahlâkdışıydı. Darwin'in kuramları ve Sovyet broşürleriy-

le birlikte ortadan yok edilmeliydi. Sir John Stevenson ikiyüzlü bir adam, bir caniydi. Sir Henry Deterding'e de böyleleri yaraşırdı.

Bay Hoover ağzındaki puroyu yer gibi çiğnedi. Puro çoktan sönmüştü. Bay Hoover ıslak, acı tütünü çiğniyordu.

"Hükümetin bu işe karışması her şeyden önce ahlâksızlıktır. Tekellere karşı olmamız bu yüzden değil mi! Sanayimizi felce uğratmak istiyorlar, ama başaramayacaklar!.."

Bay Hoover boşa konuşmazdı. Kauçuğun ne olduğunu biliyordu. Puro izmaritiyle birlikte ağzından bir yığın ad ve sayı fırlattı. Diplomatlar ve botanik uzmanlarıyla görüşmeler yaptı. Büyük bir savaşa hazırlanıyordu.

Ya kauçuğa ne oldu?... Kauçuk fiyatları yükseldi. Bay Davis gene kokteyl hazırlamaya başladı. Minching Lane'deki tefeciler canlandı; homurdanmak yerine cıvı cıvı ötüyorlardı:

"Bir şilin dört peni!"

"Bir şilin altı peni!"

Birleşik Devletler, çok yönlü, büyük bir ülkedir. Muz vardır orda, sedir ağaçları vardır. Zenciler ve Ku-Klux-Klan vardır, petrol, yabancı sığır, Bay Hoover ve Charlie Chaplin vardır. Ama dallı budaklı ağaç Birleşik Devletler'de yetişemez, ne yapsalar yetişemez! Botanik uzmanlarının raporlarına göre:

"Bu türlerden hiçbir bitki, Ekvator bölgesi dışında, yani Ekvator'un on derece kuzey ve güneyini kapsayan topraklar dışında hiçbir yerde yetişmemektedir..."

Bay Hoover, Botanik uzmanlarını sepetledi. Amiralleri topladı:

"Nikaragua konusunda görüşmeliyiz. Bir de Filipin Adaları..."

Görüştüler. Ama bu arada kauçuk fiyatları yükseldi. Başlangıçta alıcılar güçlü bir cephe oluşturdular. Fazla para ödemeye yanaşmadılar. Beklerlerdi, n'olacak? İngilizler bugün yarın insafa gelirdi nasılsa. Birleşik Devletler'de eski lastiklerin toplanacağı haberi yayıldı. Fabrikaların önünde atılmış lastik yüklü kamyonlar uzun kuyruklar oluşturdular. Ama yeniden işlem gören lastikler, gevşek ve dayanıksız oluyordu. Obur otomobiller lastiğe doymuyordu. Boyuna lastik değiştirmek istiyorlardı. Bu kez, "nüfuz" sahibi kişiler, kalktı, Londra'ya gitti.

Amerikan Lastik Şirketi Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Bay Stuart Hotchkiss, Churchill'e tüm kısıtlamaların kaldırılmasını önerdi:

“Ticaretin serbest bırakılması karşılıklı çıkarlarımız...”

Bay Churchill, resmi bir tavırla gülümsedi.

“Bilinen sözlükleri bir kenara bırakalım şimdi dilerseniz. İngiliz ekicilerin kauçuğu size zararına satmak durumunda kalmalarının nede-nini anlamıyorum her şeyden önce...”

Amerikalıların gözleri Bay Churchill'in boyunbağıyla bayram ediyordu. Bay Churchill'in çok şık giyindiğini bilmeyen yoktu. Sevimli birkaç şakasını da yarı-resmi gülüşlerle dinlediler ve elleri boş, çekip gittiler.

Bay Churchill bir kumarbazdı. Savaşa ve pokere bayılırdı. Kendisi bir Liberal ve Muhafazakâr olarak yaşamıştı; yazar, ressam, Bahriye Nazırı ve Maliye Bakanı olarak yaşamıştı. Ama tek bir şey ilgilendiriyordu onu: Kumar, Alman donanmasını batıramamıştı: Küçük bir yanlış. Rus Devrimi'ni silip süpürmeyi de başaramamıştı. Meğer düşmanın yedekte kozları varmış! Onların acısını şimdi Amerikalılardan alabilirdi. Fişlerin değeri yüksekti ve Bay Churchill, oyunun heyecanına daha şimdiden kendini kaptırmıştı. Amerika'nın isteklerine evet yerine saldırılarla yanıt verdi. Bir bildiri yayımlayarak yağmalamaya karşı acımasız bir savaş açtı. Rom ve kauçuk yüklü gemiler Pasifik Okyanusu'nu aştılar. Rom, namusu tam Yankiler tarafından tüketiliyordu. Ya kauçuk? Sorulur mu. Kauçuğu İngilizler kullanıyordu elbet.

Bay Hoover, ne eski lastiklerin, ne de yağmalamanın bir işe yaramayacağını çok iyi biliyordu. Birleşik Devletler'in tüm eyaletlerinin yurttaşlarına seslendi: “Kendi kauçuğumuzu kendimiz üretelim.”

Kauçuk fiyatları yükselmeye devam ediyordu. Amerikalı fabrikatörler panik içindeydi. Minching Lane'de ki bütün tefecilerin acıklı hallerini bir papağan gibi yinelemeye hazırdılar. Akron'daki fabrikalar üretimi kısıtı. İşsizler “ekmek!” diye haykırıyordu. Amerikalı işçiler, kuliler gibi sessiz, sakın ve düşünmeden ölüm açlığı çekmeyi bilmezler ki? Sövüp saymaya, kuşku uyandırıcı toplantılar yapmaya başladılar. Birkaç şirket bu yıl kâr payı ödemeyeceğini açıkladı. Senet piyasası kara düşüncelere dalmıştı.

Bay Hoover de kara kara düşünüyordu. Birleşik Devletler hükümeti, Büyük Britanya hükümetine başvurmıştu. Dostça bir seslenişti bu. Yürekten gelen bir sesti. Kısıtlamalara son verilmesini istediler. Ne yapabilirlerdi? Kauçuk ağaçları Pehang'da yetişiyordu ve Amerika'nın kauçuğa gereksinimi vardı.

Ama Bay Churchill'in dediği dedikti. Çok katı bir adamdı bu Mr. Churchill. Bay Hoover'in o olağandışı yumuşaklığı bile onun şair ruhunu okşayamamıştı. Kauçuk mu istiyorsunuz? Buyrun, satmaya hazırız. Ama *bizim* istediğimiz fiyata.

Bay Churchill, Sir John Stevenson'a adının tarihe geçeceği konusunda söz vermişti. Ancak, Amerika'da herkes Churchill Planından söz ediyordu, Stevenson Plan'ından değil. İngiltere, Amerika'ya eski borçlarını ödeyecekti. Kurnaz Bay Churchill Amerika'ya olan borcunu Amerikan doları olarak ödeyebilmek için, kauçuğu eski fiyatının üç katına satmaya karar verdi. Bir gazeteci, Churchill'in kumar borçlarını bir lastik silgiyle silmekte olduğunu yazdı. Bu sözler dillerde dolaştı. Ne olacak, tıpkı Sovyetler gibi... *Fifty Club*'ın kurucusu, Pitt'm mirasçısı şık giyimli züppe Bay Churchill'e öfkeli Amerikalılar kalkmış "Ahlâksız Bolşevik" diyorlardı. Ama kardeşim, ne yapsınlar kauçuğa gereksinimleri vardı ve o anlamsız botanik bilimi işlerine burnunu sokmuştu; Ekvator Bölgesiymiş... Ne yapsınlar, Orta Amerika'daki minicik cumhuriyetleri ele geçirip, oralarda ekime başlamak zorundaydılar. Evet, Evet ama öyle yapsalar bile sekiz yıl beklemeleri gerekiyordu. Oysa Amerika'dakiler değil sekiz yıl, sekiz dakika beklemeye bile razı değildi. Hissedarlar kâr payı almak için acele ediyorlardı. Ve işsizler bir an önce karınlarını doyurmak için acele ediyordu. Herkes aceleciydi. Ve herkesin kauçuğa gereksinimi vardı.

Akron'dan çok uzaklarda, Penang'da, Bay Davis bulunuyordu. Yakınlarda, iki bin dönüm daha ekmişti. Şimdi kilosuna altı şilin ahyordu. Ama gene de hiç rahat değildi. Yılanı dayanamamış, ölmüştü. Kokteyllerden bıkip usanmıştı. Hele şimdi, Londra'yı ömründe görmeyeceği kesinlik kazanmıştı. Kauçuk fiyatları yükseliyordu çünkü.

3

NEW YORK Kauçuk borsası, Londra'dan gelen son fiyatları açıklayan beyaz cam yani canlı televizyon yayını. Bir şilin dokuz peni.

Müşterilerden biri fısıldadı:

"Ahh, Tanrım, yarım peni bile düşürme fiyatları, n'olur!..

Bu da bir alıcı. Doğal olarak birkaç kuruş az vermek istiyor. Ama Bay Churchill'in oyunu çok kurnaz. Eğer kauçuk fiyatları bir şilin sekiz peniye düşerse, yeni kısıtlamalar yürürlüğe girecek. Amerikalıların kauçuğa gereksinimi var. Churchill'e sövüyorlar ama fiyatları yüksek tutmaya çabalıyorlar. Bir şilin dokuz peni.

"Ohh, Tanrı'ya şükür!"

Londra kılını kıpırdatmadı. New York gerekeni yapıyor, fiyatları yüksek tutuyordu. Bay Churchill raundu kazanmıştı.

Oyunu bitirse iyi olacaktı. Ama oyun daha yeni başlıyordu. Bay Churchill'in iyi bir kafası ve Malezya Yarımadası vardı. Ama o inatçı Bay Hoover'in daha neler çıkaracağı belli miydi?..

Diplomatlarla ve botanik uzmanlarıyla boşuna mı görüşmüştü. Bir bildiği vardı mutlaka! Adamın kafası kalındı. Ne de olsa bir çiftçi çocuğu, sapına dek inançlı bir Quaker'di. Sudan başka içki koymazdı ağzına. Düşlere metelik vermezdi. Karşısındaki adam, yani Bay Churchill, tam tersi yaramaz bir çocuktur. Eh, ne de olsa porto şarabı içer, anılarını yazardı Bay Churchill. Ama Bay Hoover'ın lastiklerinden başka bir şey düşündüğü yoktu. Hem de kara kara düşünmekteydi.

Mısır Firavunu korkunç bir düş görmüş bir gece: Yedi zayıf inek, yedi besili ineği yiyormuş. Bay Hoover sudan başka içki koymazdı ağzına. Firavun değildi o. Mühendisti. Bir Quaker ve bir Amerikalıydı. Ama gene de Firavun'un düşü aklından çıkmıyordu. Dallı budaklı ağaç yedi yılda büyüyordu. Ağacın kabuğu ancak ve ancak yedi yıl sonra yarılabilirdi. Kauçuk fiyatları düşünce, Bay Davis yeni fidanlar

dikti. Ve şimdi canını dişine takmış çalışıyordu. Yedi ya da sekiz yıl sonra, şimdi aldığı ürünün iki katını alacaktı. Yedi... Ama peki dört yıl sonrası neler getirecekti? Herkesin acelesi vardı. Her dakika yeni bir otomobil doğuyordu. Dört yıl sonra kauçuk kıtlığı olacaktı. Bilim, bu konuda, yeteneksizliğini ortaya koymuştu. Bay Hoover, içse de içme-se de yapay cin yapmayı başarmıştı bilim. Ama yapay kauçuk yapamı-yordu. Birleşik Devletler yaramaz centilmenlerin eline bakıyordu. Ha-yır, olamaz! Bu böyle gitmez! Amerika kendi kauçuğunu kendisi yap-malıdır!

Bay Hoover'ın önünde her iki yarıküreyi de içine alan dev bir ha-rita seriliydi. Birkaç ülke, bu nazlı ağaçların yetiştirilebileceği birkaç ülke, kırmızı kalemle işaretlenmişti. Kırmızı mürekkep başka bir anla-ma çekilmesin. Tek açık seçik gösteren bir renk olduğu için kullanıl-mıştı. Ama bu mürekkeple çerçevelenen ülkelerde yaşayanlar, bütün Quaker'lerin ulu Tanrısı'na dua edebilirler. Ölmeden önce dua etmek adettir. İşbilir Amerikalının kırmızı mürekkebi aslında pek çok anlam-lara gelmektedir. Kauçuk demektir bu, bir de kan demektir.

Liberya mı şu? Borç para ver, ordan toprak satın al, asker yönetici gönder. Bantularla aramızda teklif yok. Sonra? Durma! Filipinler mi? Orda birkaç güçlük var. En büyük güçlük toprak almak ve Çinli kuli sağlamak. Bunları yasaklayan yasalar var mı? Varsa var! Yasaları ya-sakla. Birleşik Devletler, Filipinlere bağımsızlık sözü vermiş, ha? Gü-zel. Söz verilmişti. O günden bu yana çok şey değişti. Tanrı bu adala-rı kauçuk için yaratmış. Bay Shong orada harikulade kauçuk ormanla-rı bulunduğunu söyledi. Bay Shong, Kauçuk Şirketinin yönetim kuru-lu başkanıdır. Demek, orda da toprak alacaksın, kuli getirteceksin. Al, getirt! Devam! Brezilya. Durumunu güçlendir. Basını satın al. Bakan-ları satın al. Kesenin ağzını aç. Masraftan kaçınma! Arjantin'in çenesi-ni kapat. İşler giderek ilginçleşiyor... Guatemala? Onun da işi tamam mı? Güzel! Nikaragua?... Kolay...

Bay Hoover'ın kafası kalındı. Oturdu, düşündü.

4

SICAK, bunaltıcı gece, baygın muz kokusuyla doluydu. Kuzeyde muz pahalı bir meyvedir, ama burada ekmek yerine geçer. Ekmek. Yani, tüm din adamlarımızın söylediği gibi alnımızın teriyle kazandığımız ekmek. Ancak geceleri, din adamı falan yok burada, okkalı küfürler de yok. Yalnız karanlık ve karanlığın içinde binlerce minik gürültü... Büyük dalların hışırtısı, baykuşların ötüşü, boa yılanlarının tıslaması.

“Kim var orada?”

İki adam birbirine soruyor. Önce gece yanıtlıyor soruyu. Yaprakların azgın titreyişinden doğan hışırtıyla konuşuyor gece. Sonra o ses bir daha duyuluyor:

“Kim var orda?”

Sessizlik. Konuşanlar birbirlerinin dilinden anlamıyor. “Gece” derken bile başka başka sözcükler kullanıyorlar. Sözcüklerden biri pırlıl pırlıl, bir buğday tarlası kadar geniş. Öteki kapkaranlık, yakıcı. Gece-den ayırt etmek güç bu ikinci sesi. Adamların birinde asker şapkası, ötekinde geniş kenarlı bir fötr şapka var. Bu iki insan nasıl bir araya gelebilir?.. Ne konuşabilirler ki? Geceyi mi? Muzları mı? Yalnızlığı mı?

Yok, konuşmuyorlar. Sessizce otların içine yuvarlanıyorlar ve sessizce birbirlerini gırtlaklıyorlar. Gece, dallarıyla, kuşlarıyla ve hatta boa yılanlarıyla bütün bir gece şaşırdı ve darmadağın oldu. Tarama fenerinin göz kamaştıran aydınlığı gecenin peşinden gidiyordu. Gece delik deşikti şimdi, yıkılmıştı. Tüfekler ve el bombaları sirkteki ahmaklar gibi alkış tutuyorlardı. Bom!

İki adam yok oldu. Geceyle birlikte yok oldular. Asker beresi ve fötr şapka, otların üzerinde duruyordu. Şapkaların yanı başında artık yaşamı bırakmış şeylerle dolu iki ağır çuval duruyordu: Kan, Marie ve Jane'den gelen mektuplar ve sigara. Hepsisi de yavaş yavaş, toprak gibi

yavaş soğudu. Kırığı, her şeyin üzerini örttü. Jane ve Maria'nın buyruğuyla düştü kırığı belki de.

Fotoğrafçılar yoktu burda. Kim olabilirdi ki! Hay Allah! Gerçekten canlı bir şapkaydı o gördüğü! Gerçekten canlı bir ölüm! Hışırtilar durmadı. Böylece sabah çıkageldiğinde, muzların dibinde, ekmek olan şeylerin dibinde, kolu kanadı kırık, serili, yirmi ya da iki yüz cesetle karşılaşacaktı. Kimse cesetleri toplamadı ama: Toplanmamış muzlar, zamanı geldiği halde hasat edilmemiş tarlalar kadar ürkünç ve etkileyicidir. Jane'le Maria'ya gelince, (yirmi yaşlarında, ya da iki yüz) nasıl ansızın düşen acı kırığı olmadan gece olmazsa, o aşk sözcükleriyle dolu iki beyaz kâğıt olmadan da insan yaşamı olamazdı.

Bazılarına telgraf deniliyordu. Büyük kentlere akıyorlar, yolda giderken vınlıyorlardı: "... servis no... on altı sözcük... John... Richard... Edward... saat 23.55... Görev başında..." Herkes çabucak kara giysilerini kuşanıyor ve kaç para şehit aylığı alacaklarını hesaplamaya koyuluyor.

Bu arada katır sırtındakiler, dağlara tırmanacak bir beyaz mahallesine bomba gibi çökmek için yorgun argın bağıracaklardı: "Pablo... Bummm! Diego... Morobina köyü yakınlarında..." İmzaları, "Anavatan ve özgürlük" olmuş hepsinin. Fotoğrafçı yok. Sinemacı yok. Ciddi, üzgün suratlı insanlar. Ve New York gazetelerinde: Gönderdiğimiz birlikler dün gece haydut Sandino'nun çeteleri tarafından kuşatıldı. Katiller temizlendi. Kaybımız tartışılmayacak kadar önemsiz."

General Sandino beyazlar mahallesinde, dağlar arasında, anıran katırlar arasında, üzüntü içindedir. Bir bildiri yazıyor. Tüm Latin Amerika Cumhuriyetlerine: Yankiler Panama'yı, Küba'yı, Porto Riko, Haiti, Santo Domingo'yu yuttukları gibi Nikaragua'yı da yutmak istemektedirler. Kardeşler, Bolivar'ı, San Martin'i unutmayın! Sekiz aydır savaşıyoruz. Gücümüz tükendi!..."

Yazdı da yazdı. Sözcükleri görkemli, ağırbaşlıydı. Ama elleri heyecandan titriyordu. "Bize yardım edin! Çabuk!"

Dağların ardında, Honduras'la San Salvador uzanıyordu. Meksika üzgün ve suskundu. Damganın yanına iki sözcük daha eklemenin bir yararı olmadı. "Anavatan ve Özgürlük" yalnızca iki görkemli sözcük daha...

Dünyadaki tüm sözcüklerden daha tatlı bir şey yok mu? Washington'dan güneye uçuşan şu yeşil kâğıt parçaları yok mu? Fişeklikler ve kurşunlar neye yarar? Gıcır gıcır torpil gemileri limanlara gelmiş bile. Hepsi de hastane gibi derli toplu, düzenli. Birleşik Devletler de bir "anavatan"dır. Ve özgürlük, orada hazır durmaktadır. Özgürlüğün heykeli bile dikilmiştir. Masa örtülerine, kartpostallara bile basılmıştır.

Nerov-Segovia'dan bir mektup: "Dün, gene dört köyümüzü bombaladılar. Yankiler yüzden fazla bomba attı. Aralarında on sekiz de kadın bulunan yetmiş iki kişiyi öldürdüler."

General Sandino oturup yazdı: Kadın katillerine ölüm! Az kişiyiz ama teslim olmayacağız..." General Sandino'nun geniş kenarlı şapkası vardı ve ruhsal soyluluğa inanırdı. Üç bin gerillası vardı.

Bay Hoover hiç tasalanmıyordu. Üç bin askeri silip süpürmek için belli birkaç haftaya, belli birkaç dolara, belli birkaç insan yaşamına gerek vardı. Amerikan askerleri vatanlarını severlerdi. Ayrıca, yüksek aylık alıyorlardı. Dolayısıyla arada bir ölebilirlerdi. Yazık mı? Evet, tabi yazık. Bay Hoover bir canavar değildi ki? Bay Hoover insansever bir adamdı. Viyanalı çocukları, hatta Volga'daki gülyabanileri doyurmamış mıydı? O Sandino'nun yaşamını sevinerek bağışlardı, n'olacak. "Hollywood'a git sen," diyecekti. "Bayağı para kazanırsın."

Her ülke gibi, Nikaragua da tek bir şey düşlerdi: Bolluk. Şu geçimsiz Sandino da, ülkesine değgin konuşmayı kafasına koymuştu bir kez. Özgürlükten —özgürlük heykelinden değil, hayır— o anlamsız şeyden söz ediyordu. Belki de beyaz mahallelerinde oturma özgürlüğü, muzları toplama ya da toplamama özgürlüğünden söz ediyordu. Eh, bu durumda, bu Sandino'nun temizlenmesi gerekiyordu.

Bay Hoover'in önüne bir harita serildi. Nikaragua çoktan kırmızı kalemle çerçeveye alınmıştı. Bay Hoover, dürüst bir Amerikan askerinin dul karısı Jenny'ye değil, Nikaragualı haydutun dul karısı Maria'ya da acıyordu. Bay Hoover'in masasındaki kitap; "Tanrı'nın kullunu öldürmeyesin!" diyordu ne de olsa. Ama Kutsal Topraklardan da söz ediyordu o kitap. O topraklar kan dökmeden ele geçmiyordu. Haksever İsraililer, putperestleri ortadan kaldırdılar. Ulu Tanrı bile kullarını ayırıyordu. On sekiz kadın öldürülmüş, ha? Vah vah. Ama tren ka-

zaları olmuyor mu? Otomobiller her gün kadınlara çarpmıyor mu? Ni-karagua'ya gerçek bolluğu getiriyoruz, hem, bu işi daha önce çokk yaptı: Kendi kauçuğumuzu kendimiz sağlamak zorundayız!

5

○ ÜÇ YARAMAZ Cumhuriyet çocuğu, Fransa'nın tüm kasabalarının-daki duvarlara tırmanmaya, hoplayıp zıplamaya başladılar. Yalan söyleyecek kadar büyümemiş olan o tatlı, masum çocuk, o eşsiz sabunu göklere çıkarıyordu: Cadum. Ateşli inek gece gündüz böğürerek sütlü çikolatayı övdü. Kocaman kara gözlük takan üçüncü yurttışa gelince; o, öteki ademoğulları, cumhuriyetin inekleri gibi etten, kemikten yapılmış değildi. Hiç olur mu? Otomobil lastiğinden yapılmıştı o. Adı: Michelin Lastikleri. Zıp-zıp ve hafifti. Herkesin ona gereksinmesi vardı. Otomobil lastiği yok demek, otomobil yok demektir.

Bay André Michelin, kendi hayaletine, yani otomobil lastiğine hiç ama hiç benzemezdi. Ne efsanevi bir gülüşü vardı, ne de yusuvarlak göbeği. Hava yoktu onun karnında, düpedüz barsak doluydu. Bayağı bir midesi, böbreği falan vardı. Büyücü de değildi. Birinci sınıf bir fabrikatördü. Çin kauçuğu ithal ederdi. Kauçuğu İngilizlerden alıp, dayanıklı lastikler çıkarırdı. Sıcak, ölümcül atölyelerde vahşi, yumuşak ve yaygan olan hevea, taş kesilirdi. Otomobil lastikleri, ne Karpat Dağı'nın kayalarından, ne de Sibirya hendeklerinden korkardı.

Michel'in fabrikasında kronometreli adamlar dolaşırdı. Fabrika, Amerikan yöntemlerine göre işletilmekteydi. Gerçi, Bay Michelin sakalını traş etmemişti, ama bu onun Amerika'ya saygıda kusur ettiği anlamına gelmezdi. *Prospérité* adlı bir dergi çıkardı. Bay Hoover Birleşik Devletler'e başkan olduysa, seçim kampanyasında *Prospérité* yani "refah" sözcüğünü slogan olarak kullanmasındandı. Bay Michelin dergisini her isteyene bedava veriyordu. Daha başka bir yığın kitap da dağıtıyordu ayrıca: F. W. Taylor'ın heyecanlı yaşamöyküsünü, fabrikasına bağlı çocuk yuvalarını anlatan kitaplar, sermaye ile emek arasında uyum sağlanacağını savunan bir tez... İyi bir fabrikatör değil-

di o yalnızca. Bay Citroën gibi kumarbaz da değildi. Büyük bir yetkinlik örneği idi Bay Michelin.

Vites kutusundan, bacaklarının üzerinde karın yerine bir otomobil lastiği bulunan gülünç bir manken fırlıyordu. “Daha çabuk!” diyordu. Daha çabuk yapın lastikleri! Daha çok otomobil alın! Çabucak ölmek varken, kronometreli adamlar ve örnek bakımevleri arasında yavaş yavaş ölmenin âlemi var mı? Uzun bir karayolunda, bir lastik gibi patlayarak ölebilirsiniz!

Michelin işçileri kuli değildi. Gerçekte birer kauçuk ağacıydı onlar: İnsaflıca çentmek gerekiyordu bu işçileri. Bay Michelin çocuk yuvalarını açtı. Çok çocuklu ailelere ikramiyeler verdi. Bir işçinin ne kadar çok çocuğu varsa o kadar hızlı çalışmak zorundadır. Kronometre yeni rekorlar ölçüyordu boyuna.

Bay André Michelin bir dergi yayımladı. Her gün yeni bir adım atıyor, kusursuzlaşmaya doğru hızla ilerlemek istiyordu: Bir dakika daha, bir kırk saniye daha kazanmak. Hayaleti gülüp dururdu. Hayaletinin içinde hava vardı, kan değil. Yollarda yuvarlanırdı. Gülerdi ve gülüşü son derece kuşku uyandırıcıydı. Ne olacak, insanlar da onun gibi yuvarlansındı. Onların içinde kan mı var?... Varsa var! Yuvarla gitsin!...

Burada, hiçbir şey, hiç kimse durmuyordu: Otomobiller durmuyor, işçiler durmuyor, lastik manken durmuyordu. Bay Michelin arada bir yoruluyordu belki. Eh, ne de olsa onun içinde hava değil, yoğun kan vardı. Ama olsun, Bay Hoover değildi ya o. Alnı herkesin alnı gibiydi. Ancak, Fransa’da bir milyon otomobil vardı. Her otomobil yılda yirmi bir kilogram kauçuk tüketiyordu. Çabuk olun işçiler! Siz kuli değilsiniz. Çocuk yuvalarınız var sizin. Duramazsınız. Daha hızlı çalışacaksınız. Açlık, her yerde açlıktır: Çin-Hindi’nde de aynıdır, Auvergne’de de. Ölüm her yerde ölümdür. İşçiler koşturdu. Lastik manken yaşamdan bir dakika daha kazandı. Otomobiller hızla yol aldı. Dev kara gözlükleri vardı onun. Dayanılmaz bir gülüşü vardı. İçi boştu. Yeni “Ölüm”dü onun adı. Amatör bir gereç olan tırpanı yoktu. Gülünç, modası geçmiş bir kefeni yoktu. Baştan aşağı yusuvarlaktı. Yuvar yuvar yuvarlanan tekerlekler dalıyor, hızlanıyordu. Saatte elli, yüz, iki yüz

kilometre hızla gidiyor ve her an vakti zamanı gelen birini arıyordu. Burada, orada, her yerdeydi, gemini almış giden Fransa'nın dört bir yanındaydı.

6

BAY HOOVER haritayı inceliyordu. Kırmızı mürekkep çoktan kurumuştur. Kan da öyle. Bay Hoover'in mutlu olmaması için neden yoktu: Şimdi dünyanın en güçlü cumhuriyetinin başkanı bulunuyordu. Bütün yurttaşlar onun büyük yetenekli elini sıkmaya can atıyordu. Almanlar insancıl diyorlardı ona: Amerikan yardımından gelen kokmuş domuz pastırmalarını unutmamışlardı. Zenciler ona "Lincoln" adını takmışlardı: Demokrat Smith'i dövmüştü çünkü. Ku-Klux-Klan, "büyük adam" diyordu: Doğuştan ve sülaleden Quaker'di. Kızlar, kadınlar "Sevgili Herbert" diye anıyorlardı başkanı. Eh, ne de olsa içki düşmanıydı. Soyguncular, "insaflı herif", diyorlardı: Yönetimi sırasında viskinin fiyatı iki katına çıkmıştı. Tüm Amerikalılar Bay Hoover'a saygı duyuyorlardı. Yalnız anarşistlerle ıslah olmaz alkolikler ona karşıydı. Kısacası, Bay Hoover'in mutlu olması gerekirdi.

Ama dik başlı olmak büyük sorumluluklar yükler adama. Bay Hoover oturup düşünmekte. Nikaragua yola getirildi. Brezilya susturuldu. Filipinler'de işler iyiye doğru gidiyor. Sumatra'da Amerikalılar dev ormanlıklar satın aldı, botanik uzmanları bazı itiraflarda bulundular. O lanet olası bölgeyi genişlettiler. Meksika'nın hiç de o kadar fena olmadığı ortaya çıktı!.. On yıla kadar Amerika'nın kendine yetecek kaucuğu olacaktı. Ama kim bilir, o zamana dek biri kalkar yapay kauçuk yapardı: Biri çıkar, yeni bir motorlu araç bulurdu. Amerika için on yıl demek, bir yüz yıl demektir. Bay Hoover'a göre, on yıl demek, ihtiyarlık ve bir yığın anı demektir. Üç yıla kalmaz kauçuk kıtlığı başlardı. Stevenson Planı iptal edilmişti. Artık işe yaramıyordu. Kauçuk kendi bildiğini okuyordu. Bay Churchill, Bay Hoover'dan akıllı çıkmıştı. Malaya'daki ormanları kurtarmıştı. Bay Hoover öfkeden deliye dönmüştü. O dik kafaya açılan geniş alını kırış kırıştı. Beklemeye korkuyordu aslında. Beklemek, Amerika için, ölüm demek olabilirdi ama,

gene de beklemek zorundaydı. Kauçuğu falan aklından çıkarmak, şöyle bir rahatlayıp, soğuk bir bardak su içmek, mavi göklere bakmak, tüm Quaker'lerin tek sığınağı olan gökyüzüne dalmak istiyordu. Ama kauçukla ilgili düşünceler ısrarlıydı, yapış yapıştı, çıkmıyordu aklından. Su içti. Su, yanık lastik gibi koktu burnuna. Gökyüzüne baktı. Gökyüzü sütsü kauçuk özü gibi bembeyazdı. Uyumaya çalıştı. Düşünde Firavun'un düşünüyü gördü gene. Bay Hoover, uykusunda bir şeyler fısıldadı. Fısıltısı acı ve ağaç yapraklarının hisırtısı gibi sonsuzdu.

Bay Churchill'in düş gücü daha genişti. Boer'lerle savaşması ve trajik olaylardan söz etmesi boşuna değildi. Ne var ki, Bay Churchill de pek neşeli değildi. Oyunu kazanmış olmasına, Bay Davis'in ona "kauçuğun kurtarıcısı" demesine karşın keyfi yoktu Churchill'in. Yan-kiler soruna el atmışlardı. Çok geçmez, kendi öz ormanlarını sulamaya başlarlardı. Hollandalılar, Büyük Britanya'nın tüm isteklerine boyun eğmek zorunda kalmışlardı. Yoksa bu soğukkanlı pigmelerin öyle verimli sömürgeleri mi olurdu? Hollanda, resmi-olmayan bir "dominyon"du ne de olsa. Petrole gelince, Hollandalılar Büyük Britanya'nın çıkarlarını koruyorlardı. Ama kauçuğa gelince sırt çeviriyorlardı. Sumatra'daki ekiciler Stevenson Planı'nı kabul etmediler. Amerikan pazarlarına sızmak için fiyat savaşından yararlandılar. Bu yetmiyormuş gibi, Amerikalılara uçsuz bucaksız ormanlar sattılar. Bay Churchill bir tüccar değildi. Kâr payları onu hiç ilgilendirmiyordu. Ama o da oyun masasının başındaydı. Hollandalılar oyununu bozmuşlardı. Bazı Keynesçiler onun ekonomi bilgisiyle alay edeceklerdi gene. Yutulan iskambil kâğıdına liberaller yapışacaktı. Kendisine gülünmesine dayanamazdı; herkes ona kahkahalarla gülmekten başka bir şey yapmıyordu. Askeri serüvenlerine, romanlarına, deniz savaşı planlarına, kravatlarına bile gülüyorlardı. Şimdi de bu kauçuk politikasına bıyık altından güleceklerdi. Kazanmak zorundaydı! Başka yolu yok! Üç yıl içinde fiyatlar iki katına çıkacaktı. Üç yıl... Ya yedi yılda neler olurdu? Oyun daha yeni başlamıştı, ama Churchill, elindeki iskambilleri atıp eve gitme vaktinin geldiğini, nerdeyse sabah olduğunu söylemek zorundaydı. Hayır, oyunu sürdürmek zorundaydı. Yaşamının sonuna dek, yenilgilerle karşılaşsa bile masadan kalkmamalıydı. Lanet olası iskambiller! Oturup roman yazmak çok daha iyiydi... Ama yok, kauçuğu ya da las-

tiği düşünmek zorundaydı. Peki, neydi şu lastik denen şey? Sanatçı Churchill'in elindeki silgi mi? Dünyayı dolaşan gezgin mi? Churchill'in giydiği bir muşamba yağmurluk mu? Tenkiye pompası, lastik çizme, lastik pençe mi? Saçma! Lastik, otomobil demektir, kamyon, araba demektir, zafer demektir, lastik. Ve şimdi lastik bizim elimizde.

Peki, yarın ne olacak? Sumatra. Çin-Hindi, Brezilya, Filipinler'den ne haber? Bay Churchill bu düşünceyle nöbete tutulmuş gibi esnedi. Yüzü ne solgundu! Ne yorgundu adamcağız! Sabah karanlığında, bakara masasından yeni kalkmış ve cebindeki tabancayla Veronal tabletlerini yoklaya yoklaya yürüyen bir adamın suratını andırıyordu yüzü. Tabanca ya da tabletlerle uyunacaktı... Ama oyun bitmiyor ki? Lastik okyanuslarda yüzüyor, her geçen gün daha çok lastik aşıyor okyanusu. Burda lastik, orda lastik, herkeste lastik var. Dünyada güzel görünüm-ler ve porto şarapları gibi şeyler de var mı gerçekten? Dünya lastikten yapılmış. Allah Allah? Şaşırdı kaldı Bay Churchill... Elini göğsüne koydu. Hay Allah... Meğer yüreği de lastiktenmiş. Kimden yana olduğu önemli değil; sağdan yana olabilir, soldan yana olabilir, fark etmez. Kiminle savaştığı önemli değil. Kimseyi sevmiyordu o. Yüreğinde bir sıkıntı vardı ve bu sıkıntı bir genişliyor, bir toplanıyordu. Bay Churchill'in aile doktoru, öyle alıştığı için bu şeye hâlâ "yürek" diyordu.

O gün, Bay Davis'e bir kulinin yarım kilo kauçuk çalmaya kalktığı söylenmişti. Bay Davis onun hırpalanması için buyruk verdi. Otuz güzel yumruk. Akşam olunca Bay Davis bir dostuyla poker oynadı. Şimdi geceydi, uyuyordu. Orda kıvrılmış, koca kıllı gövdesini büzmüş, sözüm ona uyuyordu. Rahat değildi. Hava çok sıcaktı. Üzerindeki örtü kaymıştı. O upuzun kocaman evde tek başına uyuyordu şimdi. Yılan bile ölmüştü. Bay Davis kötü düşler görüyordu hep. Annie'si artık gliserinli sabun kökmüyordu. Pis bir kokusu vardı. Peki neydi o koku?.. Malezyalı kızlar bile ondan güzel kokuyordu. Kıllı gövdeli adam uykusunda bir sağa döndü, bir sola. Dönüp duruyordu. O korkunç koldan kurtulamıyordu bir türlü.

"Annie, aziz dostum, sabırsızlığımı bağışla. Burnuna ne kokusu geliyor, Annie?...

Annie hiç ses çıkarmadı. Utançla titredi yalnızca. Belki, yüzünün kızarmasını isterdi, ama beceremedi. Teni çarşaf gibi bembeyazdı. Ne kötü bir koku bu! Kauçuk ağacın sütsü özsuğu ancak böyle kötü kokardı. Ama bu özsu değildi ki? Annie'ydi bu. Bay Davis iğrenmesini gizlemeye çabalayarak Annie'nin elini öpmeye karar verdi. Kocasını mı varmış? Eh, Bay Davis'in de yanan bir yüreeğı vardı. Bay Davis Annie'nin elini eline aldı. Kadın elini geri çekti. Kıllı, çıplak adam tiz bir çığlık attı. Yanan gece, Asya gökleri, uyuyan kuliler ve yüzbinlerce dallı budaklı ağaç çevresini sarmıştı. Annie'nin eli lastiksi ve soğuktu. İnsan eti değildi tuttuğı!...

“Annie, senin elin neden yapılma?”

Annie suskundu. Kuliler ve kauçuk ağaçları suskundu.

Otuz yumruk yiyen kuli uyuyamadı. Öksürdü, kırmızı kan pıhtıları, hevea ağaçlarının beyaz kanına alışkın olan toprağı düştü. Önceden ağaç çeltmezdi kuli, çek-çek arabasıyla ordan oraya adam çekerdi. şimdi konuşamıyor, yalnızca hırıl hırıl soluyordu. Çok hastaydı. Yok hasta değildi kuli. Ölüyordu. Zar zor tapınağı vardı. Orada Tanrı'yı gördü. Tanrı, bronzdan yapılmıştı. Tanrı sakın, gizemli, anlaşılmazdı. Şişman Buda, lastik manken gibi gülümsüyordu. Ama Buda, aceleci değildi. Bana mısın demeden, öyle kımıltısız oturuyordu serin tapınakta. Bir yıldır, bir yüzyıldır, sonsuz zamandır oturuyordu orda. Buda'nın altında bir şey yazılıydı: “Kimileri kahramanlık yollarından gelir bana, kimileri fedakârlık yolundan, kimileri de tükenmişlik yollarından. Ve herkes, bu yollardan bana gelir.” Kuli yazıyı okuyamadı. Ama çok bitkindi. On yıldır çek-çek arabasında insan taşıyordu ve dört yıl boyunca ağaç çeltmişti. Tanrı'nın önünde, yeryüzünde, toprağın üzerinde yatıyordu. Tanrı tek bir şey vaat ediyordu ona, şişman bronz tanrılarının bile kolayca vaat edebileceğı tek şey: bol bol dinlenme.

Dallı budaklı ağaçlar dört bir yanda hışırdayıyordu. Kanıyor ve hışırdayıyorlardı. Onlar da bitkindi. Hoover gibi, Churchill gibi, Bay Davis gibi, kuliler, lastik manken gibi, tüm insanlar ve tüm otomobiller gibi

bitkindiler. “Dinlenmek istiyoruz! Dinlenmek istiyoruz!” diye yakarıyordu hepsi. Ve boş bronz gözler, şişman Buda, gelecek tanımayan, geçmiş tanımayan geceye bakıyordu. Boş gözlerle boş geceye bakıyordu Buda.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR ŞİİRSEL ARASÖZ

1

BERRAK bir güz günü. Paris, normal yaşantısını sürdürmekte. Papazlar, cemaatlerinin kadınlarına ölümsüzlükten söz ediyorlar. Ve kadınlar, dinliyor. Ve parfümlere bulanıyorlar: “Vient le jour.” Kitabevleri günün kitaplarını vitrinlere sermiş: *Bedeniniz Size Aittir, Kibar Fahişe, Karısını Aldatan Bir Erkeğin Sonu*. Tiyatro afişleri en yeni oyunları ilan ediyor: Theatre Gymnase — *La Joie l'Amour*. Théâtre Folies Dramatiques — *Maxim' de Bir Eğlenti*. Gerçeküstücü ozanlar, uygarlığı yok etmeye ant içiyor ve bu amaca varmak için düşlerini kâğıtlara döktürüyorlardı. Ozanlardan biri dev bir Hindistan cevizi, bir başkası da kapıcısını düşlemişti. Sanat-severler, en yeni altı yüz resim sergisini geziyorlardı. Resimler değilse bile çok sıfırlı fiyatlar yüreklerini ağızlarına getiriyordu: Son açık artırmada Picasso kırk beş bine kadar çıkmış, Modigliani yüz binin üzerine fırlamıştı. Birinci açılış yıldönümünü kutlayan bir giysi mağazası, indirim yapıyordu. Ev kadınları yirmi yedi frank doksan beş santime bir hırka alınabileceğini söylüyorlardı. Yüksek siyasal çevrelerde, yalnızca önemli sorunlar tartışılıyordu: Radikal partinin Nice’de yaptığı kongrede, Bay Hériot, Bay Caillot’yu yenmişti. Polis, bir günde on altı otomobil kazası, iki yangın ve dört intihar olayı kaydetmişti. Bu rakamlar hiç şaşırtıcı değildi, olay sayısı günlük ortalamayı aşmıyordu. Sokaktaki adam, kendi derdine düşmüştü. Bay Caillot’nun yenilgisi, ya da *Karısını Aldatan Bir Erkeğin Sonu* bile ilgilendirmiyordu onu. *Terme*’nin dolmasına yetmiş iki saat vardı, onu hesaplıyordu. Senet borsası, gazyağı, havagazı ve su fiyat-

larında artış kaydetmişti. Romen borçları dalgalanıyordu. Tunus fosfatı yüzde bir düşmüştü. Yani kısacası kentlerin en iyisi olan bu Paris'te işler yolundaydı.

Ansızın ve durup dururken küçük bir huzursuzluk çıktı. *La Joie de l'Amour* afişleri arasında, Cadum sabunu ve köpek vergileri arasında ünlem işaretleri yanıp sönmeye başladı. Bazı kimseler kan konusunda bir şeyler yazıyordu. Ama aslında bir petrol sorunuymuştu bu. İngilizler Arapları destekliyorlardı. Ne yazık ki, petrol yataklarının Rif'de olduğu saptanmıştı. Ünlem işaretleri güçsüzdü. GREV sözcüğü duvarlar üzerinde bir bomba gibi patladı. Ancak, hiçbir bomba patlamadı. Opera Meydanı sallandığında, taşınmaz yatırımların ince elektrik tellerinde yakıldığı gün, 1919 yılının bir anısı, savaş sonrası fırtınasının son şanssız bombası patlamış bulunuyordu.

O günün üzerinden altı yıl geçti. Şimdi Paris'de Bay Herriot'nun utkusu vardı. Paris'te hiç devrim olmamıştı. Ama bugün, Paris'de küçük bir huzursuzluk vardı. Sokaklar birden bomboş ve sonbaharda ağaçların yapraklarını dökmesiyle açılan bir orman gibi şeffaftı. Araba sürüleri inatla garajlara tıklınmıştı. Tasalı insanlar, her zamanki gibi bulvarlarda koşturuyordu. Saat başı yükselen hisse senetlerini düşünüyorlardu onlar, Champs-Élysées'de boya fıçısından çıkmış güzeller, her zamanki dalgın ve baygın tavırlarıyla yürüyorlar, minicik köpeklerini gezdiriyorlardı. Polisler, sakın sakın gülümsüyordu. Mağaza vitrinleri ıslıl ıslıldı. Borsa yükseliyordu. Köpekler havlıyordu. Ama bir an için sokakların boşluğu az da olsa ilgi uyandırdı: Ölümü anımsatıyordu bu boşluk. Ölüm tehlikesini belirten kafatası resmine bakar gibi bakıyordu herkes. Banliyölerdeki sessizlik Place de la Concorde'a, Place de l'Étoile'ye ve Paris'in ruhuna işliyordu. Kent, dört devrim ve dört yüzü aşkın ayaklanma yaşamış olan kent, gülümsüyordu. Haklı bir alayla, belki haksız bir hüznle gülümsüyordu Paris.

Paris'in bazı bulvarlarında, kestane ağaçları vardır, bazılarında çınar, bazılarındaysa ıhlamur ağaçları yükselir. Rue de la Paix, mücevher ve terzi dükkânlarıyla ünlüdür. Champs-Élysées, otomobil satıcıları ve parfüm dükkânlarıyla ad yapmıştır. Montparnasse ressamların, sanatçıların yeridir. Passy sessizliğiyle, Place de la Bourse ise simsar-

ların bağırıışlarıyla ve de Saint-Germain, eskiden kalma villalarıyla ünlüdür.

Paris'in banliyölerinde ağaç yerine fabrika bacaları vardır. Burada sokaklar, yağmurlu sabahlar gibi soğuk, ürpertilidir. Küçükçük dükkân-larda margarin, düğme ve Marsilya sabunu satılır. Tavernadaki org in-ler. Duvarlarda yırtık-pırtık afişler: Bugün yeni bir heyecan: *Ölüm Bu-sesi*. Bir karakolun kırmızı ışığı. Tüyleri diken diken bir kedicik. So-kağın ortasında kocaman kafalı çirkin bir çocuk işiyor. Kadının biri ya-tak dövüyor; büyük bir öfkeyle, sanki dövdüğü yatak değil, kötü yaz-gısıymış gibi sopalıyor şilteyi. Seyrek, dağınık saçları rüzgârda uçuşu-yor. Şilteden çıkan toz, sokağın burada gökyüzü yerine geçen pis to-zuyla karışıyor. Rue de la République ya da Rue de Jean Jaurès... Uzun boş sokaklar. Evlerin kapılarında numaralar, duvarlarda afiş yırtıkları, sabun, margarin... Rüzgârlı kasım sabahında, fabrika düdüklerinin inil-tisi altında yaşam bile uzun ve boş gibi geliyor insana burda.

Küçük yılgın evlerin arasında dev fabrika binaları var. Sabahları, insanları içlerine batırıyorlar; akşamları boca edip boşaltıyorlar. Bir adam, üç yüz tane dökme vida ve vücut sıcaklığının bir kısmını bıra-kır burda. Bir avuç metelikle çıkar fabrikadan. İki yüz elli gram mar-garin alabilir bu parayla; hatta, üzgün üzgün tıngırdasınlar diye later-na, bir şeyler mırıldansın diye, Kalvados rakısı o aynı bitmek bilmeyen uzun sokakları, Rue de la Répubic ya da Rue de Jean Jaurès'yi dön-dürüp baksın, dolaştırsın diye, bir tavernanın tezgâhına birkaç kuruş atabilir.

Suresnes, Paris'in bir banliyösüdür. Burada Citroën ve Talbot oto-mobil fabrikaları, bir askeri donanım fabrikası ve bir kantar vardır. Bir de elbet, Rue de Jean Jaurès ve bu sokağın üzerinde, Marsilya sabunu satan bir dükkân vardır. Bu Suresnes'de kırk beygir gücünde motorlar üretirler; yorgunluktan homurdanan işçiler, saat dokuzda yatağa girer ve anında deliksiz uykuya dalarlar. Burada komünistlere oy verilir. *Ölüm Busesi* izlenirken hüngür hüngür ağlanır ve aynalı bir giysi do-labı düşünir. Yazın uzun caddeler boyunca otomobiller vınlr. Parisli-ler tuz ve iyot kokusu almak için okyanusa koşmaktadırlar. Kayaları ve gotik kiliseleri bir an önce görmek istemektedirler. Suresnes'de dur-maya değmez. İş, makina yağı, benzin kokar Suresnes. Otomobiller, otomobil fabrikasının önünden geçerken, sürücüleri başlarını çevirir.

Bugün, sabahın acelesi boşunaydı, fabrika düdüklerinin havlaması boşunaydı. Kapılar işkembelerini boşuna açtılar. Bugün pazar değildi ve dünyanın sonu da değildi. Takvimdeki yazılar “çalış” diyordu. Makineler inat ediyordu.

“Bugün Pazartesi. Çıldırılmışsınız siz!...”

“Ateş edin! Kışkırtıcıları yakalayın! Polis çağırın!”

“Haydi ama! Çocuk değilsiniz ki? Çalışmak zorundasınız. Söz dinlemezseniz bize verilen buyruğu yerine getirmek zorunda kalırsınız. Sizin de aileleriniz var, karnınızı doyurmak zorundasınız...”

“Nedir bu böyle? Kitlese uyutma mı? Tembellik mi? Rüşvet mi? Para mı alıyor bunlar?”

“Ezin! Eritin onları! Eritip yeniden dökün! Öyle bir dökün ki, adam çıkmasın ortaya. Durmadan işleyen birer sinyal olsunlar. Aynalı dolapları olmasın. Saniyede 800 dönüş!..”

Evler suskundu. Rue de la République, tıpkı Rue de Jean Jaurès ya da Rue Carnot gibi baştan başa sessizdi. Yalnızca rüzgâr, yırtık afişleri uçuruyordu. *Ölüm Busesi*.

Paris’de, Place de Concorde’da, gözlerini anlamlı anlamlı biraz da alaylı bir tavırla kısmış genç bir gerçeküstücü, pek de genç olmayan bir hayranına şöyle diyordu:

“Yanılıyorsam, edebiyat kuramında buna ‘Şiirsel arasöz’ denir.”

2

ŞİMDİ uzun sokaklar boyunca yürüyorlar. Bazı kapıların önünde durup şamata çıkarıyorlardı. Gülüyor, sövüyor, öksürüyor, kâh cümbüşlü, kâh hüznü bağırıyorlardı. Fabrikanın kapısına gemisini terk eden kaptan gibi, sevecenlikle, hem de kötü kötü bakıyorlardı.

Rue Carnot. Tıklım tıklım dolu. Fabrika kapısı sürgülenmiş. Radyo Teknik Şirketi fabrikası bu. Kapılar kapalı. Parmaklıklar arasından fabrikanın bomboş bahçesi görülüyor. Ya çok inatçı ya da sakıngan birkaç kadın içerde çalışıyor. Kalabalık bağırıyor:

“İşi bırakın! Ayıp size!.. Hainler!...”

Pencerelerde gölgeler görülüyor. Bazıları utanıyor, bazıları öfkeli. Ama bu gölgelerin akıllarından ne geçiyor, belli değil. Müdürün gölgesi, teknisyenin gölgesi, santral memurunun gölgesi.

Sokaklardan gelen ses iyice yükseldi şimdi.

“Hainler! Alçaklar!”

Fabrika müdürü Bay Demelet, ne yapacağını bilemiyor. Daha yirmi dokuz yaşında ve şiirsel görüntülere alışkın değil. Ayrıca, son derece kibar, saygılı bir görünümü var. Evet, kapılar sınıksı kapalı. Biraz bağırır bağırır giderler... Orası tamam, ama burası kutsal bir yer. Burada alıntıyla çalışıyor insanlar. Güzel şeyler yaratıyorlar. Duvarlardaki ünlem işaretleriyle bunun ne ilgisi var? Sokak serserilerine yaraşır meydanlarda bağlamak. Dürüst işçiler çalışmak istiyor. Kimsenin onları kışkırtmaya hakkı yok. Buna saygısızlık denir!

Aa, kapıya dayandılar! Şimdi ne yapacak?... Bay Demelet ne yapacağını bilemedi.

Mühendislerden biri Léon Lafosse, yardımına koştu. Patronundan daha büyüktü o, görmüş geçirmiş bir adamdı. Daha önce Renault otomobil fabrikasında çalışmıştı. Aslında mühendisti. Plan çizmesi gerekirdi ama fabrikada tek çizgi çizmezdi: Düzeni sağlar, ceza verir, işten adam atardı. İyi bir dayanaktı o, gerçek bir destek. Şu kalıbına bakın: Herkül sanki! Kalıbını sergilemeye, gösteriş yapmaya da bayılırdı. Düşünsenize, bir seksen boy! Geniş omuzlar, tostoparlık dev bir kafa, ay surat, bilya gözler, yuvarlak Amerikan gözlükleri. Pek fazla düşünmüyorsa bile tüm düşündükleri, Radyo Teknik Şirketi'nin işine yarıyordu. Hem yüksek sınıftan bir çıtkırıldım değildi o, işçi sınıfından gelmeydi. Bu yüzden işçileri içtenlikle küçümsüyordu: Yetenekli bir adam ne yapar yapar yolunu bulur, yükselirdi. Konuşması kabaydı, ama etkili güçlü sözcükler seçerdi. İçkileri de öyle güçlüydü. Suresnes'deki tüm bar sahipleri, Bay Lafosse'un büyük bardakla vermut içtiğini, hiç su katmadığını çok iyi bilirlerdi.

Lafosse küstah bir adamdı. Nasıl olurdu da bu şamatacılar dünyanın en kutsal şeyine saldırırlardı! İş saatlerine, zamana, ikramiyelere, yönetim kutsallığına ve onun o yuvarlak Amerikan gözlüklerine yapılan bir hakaretti bu...

“Ben şimdi onlara gösteririm Bay Demelet...”

Lafosse, bahçedeki yangın musluğuna yöneldi. İhtiyar bekçi ona yardım ediyordu. Bekçi, her zamanki gibi sarhoştı. Mühendisler pencerelerdeydi. İçlerinden biri omuz silkti: Ne istiyor bunlar? Öyle ansızın gelişmişti ki her şey! Kendilerini toparlayamamışlardı. Siyaset bunların neyineydi? Çalışıyorlardı. Radyo herkes için çok önemliydi. Neden onlara karşı çıkıyordu bu dışardakiler? Onlardan ne istiyorlardı! Sıradan birer mühendisti hepsi. Kuşatılmış bir kalede kalmış birer asker... Sinirli sinirli pantolon ceplerini yokladılar. Tabancaları yerinde miydi acaba? Adamlardan biri içinde kurşun var mı diye baktı. Bir başkası düşünceli düşünceli başını öbür yana çevirdi. Savaş görmüştü o. Bir daha savaşmak istemiyordu!

Ama kimse bir şey duymadı. Santral memuru kulaklıklarını çıkardı, gözlerini kapadı. Atölyelerde, masa başına oturmuş kadınlar çalışmaktaydı. Belki de titriyorlardı, ama makinelerin ürperen demirlerinden çıkan sesler arasında kimsenin bunu gördüğü yoktu. Makineler çalışıyordu. Genç mühendisin benzinin kül gibi olmasına bakmadan dışardaki kalabalığın haykırışına bakmadan umursamasız çalışıyordu makineler. Siparişler öngörülen günde teslim edilmeliydi. Bugün pazar değildi. Saniyede 800 devir.

Müdürün gölgesi birden nöbete tutulmuş gibi sıçradı: Şu beceriksiz herif çatlatacaktı onu!... Lafosse yanlış hesaplamıştı. Sıktığı su, ateşi söndürmek bir yana, körüklemişti. Şimdi grevciler gemi azıya almışlardı. Omuzlar parmaklıkların önüne yığıldı. Bir pencere pervazı ağlamaklı bir gıcırta çıkardı. Lafosse'un suratına koca bir siva düştü ve Herkül acı acı bağırdı. Kadın işçilerin aylığından para kesmeye benzermiyordu bu! Çok kalabalıktılar! Elleri taşlar vardı! Bu işe de neden başlamıştı? Yedi yıl önce işçilerin bir ustayı Seine'e attıkları aklına geldi. Bu, Renault'da olmuştu. Saklansa mıydı? Peki ama müdür ne derdi sonra?

Lafosse'un cebinde bir tabanca vardı. Koşup bir tane daha buldu. Bir asker tabancasıydı bu. O, bir teknik ressamdı. Bir ailesi vardı. Vermuta bayılırdı. Askerlik hiç ona göre değildi. Ama artık dönemezdi. Bekçi kulübesine gitti. Burası iyi bir gözleme yeri.

Kapılar nerdeyse grevcilere boyun eğiyor, açılıyordu. Bir dakika duramazdı Lafosse. Şurdaki... Lafosse nişan aldı ama eli titredi. Kaçırıldı! Tüh! pencerelere taşlar yağıyordu. Bir daha ateş etti. Bu kez, kalabalığın gümbürdeyişini yırtan tek bir çığlık duyuldu. Bir kadın çığlığı.

3

ANDRÉ Sabatier'nin babası bir metal işçisiydi. Annesi de fabrikada çalışırdı. Andre on dört yaşına basınca fabrikaya girdi. Sabatier, Lafosse değildi. Bir işçi olarak kaldı, Sabatier ailesinin bir geleneği vardı: Erkekler silah fabrikasında, kadınlarsa Radyo Teknik Şirketi'nde çalışırlardı.

Bakanlar atıp tutuyor, Fransız işçisinin yüksek ahlâk değerlerinden söz ediyorlardı. Ozanlar zamana ayak uydurma çabası içinde yürüyen bantın güzelliğini dile getiriyorlardı. *L'Humanite*, Çin generallerini ya da Vorosilov'un en son konuşmasını göklere çıkarıyordu. Ancak burada yıllar geçiyor, rüzgâr afiş yırtıklarını uçuruyor, fabrika düdükləri her sabah inliyordu. André kahveyle ağzını yakıyor, obur fabrika kapılarına dalıyordu. Yıllar geçti. Ne yangın, ne devrim, ne de bir felaket olmadı.

Paris fokstrot dansı yapıyor ve harıl harıl *La Garçonne*'u okuyordu. André yirmi yaşına geldiğinde Jeanne'la tanıştı. Suresnes sokakları gibi sade ve kesin oldu her şey. André askere çağrıldı, Jeanne fabrikada çalışmaya başladı. Sabatier ailesinin bir kadını André'nin karısı olarak Radyo Teknik Şirketine girdi. Derken bir çocuk doğurdu. Andre askerden dönmemişti. Döndüğünde, oğlunu okşadı ve doğru fabrikaya gitti.

Akşamları André okurdu. Gözü pek araştırmacıları, Louise Michel'i ve Rus Devrimi üzerine yazılmış kitapları okudu. Bitişikteki kooperatif dükkânında Marseilles sabunu vardı. 1 Mayıs günleri işçiler göğüslerine birer yapma gül takarak mitinglere gittiler. Yürüdüler, marşlar söylediler. 2 Mayıs'ta fabrika düdükləri işçilerle için için alay eder gibi inledi gene.

André Sabatier'nin yaşamının yirmi dört yılı hep böyle geçti. Yalnız komşuları ve işteki yoldaşları tanırdı onu. Sessiz, utangaç bir gençti. Derken 12 ekim geldi. Suresnes'in yaşamında küçük bir aksaklık başgösterdi.

André'nin kız kardeşi Radyo Teknik Şirketi'nin fabrikasında çalışırdı. Bugün greve katıldı. Ötekilerle birlikte kapılarda bağırırdı o da:

“Dışarı çıkıın!”

André evdeydi. Kız kardeşi dışarda. Nerde olabilirdi? Polis sokaklara dökülmüştü. Bir şey mi oldu diye bakmaya gitti André. Uzun süre dönmedi. O da kendini kaptırmış, fabrika kapılarında hainlere bağırıyordu:

“Hainler!”

“Hainler!”

Arkasından biri, “Haydi dönelim” dedi. “Yeter bu kadar.”

Ama nasıl dönerlerdi ki? André kapıya yükleniyordu. Tabanca sesi. Ve arkalardan bir çığlık.

“Pusuya yatmışlar! Alçaklar! Katiller!...”

Kalabalık bir an için geriler gibi oldu. Ellerdeki şişeler, taşlar, tuğlalar fabrikaya doğru uçuyordu şimdi. André parmaklıktan ayrılmadı. Genellikle uysal uysal bakan gözleri kupkuru ve sert bakıyordu artık... Gitmeyecekti. Ölse ayrılmayacaktı burdan.

“Katiller!...”

Bir tabanca sesi daha. Bu kez Lafosse'un kurşunu boşa gitmedi. André arka üstü yere düştü. Sessizce düştü André. Annesi bir çığlık attı. Onun yanı başında duruyordu kadın. Her şeyi görmüştü: Kan, düşüş ve kısa süren can çekişmesi.

“Yardım edin! Tanrı aşkına, buraya bakın!”

Ama kimse bakamadı. Kimse duramadı. Lafosse gene ateş etti. Taşlar gene havada uçtu. Sarhoş bekçi, André'nin üstüne su sıkıyordu hâlâ.

Pencerenin ardından gölgelerin telâşı görüldü.

“Polis! Asker!”

Kimden korkuyorlardı? Ölü işçiden mi? Kadından mı? Yoksa belki de uzun sokaklardan korkuyorlardı...

“Yüzlerce polis geliyor! Kaç...”

Lafosse emekleye emekleye bodruma indi. Bir seksen boyundaydı ve dev yumrukları vardı. Ama onlar, pek çoktular. Otuz değil, otuz bin değil, milyonlarcaydılar. Lafosse’un üzerine atılıverirlerdi. Kendini avutmaya çalıştı: Onu kimse görmemişti. Başkasının ateş ettiğini söyleyebilirdi. Canı cehenneme! Zam almasa da olurdu. Canının derdine düşmüştü şimdi.

Lafosse helaya koştu. Silahını kubura attı. Ateş etmemişti! Namusu üzerine and içerdi ki ateş etmemişti! Silahı dolu değildi ki? Heladaki borulara ve karanlığa bunları söyledi. Sonra gitti bodruma yüzükoyn uzandı. Kafasını kollarıyla örtetek gizliyordu. Müdür onu orada buldu.

“Şimdi çıkabilirsin.”

Lafosse korka korka gözünün ucunu yukarı çevirdi, baktı.

“Ama... Ama...”

“Tamam işte, çıkabilirsin dedim ya. Her şey geçti. Polis geldi.”

Ama Lafosse kalkmıyordu bir türlü. Önünden gölgeler geçiyordu boyuna. Binlerce gölge ve tek bir gölge. Elbet Lafosse, Radyo Teknik Şirketi’ne kendini adamıştı. Ama Lafosse, ne de olsa bir insandı.

“Orda mı?” diye kekeledi.

Bay Demelet anlıyordu. Çabucak yanıtladı onu:

“Bir kişi... Fena yaralanmış galiba...”

André’nin cesedi başında üç kadın vardı: Anası, karısı, bacası. Ağlıyorlardı. Onları herkes çoktan unutmuştu. Müdür unutmuştu. Lafosse, Suresnes sokakları, ünlem işaretlerinin yazarları onları unutmuştu. Tarihin bir parçası değildi onlar. Sıradan kadınlara özgü o sulu gözlülüğü bir kez daha sergiliyorlardı burada, o kadar!

Çavuş Ballerat, Bay Demelet’yi sorguya çekti. Müdür yanıtladı:

“Ben bir şey görmedim. Polis çağırmaya gitmiştim. Ama durum apaçık ortada. Grevciler ateş ediyordu. Kazara kendi adamlarından birini vurdular.”

Lafosse da hiçbir şey görmemişti. Kalabalığı yatıştırmaktan başka bir işe kalkmış değildi. Bu yüzden başına gelmedik de kalmamıştı. Lafosse alnını gösterdi. Şu yaraya da bakın. Çavuş, alnındaki küçük çizgi zar zor seçebildi sonunda.

Rue de Jean-Jourès'de bir polis, yaşının ve mesleğinin öğrettiklerini dile getirir bir tavırla şunları söylüyordu:

“Bir adam öldü... Bir söz vardır, omlet yapacaksan *mon ami*, yumurtaları kırmak zorundasın...”

André Sabatier şimdi yatağında uzanmaktaydı. Yoldaşları, dalgın dalgın, şapkalarını ellerinde buruştura buruştura onu görmeye geliyorlardı. Bitişikte üç yaşında bir erkek çocuğun ağladığı duyuluyordu. Onun adı da André'ydi. O da bir işçi olacaktı belki.

4

MÜDÜR, ardından da memurları tanıklık etti: Sabatier grevciler tarafından öldürülmüştü. Gazeteler de böyle yazdı.

Radyo Teknik Şirketi, dev bir tröstün Fransız şubesiydi. Hisse senetleri piyasası, Marconi Grubunun ne olduğunu tam tamına biliyordu. Yalnız hisse senetleri piyasası değil bakanlar da, milletvekilleri de, gazeteciler de biliyordu bunu.

Ama Çavuş Ballerat, basit bir polis çavuşuydu. Soruşturmayı yönetmek onun göreviydi. Kurşunun bekçi kulübesinden geldiğini, Sabatier'nin yüzü bahçeye dönük olduğu halde parmaklıkta durduğunu, kurşunun sol şakağına girdiğini ve dolayısıyla Sabatier'nin grevciler tarafından öldürülmediğini saptamak hiç de güç olmadı onun için.

Bay Demelet, Polis Komseri Lambert'e gitti. Büyük bir incelikle şu soruyu sordu ona:

“Eğer sanık herhangi bir biçimde teslim olsa, suçu kabul etse, adının hemen kamuoyuna açıklanmayacağı garanti edilebilir mi sizce? Ne dersiniz?”

Fransa'da yasalar vardı ve Bay Demelet de bunu biliyor olmalıydı. Ama Bay Demelet Radyo Teknik Şirketi'nin müdürüydü ve büyük bir incelikle ve resmen gülümsüyordu. Komiser gafil avlanmıştı. Diplomatik görüşmelere alışkın değildi. Acaba Sayın Müdür Bey katilin bulunmasına yardımcı olacak ipuçları verebilir miydi? Komiser basit bir adamdı. Bay Demelet ondan hayır gelmeyeceğini anladı.

Lafosse suçunu itiraf etmek zorundaydı. Sıradan bir katil gibi tutuklanacak değildi. Teslim olursa, gazeteler kendini savunduğunu yazabilirlerdi. Neyse ki, Sabatier'nin bir komünist olduğu ortaya çıkmıştı. Büyük bir avukat tutabilirlerdi şimdi.

Bay Demelet, Lafosse'le uzun uzun bir şeyler konuştu ve Lafosse ansızın üzüldü. Hak yerini bulsun istedi birden. Adaletle susamış bir hali vardı. Bay Demelet onu kendi otomobiliyle karakola götürdü. Ama önce karısına ve oğluna veda etmeye eve gitti. Lafosse. Onun da bir küçük oğlu vardı. Çocuk, müdür değilse bile bir mühendis olacaktı büyüyünce. Yuvarlak kafası vardı. Ve yuvarlak gözleri, yuvarlak gözlükleri.

Lafosse, Sayın Müdür Beyin harikulade otomobiliyle gidiyordu. Önünde uzun caddeler uzanıyordu. Caddelerden birinde bir tabut bilinmeyen bir kadın ve bir yabancı çocuk vardı. Lafosse üzüldü. Ne olursa olsun, Lafosse da bir insandı.

Sabatier yaşarken birkaç kişi tanımıştı onu. Ölünce bir kahraman oldu. Tabutuna uzatıldı ve banliyölerden acele acele geçirildi. Bazıları haç çıkardı, bazıları yumruklarını sıktı. Her yerdeydi Sabatier: Taverنالarda, gazete yönetim yerlerinde, atölyelerde. Elini kolunu sallayarak kooperatif dükkânlarına girdi, Bakanlar Kuruluna girdi. Sokağa çıktığında yüz binlerce insan peşindeydi. Bayraklar dalgalandı, çiçekler soldu ve bir arada bulunan insanların ağzından dökülen değişik değişik türküler, fabrika düdüklarının iniltisini bastırdı. Gazeteciler, denizciler, otomobiller ve çelenkler vardı. Fas ve ıslak kum ve Paris banliyölerinin tüm uzun caddeleri vardı... André Sabatier, fabrika kapısına daldığı gibi toprağa daldı burada.

Birkaç gün geçti. Gazeteler, yeni cinayetlerle ilgili haberleri yaydılar. Ünlem işaretleri titreşti, son yapraklarla birlikte düştü. Yağmurlar başladı. Halk Sabatier'yi unuttu. Bir kez daha, yaşamında olduğu gibi kendi halinde, tanınmadık bir insan oldu: Şifonyerin üzerinde bir resim ve Jeanne'in arada bir dökülen gözyaşlarında kaldı Sabatier.

Herkes, Lafosse'dan "zavalılık" diye söz ediyordu. Düş kırıklığına uğrayanlar vardı; hapiste ne kadar kalacak? Lafosse yalnızca altı gün tutuklu kaldı oysa, hapisane kapısına onu almak üzere bir otomobil yanaştı. Kapıyı çarpıp girdi arabaya Lafosse. Her zamanki gibi uzun

boyu, güçlü kuvvetliydi; ama artık gülümsemiyordu, yuvarlak gözleri artık parlamıyordu. Gözlükleri bile eğri duruyordu gözünde. Herkes Sabatier'yi unutsa da Lafosse'un aklından çıkmıyordu bir türlü.

Bir başkamahalleye taşındı. Adını değiştirdi. Léon Lafosse yok oldu. Şimdi vermutları yuvarlayan Bay Leblanc'dı. Şu vermut da ne acıydı! Tadı mı değişmişti? O karanlık bodrumdan hiç çıkmamıştı sanki. Hep orada sanıyordu kendini. Bir vakitler yaşıyordu. Şimdi yalnız korku vardı. Sokaklarda, herkesten korkuyordu. Evde, sessizlikten korkuyordu. Kalktı, polise öç-alıcılardan korktuğunu söyledi. Kim bilir? Belki de yalnızca anımsamaktan korkuyordu...

Radyo Teknik Şirketi'nin fabrikası eskisi gibi işliyordu. Hisse senetleri, piyasada, listelerdeydi. Bay Demelet buyruklar verdi. Lafosse'un yerine geçen adam, kadın işçileri cezalandırıyordu. Ama Lafosse bodrumda yatıyordu. Ne yapmıştı? Özel mülkiyeti, çalışma hakkını, en kutsal, en yüce şeyleri savunmuştu. Okullarda böyle öğretirler çocuklara, can çekişen bir adam avukatına böyle fısıldar. Tüm insanlar mutlu değilse bunun suçu Lafosse'un muydu yani? Küçük bir memurdu o. Günde elli frank kazanırdı. Bir işçinin gündeliğinden azıcık fazla. Eh, doğrusunu söylemek gerekirse, yangın musluğunu önce o açmıştı. Ama bu da işinin bir gereği idi: Gerekirse insanları hortumlayacaksm. Bardağa limonata fişkırtır gibi üzerlerine su fişkırtacaksın. Ateş etmişti. Yoksa kendisi ölecekti... Bir keresinde Almanlara ateş etmişlerdi, değil mi?... Peki bu Almanların çoluğu çocuğu yok muydu? Eee, neden herkes fısır fısır o öksüz çocuktan söz ediyordu? Yuvarlak dudakları, yuvarlak yüzünde acıyla büküldü. Lafosse, kendini haklı çıkarmaya uğraşıyordu boyuna. Gecelere, sokaklara, bilinmeyen kadına karşı haklı... Sonra gece çöküyor, Bay Leblanc acı vermutunu yudumluyordu.

Makineler gümbürdüyordu, Marconi Grubu'nun hisse senetleri yükselmekteydi.

5

ARADAN on beş ay geçti. Paris'te her şey değişti: Bakanlar, giysiler, danslar. Kimse artık Bay Caillaux'dan söz etmiyordu. Politikacılar Senato sözcüsünü seçmekle uğraşmaktaydı. Wales prensi atından düşmüştü. Théâtre Mathurin *Masum Günahkâr*'ı gösteriyordu. Bon Marché mağazası büyük kış indirimini ilan etmişti. Boz, sisli bir ocak günüydü. Hali vakti yerinde Parisliler Güney'e koşuyordu. Frank gene paçasını kurtarmıştı ve bütün Fransız frankları Bay Poincaré'ye şükrediyordu. Kafeciler fakirleri tartışıyorlardı: Bunlar medyum muydu yoksa düpedüz dolandırıcı mı?...

Derken birdenbire, André Sabatier yeryüzüne çıktı. Avukatlar, cübelelerinin geniş kollarını anlamsız anlamsız salladılar. Başyargıç saatinin zincirini düzeltti. Sürahinin içindeki su yargısal bilinç gibi sarımsı ve ılıktı. Yan kapıdan yuvarlak gözlükler belirdi. Utançlı utançlı parlıyorlardı. Lafosse gene Lafosse olmuş, uzun geceleri çoktan unutmuştu. Bay Demelet verimli bir çalışan gördü karşısında.

Başyargıç sordu:

“Olanlardan pişmanlık duyuyor musun?”

Lafosse büyük bir hevesle atıldı:

“Evet, bütün kalbimle.”

Gerçeği söylüyordu. Elbet pişmandı! Onunki de iş miydi yani? İnsanların üzerine, bardağa limonata fışkırtır gibi su fışkırtmak iş miydi yani? Ne biçim işti bu? Günde elli frank alıyordu. Başka çaresi olmadığından tetiğe asılmıştı. Panayırdı oyun olsun diye atılan kurşunlara benzemezdi ne de olsa o katil kurşun. Öldürücüydü. Ama bu insanların karşısında Mühendis Lafosse'u öldürmekten sanık olarak Sabatier yargılanıyor olacaktı.

Bay Demelet tumturaklı ve sözünü bilir bir adamdı. Büyük adamdı o. O da tanıklık etti: Kapıları kırdılar, Sabatier içerdeydi. Lafosse'un hayatı tehlikedeydi... Bu sözlerden sonra Radyo Teknik Şirketi'nin, elemanlarını korumadığını söylemeye kim cesaret edebilirdi bakalım?

Büroda çalışanlar müdürü destekledi. Evet, Mühendis Raquet'nin ifadesi, Bay Demelet'nin ifadesindeki bazı noktalarla çakışmamıştı. Ama olsun, Mühendis Raquet hemen işten çıkarılmıştı. Santral memuru Bayan Cotten olay sırasında pencerenin önünde oturuyordu. Yeminli ifadesinde kapıların açık olmadığını söyledi.

“Şu an hâlâ Radyo Teknik Şirketi'nde çalışıyor musunuz?”

“Hayır, çıkarıldım.”

Bay Demelet giyinmesini bilirdi. Görünümü etkileyiciydi. Sorulara da etkileyici, çok yerinde yanıtlar verdi. Otomobiliyle polis çağır-maya gidiyordu. Silah sesi duyduğunda, kapının önünde arabasının içindeydi. Her şeyi kendi gözleriyle görmüştü.

Bayan Maidrot fabrikanın karşısında bir evde oturuyordu. Avukatların cübbeleriyle başsavcının zinciri ürkütmüştü kadını. Sakıngan, yavaş yavaş konuştu:

“Gürültüyü duydum, sokağa koştum. Orda araba falan yoktu. Halk kapıların önüne yığılmış, bağırıyordu. Kapılar kapalıydı. Sonra bir silah sesi duyuldu ve bir adam düştü... Hayır, içerde değildi... Sokakta, kapının dışında, tam kapının önünde düştü...”

Başyargıç Bay Demelet'ye bir kez daha sordu:

“İfadenizde ısrar ediyor musunuz?”

“Evet, ediyorum.”

“Siz bayan?”

“Ben de ısrar ediyorum...”

Karşılıklı duruyorlardı: Şık, etkileyici giyimli müdürle Suresnesli bir ev kadını... Sabahları şilte dövenlerden biri yani. İki hakikat koyuyorlardı ortaya... Jüri üyeleri iki hakikatle karşı karşıyaydılar. İki, bir değil.

Sonra, Lafosse'un avukatı, biraz da kıkırdıyormuş gibi, Bayan Maldrot'ya şu soruyu yöneltti:

“Söyler misiniz Madam, siz bir sempatizan değil misiniz?

Önce ne dediğini anlamadı kadın, ama sonra uyandı:

“Aa, hayır! Olur mu hiç Komünist Partisi'ni tutmuyorum ben.”

Bay Demelet, büyük bir kuruluşun müdürüydü. Güçlükler karşısında çabucak yenilmezdi. Hiç istifini bozmadan ifadesini yineledi:

“Karakola gidiyordum. Komiser Lambert’e gitmiştim.”

Komiser Lambert şaşılacak derecede kalın kafalıydı bugün. Radyo Teknik Şirketi’nin ne olduğunu anlamamıştı daha.

“Bay Demelet bana gelmedi,” dedi. “Olanları polis memurundan öğrendim.”

Savcı yüzünü buruşturdu. Polis komiserine de “sen bir sempatizan mısın” denmez ya... Neyse, biraz öfkelenen avukat, öfkesini gizlemeye bile çalışmadan konuştu:

“Komiser biraz korkuyor olmalı...”

İzleyiciler şaşkın şaşkın birbirlerinin yüzlerine baktılar. Komiser neden korkabilirdi ki? Ölü işçiden mi? Bir ayaklanmadan mı? Savcıdan mı?... Yalnız Lafosse şaşırmamıştı. En kısa haziran gecelerinin bile ne uzun olabileceğini iyi bilirdi.

Bilirkişiler, özene bezene çizilmiş bir plan çıkardılar ortaya. “Ölüm alanı” taranmıştı. Sabatier tam burada ölmüştü... Jüri üyeleri göğüs geçirdi. Evet, tam burada ölmüştü... Ama insan, Almanları öldürdükleri için yargılanan Fransızların mahkemesinde jüri üyeliği edebilir miydi?... Kolay mıydı?”

Kapının üzerinde bir mermer Themis heykeli dikiliydi. Gözleri bağlıydı. Elinde bir terazi vardı. Geniş kefeli, güzel bir teraziydi bu: Rue de Jean-Jaurès’deki kooperatif dükkânındakinden.

Başyargıç hâlâ hakikati arıyordu. Herkesin birleşeceği bir hakikat. Gözleri yorgundu. Sanığı uyardı:

“Masum bir adamı öldürdünüz. Sabatier bir kışkırtıcı bile değildi. Kardeşini aramaya gelmişti yalnızca...”

Ama insan bir çocuk yuvasını bombalayan uçağın kaptanını yargılayabilir mi? Avukatların cüppelerinin kolları yellendi. Her iki yandan da bağrışmalar duyuluyordu. Savaş bu! Özene bezene gölgelenmiş planı unuttu birden herkes.

“Üçüncü Enternasyonal’in planlarını hepimiz biliyoruz!”

“Moskova’nın parmağı var!”

“Burjuvazi ve uzlaşmacılar...”

Yuvarlak gözlükler ortadan kalktı. Tartışmanın dışındaydılar.

Uzaktaydı onlar. Avukatlar bülbül kesilmişti. Parlak zek larını, keskin kavrayışlarını ortaya dökmek için yapmadıkları kalmıyordu. El kol hareketleri, eğilip doğrulmalar, ünlü kişilerden alıntılar ve daha neler neler... Ilık suyu içip uğursuz baykuşlar gibi  t yorlardı.

Jüri  yeleri esnemeye başladılar. Vakit geçti. Nerdeyse gece yarısı olmuştu. Yemeklerini tıkmışlar, ama üstüne bir sigara içmeye bile vakit bulamamışlardı. Siyasal tartışmalardan bıkmıştı Jüri  yeleri. Ki-me oy vereceklerini bilmiyorlar mıydı sanki! Bay Poincar 'den önce frank düşmüş, şimdiyse yerli yerinde duruyordu. Konuşacak ne kalmıştı ki? Fas, petrol, Musul, Mussolini, Stalin, Moskova... Saat, on ikiye çeyrek var.

Lafosse'un avukatı pahalı bir avukattı. Jüri  yelerinin içinden geçenleri anladı:

"O gün Sabatier işe gitmiş olsaydı, vurulmayacaktı," dedi.

Basit, herkesin anlayabileceği sözlerdi bunlar. Jüri  yeleri birden silkinip, önemli kişiler haftasında doğruldu ve karar vermek üzere odalarına çekildiler.

Salonda soluk almak olanaksızdı. Polisler, meraklı kalabalığını kapılardan dışarı itiyordu. Bir kadın, kucağında çocuğuyla bir sırada oturuyordu. Andr  Sabatier'nin bir efsane değil, duvarlara asılı bir afiş değil, gerçekten yaşamış ve yirmi dördünde ölmüş bir insan olduğunu anımsatmak için orada bulunuyordu sanki kadın. Boş bakışlara başını çevirdi.  ocuk kollarında uyuya kalmıştı. Tam karşısında Lafosse oturuyordu. Her şeyi büyük bir dikkatle dinlemişti Lafosse. Mahkemeye başkanlık eden yargıcın tüm sorularını sanki yargıç. Radyo Teknik şirketi'nin m d r ym ş gibi saygıyla ve kısa kısa yanıtlamıştı. Ne de olsa Lafosse, dünyada ünlü bir firmada k  k önemsiz bir elemandı.

Jürinin karara varması uzun sürmedi. Savaş savaştı. Dokuz  yenin oy çokluğuyla şu karara varıldı:

"Su suz bulunmuştur. Kendini savunma."

Çok doğal söylediler bunu. Ve daha da doğal, bilinen bir sesle, her zaman duyulan bir şeyi,  rneğin Kafe'de k ğit oynarken söylenen bir sözü s ylencesine şunları eklediler:

"Biz de kendimizi savunmak zorundayız..."

Üç jüri üyesi karara karşı çıkmıştır:

“Bilirkişi... Kapılar... Kardeşini aramaya gelmiş...”

Ama onlar üç kişiydiler. Savaş savaştır. Jüri başkanı okuyordu:

“Tanrı ve insanlar önünde elimizi vicdanımıza koyarak... Bulunmamıştır... Değildir... Olamaz...”

“Lafosse, serbestsiniz.”

Lafosse başını kibarca eğip selam verdi ve hemen gene Leblanc oldu. Arka kapıdan çıkardılar onu. Bir otomobil kapıda beklemekteydi. Gene acılı bir yaşam başlıyordu onun için; uzun geceler, gelen gecenin bakışları, fısıltılar ve vermudun o şaşırtıcı acılığı...

Jeanne Sabatier gitti. Yargıçlar ve polisler gitti. Salonda yalnız sarı, yaşlılıktan bunamış bir tanrıça kaldı. Gözleri bağlıydı. Yazık. Bay Demelet'nin görkemli giysilerini göremedi.

Suresnes. Uzun sokaklar. Bu sokaklarda piyasa yapmak aptallık olurdu. Bu sokaklardan sabahları işe gidilir, akşamları uyumaya eve dönülürdü. Otomobiller dolusu turist geçerdi bu sokaklardan. Otomobilleri yapanlar, tezgâh başında dururlar. İnsanlar ölebilir. Makineler duramaz. Bu bir roman değildir. Bu, hisse senetleri piyasası bülteni ve bir siyasal tarihtir. Burada şiirsel arasözlere yer yoktur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BENZİN

1

OTOYOL. Upuzun bir otomobiller zinciri. Otomobillerin içinde, insanlar var. Şu adam doktor olduğu için sürüyor arabayı. Şu, bir kızın peşinde olduğu için. Şu, ampul satıyor. Şu da bir kuyumcuyu öldürmeye karar vermiş. Hepsi de araba sürüyor. Çünkü arabaları var. Onlar sürmüyor, otomobillerin kendileri gidiyor. Otomobiller, otomobil oldukları için son hızla ilerliyorlar.

Ansızın bir otomobil banliyölere özgü o çıplaklığın, bardak çanak kırıklarının, murdar kedilerin ve viyaklayan çocukların ortasında, kızgın beyazımsı bir Güneş'in altında durdu. Her tarafta direkler ve pompalar vardı. Otomobil bir şey tıkmak istemişti. Direklerde çeşit çeşit işaretler vardı: Yazılar, alev resimleri, şimşekler... Fiyatlar tebeşirle yazılmıştı: 12.70 ya da 12.80. Cebinde bir tabanca ya da ampul örnekleri bulunan bir sürücü, farkında bile olmadan şimşeklere ve alevlere baktı. Benzine gereksinmesi vardı. Önünde nelerin uzandığını düşünmüyordu hiç. Savaşmış, toplu mezarlarmış, zafer anıtlarıymış, umurunda değildi şu anda. 12.70 ya da 12.80 ödedi. Elektrik ampullerini ya da kuyumcuyu düşündü. Gaza bastı, otomobil ileriye atıldı. Nereye ya da niçin sorularının yanıtını yalnızca otomobil biliyordu.

Bu, şöyle betimlenebilir:

Figüranların, kahramanlara yaraşır bir yavaşlıkla sandviçlerini kemirdiği bir film setindeyiz. Büyük bir spot lambası: Isıtıcı ve mehtap.

Doğal olarak İskoçya'dayız. Doğal olarak bir şato var. Doğal olarak bir göl, Ve doğal olarak bu gece yapayalnız, garip bir adam, gölün sularını, yıldızları ve bir Mary ya da Kate'in baygın bakışlarını görebilmek için kıyılarda dolaşmakta, işte havalı, heyecanlı gölgesi. Ağzı süt kokmuyor delikanlının: Bıyıkları ağarmış; teni Güneş yanığı, esmer; gözlerinde kızgın bir alev parlıyor arada bir. Gözleri, değişik iklimlerin kapkara geceleri kadar kara. Belki âşık değil. Belki de Ay ve ıslak rüzgâr böyle telaşlandırmış onu. Beklenmedik gölgelerin, suların beklenmedik pırıltısının, adımlarının çıkardığı gizemli müziğin etkisinde belki. Belki de dünya kurulalı beri var olan ve varlığı ona bıkkınlık veren —Mary değil, Kate de değil, ölüm— o kaçınılmaz, istenmeyen şey, onsuz ne gölün, ne şatonun ne de kısacık bir gecenin var olamayacağı ölüm telaşlandırmış onu. Üzgün ve çirkin bir adam bu. Sırtında partal bir palto var. Gözlüğü kırılmış, kolundaki saat, eski kayışından düştü düşecek. Belki de bu, salt eski şeylere çılgınca âşık zavallı bir düşseverdir. Ve gözleri yosunlu kayalarda bayram etsin diye kendisini İskoçya'nın özgürlüğü uğruna acımasız ve sancılı bir ölümle ölmeye hazır bir Jacobit(*) yerine koysun diye gelmiştir buralara. Belki de her cumartesi İngiltere'deki bütün editörlere Ay kadar solgun ve yakaran şirirlerini göndermekle vakit tüketen yeteneksiz bir ozandır.

Şato kapısında bir başka gölge. Şimdi göl yok, gözlerde alev yok, romantizm yok. Ay, burada da var: Işığı pırıltılı yağmurluğu, dolma kalemin altın sarısı mandalını ve hatta sıkılan dişler üzerine gerili dudakları bile seçmeye yarıyor. Şu adam da ne inatçı! Kapılar açılmıyor işte. Sabahın köründe gelmişti buraya. Gündüz de bir kez geldi. İşte gene kapıya dayandı. Kim? Mary mi? Kim bilir! Kapıcı Kral James kadar sert bir adam. Eline Kral James'i de sıkıştırırsan, gıcır gıcır çağrı mektupları, gıcır gıcır paraları da sıkıştırırsan yararı yok. Kapılar açılmıyor.

Sonra Ay, yeşil Ay, yeşil sulara düşüyor. Ölümler bir kez daha beyaz sisi ortaya çıkarıyor. Şimdi o kıyıda göğüs geçiren gölge, yüksek ateşi ve kırık gözlüğü olan gölge, çalılar ve sessizlik içinde bir başka

(*)Jacobit: İngiltere Kralı II. James'in ateşli taraftarları. —çev.

gölgeyle karşılaşılıyor. Biri bu konuda baladlar yazabilirdi. Gölgelelerin hışırtısı dayanılmaz. Duygusuz gece bile titriyor. Yaprakların kıpırtısından, suyun ürpertisinden ve birden aydınlanan dar, meraklı pencelelerden anlaşılıyor bu. Yeni gölge (ölüm mü?) bir çatırtı çıkararak eğiliyor. Ya da daha doğrusu, kuru, madenden yapıya boynunu eğiyor:

“Bay Teagle sigara salonunda sizi bekliyor...”

Kapıdaki gölge hiçbir şey bilmiyor. Kapıdaki gölge, soğuğu duyuyor. Üşüyor olmalı. Eski bir pelerin kadar geniş paltosuna büzülmüş çünkü.

Bay Teagle Havana purosunu büyük bir özenle yaktı. Bu arada, ev sahibi, piposunu ucuz tütünle doldurdu. İnsanın yazgısını, dostlarını, inançlarını ya da ülkesini değiştirmesi, tütününü değiştirmesinden daha kolaydır. Ev sahibi bir zamanlar çok yoksuldu. On gram tütüne on peni ödemek bile güçtü onun için. Bu ağır, kaba tütüne, denizcilere ve kaba, gözü pek delikanlılarla dolu tavernaların bu kokusuna alışmıştı. Evet, evet, tütününe hiç ihanet etmemişti bu adam!

Bay Teagle pahalı dumanı yavaş, dikkatli dikkatli üfledi. Dikkatli dikkatli konuştu:

“Moskova’yla ayrı bir sözleşme imzalama olasılığı konusunda...”

Birkaç parça tütün haliya döküldü. Ev sahibinin eli birden titremişti. Gülümsedi. Yeni bir savaşla karşı karşıya bulunuyordu. Dolayısıyla yeni bir zaferle... Eh, ne de olsa. Büyük Britanya donanmasının yaratıcısı Lord John Fisher ona şöyle demişti: “Yürekliyet konusunda tam bir Napolyon, derinlik konusundaysa tam bir Cromwell’siniz.” Bay Teagle Havana’sını tütürebilir, ayrı bir sözleşmeden söz edebilirdi; Napolyon, ya da Cromwell, sakindi. Boz bir zafer dumanı sarmıştı çevresini.

“Saçmalık bu, dolayısıyla, ayıp...”

Zaferi kazanacağını biliyordu. Öte yandan Bay Teagle ve onun “ayrı sözleşme”si... Bunlar bir sis bulutuydu, bu sis gölün rengi gibi, parkın yollarında dolaşan ve ozanların, koşullar uygun gelmediği için ozan olamayanların ölüm adını verdiği o istenmeyen kaçınılmaz şeyin

uydurduğu kapı gibi bir şeydi bu. Ne saçma! “Ölüm” mü dediniz? Ama saçmalık bu, dolayısıyla, ayıp.

Kimdi bu? Bir amiral mi? Mareşal mi? Dışişleri Bakanı mı? Hayır, düpedüz bir iş adamıydı. Bir de, Kral George ona “Sir” ünvanı vermişti. Ama ünvanlara aldırdığı yoktu onun. Varsa yoksa işi. Düpedüz bir iş adamıydı. Pekçok petrol hisseleri vardı. Royal Dutch’ın yönetim kurulu başkanıydı. Adı, Henry Wilhelm August Deterding. Yanında konukları vardı. İşte körfezden çıkan beklenmedik gölge. Sir John Cadman. Anglo-Persien şirketi müdürü, ev sahibinin işbirlikçisi... Şu. Bay Teagle New Jersey Standard Oil Şirketi’nin yönetim kurulu başkanı. Havana’yı dikkatli içer. Kül dökmekten, herhangi bir sözcük kaçırmaktan korkar. Bu, bir rakipti ya da dilerseniz şefkatle sevilen bir düşman diyelim. Dar pencerelerin ardında Ay vardı, çalılık vardı. Kibarca ve anlaşılmaz bir biçimde gülümseyen üç centilmen, o kötü kokulu sıvı üzerine uzun uzun konuşmaktaydılar.

Eski çağlarda yaşayan Perslilerin hisse senedi borsası yoktu. ama şimdi diyelim Anglo-Persian diye anılan kâğıt parçalarının büyük önemini öngörmüşlerdi mutlaka: Petrolü tanırlaştırdılar. Üstleri başları yağlı, kirli rahipler, kuyuların başında anlaşılmaz gülüşlerle gülümse-diler de sonsuz alev sönmedi. Petrol kokusu, hacıların burnuna bile dünyanın en tatlı kokusu gibi geldi.

Sir John Cadman da anlaşılmaz gülüşlerle gülümsüyordu. Savaş sırasında şunu kesinlikle açıklamıştı. “Sizi zaferin yağıyla yağlayacağız.” Şimdi, yağ komisyonunun onur başkanı olarak. şöyle bir sözcük oyunuyla keyiflenmekteydi: Yağ, hem merhem demektir, hem de petrol. Kahraman İngiliz askerleri Tomicikler Flanders bataklıklarında ölürken, Sir John, son “yağlama”nın en güzel söylevini döktürmekteydi.

Şimdi bir Sir’dü. Önceden düpedüz Mister’di kendisi. Bir zamanlarsa çocuktü. Yağın kutsal varlığını hiç düşünmemişti daha önce. Gaz lâmbası kullanmıştı. Hem, hiç yadırgamadan. hatta severek yaktığını anımsıyordu. Güzel güzel tüter, zehirli isisiyle çocukluğunu örterdi. Dickens’in romanları, güzel bir ev, iyi yemekler, büyük mutluluklar!... Es-

ki Persliler lise kitaplarının sayfalarında sakın sakın uyuyordu, küçük John, yazgısının onu bir papazın konumu kadar önemli bir yere getireceğini aklından geçirmiyordu.

Şimdi Sir John, dinsel bir hevesle doluydu. İnsanların kime tapıldığını iyi biliyordu artık. Yedi yıl önce Lizbon'dayken, Romen Katolik Birinci Papa Kilisesi piskoposları son derece görkemli dinsel törenler yapmışlardı. Bunlar, Ulu Tanrı'dan Anglo-Persian hisse senetlerinin yükseltilmesini buyurmuştu. Günlük, petrolden daha güzel kokar elbet. Ama günlük, kokulu bir yakıdan başka bir şey değildir ki? Lizbon kenti piskoposları pis Persli rahiplerin eski dualarını yinelemek zorundaydılar.

“Ve unutmayın ki Venezüella...”

Bay Teagle düşmanını ürkütmeye çabalıyordu. Onun, sabun ya da elmayla uğraşan işadamları gibi yağla uğraşan sıradan bir işadamı olmadığını unutmuştu. O, Cromwell ve Napolyon'du. Sir Henry Deterding rutubetten ve sessizlikten korkabilirdi. Ama Amerikalılardan korkmuyordu.

2

BAY TEAGLE zaman zaman övünmez değildi.

“Ben, kuyularda çalışmış bir işçiyim aslında. Üniversiteyi bitirdiğimde (bitirme sınavlarını veriyordum daha doğrusu), babamdan bir telgraf aldım: “Acele gel.” Evde bir şeyler oldu sandım. Hemen toparlandım. Bir trene atladım. Babamın bürosuna gittim. Bana hemen bir işçi gömleği gösterdi: “Şunu sırtına geçir ve doğru iş başına!..” Eh, ne yaparsın. Karşı koymadım. Basit bir işçi gibi saatte yirmi sent alırdım. Ama işi tam yerinde öğrendim...”

Henry Deterding bu eğitici tabloya kıs kıs gülmüş olmalı. Bay Teagle'ın özgeçmişi bir Protestan okul kitabından kopyaydı aslında. Uyanık baba, en büyük oğlunu, hepsi de —bildiğimiz gibi— tembel-

likten gelen yedi büyük günaha(*) karşı korumak için böyle yapmıştı. Petrol demek soyluluk mirası demekti! Bay Teagle'ın babası Schofield-Shemmer ve Teagle petrol yataklarının sahibiydi. Onun da dedesi, yani annesinin babası, büyük Rockefeller'in ilk ortağıydı.

Henry Deterding, ömründe üniversiteye gitmemiş, kimseler onun eğitimini kendine dert etmemişti. Küçücük Danimarka'dan, kismet aramak üzere Java'ya gitmişti. Felemenk Bankası'nda küçük bir memur olarak, ayda altmış florin alıyordu. Babasının petrol yataklarında çalışan ve baba kesesinden tıkanan genç Teagle'ın aldığı paradan daha azdı bu. Ama bizim memur umudunu yitirmemişti. Kismete inanıyordu. Hiç de alçakgönüllü değildi aslında. Yalnızca öyle görünüyordu...

Otuzuna geldiğinde Kismet'le karşılaştı. Eski bir şatoda olmadı olay, ve Kismet, geleneksel bir bayan falan değildi. Adı da hayli yamandı: Mynheer Kessler. Mynheer Kessler, genç ama sağlam bir kuruluş olan Royal Dutch'ın müdürüydü. Alçakgönüllü memur, onun diktatini çekti. Banka defterleri, kalem gıcirtısı, ucuz bir kravat... Mynheer Kessler yalnız petrol yatakları bulma yeteneğine sahip biri değildi. Tarihsel bir göğüs geçirme hareketi yaparak, "şu genç Hollandalıyı büyük bir gelecek bekliyor," dedi. Memur, memurluğu bıraktı. Artık petrolle uğraşmaya başladı. Beş yıl sonra Mynheer Kessler'in yerine geçmiş bulunuyordu. Royal Dutch'ın müdürü oldu. Bir yıl içinde Royal Dutch'ı Shell'le birleştirdi. Meksika, Romanya, Venezuela ve Kanada'ya sızıp yayıldı. Küçük Felemenk Bankası'nda müşteri hesapları, daha eski memurun başlattığı gibi tutuluyordu. Ama akıllı borsa vurguncuları bir petrol kralından söz etmekteydiler.

Napolyon bütün yaşamı boyunca haritadaki büyük yeşil alanı almayı düşlemişti. Deterding, Royal Dutch'ın başına geçince hemen Rusya'ya saldırdı. 1908 yılında Kafkasları önce o aldı. Savaştan önce, Rusya'dan yüz binlerce tonluk ihracat yaptı.

Islak ve rüzgârlı bir günde, *Aurora*'nın tok sesli topları artık dayanamayarak patladı: "Yeter!" Rusya'da hiç kimse Henry Deterding'i düşünmüyordu. İnsanlar, yeryüzüne barışın gelmesini ve yüz dirhem-

(*)Kutsal kitaplara göre yedi büyük günah: Gurur, öfke, kıskançlık, şehvet, oburluk, hırs ve tembellik.—çev.

lik karneli ekmeği düşünüyorlardı. Deterding radyogramı okudu: “Dünyanın bütün, bütün, bütün... Bugün işçiler, askerler ve köylüler... Gerisi okunmuyor.” İçi ürperdi ve noktaların anlamını çözdü birden. O gün piposu sık sık sönmüş olmalıydı mutlaka. Deterding sinirli sinirli kibrit çakıyordu çünkü durmadan.

Şimdi piposu tütüyordu. Uysal bakışlarla Bay Teagle’a baktı. Bay Teagle dikkatli dikkatli gülümsüyordu.

“On yıl önce Rusya, devrim demekti. Şimdi petrol demek...”

Bay Teagle’a göre Rusya, iyi gereçlerden yoksun olmakla birlikte uçsuz bucaksız petrol yatakları bulunan bir ülkeydi. Sir Henry’ye göre, bilmeceli anlaşılmaz bir yama ve kendi yaşamöyküsü, yirmi beş yıllık savaşım, okunmaz bir radyogram, Krass’ın madensi gözleri, Gürcüler, makineli tüfekler, Standard Oil, yapay bir saygıyla azıcık üstten bakışlı Rakovski, Genova. Sonra Lahey, görüşmeler, ilişkilerin kopması, malı mülkü bırakma, ultimatomlar ve bütün bunlardan sonra büyük ve anlaşılmaz sessizlik... Haritadaki yama gibi...

Amerikalılar petrol satıyorlar. Peki, Amerikalıların petrol gerek-sinmesi yoksa, kimin olacak. Şimdi satıyorlar ama on yıla kalmaz dışardan almak zorunda kalırlar. Rusya’da yüz elli milyon insanoğlu var. Şimdi köylüler lambaları için gazyacı istiyorlar. Yarın traktörleri için benzin isteyecekler. Sir Henry insan denen şeyin hiç bulunmadığı yerlerde petrol çıkarıyor. Akla uygun bir şey bu, dolayısıyla ayıp değil.

“Peki ama mal fazlası ne olacak?.. Venezüella ne âlemde? Bağım-sızlara ne dersiniz?..

Bilinmeyen gölge, şato kapılarında dolanıyordu hâlâ. Gölgenin harikulâde bir Waterman dolmakalemi, eşsiz tavsiye mektupları ve kalın bir defteri vardı. Bir gölge değildi bu anlıyorsunuz ya, Times’ın özel muhabiriydi. Üç centilmenle konuşmaya can atıyordu. Ama şatonun kapıları sımsıkı kilitliydi.

Dünya’yı bir düzene artık koymak gerek. Kaos öldürücüdür. Kaos yoğun bir sistir ve o istenmeyen ama kaçınılmaz olanın varlığı demektir. Ama dünya, siyaset adamları, askerler ya da diplomatlar tarafın-

dan düzene konmamalıdır. Ona, Henry Deterding'e büyük bir görev verilmiştir. İnsan yaşamına anlam, dolayısıyla ahlâk getirecektir. Çalışmazsan aç kalırsın. Evet aynı zamanda bir sosyalistti o, ama sosyalizm çocuk oyuncağı değildi, bir boş-amaç değildi, gerçek bir olguydu sosyalizm, bir petrol imparatorluğu.

Tamburlaine'ı, Sezar'ı, Napoleon'u acımasızca hortlatan o düş hâlâ yaşıyor, Deterding'e kan-ter içinde uykusuz geceler geçiriyordu. Zavallı Korsikalı, gençlerin kahramanlığına inanmıştı. Woodrow Wilson, gecikmiş bir yeni-evliliğin şehvetli duyguları içinde Milletler Cemiyeti Anayasası'nın taslağını yazdırıyordu. Sir Henry, ikide bir cıltlanmış küreye mutlu bakışlar fırlatıyordu. Onu birazcık döndürmeye hakkı vardır. Meksika, Curaçao, Glasgow, Romanya, Cebelitarık, Arnavutluk, Port-Said, Süveyş, Seylan, Batavya... İşte, şimdi oldu; "Güneş'in hiç batmadığı bir imparatorluk..."

Evet ama, iki kıtaya tırmanan o yeşil parçadan ne haber?... Dünya düzene konulmalıydı. Elinden geleni yaptı. Radyogramı ve dakikada bir sünen pipoyu tümünden unuttu. Yeşil parçayı Amerikalılara teslim edemezdi pek, değil mi? 1922 yılında iki yüz bin ton Sovyet petrolü almıştı. Şöyle demişti: "Hiçbir dürüst insan, Sovyet petrolü almamalıdır. Bu petrol çalınmıştır." Bu arada, Krassin'le tatlı tatlı konuştu. Krasin'in gözleri kurnaz kurnaz parladı ve Sir Henry çalınmış petrol satın aldı. Aynı zamanda petrol yataklarının eski sahiplerinin hisselerini satın aldı. Bu hisseler, *Aurora*'nın öfkeli, kalın seslerinden sonra bedava ya geliyordu. Ve bu hisse senedi sahipleriyle pazarlık etmek, petrolün gerçek sahipleriyle pazarlık etmekten çok daha kolaydı. Deterding petrol aldı petrol sattı. Geçersiz senetleri aldı ve bütün dünyadaki gazeteler şu açıklamayı yaptı: "Dikkat! Çalınmış petrol almayın!" Eski senetlerin eski sahipleri böyle konuştu. Yeni şirketin eski ama yasal sahiplerinin başı Sir Henry Deterding böyle konuştu. Gazetecilere şunları söyledi: "Rus petroleri eski sahiplerine aittir, dolayısıyla, bana aittir." Sovyet satıcılara şöyle dedi: "Bu petrolü bana satabilirsiniz, ama yalnız bana... Ve uygun bir indirimle..." Elinden geleni yaptı, çünkü dünya düzene sokulmalıydı.

3

BAZILARINA sterlin, bazılarına dolar, bazılarına da, lale tarlalarıymış gibi, şiirsel bir ad verip florin demişler. Hepsi de aynı derecede yorucu. Deterding yeni bir saat kayışı almaya bile zaman bulamadı. Kötü tütün içti. Ama sporu severdi doğrusu. Petrol gazetesinde sosyete bölümünde bir fotoğraf: “Sir Henry ve Lady Deterding, Saint-Moritz’de buz kayağı yaptılar.” Royal Dutch ortakları, altmış yaşındaki koruyucularının gücüyle övünebilirlerdi. Sir Henry kültür-fiziğin yararları üzerine Amsterdam’da bir konuşma yaptı. Ama buz kayağı yapmak için milyonlara gerek mi var? Kışın, Delft ve Dodrecht kentlerindeki kanallar donar ve hisse senetlerinin ne olduğunu bile bilmeyen küçük Hollandalı çocuklar, Hollanda çinisi kadar mavi olan buz üzerinde neşeyle kayıp dururlar.

Deterding parayı ne yapacaktı peki? Prometheus’ün ülkesi sıcacıktı. Ateş düşlüyordu o, soba değil. Bir başka yönetici daha vardı. Anglo-Persia’nın eski siperi Sir Basil Zaharoff’du bu. Servetinin milyonlarca İngiliz lirası olduğu sanılıyordu. Seksen yaşında ve tek başınaydı. John D. Rockefeller yıllarca para yığmıştı. Sonra bir Quaker sabrıyla hemen hemen hepsini dağıtmaya başladı. *Ecclesiastes*’in dizeleri kadar üzüntü vericiydi bu. Dalgaların salınması gibi şaşmazdı. Ama Sir Henry, para için çalışmıyordu. Dünyayı düzene sokmak istiyordu:

Ruhun ölmezliğine inanır, bir de petrole uğraşırdı. O yeşil kara parçasını Amerikalılara veremezdi doğrusu. Standard Oil. Sovyetlerle pazarlığa girmeye kalktığında, Deterding daha şimdiden Cennet’in kapısını tırmalamakta olan dindar Rockefeller’e telgraf çekti. Ne?... Rockefeller, Hristiyan kilisesini ortadan kaldıran o ünlü dinsizlere para mı vermek istiyordu yani?... Deterding’in kendisi cehennemden korkmazdı. İmansızlara, sabıkalarına bile para vermeye hazırды. Tek bir isteği vardı: Ucuza almak.

Ruslara gözdağı verdi, onları umutlandırdı. Yeşil kara parçası bir bilmece olarak kalmaya devam etti. Bu kez, Sir Henry sabrını yitirdi.

Kalın, gür kaşları, ateşli bir yüreği vardı. Kaşlar kalınlaştı. Pipoyu dalgın dalgın üfledi. Sir Henry Deterding, yeşil bilmeceye savaş ilan etti.

Krassin bir keresinde Deterding'e şöyle demişti: "Geçmiş sayılmaz. Her şeye yeniden başlamalıyız." Gözleri kurnaz kurnaz parladı. Sir Henry onların parlaklığına hayran kaldı. Kendisi de eskilerden nefret ederdi. Eski denen şey, göldeki mavi buğuydu. Eski denen şey, ölümdü. Çevresindeki her şeyi pek çok kez yok etmişti. Ucuz tütün dışında her şeye ihanet etmişti. Eski mal sahiplerinin hisseleri ona göre bir dogma değildi. Güzel bir eğlenceydi yalnızca. Al baştan etmeye hazırdı. Kapitalizm korkuluğunu Kızıl Meydan'da yaksınlar, ne çıkar! Yeter ki, petrolün, ona, Henry Deterding'e ait olduğunu unutmasınlar... Hayır kasasında yığınla geçersiz kâğıt bulunduğundan değil, bir petrol imparatorluğu kurarak insanlığa düzen ve ahlâk getirme yeteneğine sahip tek kişi o olduğu için unutmasınlardı bunu.

İssız ve korkunç Kuzey Denizi'nde, dev bir dretnot can sıkıntısıyla yol alır. Beş kıtayı o yönetir. Palmiye ağaçları onun için büyür, yerraltındaki elmaslar onun için parlar, kauçuk ağaçları onun için kanar. Rabindranath Tagore, Hindistan'ın bilgeliğini öven şiirlerini onun için yazar. Bu dretnot Büyük Britanya diye bilinir. Topları, kırık gözlüğü selamlamaya hazırdı. Elbet, Henry Wilhelm August bir yabancıdır. Ama özgürlük-sever İngilizler yalnızca beş parasız göçmenlerin pasaportlarını didiklerler. Kaptan köprüsünde, Basil Zaharoff'un Yunan profilinin yanı sıra. Deterding'in Hollanda piposu da görölüyordu.

Sir Henry Dünya'nın altıda birine savaş ilan etmişti. Sir Henry'nin harikulade bir ordusu vardı. Birkaç yıl önce bir Londra mahkemesi, Astra-Romana adlı şirketle ilgili bir davaya baktı.

Büyük Britanya'nın casusluk örgütünün başı olan Bay MacDogon'ı sorguya çekiyorlardı.

"Yılda dört bin İngiliz lirası alıyordunuz. Bununla birlikte petrol konusunda uzmanlığınız yok. Görevlerinizin ne olduğunu açık bir biçimde anlatır mısınız bize?"

Bay MacDogon "bu da sorulur mu" gibilerinden soludu.

"Beni bağışlayın; görevlerimin neler olduğunu açıklamak hiç de kolay olmayacaktır."

Sir Henry Lloyd George'dan “dostum” diye söz ederdi. Ama bu, Chamberlain'le iyi geçinmesine engel demek değildi. Ufak tefek siyaset işlerini küçük görürdü o. Neymiş, seçimler kabine değişiklikleri, şatafatlı sözler, şatafatlı peruklar... Yasalara boyun eğmeyen bir iktidara karşı, ihtilalci güce karşı savaş ilan etti. Dretnotun donanımı son derece güzeldi. Dumanı kara ve kötüydü.

Mayıs ayında, güzel bir günde polisler Moorgate Caddesi'nde bulunan kendi halinde bir evin çevresinde barikat kurdular. Sovyet Ticaret delegesinin şifre memuru, polis memurunun iri yumruğuna baktı. Khudyakov, belki de bu beklenmeyen konuktan o ünlü “garanti”yi istemeyi düşünmüştü ama İngilizcesi yeterli değildi, ayrıca, cüsseli ve de yumruklu polisin bir de copu vardı. Khudyakov gık etmeden yere düştü. Polis zaferiyle koltuklarını kabarta kabarta üssüne döndü.

Sir Henry şöyle dedi: “Harekete geçen kazanır.”

“İki hafta sonra, Chamberlain bir savaş bildirisi imzaladı. Sir Henry, yeşil gücü açlık ölümüyle ele geçirecekti. Büyük bir işbirliğini daha şimdiden görebiliyordu. Ama, petrolden söz etmek yok! Vurulan, öldürülen halkın kanından söz edeceksin. Kiliseye saygısızlıktan, konuşma özgürlüğünden söz edeceksin. Konuşacaksın. Dilerseniz dize dize konuşun, şiir şiir konuşun, bol ve içtenlikle durmadan konuşun! Başkumandan görünmez adam oldu. Adı söylenemezdi. JHVH(*) adı gibi ağza alınamazdı. Bilinmeyen bir odada, sıradan insanların kullandığı ucuz tütünü tütürüyordu.

Napolyon, salt bir petrol imparatorluğu yaratmak üzere doğuya yönelmişti.

4

GENİŞ bir çalışma odası. Yeşil çuhalı bir masa. Bayılıcı bir tütün ve bal kokusu Kuzey Kafkasya Petrol Yatakları Şirketi'nin Yönetim Ku-

(*)JHVH: Tevrat'a göre “Tanrı” anlamına gelen Yehova sözcüğünü çok kutsal olduğu gerekçesiyle ağza almak günahıdır. Bu yüzden bu harflerle yazılır ve “Adonay” okunurdu. —çev.

rule Başkanı büyük bir güvenle ve önemle sözcüklerinin üzerine vura vura konuşmakta. Tümen Generaline saldırı planı üzerinde bilgi veriyor.

“Geçtiğimiz yılın belli başlı olayı, Rus elçiliğinin kaldırılması olmuştur. Fransa’nın da Büyük Britanya örneğini izleyeceği umulmaktadır. Sir Henry Deterding, Fransız hükümetine elden gelen baskıları yapacaktır...”

Baylar rahat soluk aldılar hemen: “ah, şu Sir Henry eğer...” Sevinçle kendilerinden geçmişlerdi. Adamın adını duyunca geçtiler. Fısıldaştılar:

“Bir yıla kalmaz Kremlin”in iktidarı düşer dedi o.”

“O” dedikleri Sir Henry’ydi elbet. Sir Henry çabuk alev alırdı ve sonunu düşünmeden ağzına geleni söylerdi. Sözüünü sakınmazdı. Büyüklük taslamaya bayılırdı. Tersliklere pek dayanamazdı. Kafkaslarda hangi bayrak dalgalanırsa dalgalansın, önemi yoktu ama Kafkas petrolü onun olmalıydı.

Sekreter bir özel kamara ayırttı. Sir Henry Paris’e gidiyordu.

Paris gülüyor, aperatifler içiyor, Deauville’deki yarışları ve yeni Citroën otomobilleri ile ilgili haberleri okuyordu. Hiç de Deterding’i bekliyor değillerdi. Fazla âşık çiftler çınar ağaçlarının dibinde öpüşüyorlardı. Aşırı taraftarlar Sacco ve Vanzetti’nin serbest bırakılmasını talep ediyorlardı? Dans salonlarında akordeonlar çalıyor, dünyaya boş vermiş olanlar tepiniyordu. Milletvekilleri oy avındaydı. Paris, her zamanki gibi pudra ve benzin kokuyordu. Benzinin petrol olduğunu, bir vagonun ayrıldığını, St. Lazare garından çıkan mavi dumanın Sir Henry’yi yanan Moskova’ya götürecek yol olduğunu bilmiyorlardı.

Georges Clemenceau, gözünde büyüttüğü görkemli ömrünü, görkemliliğin boşuna ve anlamsız olduğunu söylemekle tüketmek üzereydi. Demosthenes üzerine yazdı. Üstelik, İskoç Teriyerini incelemeye bayılıyordu. Köpek, kuru ekmek yemiyordu, ama Clemenceau kırlangıçlara ekmek ufaladığı an koşup hepsini yutuyormuş. Şöyle diyor Clemenceau: “Ne kadar insancıl, *n’est-ce pas?*”

Toy kişiler Clemenceau'ya kinik diyorlardı. Sir Henry Deterding gülümsüyordu. Clemenceau hizmet aşkıyla ve normal insan sevgisiyle yaşıyordu ne de olsa. Oysa kendisi Mata-Hari'nin büyülerine, davulların gümbürtüsüne, kanın mistikliğine ve konuşma sanatında kusursuzlaşmaya inanıyordu. Demir ya da kömürü birbirinden ayırt edebiliyordu daha. Ama petrolden ne haber? Versailles konferansında onu uyarmışlardı: İngilizler bizi kandırmaya çalışıyor. Bütün petroleri ele geçirmek istiyorlar. Şakacılar, Korkunç Clemenceau'nun şu azarlama-lı yanıtı verdiğini öne sürüyorlar: "Ee, ama daha elektriğimiz var ya!"

Bir yıl sonra, Bay Millerand adındaki bir başka Fransız, göğsünü kabartarak şu açıklamayı yaptı: "Musul petroleri bizimdir, sonsuz yetki istiyoruz." Bu kez, Sir Henry bıyık altından güldü. Sonsuz yetki alırlardı evet, sonsuz ve boş... Ondan sonra, çok sayıda Fransız Askeri Suriye'de kaldı. Arapları vurdular. Kurşunlar, İngiliz malıydı.

Ama petrole gelince, Fransızlarda damlası yoktu. Öte yanda bazı kişiler Royal Dutch hisse senetlerini aldılar. Benzin fiyatları yükselince, hisse senetlerinin değeri artıyordu. Bu, sanayi açısından kötüydü, çöküş ve işsizlik demekti bu. Öte yanda yüzlerce yatırımcıya klasik bir mutluluk getiriyordu.

Fransızlarda petrol yoktu, araba çoktu. Royal Dutch ya da Standard Oil petrolerini alıyorlardı. Tankerler Karadenizi aşırıyordu durmadan. Gene de Sir Henry yeşil parçaya savaş açmıştı. Sir Henry Deterding insan yaşamını nelerin oluşturduğunu iyi biliyordu. Siyaset nedir, biliyordu. Kötü kokulu petrolün ne demek olduğunu da biliyordu.

Diplomatlar anlaşılması güç, bilinmez ve ilginç kişilerdir. Medyumlardan ya da Chicago gangsterlerinden pek farklı değildir. Fransa'nın eski Berlin büyükelçisi Bay Cambon, sağ olsun, yeniyetmelerin büyük merakını giderdi. *Diplomat* adlı bir kitap çıkardı. Örnek bir diplomatın nasıl gülümsemesi gerektiğini ve insanların ona nasıl gülümseyeceğini ayrıntılarıyla açıkladı.

Yeniyetme dediklerimizden alay alay var. Bay Cambon'un kitabından başka sıradan Paris gazetelerini de, diyelim *Le Matin* ya da *Echo de Paris*'yi de okuyorlar. Bu gazeteler bir diplomattan söz etti: "Gangster... kasap... katil... casus..."

Bay Cambon, Akademi'nin ölümsüzlerinden biridir. Tanımladığı gülümsemelerin hepsini yaratabilir miydi acaba? Hem, "gangster" sıradan bir diplomat değil. Sir Henry'ye petrol yatağı vermek istemeyen inatçı bir iktidarın elçisiydi. Gerçi, Bay Cambon, Akademili olmaktan başka Standard Oil'in Fransız şubesinin de başıydı ama, gene de diplomatik görgü konusunda çeneye dalınca petrolü unutmuş olmalıydı.

Paris'de, gerçek diplomatlarla konuşurken, Bay Cambon'un tarifnamesine uygun davranışlarda bulunulurdu. Burada diyelim, Romanya başbakanı Bay Bratianu konuk olarak bulunuyor. Onun gülümsediğini ve Fransız'ın da ona gülümsediğini söylemeye gerek yok: Bay Bratianu, Rakovski değil ya.

Üç kardeş vardı, hepsinin de adı Bratianu'ydu. İngiliz borsasını, Romen petrolünü, demiryolu hisselerini ve Fransız borçlarını çok severlerdi. Kimsenin yüzüne bakmadığı Ley'i bile severdi bunlar. Bir başka ülkede bu yatırımcı aile ne yapardı, nasıl bir yaşantı sürerdi bilinmez; ama Romenler güzel sanatları severler ve Bratianu Kardeşler Romenleri çok iyi yönetmekteler.

Reis Bratianu Parisli gazetecilere şöyle dedi:

"Rakovski mi dediniz?... Bir şeyden pişmanlık duyuyorum. Onu vaktinde asmadığıma..."

Dalgin, baygın ve bezgin Paris, portakallı gazozunu yudumluyordu. Sir Henry, Paris'in gözünde yalnızca Napolyon'un mezarını ya da Milo Venüsü'nü görmek için binlerce frank saçan zengin yabancılardan biriydi. Söylendiğine göre bu ahmaklardan bazıları, kolsuz heykelin önünde gözyaşlarıyla ağlıyordu! Bay Deterding de ağladı mı acaba? Mermerin beyazlığını ve insan yüreğinin duyarlılığını kim anlatabilir ki?

Paris'in petrolü düşündüğü yoktu. Yalnız, bir kafenin terasında, kocaman yıldızların altında, şebboy ve otomobil kokuları arasında oturan bir düşsever şöyle fısıldıyordu:

"Bak burda ne yazıyor!.. Royal Dutch'un kuruluş sermayesi altı yüz milyon florindir. Üstüne Shell'inkini koyun. Beş yüz milyon florin daha... Üstüne Batavia'yı koyun. Üç yüz milyon daha. Üstüne..."

Arkadaşı göğüs geçirdi. Rakamlara mıydı bu? "Florin" sözcüğüne mi? Ne güzel bir sözcük!

Paris'in petrol düşündüğü yoktu. Bir an için Doğulu barbarların dalaveralarından rahatsız oldu. Saint-Marcel Bulvarı'nda, uzun olmakla birlikte akıllıca seçilmiş *Tout Va Bien* adını taşıyan bir küçük tavernada, mezartaşı yapımcısı ile Banque de Paris'in en genç muhasebecisi, Picon-Curaçao içiyorlardı. Masada, yağlı bir iskambil destesinin yanında baskıdan yeni çıkmış akşam gazetesi yayılıyordu.

"New York için ne yazmış, okudun mu?... Bugüne dek görülmuş en büyük sıcak dalgası. Üç kişi güneş çarpmasından ölmüş."

"Eh, soğuk dalgasından iyidir... 1917 yazını anımsıyor musun? Sıfırın altında on bir santigrata dek düşmüştü ısı. Ta New Yorklardan gelen ve ucu bize dokunan bir çığlıktı o. Her gün biri düşüp ölüyordu sokaklarda."

Mezartaşı yapımcısı ölümle arasının çok iyi olmasına karşın dertli dertli göğüs geçirdi.

"Ya bizim enayilere ne diyorsun? Geveze şeyler." İngilizler çok daha akıllı. Düşünsene, koca bir Alman casusunu bağırılarında besliyorlar! Adam bütün planları çalar.

"Eh, ben de olsam aynını yapardım. Sonra bir de binlerce masum insana işkence etti herif. Kasaları kendi eliyle kırdı. Kadınları kendisi için ulusallaştırdı."

"Bizim hükümet, hükümet olsaydı onu çoktan Sibirya'ya postalamıştı."

"Sibirya şimdi zararsız... Ooof, çok sıcak."

"Hıı, New York gibi... Gel be *mon ami*, şöyle bir pişti çevirelim... Ne şans! Bütün kozlar bende..."

Paris'in en durgun bölgesinde, adından önce birkaç sözcüğün sıralandığı ihtiyar bayanların ve rahiplerin, üniformalı uşakların ve hem de, büyük yetkileri olan büyük adamların oturduğu, kafe yerine kiliselerin ve polislerin bulunduğu bu düşkünler yuvasında, saygısız baldırı çıplak ihtilalcilerin yalnızca bir kez boygösterebildiği bu yerde çok ünlü bir büyük ev vardır. Sessiz, sakın ve tüm öteki komşularınki gibi temiz pak bir evdir bu, bahçe kapıları sımsıkı kapalıdır. Geniş bahçesi kırmızı kumla örtülmüştür. Bu saygıdeğer evin içinde, büyük bir çalış-

ma odasında, Karl Marx'ın sakalını çerçeveleyen eski Goblenlerin arasında resmi dosyaların ve sahne direği gibi belli belirsiz görünen puro-lar arasında yapayalnız bir adam oturmaktadır. Saint-Marcel Bulva-rı'ndaki düşünürlerin okuduğu gazetelerin sayfalarını çevirmektedir. "Katil... sadist... sahtekâr..." diye diye okumakta, acı acı gülmektedir. Sonra yüzü asılır, düşünceli düşünceli çalışma odasının gölgelerine, evlerin ve günlerin loşluğuna gömülür gene.

Sinekkaydı traşlı, azıcık tombul ve zoraki bir gülümsemeyi ele ve-recek kadar canlanan yüzü, hoşgörülü bir rahip ya da çaresizlikten kıv-ranan bir aktörün yüzünü andırmaktadır. Gözlerinde görülen o toy bir Bulgar *çetnik*'inin naif coşkusu, sık sık yerini çok şey bilen, dünyayı dolaşmış, hem Sir Henry'yi, hem de on dokuzuncu yüzyıl Ukrayna'sı-nı görmüş bir adamın umutsuzluğuna bırakır.

Evet, yeşil parçanın büyük elçisi Christian Rakovski, Sir Henry'yi görmüştü. Yazgı onları bir araya getirmişti. Geçen yüzyılın romantik bir barikatında değil. Claridge Oteli'nin tantanalı salonlarında karşılaştılar. Yalnız isyancılar ya da jandarmalar değil, ağızlarının içine bakan el pençe duran uşaklar da vardı. Ve yalnız dünya devriminden değil, petrolden de konuştular.

Henry Deterding küçük bir ulusun evladı ve ne de olsa kendi halin-de bir ana babanın oğluydu. Sıradan bir memur olarak kalabilirdi pek-âlâ Rakovski'nin yaşam öyküsü onun çok ilgisini çekti. Bu Romanya-lı Bulgar da pekâlâ Varna'da bir yerlerde öğretmenlik yapıyor olabilir-di. Bir dünya iktidarının önemli kişilerinden biri olup çıkmıştı. Yaşa-mını neden aptalca bir devrime adanmıştı peki?.. Sir Henry devrimi hor görüyor değildi, yalnızca alay ediyordu onunla. Düzenleyin, örgütle-yin baylar, ama yok etmeyin! Şurda duran şu Rakovski de Petrol-Ro-manya'sının temsilcisi olamaz mıydı? Yeşil parçaya ve yapmacık bir gülümsemeye mi kalmıştı bu adam! Claridge'de yenen kusursuz ye-mekten sonra, Sir Henry'nin içi azıcık burkuldu.

Rakovski, çalışma odasının loş sessizliği içinde akşam gazetesini okuyordu. Deterding'in kaşları, o kalın, kıl kıl kaşları gözünün önün-den gitmiyordu. Rakovski, İngiliz tanklarının ve açlığın tadını tatmış-tı. Savaş nedir, iyi biliyordu.

Odaya gece çöktü. Dış kapıdaki polisler, yorgun yorgun uyukluyorlardı. Birer büyük adam olan casusların ve bulaşıcı bir hastalığın yaşadığı bölge, çan seslerini dinlemekteydi... Cennetten gelen çan sesleriydi bunlar. Cennet'te otlayan kuzuların melemesi kadar tatlı çan sesleri.

Kuznyetski caddesi üzerindeki yüksek binanın önüne bir otomobil hızla yanaştı. Otomobil şatafatlıydı, yolcusu da öyle. Bay Herbert'e Bay Cambon'un kitabına göre gülümsedi. Gerçek bir diplomattı o. Paris'den aldığı yönergeler konusunda konuştu. *République*'in onuru ve kamuoyuna değgin konuştu. Bol bol ve kibar kibar konuştu. Victor Hugo'nun şiirleri gibi konuştu. Bay Herbert'e, petrol konusunda konuşmadı.

Sir Henry Deterding Londra'ya dönebilirdi. Saygıdeğer büyük evin içinde, daha şimdiden bir telgrafın şifresini çözüyorlardı: Teslimiyet kaçınılmaz.

Kilitli kapıların önüne gazeteciler toplandı: Tek bir şeyi öğrenmek istiyorlardı: Ne vakit gidiyor? Polisler ağızlarından baklayı çıkarmıyorlardı. Hiçbir şey bilmiyorlarmış. Onlar, insan bile değildi. Üzgü simgesi mavi Paris'de mavi birer gölgeydi onlar. Kasketleri ve sayıları vardı yalnızca. Gazeteciler sabırsızlık içinde soruyordu. "Quand? Quand?" (Ne vakit?) Saygıdeğer evin pencereleri dalgın dalgın pırıldıyordu. Sir Henri bir savaş daha kazanmıştı.

Büyük çalışma odasında, açık bavullar, alt-üst edilmiş dosyalar ve içinde yazılı kâğıtların ışıldadığı şöminenin altın sarısı rengi vardı. Bir savaş alanı gibiydi burası. Yerde atılmış birkaç mektup hâlâ homurdanıyordu. Darmadağınıklık şenliği içinde gene aynı yapayalnız, bitkin adam... Gözleri hâlâ alev alevse, bu uykusuz gecelerin eseri olsa gerek. Onun bunun kalleşliğine, sürgünün rahatlığına çoktan alıştı. Sürgünde olanlar, acele el sıkımların bitmeyen sıcaklığını, birkaç adı, birtakım çarşaf ve kendi üzgünlü ödünsüzlüğünü taşır yalnızca yanlarında. kolaydır sürgünlük, rahattır.

Babası bir *çetnik*, bir savaşçıydı; Rakovski ailesinde "hapishane" sözcüğü, başka ailelerdeki "yazlık ev" sözcüğüyle aşağı yukarı aynı

anlama geliyordu. Annesi kiliseden kovulmuştu. Küçük Christian bir keresinde kiliseye uğradı da, *Komünizmin Kitabı*'ndaki yüce hakikatlerle köylüleri mimberden indirir, onları ayartır diye, girmesiyle çıkması bir oldu.

Bulgar mı yoksa Romen mi olduğu sorulduğunda, yüzünde belli etmemeye çabaladığı alaylı tavrıyla "Homeros muyum ki beni paylaşamayacaklar?" diye yanıt verirdi. "İki ülke, beni kendi evlatları saymama onuru uğruna savaşıyor!"

Cenevre'de tıp eğitimi gördü. Rus göçmenleri Akselrod ve Plehanov'la da eğitim gördü. Yetkin devrim denen o güç bilimde uzmanlaştı. Sonra Cenevre'deki profesörlerinin yerini Berlin'deki profesörlere, Akselrod'un yerini Liebknecht'e verdi. Ancak, Almanya'dan çabucak atıldı. Doktorasını Montpelier'deki fakülteden aldı. Gene Bulgaristan'a ve Romanya'ya döndü. On ülkenin devrimci çevrelerinde, yüzyılı değiştiren o dönemin yumuşak yürekli çileli manastırlarında Rakovski adı sık sık ve giderek daha fazla duyulmaya başlandı. Enternasyonalizm saçma bir dogma değildi ona göre. Ülke değiştirmekte hiç güçlük çekmedi ve Marx'ın sözlerini değişik dillere aktardı. Saint Petersburg'a geldi. Ama Kuzey romantizmi kısa sürdü. Rakovski Rusya'dan atıldı. Daha Fransa vardı, "devrimin beşiği", "özgürlükler ülkesi", yeni ve akıl almaz bir çağın eşiğinde girsem mi girmesem mi diye düşünen çeşitli toplulukların, isyancılarının utangaç ama ateşli aşkların ülkesi. Fransa, Fransızların "douceur de la vie" dedikleri o uyusukluk vardı burda; gökyüzünün berraklığı tepelerin yuvarlaklığı, sözcüklerin ve duyguların açıklığı Rakovski'yi bir saat ya da bir yıl boyunca sarhoş etti. Beaulieu-sur-Seine denen küçük köyde doktorluk yaptı. Loire, önünde durgun durgun akıyordu. Yıllar ve yıllar önce, Joachim du Bellay, Loire'ın gümbür gümbür Tiber'den çok daha sevimli olduğunu söylemişti. Bir köprünün temel atma töreninde Rakovski parlak bir konuşma yaptı. Devrimin yüceliğinden ve cumhuriyetin yüksek değerlerinden söz etti. Fransız yurttaşı, belki de bir milletvekili olmaya hazırdı. 1793 devrimini ve 1903'ün o yalın, içtenlikli insan mutluluğunu sevmeye hazırdı. Ama Beaulieu-sur-Seine, kılıçların ucunda asılı bir Cennet değildi. Vatandaşlık isteği çöpe atıldı; köprü, güzel dokto-

run gidişinden ve yerel Gambettalar tehlikeli bir rakipten kurtulduktan sonra tamamlanacaktı.

Romanya kayınıyordu. Bu yüzden Romanya'yı seçti Rakovski. Orada hemen, anında bir lider oldu. Köylüler ve işçiler, "Doktorumuz!" diyordu ona. Tutuklandı. Sınırdışı edildi. Elbette, bunu bilme-yecek ne var! Ancak, polisin elini kolunu bağlayan bir durum vardı. Nerden bakarlarsa baksınlar Rakovski Romanya yurttaşıydı. Bunun üzerine becerili bakanlar onun yabancı olduğunu açıkladılar. Bükreş sokaklarında gösteriler yapıldı. Polisler kalabalığı itip kakıyordu. İşle-lerinden biri pek çok gürültü çıkarıyordu. Alıp karakola götürdüler: "Adın ne!?" "Panait Istrati." Fransız edebiyatının görkemini daha dü-şünmeye başlamamış olan delikanlı asık bir suratla tersledi onları: "Şeytanlar! Doktorumuzu sınırdışı ediyorlar!.."

Rakovski sınırdışı edildi. Rakovski döndü. Gene sınırdışı. Bu oyun bir zaman sürdü: Derken İstanbul. Genç Türkler durur mu, hemen tutukladılar onu. Türk hapishanelerinin güzel manzarası, sonra bayağı bir hareket: Kovma. İsviçre, İsviçre'de Lenin'le karşılaştı Rakovski. Rakovski'nin dedesi ve babası Rusya'ya inanıyorlardı. Duygusal bir tutumdu bu, bir de öz-savunma. Şimdi Christian Rakovski'nin yüzü, bir adanmış Marksistin yüzü, Doğuya dönüyordu. Balzac'ın romanla-rına bayılıyordu. Latin mahallelerindeki kafelere bayılıyordu, Fransız *patho*'larını ve Fransız *frivolité*'sini çok seviyordu. Ama inandığı tek şey vardı: Rus Devrimi.

Romanya'ya döndü. Savaş. Romanya'ya döndü, dolayısıyla hapis-haneye dönmüş oldu. Bu kez kurşuna dizilecekti belki de. Beklenen Rus devrimi imdadına yetişti. Romen cephesi haberi hemen aldı. Ama eğitim görmüş biri, başkentten gelen gazeteleri okudu ve bütün mem-leketlileri, Perm'liler ya da Pensa'lılar gülümsediler. Kokmuş lahana-lar için Binbaşı Petrov'a sövdüler. "Artık memlekete dönmek gerek!" diye bağırdılar. Sevinçlerinden Romen hapishanesinin kapısını açtılar. İçlerinden biri sevinçle Rakovski'ye seslendi: "Haydi dışarı, yoldaş!"

Sonra? Sonra on yıl boyunca, yanardağdan fışkıran lavlar gibi kız-gın, karanlık ve hararetili çalışma: Makhno, ÇEKA, Denikin ordusu, deri ceketler, açlık, zırhlı araçlar, utkular, Yeni Ekonomi Politikası,

diplomatik giysiler, kuyruklu smokinler, kliksel tartışmalar, buhran üstüne buhran, gece toplantıları, ses kısılmaları, yürek çarpmaları, sonra Christian Rakovski'nin özgeçmişi burada bitiyor. Öyküyü büyük devrimin tarihi tamamlayacaktır. Ve bu konuda, Rakovski'nin torunu, Khoper ya da Sukhona üzerine çekilecek yeni köprülerin temel atma töreninde eşsiz söylevler verecektir.

Bavullar hazır. Şöminedeki küller soğumuştur. Her şey hazır gibi görünüyordu... Gazeteciler fısıldaşıyorlardı:

“Sekreteri Kuzey Ekspresi'nde iki yer ayırtmış.”

“Yarın mı yani?”

“Evet, yarın saat üçte...”

Gittiler. Saygıdeğer evde yalnız polisler kaldı. Debdebeli Tartuffelar mahallesi mışıl mışıl uyuyordu.

Rakovski, alaylı, acı bir gülüşle sayıyordu: Bu sekizinci gidiş galiba... yoksa dokuzuncu mu?

Duvar halıları öfkeyle tüylerini diken diken edebilirdi, ama Marx, acı acı gülüyordu. Marx, istediği olmuş gibi görünüyordu sanki. Diplomatik görgü kuralları yerine, bir isyancının klasik acı gülüşünü görmüştü sonunda.

Sabahın körü. Bir otomobil ölçülü, sakınmalı öfleyiş pöfleyişlerle büyükelçiliğin bahçesinde dolanıyordu. İçinde İstrati vardı. Rakovski'yle birlikte gitmek istiyordu. Borçlara, Bakü petrol yataklarına ya da Deterding'in öfkesine ilişkin görüşmeler ilgilendirmiyordu onu. Şu sırada bir otomobilmiş gibi görünen aracın içinde devrimin ruhu vardı. İstrati, Türk lokumu severcesine severdi ünü. Ama İstrati yerinde duramayan biriydi.

“Ben de geleyim!... “ diye asıldı.

Otomobilin perdeleri inikti. Bu yüzden polis, sabahın köründe büyükelçilikten çıkan arabanın içinde kimin bulunduğunu bilemedi.

Sonbaharın bulutsuz göğü tertemiz ve görkemliydi. Fransa gökleri bu. Beaulieu-sur-Loire'da gerçekleşmeyen yitik Cennet'in göğüydü bu. Gerçek Cennet'in. Küçük Christian'a kılıcın ucunda verilen o cennetin göğü ne renkti acaba? Yoksa o Cennet yok muydu? Motor

mırıldandı. Kilometre göstergesi altmış, yetmiş, seksene doğru kaydı. Otomobil hızla Alman sınırına uçuyordu. Gazeteciler Kuzey Ekspresi'ni boşuna arayacaklardı. Üzerine onca yazı yazdıkları adam, rüzgâr gibi ansızın esip gidiyordu.

Birden otomobil durdu.

“Benzinimiz bitiyor!”

Küçük sarı bina, hemen ağırladı onları: *Shell* istasyonuydu bu. Ve Sir Henry, Rakovski'ye eşlik ediyor, onu uğurluyordu.

5

MİLLET Meclisi. Boynunda koca bir zincir bulunan uşak, kaşlarını çatarak bağırdı:

“Bay le Président.”

Bay Buisson salona girdi. Buisson, bir sosyalistti. saygın bir kişiydi. Özgürlük bilinci yakıttan daha anlamlı, daha anlaşılır bir şeydi ona göre. Şaşkınlıktan ağzı azıcık açılmış kırlangıç kuyruklu, uşak huylu uşak, kapıdan başını uzattı. İmparatorluğun koltukları cansız ve duygusuzdu. Milletvekilleri okul çocukları gibi gürültü ediyorlardı. Bay Buisson hiç kaşlarını çatmadan tokmağı kürsüye vurdu. Zevksiz bir ders başlıyordu! Bugün, petrol konusu tartışılacaktı...

Birkaç koltuk boştu. Seçimler yaklaşmaktaydı ve akıllı milletvekilleri görevleri başında TAŞRANIN GERİLERE VE DERİNLERE ATILMIŞ KÖŞE BUCAKLARINDA'ydılar. Baytarlarla, noterlerle kırk yıllık dost gibi el sıkışıyorlar, hancılara, hamamcılara, avukatlara, meyhanecilere tatlı sözler söylüyorlar, tütüncüde rastladıkları bir adama iş, birine emeklilik maaşı, birine evrensel eşitlik, bir başkasına öbür dünyada yaşam vaat ediyorlardı. Oralarda, sigara dumanından gözün gözü görmediği meyhanelerde, sanayicilerin, servet sahiplerinin, işçilerin, herkesin, önlerine gelenin çıkarını savunacaklarına, yeni bir köprü, eşsiz bir otol yol yaptıracaklarına, kiralari indireceklerine, Amerikalıların canına okuyacaklarına ve elli sekiz yaşındaki Marianne'ı da gelecek sefere kurtaracaklarına yemin ediyorlar, bunu yaparken de ateşli ateşli masaları yumrukluyorlardı.

Meclisteyse, milletvekillerinin söylenenleri dinlediği yoktu. Petrol kimin umurundaydı ki? Atama yetkililerine gelen mektuplar vardı: Durand yeğenini Cezayir'e yerleştirmek istiyordu. Dupont rakiplerinin çevirdiği entrikalara köpürmüştü. Bütün bunlara yanıt vermek gerekti. Bazı milletvekilleri de sıkıntıdan patlıyor, koltuklarına çakıyla adlarının başharflerini kazıyorlardı. Hükümet üyelerinin oturduğu sıralar bile, okul sırası gibi yazılarla delik deşikti. Fısıltı mı istersiniz, kahkaha mı, gazete hışırtısı mı? Ve arada bir başkanın kürsüye inen çekici: "Sununuz!"

"İçinde kükürt bulunan petrol ayrıştırmaya gelmez..."

Esnemeler, mırıltılar, konuşmalar. Yelpaze yapılan gazete, kâğıt ısıkları. Bakanın tokmağı... Konuşanlardan biri şu sözleri söyleyince, Meclis neyse ki canlandı:

"Eski vodvillerdeki 'cherchez la femme' sözleri yerine 'cherchez le pétrole' diye türkü söyleyeceğiz artık, desenize!"

Bir başka vekil atıldı:

"Petrolle kadını kıyaslamayalım! Kadın bir tanrıçadır!"

Kah-kah-kah... Ve bir insan-düşmanından çıkan ses:

"Tanrıçalığı bir yana, kadın petrol gibi alev almaz birader!"

Güzellerin alev-alırlığı konusu, bilinmeyen "ayrıştırma" konusundan çok daha akla yakın ve hoş geldi vekillere.

Konuşmalar sürdü de sürdü. Derken sosyalist milletvekili Charles Baron söz aldı. Kendisi bir Güneylidir. Beyaz bir yelesi ve çok yetkin bir gürleyişi vardır. Sözüünü sakınmadığını, çok heyecanlı ve ateşli olduğunu söylemeye gerek yok.

"Dedem Kongre üyesiydi ve dedem Marat'a dedi ki?" diye anlatmaya bayılırdı bir de.

İnsan Hakları Bildirgesi'nin çok kutsal olduğuna inanırdı. Dedesi, Jean Jacques'ın koyduğu kurallar konusunda konuşurken ne kadar çekici, ne kadar bağlayıcı idiyse, şimdi kendisi petrol konusunda konuşurken de o kadar etkileyiciydi.

Ancak, 1928 yılının Millet Meclisi. Kongre değildi ve Citoyen Baron işini bilirdi:

“Sir Henry Deterding fazla ileri gitti: Fransız hükümeti üzerinde bile etkileyici olmaya kalktı. Hükümetimize ve Bay Poincaré’ye karşı duyduğum hayranlığı burada belirtmek isterim...”

Bay Poincaré uyanık ve inatçı bir adamdı. Bay Poincaré etkin Güneylinin sözünü anında kesti:

“Hiç kimse benim üzerimde etkileyici olmaya kalkmadı.”

Steno memurlarının kalemleri gıcırdadı. Zincirli uşaklar buz kesti. Esin perilerinin en karanlığı olan Talih Perisi Clio’nun yüzüne gümüşsü bir toz oturdu.

Petrol-ithal yasası onaylandı. “Kabul” ya da “Red” oyu veren vekillerin alfabetik listesi tutanaklara geçirildi. Sonra şu sözler eklendi: “Aşağıda adları belirtilen milletvekilleri oylamaya katılamamışlardır: Baylar — Cachin, Doriot, Duclos, Marty, Vaillant-Couturier.” Bu noktada güler yüzle, kısaca ama gene de son derece doğru olarak belirlendi. Yukarıda adı sayılan vekiller, La Santé hapishanesinde bulunmaları nedeniyle oylamaya katılamamışlardı.

6

HENRY Deterding savaşı kazanmıştı. Ama yeşil parçayı haritadan sökmemişti. Bakü’de petrol pompalamayı sürdürüyorlardı ve bu petrol, ereğine karşın, ahlâk kurallarının gereğine karşın Royal Dutch ya da Shell depolarına boşalmıyordu. Deterding yeni bir saldırıya hazırlandı. Aynı zamanda görüşmeler yaptı. Barışçıl bir çözüm önerdi. Yapılacak başka bir şey var mıydı ki? Ne kadar çok kazanırsa o kadar çok yitiriyordu. Her yerde petrol arıyordu Deterding. Aradı ve dünyada yeterinden fazla petrol olduğunu gördü. Fiyatlar çekül gibi düşmeye başladı. Otomobil sahipleri sevinçten uçtu. Sir Henry kaşlarını çattı: Ahlâk tehlikede ydi! Şu Doğulu acemiler petrolü dünya fiyatlarından çok daha azına satıyorlardı. Venezuela’da her gün yeni petrol yatak-

ları bulunuyordu. “Bağımsızlar” düpedüz bedava dağıtıyorlardı petrolü. Sir Henry hisse senetleri piyasası raporuna baktı. Beyaz sayfalar göle düşmüş gölgeler gibiydi.

Derken eski düşmanı ona bir kazık attı. Standard Oil Hindistan’da fiyatları ton başına yirmi dolar düşürdü. Arkadan vurulmak derlerdi buna. Royal Dutch hisseleri değer yitirdi. Deterding Amerika’dan borç istedi. Seksen milyon dolar istiyordu. Ama Standard Oil da uyuyor değildi. Amerikan bankaları Deterding’e, uygun biçimde dirsek çevirdiler.

Tek bir imparatorluk kurmayı düşlüyordu o. Ama insanlık, bunu kaldıracak kadar olgunlaşmamıştı. Eh, n’apalım, bırak üç imparatorluk birden olsun. Kaos yaşamaktan iyidir bu. Sir Henry çok inatçıydı, ama teslim olunacak zamanı da bilirdi. Yandaşı Anglo-Persian’la düşmanı Standard Oil’ı toplantıya çağırdı. Dünyayı kesip biçerek, paylaşacaklardı.

Konuklar tarihsel Achnacarry şatosuna gittiler: Sir John Cadman ve Bay Teagle. Ay, şatonun üzerinden bakıyordu. Şatonun yanında göl uzanıyordu. Üç centilmen uzun uzun konuştular. Kapılar sınıksız kilitliydi. Sekreterler ve steno memurları, şatodan sekiz mil uzaklıkta bulunan bir villaya sepetlenmişti. Casuslara yer yoktu burda.

Bu üç petrol imparatorunun hiçbiri bir diğerine benzemiyordu. Sir John Cadman bir bilim adamıydı. Güzel güzel ekonomi politik dersleri veriyordu. Sonra birden, tıpkı Newton’ın yer çekimi yasasını bulması gibi, Cadman, dünyayı yönetmenin yasasını keşfetti. O andan sonra tek bir sözcüğe taptı: Petrol. Büyük Britanya hükümetine Amerika’yla nasıl savaşılacağını öğretti. Birmingham Üniversitesi’nde kendi halinde bir profesörken Anglo-Persian’ın başı ve Sir John oluverdi. Burada, bir hesapadamı olarak bulunuyordu. Bay Teagle bir güç, kalıtsal bir güçtü, Rockefeller’in büyük iktidarını temsil ediyordu. Ya Deterding? Deterding bir istemden başka bir şey değildi, herkesi kuşatmadan dinmeyecek bir istem...

Havana’sını dikkatli dikkatli içmekte olan Bay Teagle:

“Tamam, piyasaları paylaşacağız, bağımsızları ezeceğiz, güzel. Ama Rusya ne olacak?”

Sir Henry yapmacıklı bir gülüş güldü.

“Onlarla da kolayca anlaşabiliriz.”

Yeşil parçayı ele geçirecekti. Ödünlerle, dostluklarla, güzellikle, neyle olursa olsun! Onu o dikkatli centilmene bırakmayacaktı.

Şatonun kapısındaki gölge dönüp dönüp durdu. Sonunda kapılar açıldı. *Times*’m özel muhabiri, Bay Teagle tarafından görkemli bir biçimde kabul edildi.

“Achnacarry Şatosu’na geliş nedeninizi açıklar mısınız?”

Gazeteci soluk almadan bekliyordu. Dünyanın en merak uyandırıcı, en büyük görüşmesini yapmaya başlamış bulunuyordu. Daha adı bile duyulmamış olan bu gazeteci, yarın yüzde yüz editör olacaktı.

Bay Teagle dikkatli bir gülümsemeyle şöyle dedi:

“Sir John Cadman’la ben, Sir Henry ve Lady Deterding’i ziyaret etmeye geldik.”

“Ama amacınız? Bağışlayın Bay Teagle, ama ziyaretinizin nedenini söyler...”

“Pekâlâ söyleyeyim. Asıl amacımız balığa ve keklik avına çıkmaktı. Bu şatonun çevresinde çok keklik var ve biz, bu az bilinen spordan çok hoşlanırsınız.”

“Ama... Ama...”

Gazetecinin dili tutulmuştu. Kolu kanadı kırıldı birden. Keklikler birden büyümeye başladı. Mitolojik birer ejderha kesildiler. Gazetecinin benzi soldu. O harikulade dolmakalemi elinden düştü. Hâlâ dikkatli dikkatli gülümsemekte olan Bay Teagle, dedi ki:

“Ancak, boş vakitlerimizde petrol konusunda konuştuğumuzu da gizlemeyeceğim. Yeterinden çok petrol sağlandığına kesinlikle inanıyor ve tüketicinin çıkarı için petrol çıkarımının kısıtlanması gerektiği görüşünde birleşiyoruz. Anlıyor musunuz? Tüketicinin çıkarı için diyorum.”

Yarım saat sonra gazeteci telefona sarılmış durumdaydı:

“Alo? Duyuyor musunuz? Evet, evet. Önce: Keklik. Düpedüz keklik. Kuş, kuş. Sonra — gayet basit... Anlamıyor musun yani? Ne var bunda yahu, dünyayı aralarında pay ettiler. Dur dur, beni duyuyor musun? Tüketicinin çıkarlarını korumak için...”

Dünyadaki tüm senet borsalarında, Londra ve Paris'te, New York ve Amsterdam'da, her yerde bir fırtınadır koptu. Şapkalar atıldı, atkılar havalarda sallandı. Bastonlar, bahriyeli asaları gibi uçtu. Dev bir megafondan çıkan tek bir gürlleme, binlerce gırtlığın havlayışını yayıyordu:

“Royal Dutch: Dün — 36.000; bugün 41.000.”

Sir Henry soran gözlerle baktı borsa raporuna. Gün gelecek, üç imparatorluk tek vücut olacaktı.

Savaş bir aldatmacadır, savaş bir gereksinmedir, savaş ozanlara göredir, savaş kaşlar çatılıp yürek: Hücum! diye attığı vakit oturup ucuz tütün dolu bir pipo tüttürme zamanıdır. Savaş, bir petrol imparatorluğunun düşüdür. *Aurora*'nın tok sesi yok artık. Amerikalıların makineleri yok. Rakovski'nin acı gülüşü yok. Chamberlain'in kalemi gıcırıyor, Fransızlar ulusal onurdan söz ediyorlar. Hollandalılar kutsal kitaplardan alıntılar yapıyor ve Sir Henry saat başı yeni buyruklar çıkarıyor.

Şimdi barış anlaşması yapıldı. Yeşil parça teslim oldu. Amerikalılar teslim oldu. Ve sir Henry teslim oldu. Ama *Aurora*'nın güm güm öten sesinden ne haber? Neden Sir Henry uğursuz bir koalisyon oluşturuyor? Barış sıkıcı ve çok eski; savaştan daha eski. Barış ayda altmış florin ve genç bir memurun yırtık kollarıydı. Kaba tütün bile yavan geliyordu şimdi. Sir Henry için sıradan bir gündü.

Ahmaklar, bu sırada günün bir bayram olduğunu sanıyorlardı. Herkes Deterding'i kutladı. Kazanmıştı ya. Sovyetler'den yüzde beşlik bir indirim koparmıştı. Bu paranın eski mülk sahiplerine gideceğini söyledi: O, yani Sir Henry ellerinden malları alınmış göçmenleri koruyordu. Bir zafer miydi bu gerçekten? Yenilgiyi kabul etmişti, ama yenilmekle kazanmıştı aynı zamanda. Yeşil parça kazanmıştı. Bu çılgınlar fiyatları bir daha indiremezlerdi. Bağımsızlar temizlenmişti. Cilalı küre, dünya haritası, söyleneni yapıyor, istenen yönde dönüyordu. Sir Henry gözlerinin çok alışkın olduğu o yeşil parçaya sevgiyle baktı. Şu şaha kalkmış mavi at — Hazar Denizi'ydi. Oluk oluk petrol akıyordu orada... Ancak, onlara gerekli uyarı yapılmalıydı: Tankerlere iyi baksınlardı. Dikkat etsinlerdi ve petrol sakın uçmasıydı. *Onun*'du o petrol!..

Yüzde beş... Evet, evet, zafer değil de neydi bu! Sir Henry'nin bir pet-rol imparatorluğu vardı. Sir Henry'nin kendisinden sonra tahta geçecek bir oğlu vardı. Bir yığın başka şeyin yanısıra, ölümsüzlüğe de inanıyordu Sir Henry.

Deterding ülkesine, yani Hollanda'ya dönmüştü. Aslında onun ülkesi çok daha büyüktü. Hollandalı ozan Van Eeden, "Tüccarın ülkesi tüm Dünya'dır." Diyordu. Deterding bu şiiri çok seviyor olmalı. Her yerde kendi evindeymiş gibi rahattı: Londra'da olsun, Batavya'da olsun, isterse Lahey'de ya da Bakü'de olsun, ne fark ederdi? Ama söylemeye bile gerek yok. Minicik Hollanda'sını çok severdi. Köylüler, kendi köylerinden biri General ya da noter olunca nasıl gurur duyarlarsa, burada da herkes onunla övünüyordu. Ozan Doornebos, Deterding'e bir şiir bile yazmıştı. Sir Henry'ye "Hollanda'nın tunç direği," diyordu. Sir Henry, sevgiye sevgiyle karşılık verirdi. Yoksul öğrencileri kismetlerini aramaya sömürgelere gönderiyordu. Müzelere değeri ölçülmez tablolar armağan ediyordu. Lahey'de çok güzel bir villası vardı. Gene Lahey'de, ta uzaklardan görünen, kıpkırmızı, yüksek bir evi vardı. İmparatorluğun yönetim yeri idi burası. Binanın ön yüzünde, krallık arması, aslan ya da ejderha resmi yerine tek bir sözcük bulunuyordu: "Batavya". Yılda bir kez, belli bir günde, nerede olursa olsun Lahey'e koşardı Sir Henry; koşar ve Kraliçe onuruna bir balo verirdi. Bir İngiliz lorduydu o. Venezüella Başkanı ya da İran Şahı da olabilirdi istese elbet. Ama unvanlardan nefret ederdi. Hollanda Ana Kraliçesi'nin büyük lütuflarıyla Wilhelmina'nın sadık kuluydu yalnızca.

Tüm bunlar bir şaka olabilir miydi? Sir Henry şaka yapmaya bayılırdı. Buradaki herkes, Kraliçe Wilhelmina'dan *Telegraph*'ı getiren gazeteciye dek herkes, Henry Wilhelm August Deterding'in sadık kulundan başka bir şey değildir demek daha mı doğru olurdu acaba?

Sakin Delft'de kutlama vardı bugün. *Polytechnicum*, Sir Henry'ye onur doktorluğu veriyordu. Şimdi, doğruya doğru eğriye eğri: Sir Henry, Sir John Cadman değildi. Aklını bilime yormamıştı. Ama bugüne bugün, "Hollanda'nın tunç direği" miydi, evet; ve bunu söyleyen

şair Doornebos, Sir Henry'nin Minerva'mn sırdaşı olduğuna yemin ediyor muydu, evet. Profesörler heyecanla göz kırptırdılar. O tanrıçaya öyle bir hayrandılar ki! Rektör şöyle konuştu:

"Hollanda'nın gururu... Bütün dünya kendisine saygı duymaktadır... Ve biz... onur duyuyoruz..."

Dev salon tıklım tıklım doluydu. Balkonda bulunan sadık kullar so-luk almadan dinliyordu. Prens Henryk bayağı duygulanmıştı. Prens Henryk bir kral değildi, kraliçenin kocasıydı yalnızca; ve, petrol im-pa-ratoru da değildi, gösterişsiz bir aylığı vardı. Prens Henryk karşısında-kinin kim olduğunun bilincindeydi. Elleri saygıyla kucağında kenet-lenmişti. Bu arada yeni doktor, konuşmaları hafif bir gülümsemeyle dinliyordu. Evet evet, Minerva!.. Elbette...

O sessiz caddeler, halkın sıra sıra dikilmesine izin verilen yollar boyunca kutlama törenine alınmayan zavallı ölümlü kullarla doluydu. Sir Henry'yi alkışladılar.

Sonra? Sonra halk dağıldı. Dar sokaklardan süzüle süzüle gelen ge-cenin karanlığı ortaya çöktü. Gazete haberleri burada bitiyor. Yazarın düş gücü gerisini tamamlayacak. Dr. Deterding, şimdi geceyle konuş-maktaydı. Konuşma bir garip, çabalamalı, yorucu ve karanlıktı. Bay Teagle ya da Rakovski'yle konuşmak çok daha kolaydı. Gece teslim olmuyordu, ama doktor inatçı ve öfkesi burnunda bir adamdı.

Şu caddeyi daha önce nerede görmüştü? Hah, tamam. Eski bir yağ-liboya tabloda. Tabloyu Londra'da, açık artırmada almıştı. Sonradan Amsterdam müzesine bağışladı onu. Bırak orda asılsın dursun. Cadde-ler konuşmamalıdır. Gece, çenesini tutmalıdır. *Polytechnicum* rektörü açış konuşmasını bitireli çok oldu. Hollandalılar, beyaz perdelerin ar-dında kahve içiyor ve okuyor — kimi İncil, kimileri de borsa haberle-rini... Okuyorlar: "Royal Dutch — on emir — onur — alinteriyle ça-lışmak — Shell — Tanrı'nın gözündeki — hisse senetleri — başkasının malına göz dikmeyecek — benzin fiyatları gene yükseldi — tüketici-nin çıkarı uğruna — ruhunuzu şeye verin..."

Gazeteler ve kutsal kitaplar böyle konuştu. Dr. Deterding böyle ko-nuştu. Ama gece, o yorucu, inatlı gece başka türlü konuşuyordu. Sesi-nizi ondan çok yükselterek geceyi susturamazdınız, çünkü gece, sus-

kunluk içinde konuşmaktaydı. Doktor, aceleli adımlarla dar sokaklar boyunca yürüyordu. Nerdeyse görünmeyen ama var sayılan yollardı bunlar.

Delft'de yalnız bir dil konuşulur. Rotterdam gibi değildir burası. Delft Kraliçe Wilhelmina'nın sadık ve alçakgönüllü kulları olan Felemenk kadınları ve Felemenk erkekleriyle doludur. Bu gölgeler de nerden çıktı?...

“Sir, biz sizin kullarınız.”

“Hollanda'nın mı yani?”

“Hayır, petrolün.”

“Biz, mahvolduk. Zengin olduk. Artık yokuz. Öldük. Barikatlarda öldük. Biz Meksikalıyız. Biz Obregon'danız. Ve biz... biz ona karşıydık. Sizden yanaydık. Petrolden yana. Biz Arnavutluk'danız. İnsanları katlettik. Biz Riff'deniz. Orda da petrol var. Musul'danız. Clemenceau anlamadı. Siz anladınız. Siz, evet siz, Sir. Biz, Fransız askerleriyiz. Biz Gürcüyüz. “Sakartvela!” diye haykırdık. Bunun petrol demek olduğunu bilmiyorduk. Bizi vurdular. Tan ağarırken vurdular bizi. Biz, Polonyalıyız. Ve biz, Venezüellalı. Biz, tefecileriz. Biz, generaliz ve biz çocuklar...”

“Yeter! Ne demek istiyorsunuz, onu söyleyin! Benden ne istiyorsunuz? Hisse? Fiyat artışı? Barış”

“Sir, biz ölüyüz.”

“Eee, ölüm mü istiyorsunuz?”

“Dr. Deterding, unutuyorsunuz. Siz ölümsüzsünüz?”

“Şimdi anladım. Ölümsüzlük istiyorsunuz ha?”

“Majesteleri, insafa gelin. Biz ölümsüzlük istemiyoruz. Hiçbir şey istemiyoruz. Yokuz biz, yok.”

Sir Henry sağına soluna bakındı. Gece aynı gece, sokak lambası aynı lamba ve gölge gene aynı gölgeydi. Tek bir gölge.

“Hey, siz... Affedersiniz, siz de Venezüella'dan mısınız?”

Gölge hiçbir şey söylemedi. Sonra Sir Henry'nin aklına şato, göl ve Ay geldi. Bay Teagle orada, sigara salonunda kendisini bekliyordu. Gölge, dar sokaklar boyunca hızlı adımlarla yürüyordu.

“Sir, siz... ölümsüzsünüz.”

Gölge konuşmuyordu. Gölge, şaşılacak ölçüde Sir Henry’ye, Henry Wilhelm August’a benziyordu.

Kanallar kara, pis suyla doluydu. Belki de su değil, petroldü bu. Her yerde petrol. Petrol çıkarımına hemen, çok acele engel olunmalıydı. Çabuk, kuyuları durdur. Artık petrol yok diye açıklama yap. Hiçbir yerde yok. Yoksa hep böyle olacak. Bugün Venezüella. Yarın Kolumbia ya da Urallar. Fiyatlar düşer. İmparatorluk çöker. Niçin yaşadı? Yargıca ne yanıt verecek? Venezüellalardan gelen o gölgelere ne yanıt verecekti.

Ama unutuyorsunuz! Petrol dünyanın enerjisidir. Herkesin petrole gereksinmesi vardır. Tüketicinin çıkarı için. Vapurlar, gemiler, otomobiller, uçaklar. Vınnn! Daha hızlı. Neden perde arkalarında oturuyorlar. Acele etmeliler! Hey ev, uç bakalım! Uç! Köprü, havalan! Fırlat *İncil*’i bir kenara! Ben okurum, sen dinlersin, merak etme. Ama sonra. Bir gün. Ölümünden sonra. Sana emrediyorum: Yürüüü! Saatte yüz. ikiyüz, üçyüz mil!...

Ya yorulurlarsa? Ya, “niçin bu kadar hızlı? Niçin? Nereye? Ölüme mi?...” diye sorarlarsa. Ne de olsa insanın durması petrolün durmasından daha kolaydır. Petrol akar. İki peniye satarlar petrolü sonra. Royal Dutch hisse senetlerini soba tutuşturmaya kullanırlar. Öyle çok petrol var ki! Şu kanallarda akan petroldür. Ya da petrol değildir. Kandır. Ha o, ha o, ne farkı var! Gereğinden fazla da kan var. Ve herkes yorulacak. Onun gibi. Öyle yorgun ki şimdi o. Sendeliyor. Gölge de sendeliyor.

“Sir, ben de duracağım.”

“Sir Henry, yanıyorsunuz. Başkalarına geldim ben. Arnavutlara geldim. Piponuzu doldurun ve unutmayın. İmparatorluk bekliyor. Size gelmedim ben. Hem siz, Sir Henry, ölümsüzsünüz.”

ALTINCI BÖLÜM

BORSA

1

“CİTROËN — 1841...”

Akropolis ve Saint Peter Katedrali. Burada, adının ağza alınması günah olan tek bir Tanrı'ya taparlar, ve burada üç bin azize dua eder. Çın çın öten anlaşılmaz adları, yüksek kubbeleri doldurur; oradan meydanlara taşar, Paris'in dar sokaklarına yayılır; hesap yapanların mırıltıları, memurların üzüntüleri ve cam tezgâhlar üzerindeki sigara izmaritleriyle dolu banka binalarına akarlar; her yere sızar kiliselerden gelen bu sesler: gazete yönetim yerlerine, bakanlıklara, pudra ve incilerin halılara saçıldığı kapatma kadın dairelerine... Sonra böbürlene böbürlene Eyfel'in tepesine fırlar, Normandiya'da bir çiftlik, bir okyanus gemisi ve koca bir güverte ve Sahra çöllerinde bir Citroën otomobili saran kutsal hava dalgalarına dönüşürler. Büyük adlar, amber kokusunca ağır, keskin kokulu ter, yapış yapış kan, karabasanlar, anılar, tatlı belalar: Royal Dutch. Rio Tinto, Thomson Houston, Canadian Pacific. Malopolska, Santa Fe. Yok, bakır değil bunlar, petrol değil, verenin eti kemiği değil. Bunlar, azizlerin adları, sayıların ve dalgaların inip çıkması, insanoğlunun dinsel ürpertisidir.

Uzaklarda bir yerde, yığın yığın insan, burada, bu dev kolonlu taşınmakta her gün, on ikiyle iki arası, inançlı kişilerin kendilerine dua ettiğinden habersiz ölüp gitmektedir.

Romanya. Kara toprak. Ağaç yok, tek bir ot yok. Yalnızca petrol kuyuları, dalga dalga yükselen sıcaklık, koku. Sir Henry'nin sadık kulları borular ve tankerler arasında ter döküyor. Hepsi asık suratlı, pis ve yağ kokulu, petrol kokulu.

Ama burada, bir ihalenin adı var yalnızca:

“Astra-Romana! 376’ya gidiyor!”

Penang’da, her zaman olduğu gibi, kauçuk ağaçları kanamaktadır. Sütsü su, ekşimiş gibi kokuyor. Bay Davis önemli çarşafklar üzerinde sağa sola dönenip duruyor, sıtmaya yakalandı. Kuli’ler dönüyor dönüyor, sivrisinekler gibi düşüveriyorlar.

“Malacca! 311’e satıyorum!”

Ümit Burnu’nda, zenciler pırlanta avında, Johannesburg 295. Selenik limanında gemilere tütün yaprağı yüklüyorlar: 1.117. Çin-Hindistan’dan, Fas’tan 310. Duygulu Anglo-Saksonlar sevgili karlılarıyla Avrupa’ya koştular: Yataklı vagon — 674. İsveç kibritleri — 2,895. Kibrite gereksinmesi olmayan var mı?... Doktorlar karaciğer hastalarına maden suyu öneriyorlar: Viski — 2.645. Karaciğer hastaları gizli gizli içki içiyorlar: Cusenier — 2.850. Fransa’da madencilerin kazmaları sallanıyor: Dombrova — 1.984. Yeni evli bir çift otele girdi. Altı komi, üzeri küre kadar süslü püslü çıkartmayla kaplı koca bavulları taşımaya koştu, Hotel Continental — 665. Genevre’de gaz bombası savaşını lanetlediler, ama gene de gübre vardı, gene de insan doğası vardı. Nitrat — 323. Turistler, büyük sanatçıların nasıl yaşadığını görmek için Montparnasse’da bir kafeye girdiler. Turistler bira içti elbet ve ehven fiyatlı kızlar bakındılar. Rontonde — 189.

Büyük tapınaktaki duacılar petrol görmedi, kız görmedi, çinko görmedi. Üzerinde çeşit çeşit şeylerin, kauçuk ağaçlarının, petrol kuyularının, çıplak zencilerin, fabrika bacalarının, buğday tarlalarının basılı olduğu güzel yeşil belgeleri bile görmediler. Belgeler yangına dayanıklı kasabaların karanlığında saklanıyordu. Şimdi insanlar birbirlerine sayılar veriyordu, ses veriyordu.

Kulakları keskindi: Yeryüzünün sesini dinlediler. Transilvanya’da bir yangın ya da yeni bir Meksikalı generalin ortaya çıktığı an, sayı sütunları titremeye başladı. Norveç seçimlerinde Muhafazakârlar silindi! Yeni gümüş yatakları bulundu. Sayılar sallandı. Ses harekete geçti: “Alıyorum, alıyorum, alıyorum!...”

İngiliz sömürgelerinden yapılan lastik ihraçları mayıs ayında 49.800 tondan 43.960 tona düştü ve Ford fabrikalarını yeniden açtı. Padang hisseleri yükseldi.

Çin’de devrim hükümeti zayıflıyor. İthal olasılığı doğdu... Yolda bir barikat: Kaptan, 800 İngiliz lirası sökülün lütfen!... Bu yıl — 6.084 gemi. Süveyş sıçradı: 1.264. Alıyorum!

New York’da şeker fazlası olduğu saptandı. 145.000 ton şeker fazlası. Şeker senedi sahipleri dertli dertli göğüs geçirdi.

Yeni üretim kaynakları bulundu: Neogravür. İnsanlığın çıkarına elbet. Ama *Publication periodique* hisseleri fırladı: 635.

Güney Afrika’da iki hafta sonra seçim yapılacaktı. General Smuts? Yoksa General Herzog mu? Seçilme şansları eşit. Goldfield ve Brakkan altın madeni hisseleri bir düşüyor, bir yükseliyor. General Smuts mu?... Yoksa General Herzog mu?...

Ama şimdi her şey, başarılı Rio Tinto bakırları, şeker felaketi, Güney Afrika generalleri, hatta, Columb-Oil skandalı bile unutuldu. Ne petrol vardı onda ne para; silah zoruyla getirmeye kalksan bile insan yoktu, değil para... Şimdi her şey unutulmuştu. Şimdi kasalarda kilitler altında yalnız Citroën adı vardı:

“Citroën — 1.840!”

“1.845! Alıyorum!”

“1.860!”

Clichy, Levallois ve Javel fabrikalarında yürüyen bant her zaman ki gibi gıcırdamaktaydı. Pierre Chardain kelepçe yaylarını takmaktaydı. Daktilo memurları oturmuş çene çalıyordu. Alıcılar, satış yerlerinin önünde sabırsızlıktan yerlerinde duramıyordu. Bay André Citroën gümrük kısıtlamaları konusunda bir rapor hazırlıyordu: Otomobil sanayisi gırtlaklanmaktaydı!... Toledo presi maden ve petrol kalıplıyordu. Orada günlerden salıydı, düpedüz bir gün, bir iş günü.

Ama burada bağırış çağırış, sabırsızlık, umutsuzluk, felaket vardı: Citroën! Citroën alın! Yalnız Citroën! Haydi çabuk! Görüyorsunuz 1.865! İnanılmaz şey! Kazanın! Zengin olun! Köşeyi dönün! Haydi çabuk! 1.880!

Tıkış tıkış telefon kulübelerinde, kan ter içinde bağırıyordu tefeciler:

“Alo! Citroën, 60, 65, 70, 65, 70, 80.”

Orada, tezgâhın üzerindeki sigara izmaritleri ve muhasebe defterlerinin hışırtıları arasında küçük bir bankanın müdürü, telefonu elinden

bırakmıyordu. Sessizdi. Dinliyordu: 65, 70... Sonra kolunun yeniyle alnını kuruladı ve vıyakladı.

“Sendika... Michot, aloo! Al! 90’a kadar!...”

Tezgâhın önüne kumarbazlar doluştu. Kadınların suratındaki pudralar soyuldu: Çok sıcaktı. Adamlar sigara izmaritlerini mürekkep hokkalarına daldırdılar. Alelacele verilen buyrukları yazmaya koyuldular. Elleri titriyor, harfler kargacık burgacık yazılıyordu: Yedi kutsal harf: CITROËN.

Genç, çok genç bir memur iki büklüm oldu sonra fırladı kalktı. Midesine kramp girmişti, anlıyorsunuz ya. Ama hemen bitişikteki kafe’ye girdi. Orada, kahve içmedi. Michelet Lisesi’nin kapıcı emeklisi olan amcasına telefon açtı:

“On Citroën hissesi al. Sağlam. Callot’nun listesini gördüm. Tehli- ke yok... Ama acele etmelisin!...”

Gazeteci çocuklar, ellerinde deste deste gazetelerle koşturuyordu. Gazetelerde çok sayfa ve pek çok haber vardı elbet. Örneğin Grenoble’da, yeniyetme bir delikanlı ihtiyar bir kadını bıçaklamıştı. İspanya kralı, Primo de Rivera ile çok soğuk bir konuşma yapmıştı. Uzmanlar dinleniyordu. Slovakya’da çingeneler yamyamlıktan yargılanıyordu. Ama bütün bunlara şöyle bir göz gezdiriliyordu. Yaşam daha sonraki sayfalarda başlıyordu çünkü: Senet Borsası, Citroën’i büyük ölçüde fırlatmıştı. İyi haber alan kaynaklar, fiyatların böyle durup dururken yükselmesinin, çok büyük bir Amerikan tröstünün bütün Citroen his- selerini alma girişimiyle ilintili olduğunu söylüyorlar. Başlık:

AMERİKAN TEHLİKESİ. Altbaşlık: General Motors Avrupa’ya yürü- yor. Haber: Citroën’in General Motors’la görüşmeler yaptığı söylenti- leri dolaşmakta. Moskova’da Riga kanalıyla gelen bir telgraf: Bu kez ne bir kıtlık söz konusu ne de Gürcistan’da bir ayaklanma. Citroën Türkistan’a otomobil gönderiyor. Citroën, Sovyetler’le anlaşmaya ha- zırlanıyor. Gazetenin ekonomi sayfası ihracatı artırmak yönünde yap- tığı çalışmalara paralel olarak Citroën, üretimini günde 1.000 otomo- bile çıkarıyor. Spor sayfası: Citroën’in daha önceki modellerinin bütün

özelliklerini taşıyan ama daha ucuz bir otomobil çıkarması bekleniyor. Borsa haberleri: 1,960. 1,975.

Bant gıcırıyor. Basın gümbürdüyor. Hem Javel'de hem Levallois'da...

Tefeci Chelone, zıp zıp koşarak Rue Vivienne'i geçti. Hiçbir şey görmedi. Kendinde değildi çünkü, ayakları yerden kesikti. Bıyıkları kızıldı, gözleri ayyaş ayyaş bakıyordu. İhtiyar bir kadına çarptı. "Par-don!" demeye bile vakti yoktu. Bir kuş gibi tapınağın merdivenlerini aştı. Bir çığlık attı. Bakha korosunun, tanrı Dionysos'u kutlamak için "Euhoi!" diye bağırması gibi haykırdı:

"85! Alıyorum!..."

Borsanın bulunduğu caddeye açılan küçücük bir sokakta, Altın Ördök adında sade görünümlü ama çok önemli bir lokanta vardır. Borsada oynayanlar öğle yemeklerini burada yer. Sülün ezmesi, Meksika Kartalı isterler garsondan, sonra mayonezli istiridye yerler ve elektrik sendikasının düşüşünün üzerine bir bardak Pommard' 21 içerler. Zaman zaman tefeciler soluk soluğa dalar lokantaya. Yemek yiyenler not defterlerine bakarlar ve ağızlarında lokma, örneğin, "425'e kadar çık..." derler. Borsa tellalları koşar gider. Onlar da bu yağmadan birkaç kuruş kazanmayı ummaktadırlar. Gün gelecek onlar da burada yemek yiyecekler, en iyi şampanya yudumları arasında şöyle buyruklar vereceklerdir: Yeter, 70'den yukarı çıkma.

Şef garson, bütün patronları tanır elbet. Bu pazarcılık oyunundan birazcık da kendisi oynasa neresi ağrır? Bay Leblois'ya paltosunu sunarken, saygıyla ama zeki görünme havalarında sorar:

"Ne dersiniz Bay Leblois, bakır yükseliyor mu?"

Yediği hindiden ve içtiği Pommard şarabından suratı bakır gibi kızarmış olan Bay Leblois, şampanya köpükleri gibi kıkırdayarak yanıtlar:

"Mayalı hamur gibi kabarıyor, mon ami! Mayalı hamur gibi..."

Şef garson kimin bordo şarabı, kimin Lafitte 78 içtiğini, kimin patesin küçüğünü sevdiğini ve kimin büyük birlikler oluşturduğunu bilir. Bay Aubert ona her seferinde bir frank bahşiş verir. Dünyanın parası değildir bu gerçi ama Bay Aubert dünyadaki birçok dizgini elin-

de tutar. *Kali* hisselerinin yakınlarda değer yitirmesine o neden olmuştur. İran'da ve Hazar Denizi yakınlarında yeni potas madenlerinin bulunduğu söylentisini yaymış, böylece senet piyasasında yüzde sekizlik bir düşmeye yol açmıştır. Şef garson, Bay Aubert'in gücüne Tanrı'ya inanır gibi inanmakta ve köşedeki küçük masadan gözünü ayırmamaktadır. Bay Aubert kuşkonmazını çiğnemekte ve uzaklarda, bilinmeyen bir noktaya bakmaktadır. Neşesi yerinde mi, üzgün mü, ya da ne düşünüyor, bir düşüş mü, fırlayış mı, ya da aklı nerde, bakır da mı yoksa kömürde mi... Kim bilir?

Bütün masalarda, herkes Citroën'i konuşuyor. Bir patron, tellalın getirdiği haber üzerine masa örtüsünü tilki kanı kadar koyu kırmızı şarap lekelerine buluyor. Şurda oturan adam örneğin, iki saat önce seksen Citroën hissesi sattı. Şimdi, bu adam, sakın sakın enginar yaprağı emebilir mi, sorarın size?... Ama Bay Aubert telaşsız. Citroën umurunda değil onun. Selanik'i düşünüyor olabilir mi acaba?... Kim bilir! Dalgın dalgın kuşkonmazını çiğniyor. Şimdi, elinde kâğıt kalem bulunan bir genç yaklaştı masasına ve Bay Aubert'e bir şeyler gösterdi. Çiğnemesini kesmeden mırıldandı patron:

"Güzel. Devam et."

Kadehe konmuş bir tozu üzerinden üfleyen şef garson, fısıldıyor: "Citroën konusunda ne düşünüyorsunuz, Bay Aubert?"

Bay Aubert omuz silkiyor:

"*Düşünmüyorum ki?*... Söyleyin, arabamı getirsinler!"

Bay Aubert otomobiline girdi. Citroën değil bu. Olur mu, Bay Aubert potas ve bakırdan, bir Buick almaya kıyabilecek kadar para kazandı. Tembel tembel sallanarak sürüyor arabayı. Pencereden göz ucuyla başka arabalara bakmıyor. Borsa haberlerini okumuyor.

Sonra, büyük bir umursamazlık içinde bir kapı ziline basıyor. Kapıdaki levhada şunlar yazılı: *iktisat Gazetesi Editörü*. Bay Aubert başıyla selam veriyor. Editör kekeleye kekeleye fısıldıyor:

"Eee, ne haber?"

Editör bir kazak giymiş. Bıyığı gülünç bir titreyişle aşağı yukarı sıcıyor. Adam, kuluçkaya yatmış tavuğu andırıyor. Bay Aubert, önce

bir sigara çıkarıyor, ucunu tabakasına vurarak hazırlıyor, yakıyor. Sonra eski bir sandalyeye oturuyor ve tembel tembel mırıldanıyor:

“Yaz bakalım. Son oran: 80. Haydi, iş başına. Şimdi biraz da konsorsiyumların tadına bakalım...”

Eski bir kalemi kazağına silerek işe koyuluyor editör. Tumturaklı sözcükleri oluşturan harfleri iri iri, özene bezene yazıyor: “Citroën’in General Motors, hatta Opel ve Fiat kuruluşlarıyla yaptığı görüşmeler konusunda ayrıntılı bilgiyi sağlamış bulunuyoruz. Fiyat artışlarının çok yerinde olduğunu kanıtlayan bu verilerin ışığı altında şu önerileri yapmayı...”

Eski kalem gıcırıyor. Editör sesli sesli soluyor. Anlaşılan cam bur-nuna gelmiş.

2

BAY AUBERT Marcel Proust okurdu. Siam kedileri, Van Gogh tabloları, eski küreler arasında, züppe ve de pasaklı uşağı Louis ile birlikte, tek başına yaşırdı. Evin içini gören hiç kimse, bu eve bir borsa tel-lalı evi demezdi. Yıllık raporlar, fiyat bültenleri, gazete kesikleri ile gerçeküstücü şiirler, Marsilya’da çekilmiş dalgıç resimleri, gümüşsü puro kuleleriyle iç içeydi.

Bay Aubert oldum olası fosfat ve bakırla uğraşıyor değildi. Bir zamanlar yazar, hatta bir Sosyalistti. Emile Zola’nın izinden gitmek ve adalet uğruna savaşmak isterdi. Lüksü ve Anatole France’ın *Kırmızı Zambak*’mı, Bay Millerand’ın yaşamöyküsünü ve Borsadaki aşağılık ve alçak patırtıyı küçümserdi. Genç ve ödünsüzdü. Rue Monge’da küçük bir odada oturur, otobüste ikinci mevkiye binerdi.

Yıllar geçti. Paul Aubert’in ihtiyar halasının sandıktaki birkaç kurusuyla bastırıldığı *Kundakta Terk Edilen Bebeğin Öyküsü* adlı romanı topu topu on dört tane sattı. Romana değgin tek bir satır yazı yazan çıkmadı. Kitap, kötü sayılmazdı belki. Ama Paris’de her tanrının günü düzinelerle yeni roman çıkardı ve eleştirmenlerin yalnızca ikişer eli ve birer midesi vardı. Aubert alındı: Yalnızca eleştirmenlere değil insan-lığa da kırıldı Aubert.

Sol eğilimli bir gazeteye kışkırtıcı makaleler yazdı. Devrim çağrısı yaptı: Avrupa'nın bu pis havasını olsa olsa bir devrim değiştirebilirdi!... Ama devrim yerine belediye meclisi seçimleri geldi ve sosyalist parti bağıra bağıra bir zaferi kutladı: Parti, Blois'de, altmış sekiz oy almıştı. Bay Aubert yeni bir üzüntünün derinliklerine daldı. Ama sonra Lucienne'le karşılaştı. Lucienne mavi gözlü, sıradan bir sekreterdi. Yeni sevgilisinin gelirini çaktırmadan öğrendikten sonra, onunla ucuz bir tavernaya gitti, biraz nazlandı, herkese kolay kolay "he" dememiş gibi göründü, biraz göğüs geçirdi —eh, ne de olsa mavi gözleri vardı— ve sonra büyük bir soğukkanlılık içinde bir sigortacıyla evlendi. Paul, tıp öğrencisi olan bir arkadaşına, gözlerini yitiren köpeğini öldürmek için striknin istediğini söyledi.

Aubert ölebilirdi. Altın Ördek, bu katıksız patronu hiç tanımaya-bilirdi... Aubert ölmedi. O eylül sabahında hava o kadar güzel, Güneş o kadar parlak olmasaydı, ölebilirdi belki, kim bilir... Bizim insan düşmanı, midesinin bozulacağından korkmasaydı ölebilirdi belki... O gün, bütün gün sokak sokak dolaştı, sonra yattı uyudu. Sabahleyin kalktığında yorgun yorgun gerindi. Ee, ne yapacaksın, yaşamak zorundasın, Adalet dediğin ne ki!... Devrimin de olacağı yok... Lucienne'i elde edebilirdi insan, bütün kadınları elde edebilirdi. Yeter ki parası olsun. Öyleyse dostum Paul, dedi kendi kendine, gel biraz para kazanalım! Ancak yüreğinin derinliklerinde bulunan edebiyat aşkı, Aubert'in yakasını bırakmadı. Borsa gazetelerinden birine yazılar yazmaya başladı. Ama bilmem nerede bulunmayan Hutkins bankasına övgüler düzer, ya da düşsel bir Guatemala Madenleri şirketini göklere çıkarırken Chamfort'un o ünlü sözlerini yazısının bir yerine sıkıştırırdı: "Her insanın yaşamında çok önemli bir an vardır. O an gelince, yüreği ya patlayacak ya da taş kesilecektir." Zehir şişesini dolaba gizlemişti. Ve, aslında var olmayan madenlerin hisse senetlerini sonradan görme enayilere yutturmaktaydı. Seçimini yapmıştı Aubert. Yüreği patlamayacaktı kuşkusuz!

Aradan iki yıl geçti. Gazeteci Paul Aubert, Altın Ördeğin müdavi-mi, Paris'deki en lüks yerlerin sık sık kendisini özleten konuğu ve de saygıdeğer Aubert oldu. Petrol hisseleri onun yaşamını kurtardı. Değer

artışıyla ilgili bir kumar oynadı ve kazandı. Solgun, dalgın yüzü bir barometreye dönüştü: Yüzlerce insan her gün onun yüzüne bakarak piyasanın durumunu anlamaya çalışıyordu.

Bir keresinde Lucienne'e rastladı. Bois de Boulogne'da bir otomobil gezintisi yapmalarını önerdi. Lucienne, kaçamak bir bakışla Buick'e baktı ve mahçup mahçup gülümsedi: Kocası küçük bir Citroën'in peşindeydi. Aubert onu elde edebilirdi. Ama bunu yapmadı. Utandığından mı, bir duygunun yeniden canlanmasından mı, yoksa düpedüz tembellikten mi? Kim bilir... Kapıyı açarak genç kadını kibarca arabadan indirdi; gözlerindeki şaşkınlığı görünce de gülümsedi:

“Bak, Lucienne, çok işim var. Artık roman yazmıyorum; çok daha değişik bir işle uğraşıyorum: Borsa da oyun oynamaktayım şimdi. Yani senin anlayacağın, yüreğim taş kesildi...”

Bay Aubert, Citroën'i bir rastlantı sonucu seçmedi. Her şeyi hesaba katmıştı: Otomobil piyasasının hareketlenmesi, senetlerin doğal yaşamı, Amerika'yla görüşmeler yapıldığı konusunda çıkarılan söylentiler, Polonya'yla yapılan anlaşma ve son olarak, en önemlisi, beklenen yıllık toplantı. Ön çalışmaları Bay Citroën kendiliğinden yapmıştı. Şimdi iş, pazarlığı bağlamaya kalıyordu. Stoklar 1.560'daydı. 2.200'e çıkarmak güç olmazdı. Becerikli bir satıştan parça başına en fazla 100 Frank kaybederdi. Bu durumda, hisse başına 500'lük bir kazanç sağlıyordu. Operasyon, nakit para gerektiriyordu: Birbuçuk milyon. Öyleyse küçük bir sendika oluşturalım. Bay Poulaille, *Cumhuriyet İktisat Gazetesi* editörü Bay Cressillon ve kendisi, yani Aubert. Basma 500.000 ayrılmalı. Birinci eli satın aldıktan sonra Bay Poulaille stok karşılığı borç aldı. Hisselerin değerini 2.000'e çıkardı. İşin suyunu çıkarmayın! Her ortağa 600-700 bin temiz kâr.

Sendika Normandie lokantasının *ayrı bir odasında* oluşturuldu ve görüşmeler bu büyük olaya layık bir şeye ayrıldı: Mouton-Rothschild 1893.

Bay André Citroën, bir sabah ve de büyük bir şaşkınlık içinde, adı doğru haberliye çıkmış bütün gazetelerde, rakiplerinin tümünü yendi-

ğini ve geleceğin kendisine ait olduğunu okudu. Çok şaşırdı evet, ama alınmadı. Eh, ne de olsa şaka ile sıradan bir borsa sendikası arasındaki ayrımı biliyordu. Genel olarak, birden zengin olmaya bir diyeceği yoktu. Yeter ki, bu kim olduklarını bilmediği hayırseverler yardımı ke-secek zamanı bilsinler!... Fazla ileri giderlerse, keskin bir düşme olabilir, Bay Citroën'in kredisi gözle görülür zararlara uğradı. Asıl önemli olan yeşil çuhalı masadan vaktinde kalkacak kadar kendini bilir olmaktı! Bay Citroën göğüs geçirdi. bu masaya oturdun mu, kalkamazdın aslında. Bunu çok iyi biliyordu... "Alıyorum!..." Bay Citroën telefonu kaldırdı:

"Ne kadar?"

Nasıl da kumar oynuyorlar, şaşıırıyordu doğrusu. Şimdi, yönetim kurulu başkanı değildi o, hayır, yalnızca bir oyuncuydu, o kadar. Yüreği küt küt attı. Telefonun öbür ucundan, deniz kabuğundan çıkan kükreyişe benzer anlaşılmaz bir gürültü geldi. Zamanın kükreyişiydi bu: Son olarak 751! Bay Citroën zoraki bir şekilde güldü. Şansları ya-ver gidiyordu şu adamların!... Bir dokuzlu daha...

Paris'de, kendilerini yalnız borsaya adanmış üç bin gazete vardır: *Ekonomik Araştırma, Yarar ve Zarar, Küçük Sermayeci, Para, Borsa Haberleri, Eğilim, Küçük Kotasyonlar, Fransız Bankası, Fransız Port-föyü, Sermayecinin Sesi, Sermaye, Borsa ve Cumhuriyet, Argus, Bir Öneri, Aşağı-Yukarı*.

Bay Aubert'in kurduğu sendika, basma yalnız beş yüz bin ayırdı. Eh, biraz idare etsinlerdi. Birkaç seçkin gazeteyle yetinsinlerdi. Kampanya sendika hissedarı *Cumhuriyet İktisat Gazetesi*'yle başladı. Anında otuz altı gazete onu destekledi. Gerisi ses çıkarmadı. Ses çıkarmadılar çünkü insanlar, özellikle de borsa dergilerinin editörleri iyim-serdir. Susmanın altın olduğuna inanırlar.

Alo, alo! General Motors yönetim kurulu başkanı Bay Sloan, Paris'e gelmiş bulunuyor. Bay Sloan'ın bu gezisi Citroën işletmelerinin geleceği ile çok yakından ilgilidir.

Gerçek odur ki, General Motors, Ford'dan çok daha güçlü ve daha hareketlidir. General Motors, 1928 yılında 1.842.443 otomobil çıkara-

rak, Amerika'nın toplam üretiminin yüzde kırk ikisini elinde tutmuş-tur.

Citroën fabrikaları, kan değiştirmişti. Üretimi artırmaya hazırdılar. Gelecek dönem, özellikle parlak olacağı benzerdi. Sipariş listeleri hız-la yükseliyordu. Paris'teki otomobillerin yüzde elli ikisi Citroën'di. Madrid'de taksiler hep Citroën markaydı. Japonya'da bir Citroën şu-besi açılmıştı.

André Citroën kuruluşunun mali yanına bakacak olursak, güven-sizlik uyandıracak hiçbir yönü yoktu, Citroën, hepimizin bildiği gibi, güçlü Lazard Frères Bankası tarafından desteklenmekteydi.

Geçen yıl hissedarlarına yüzde 24.85 kâr dağıtılmıştı. Bu yıl gerek kâr oranlarında, gerek ciroda büyük artışlar beklenebilirdi.

Gazeteler, önemli sözler ve şiirli diller kullanıyordu. Ulusal çıkar-ları ve yetkinliğin zaferini öve öve bitiremiyorlardı.

Açıkgöz memurun eskiden kapıcı olan amcası, dayanamadı. Küçü-kük bir emekli maaşı vardı. Ne bir bardak rom içmeye elverirdi bu pa-ra ne de bir çimdik naneli enfiye çekmeye. Azıcık daha para kazanma-ya karar verdi. Bu hisselerle herkesler servet sahibi oluyordu. Onun ne eksiği vardı? On Citroën hissesi aldı. Ve o günden sonra geceleri gö-züne uyku girmedi. Lambanın önüne geçer, borsa bültenlerini yüz kez, yüz bir kez okurdu. Citroën büyüyordu ama ihtiyaç, bilmeceli sözcük-lerle allak bullaktı. "Genel olarak, eksperlerin kararlarındaki bir gecik-me ve İngiltere'de yakında yapılacak seçimler nedeniyle herkeste bir "bekle-gör" eğilimi bulunmaktadır." İhtiyar sesli sesli göğüs geçirdi. Tanrım! İngiltere'nin ne ilgisi var bu işle! Ama yani, Citroën fabrika-ları Londra'da değildi ki! Buracıkta, Quai de Javel'deydi... Bu eskper denen şeyler yarın ne söyleyecekler, onlara ne? Ahh, hisse başına yüz franklık artış olsa, satacaktı hepsini. Kafanı dinlemek istiyorsan, hisse-lerin olmayacak...

Bay Aubert, her zamanki gibi acelesizdi. Yatmadan önce Paul Va-léry okuyordu. Sonra bir bardak viski yuvarlar, saatini kurar, derin de-rin, mışıl mışıl uykulara daldardı. Tefecileri, kâğıt ağırlıkları, Lucien-

ne'in kısa etekli giysisini, geveze papağanları görürdü düşünde. Bütün bu görüntüler kopuk kopuktu. Gece geldi, düş görünmez oldu. Ama o vakit, hiç umulmadık bir anda, kocaman, göz kamaştırıcı bir Güneş ortaya çıktı. Bu, bakırdı. Tava gibi parlıyordu. Bay Aubert gözlerini açmadı. Meğer bu neymiş, biliyor musunuz? Lambayı söndürmeyi unuttu!... Şimdi artık huzur içinde uyuyabilir. Ama son gördüğü düş yüzünü ekşitti. Güneş, bakır olmuştu... Bugün, borsada kimse Citroën adını duymak istemiyordu. Ya *Anaconda* ya *Dodge* diyor, bir daha demiyorlardı. Geberesi bakır güneş! Vakitsiz doğmuş bulunuyordu...

New York'da bakır fiyatları birden yükseldi. Dün: On sekiz sent! Bakır hisseleri de değer kazandı. Teller kanalıyla, kır göklerinin kırlan-gıçları arasından, beceriksiz, uyuşuk dev balıkların arasından, göklerden ve deniz diplerinden çılgın sayılar fırlayıp geliyordu: Nevada — 46. Ve Paris tefecileri, anında yürekler acısı bir inilti koparıyordu:

“Rio Tinto — 6.700! Alıyorum!”

“6.800!”

Bay Aubert ne yaptıysa uyuyamadı. Telgraf tellerinin vızıltısı ve tebeşirin gıcırtısı kulağından gitmiyordu bir türlü. Bakırdı bu. Bağıra çağıra doğuyordu. Citroën köşeye kısıtılmıştı. Citroën bir kenara atılmıştı. Bu, Bay Aubert'in suçu değildi. O, elinden geleni yapmıştı. Bakır güneşin doğacağını hiç hesaba katmamıştı. Ya işler yatarsa? Bay Aubert biraz Vichy daha içti ve yatağında dönenmeye koyuldu.

Yarın satmaya başlayabilirdi evet. Stoklar 720-780'e dek düşecekti. Azıcık bir kazanç kalacaktı ona. Hayır! Olamaz!... Ya hep ya hiç!

Şaşkın Bay Aubert'in Émile Zola'nın utkusunu resmi borsada kayıtlı olmayan hisseleri satan bir bankadan alacağı cari hesap defteriyle değiştirmeye karar vermesinin üzerinden uzun yıllar geçmişti. Mil-yonlar kazanmış, milyonlar saçmıştı. Paranın her şeyi satın alacağına iyice inanmıştı: Lucienne'i satın alabilirdin parayla, bir Buick, gerçe-küstü yazılmış bir şiir, saygılı ve iki büklüm selamlar, dostluklu sarıl-malar... Her şeyi, belki de mutluluk dışında her şeyi satın alabilirdin. Ama eskiden beri böyledir bu. Mutluluk diye bir şey yoktur. Yalnız ku-mar vardır, evet kumar. O taş yüreği başka hiçbir şey harekete geçiremez. Bay Aubert Citroën vurgunu yapmıştı. Mutlaka kazanacaktı. Ba-

kır, bir darbe almıştı evet, ama ölüm değildi bu. Sendika pekâlâ birkaç gün bekleyebilirdi. Bu hız kesilecekti mutlaka. Ve Bay Aubert hedefine varacaktı. Mutlaka kazanacaktı. Ya hep, ya hiç, ya hep...

Bay Aubert uyudu.

Sabahleyin, Louis, saygılı ve yüzsüz bir gülümseme, türlü türlü kokular ve kara kir dolu tınaklarla birkaç mektup ve gazeteleri getirdi. Bay Aubert hemen gazeteyi açtı. İşte günün en önemli şeyi: Bakır. Hımmm! Londra'da tonu 76 İngiliz lirası. Allah kahretsin!... Yağmur bir yandan, rüzgâr bir yandan... Yaptığını bilmeden gazetenin sayfalarını çevirdi. Bu eksperlere ne oluyordu? Birden doğruldu, oturdu. Her zamanki soğukkanlılığı birden yok oldu. Bay Aubert'in parmakları gazetenin yumuşak sayfalarına bir düşman gibi gömüldü, yırtılan yerde şunlar yazılıydı: "Citroën hisselerinde görülen artışın bir vurgun ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Alıcılarımızı bu konuda uyarmak..." Louis elinde bornoz, el-pençe-divan bekliyordu. Bay Aubert haykırdı:

"Elbisemi getir! Çabuk!"

Umutsuzluk, öfke ve hınç her yanını sarımsıyordu. Bilinmeyen bir düşmanla karşı karşıya bulunuyordu. Böyle bir düşmanı bakıra yeğ tutardı ama!... Her şey ortadaydı: Biri açıktan satış yapıyordu. Bu olay, sıradan bir felaket olarak kapatılabilirdi.

Kahve ister miydi? Ne demek kahve! Koş arabamı çıkar! Haydi! Daha hızlı!... Yapılacak tek bir şey vardı şu anda: Ya ölmek ya da öldürmek.

Paul Valéry'nin şiirleri yere yuvarlandı.

3

PARİS Borsası büyük ve güzeldir! O olmasaydı, Arjantin kırlarında lokomotif dumanı tütmez, işçinin mutfağında havagazı yanmaz, tefeci karılarının etinde pırlantalar pırıldamaz, o olmasa Romanya'da liberaler, Lizbon'da otobüs ve otomobiller, gelişme, ilerleme ve kültür olmazdı.

Memur Jean René, nedense çevresindeki dünyanın büyüklüğüne değgin hiçbir şey aklından geçirmemişti. Senetlerin adını, müşterilerin

adını ve de rakamları dev kayıt defterlerine geçirmekten başka hiçbir şey düşünmemişti belki de. Bu adlardan bazıları zengin, bazıları yoksul oldu. Otomobilleri, çocukları, tabancaları, hizmetçileri ve gözyaşları oldu. Jean René 'nin gözünde yalnız birer addı bunlar. Zatülcenpli karısını, doktorun ona verdiği besleyici yiyecekler derken, Raymond Barré şirketinde küçük bir memur olan Jean René'yle değil de, o büyük adlardan biriyle örneğin, adının karşısında "piyasa fiyatından, 3.000 Citroën" yazılı olan Bay Cressillon'la konuşur gibi umursamasız ve düşüncesizdi. René o "besleyici yiyecekleri" nereden alsındı? Memurun eli titredi. Bay Mattieux'nun sekiz siparişi, "425 Rio Tinto" yazısı berbat oluyordu nerdeyse.

Dün, Paris Borsası'nda, 2.980.008 tahvil, 1.621.864.425 Franka satılmıştı. Bir milyar altı yüz milyon. Raymond Barré Bankacılık Şirketi sahipleri geçen yıl dört milyondan fazla para kazanmıştı. Banka, birçok sendikanın bir parçasıydı. Norveç nitrojeninin düşmesini sağlamış, böylece iki haftada bir milyon kazanmıştı. Bay Raymond Barré, Nice yakınlarında bir villa almıştı. Romatizmaları vardı ve güneşli havalardan hoşlanırdı. Bay Barré memurun aylığını yükseltmedi. Yarının neler getireceği belli olmazdı. Ya bir mali operasyon onu perişan ederse? Tutumlu davranmak zorundaydı! Nice'deki villa sermayeydi, çalışanlara verilen aylıklarsa ziyandan başka neydi ki... Hem, bazı bankalar ayda yalnız 600 veriyordu. Hayır kurumu değildi ya Raymond Barré...

René'nin iş arkadaşlarından birkaçı ahım-şahım yaşıyorlardı. Otomobilleri vardı, Moulin Rouge'a giderler, pahalı kravatlar alırlardı. Onlar da gene ayda 750 Frank alıyordu. Ama René gibi aptal aptal sayıları ve adları ordan oraya geçirmekle yetinmiyorlardı. Bay Barre'nin Norveç nitrojenini neden sattığına, Bay Cressillon'a neden Citroën hisseleri almasını önerdiğine kafa yoruyorlardı. Her müşterinin önem ve etkinliğini biliyorlardı. Saman altından su yürütüyorlar, paslı kalemelerini gıcırdata gıcırdata tapınağa girip pazarcılık oyununa başlıyorlardı. Küçük vurguncularla işbirliği yapıyor, birkaç yüz Frank karşılığında bilgi satıyorlardı. Aldıkları aylıkları yelek cebine atardı bunlar. Aylık dediğin ne ki, onlara yalnız cep harçlığı olabilir ancak. Siga-

ra parası. Ama René dürüst ve aptaldı. İşine bağlıydı. Bildiği tek şey göreviydi: Kalemını bir paçavraya silmek, başını eğmek ve büyük bir özenle adamın adını, sonra hangi şirketin hisselerine sahip olduğunu ve sayıları yazar, bütün bunları o da güzelim kalemli elleriyle, yanlışsız olarak yapardı. Biri ondan bir bilgi istese şaşkın şaşkın omuzlarını kısırdı. Ne de olsa bir vurguncu değil, sıradan bir memurdu René.

Olay şöyle oldu: Önce doktor besleyici yiyeceklerden söz etti. Sonra Louise yemeden içmeden kesildi. Tavuk suyunu bile istemez oldu. Ateşi yükseldi. Doktor geldi ve stetoskopunu heyecansız bir tavırla salladı. İlaç yazdı. Ateş düştü, Louise işe başladı. Rue Pépinière’de bir şapkacıda çalışıyordu. Ama öksürüğü kesilmedi ve artık dayanılmaz bir halsizlik duyduğunu söylemeye başladı. Geceleri ateş içinde yanıyor, titriyordu. René onu gene doktora gönderdi. Louise eve elinde bir reçete ve ağlamaktan kan çanağına dönmüş gözlerle geldi. Doktor verem olduğunu ve Güney’de bir sanatoryuma yatması gerektiğini söylemişti.

Jean René küçük müşterilerden birine şöyle fısıldadı:

“Kesinlikle bildiğim bir şey var: *Lizbon* yükselecek. Birkaç hisse al ve kazancının dörtte birini bana ver. Daha önce ömrümde yapmadım böyle bir şey ama karım çok hasta...”

René. Raymond Barré şirketinde on bir yıldır çalışıyordu ama gene de borsa yaşamında neyin ne olduğunu bilmiyordu. Müşteriye yaptığı öneride biraz aceleci davranmıştı. Bay Coledeau gerçekten de gitti, çok sayıda *Lizbon* hissesi aldı; elbet, yanılmadınız, Bay Coledeau önemli bir müşteriydi. Ama René işin püf noktasını kaçırmıştı. Aslında *Lizbon* hisselerinin değerini düşürmek için yapılan bir vurgunu doğru değerlendirememiş ve Bay Coledeau’yu da böylece bilmeden oyuna getirmişti. Birkaç gün içinde *Lizbon* hisseleri hızla düşmeye başladı. Müşteri ortalığı birbirine kattı. Bastonunun tokmağını cam tezgâha indirdi. “Alçak hırsız!” diye bağırды René’ye. Bay Barré, René’yi bir kenara çekti:

“Bankamızın saygınlığını düşürüyorsun. Eğer bir daha böyle bir şey görürsem seni hemen işten çıkarmak zorunda kalacağım.”

Birkaç hafta geçti. Artık buz ve oksijene başvuruluyordu. Louise bir sabah erken saatlerde öldü. Bir balık gibi açıktı ağzı. boğulmuştu. Hava alamadı. Hava, uzaklarda bir yerde, belki de Nice'deydi...

Bu saygıdeğer bankacılık firması Raymond Barré'de, öyle bir inanılmaz olay oldu ki, şirketin tüm memurları, olayı günlerce ve de aylarca dillerinden düşüremediler. Jean René gene eskisi gibi sandalyesinde oturuyor, başını öne eğip yazıyordu. Ama önünde o koca defter değil, Louise'in açık ağzı vardı hep. O ağız orada duruyor ve René yazıyordu. Her şeyi birbirine karıştırdı: Bay Cressillon Citroën hissesi siparişi vermişti. René bu siparişi, "alış" yerine "satış" sütununa geçirdi. Bu yetmiyormuş gibi, Bay Cressillon'un siparişini mendiliyle birlikte cebine soktu. Bay Cressillon'un 3.200 hisse almasını önlemiş oldu böylece. Artışı belki de bir gün geciktirmişti. Tapınağın yaşıntısına farkında olmayarak burnunu sokmuş bulunuyordu.

Bay Cressillon bağırdı:

"O memura mutlaka rüşvet verilmiştir. Birkaç frank sıkıştırmışlardır cebine... Bankanızın, başka bir sendikanın casuslarını çalıştıracaktır aklımdan geçmezdi doğrusu Bay Barré!... 11.000'lik bir kaybım var. İyi ki vaktinde uyandım."

Bay Cressillon Bay Aubert'e bu can sıkıcı olayı anlattı. Ama Bay Aubert gülümsemedi bile.

"Hayrola Bay Aubert? Bir şeye canınız mı sıkılıyor?... Şu bakır humması yakında geçer bana kalırsa — bugün olmazsa yarın. Ya şu memura ne dersiniz!... Hah hah ha! Oynadığı üç kâğıda ne dersiniz?..."

"Borsa fıkralarından hoşlanmıyorum. Bakıra gelince, haklısınız. Ama bakın burada ne yazıyor... Ya Fochard ya da Banque Delonuais..."

Altın Ördekte sohbet ettiler. Bay Aubert bilmeceli konuşmuyordu artık. Gizlisi saklısı yok gibiydi. Şef garsona Citroën almasını bile önerdi. Hatta, kesin bir buyruk verir havasında konuşmakla sağlanacak kazancı garanti bile etmiş oluyordu.

Bir borsa tellalı geldi. Bay Aubert sayılara şöyle bir baktı. Dudaklarını kurularken garsona şöyle dedi:

"Ambleminizde ördek resmi olabilir ama Rouennaise usulü ördek pişirmesini becerecek kafanız yok. Al götür şunu!"

Sonra sakın sakın Bay Cressillon'a döndü:

"Kampanya başladı. Citroën altmışlık bir düşüş gösterdi bile..."

O sırada, Jean René omuzları sarkık, başı düşük olduğu halde cenaze arabasının ardında yürümekteydi. Ağlamıyordu. Ama arada bir, ölgün ölgün burnunu hıncırıyordu. Tabutun üzerinde küçük bir çelenk vardı. Evde, iki kişilik bir yatak kalmıştı. Hepsi bu. Doğal olarak René, Raymond Barré Bankası'ndan atılmıştı. Louise ölmüştü. Eve tek başına dönecekti. Tabutsuz. Şimdi ne olacaktı?... René'nin kafasındaki düşünceler arapsaçı gibi dolaşıktı. Hayat değildi bu yaşanan, bir ölümdü. Dünyadan el etek mi çeksindi acaba? Kilise?... Cennet... Louise'le buluşma... Yoksa Komünist Parti'ye girse ve avazı çıktığıınca sokaklarda bağırırsa mıydı: "Düşmanlar, düşmanlar, düşmanlar!" Ya da, Şeytan diyor, al eline tabancayı gece yarısı git, Bay Cressillon'un kapısına dayan. Hisse senetleri vardır evinde, elmaslar, paralar vardır... Sonra; ye iç yat. Yat yat uyu. Öyle bir uyu ki, hiçbir şeyi anımsayamayasın, Louise'i anımsayamayasın. Hepsini unutasin... Hepsini...

Tembel tembel esnemekte olan bekçi, mezarlığın kapısını açtı.

"Sağa, sola, sonra gene sola. On altıncı sıra..."

René burnunu hıncırdı. Bugüne bugün karısını gömüyordu, ama kimsenin umurunda değildi ki. Bir memur parçası bile değildi şu anda. Borsanın dışında, yaşamın dışındaydı. En iyisi ölmek. On altıncı sırada bir sürü yer vardı.

4

BAY AUBERT düşmanlarının kim olduğunu hemen öğrenemedi. Delonnais Bankası'nın adı da karışmıştı meseleye, ama her ne kadar herkes Bay Sandou'nun Paris'de bile olmadığını, iki hafta kadar önce Biarritz'e tatile gittiğini söylüyorsa da, sendikayı kuran Bay Sandou'ydu. Bay Sandou gizli çalışıyordu. Bütün bir gün telefonun başından ayrılmıyordu. Basına Bay Aubert'den fazla para vermişti ve saygıyla susan gazeteler konuşmaya başlamıştı.

"André Citroën Şirketi'nin mali desteği güvenilir olmaktan uzaktır. Bay Citroën'in şu sıralarda içinde bulunduğu güçlüklerin de hesaba

katılması gerekir. Bir kişinin kaprisleriyle sık sık durum değiştiren bir kuruluşa sermaye yatırımı yapmak tehlikelidir.”

“Uzmanlar, Citroën otomobillerinin, dayanıklılık konusundaki gerekliliklere yeterince yanıt vermediğini, öte yandan küçük Renault ve Peugeotların en kötü koşullara bile meydan okuduğunu bildirmektedir.”

“Citroën hisselerinin borsadaki hareketiyle ilgili olarak, okurlarımıza, dedikodu sütunlarında Deauville gazinosuyla ilgili bir haberi okumalarını öneririz. A. C. adlı Parisli bir işadamı salt bir gecede on iki milyon frank vermiştir...”

“Ford’un Peugeot işletmeleriyle bir anlaşmaya vardığı söylentileri dolaşmakta.”

“Aldığımız haberlere göre Ford, Fransa’da kendi fabrikasını kurmaya başlamış bulunuyor. Otomobillerin fiyatını düşürürken işçilerin ücretlerini arttırmayı tasarladığı da alınan haberler arasındadır. Bu, çok ilginç bir uygulama olacak kuşkusuz.”

“Fransa otomotiv sanayii, şimdi piyasa tıkanıklığı ve üretim fazlası gibi büyük sorunlarla karşı karşıya bulunuyor. Paris’in en büyük fabrikalarından birini etkileyen güçlükler bir bunalımın kaçınılmaz olduğunun belirtisi sayılabilir.”

Bay Sandou umursamaz ve dikkatsiz bakışlarla gazetelere göz gezdirdi. Hepsine kaçır para ödediğini, herkesin ne yazacağını biliyordu. Kendisi, ne Ford’a ne de bir bunalıma inanmıyordu. İskambiller dağıtıldıktan sonra katılmıştı oyuna. Büyük zaferi, Bay Fillot’nun hastalığıydı. Bay Fillot’da karaciğer kanseri vardı. Doktorlar daha iki hafta yaşayacağını söylemişlerdi. Bay Fillot’nun kanserden başka 90.000 Citroën hissesi ve, mirasını yarışlara yatırmak için babasının ölümünü dört gözle bekleyen kaz kafalı bir oğlu vardı. Bu oğlan senetlerden falan bir şey anlamaz, hayatta yalnız ve yalnız otomobil yarışlarına önem verirdi. Bay Fillot’nun ölümünden sonra oğlu hemen senetleri elden çıkarmaya bakacaktı. Her şeyden önce, miras vergilerini ödemek için Citroën hisselerini satacaktı. Bay Sandou bunları adı gibi biliyordu. Paul Valery okumaz, Chamfort’un büyük sözlerini düşünmezdi o. Yalnız işine vermişti kendini. Her kapıda bir uşağı, her kirişte bir kulağı

vardı. Çok geçmez. 90.000 hisse piyasaya dökülürdü. Her şey hazır olmalıydı: Basın, fiyat dalgalanmaları, küçük paketlerin satışı. Bütün bunlar ayarlanmalıydı. İşte o vakit, Bay Fillot'nun hisseleri *öldürücü darbelerini* indirmiş olacaktı.

Kampanya iyi başladı. Hisselerin değeri düşüyordu. Bay Aubert gazetelere fazladan bir 200.000 verdi. Ama Bay Sandou'nun kesesinden çok daha fazla bir para çıkmıştı. Neyse ki kötü kötü parlayan bakkır doğmuştu da, Citroën hisseleri daha fazla yükselmemişti. Citroën yüzde yirmilik bir düşüş gösterdi, sonra yüzde on çıktı ama birdenbire fırlayacak yerde iniyor, çıkıyor, garip dalgalanmalar gösteriyordu. Bay Aubert şaşıradursun, Bay Sandou, Banque Delonnais ile birlikte piyasaya birkaç bin hisse daha sürdü. Citroën seksene düştü. Bay Cressillon homurdanmaya başladı. Şu Aubert onu hiç de iyi bir işe sokmamıştı!... Parayı Amerika'ya gönderse daha büyük kazançlar sağlardı! Hem de güvenli, çok daha sürekli bir gelir elde ederdi...

Demokratik Borsa gazetesi editörü, durup dururken Bay Aubert'den, o güne dek hiçbir gazetecinin hiçbir patrone istemediği kadar çok para istedi: 50.000. Ve parayı almayınca da, yolunu değiştirerek "spekülatif kumar" ile ilgili açıklamalarına başladı.

Bay Aubert büyük bankaların birinden hisse teminatıyla borç para almaya kalktı, ama banka kredi vermedi. Bay Sandou burada bile karışına çıkıyordu.

Sendikanın sermayesi suyunu çekiyordu. Alımlar durdu. Hisseler, sıcak çaya atılmış kesme şeker gibi erimeye başladı. Ama yürüyen bant her zamanki gibi gıcırdıyordu. Sabırsız alıcılar her zamanki gibi kapılara doluşuyordu. Yepyeni arabalar, insanları baştan çıkaran kornalarını her zamanki gibi bağırtıyorlardı. Bay André Citroën, Doğu Pazarlarını nasıl kuşatacağını hesaplamadaydı. Fabrikalardan hiçbirini yakılmadı. Ama Bay Aubert, Marcel Proust okumayı bıraktı. Altın Ördekte yemek yemeyi bile bıraktı. İştahı kalmamıştı, dayanılmaz baş ağrılarından kıvranıyordu. Arada bir birileriyle karşılaştığında gülümsemeye çabalıyordu gene, ama tefeciler, onun o işkenceli, acılı yüzüne bakarak, "Aubert'i gördün mü?.." diyorlardı. "Yüzüne bakılırsa piyasanın durumu çok kötü olacağı benzer..."

Kapıcı emeklisi bir gece korkulu düşler gördü: Bir kafenin kapısında elinde şapka dileniyormuş. Hemen kalktı, on hissesini 1.360 frank

zararına sattı. Ne yapabilirdi ki? Pazar günleri rom ve enfiye perhizi yapacaktı adamcağız!

Ansızın borsa zelzeleye tutulmuşçasına sallanmaya başladı. Eksperlere bir şey olmuştu. Görüş birliğine varmıyorlardı. Varamıyorlardı. Büyük bir bunalım dönemi yaşanacaktı. New York'takiler paniğe kapıldı. Bir panik de Paris'te görüldü. Herkes on binlerce hisseyi piyasaya sürüyordu. Para! Yalnız para! Tapınağın çevresinde acıklı bir uluma duyuluyordu:

“Satıyorum! Satıyorum! Satıyorum!”

Bay Sandou'nun kampanyasıyla zayıf düşmüş olan Citroën teslim olmuştu. Bay Aubert'in gözlerinde sayılar yanıp sönüyordu. Ama sayamıyordu. Artık hiçbir şey düşünmüyordu. Kendisini deneyim sahibi bir banker saymakla iyi etmemişti. Gözünde büyüttüğü ama aslında beş para etmez bir düş gücü, zayıf sinirleri olan bitik bir yazardı o yalnızca. Başka bir şey değil.

Bay Aubert akşam Louis'yi yanma çağırırdı:

“Sinemaya, tiyatroya gidebilirsin bu akşam. Sana gereksinmem yok artık.”

Louis, Bay Aubert'e saygıyla teşekkür etti. Ama mutfağa döndüğünde, huysuz huysuz sırtıttı: “Bizim işler kötüye gidiyor!... Büyük paralar yitirdi, gözü kimseyi görmüyor... Elbet yitirir, kuş beyinlinin teki çünkü...” Ah o paranın azıcığı Louis'de olsaydı, anında bir milyon kazanırdı. İnsan şiir okumamalı, kafasını çalıştırmalıydı!..

Louis ne sinemaya gitti ne de tiyatroya. Dansa gitti. Orada, kafalarını Louis'nin göğsüne göğsüne gömen iki terzi kızla durmadan dans etti.

Hatta, kızlardan biri, “Son moda kokulardan sürünmüşsün bakıyorum...” bile dedi ona.

“Özel sipariş üzerine yalnız benim için yapılmış bir kokudur bu. Guerlain'den bile üstün...” dedi Louis de.

Louis kızlardan birini, şu fıkır fıkır ve de güzel kumralı alıp daha kapalı bir yerlere gidebilirdi. Ama çok para isterdi bu: Kız “he” demede zorluk çıkartmasın diye bir köpüklü alsan yirmi frank, otuz frank da otel; taksisiydi, bahşışıydı, yüz franktan aşağı çıkmazdı bu iş. Lo-

uis, Bay Aubert'e sövdü: Talih bula bula o andavallıyı bulmuştu! Ona göre yüz frank neydi ki? Burdaysa Louis, yaşamın en önemli şeylerinden yoksun olmak zorundaydı. İki de çizgili iki kravatçığı vardı olup olacağı, şimdiyse benekli kravatlar modaydı... Ne vakit eli bollaşacaktı bu dünyada?..

Sağladığı başarıyı oralarda bırakıp asık bir suratla eve döndü Louis. Pabuçlarını çıkardı, çalışına odasında ışık vardı. Dolaptan bir şişe şarap almak üzere ayaklarının ucuna basa basa yemek odasına yollandı. Kapı aralığından baktı. Bay Aubert çalışıyor muydu daha? Gözleri odada aradığını bulur bulmaz Louis fırladı, geri zıpladı: Bay Aubert çalışma masasının dibinde halının üzerinde yatıyordu. O kadar da sarhoş olunur muydu?..

Louis gene ayaklarının ucuna basa basa çalışına odasına girdi ve en uşaksı tavrını takınarak Bay Aubert'e sordu:

“Sizi soymamı ister miydiniz?... Acaba bir bardak Viski ister miydiniz?...”

Bay Aubert yanıt vermedi. Louis, yüzündeki uşaksı gülümseyişi silmeden odayı kolaçan etti. Şişeler nerdeydi, peki? Çalışma masasının üzerinde küçücük zehir şişesiyle bitirilmemiş bir mektup gördü. Daha anasının karnındayken meraklıydı Louis. Gözlerini kısarak okumaya başladı. “Ölümümden kimse sorumlu değildir. Zorunlu ödemelerin yapılmasından sonra kalan varlığım, bir kedi hastanesine bağışlanacaktır. Polis komiserinin bilgisine sunulmak üzere şunu eklemek isterim ki, Chamford üçüncü olasılığı görememiştir: Yürek taş kesildikten sonra gene de patlayabilir.”

Louis, o son sözcüklerin anlamını düşünmeye vakit harcamadı. Odasına koştu, pabuçlarını giydi. Birden toparlandı, ürktü. İmzalı bir not vardı ama, polislerin ne düşüneceğini kimse bilemezdi. İlgili ve aynı zamanda kinli gözlerle Bay Aubert'e baktı: Dudakları köpük köpük salyaya bulanmıştı!... Azıcık sevinmekten kendini alamadı. Ayağının ucuyla Bay Aubert'in kafasını iteledi. Kıskanç bakışları benekli kravata kondu: Geberesi herif! Geberesi dünya!... Kedilere ha!... Eşşoğlu eşşek!” Göğüs geçirdi ve mahalle karakoluna koştu Louis.

5

“EKSPERLER dün gece yeniden toplandılar. Sonunda bir uzlaşma-ya varıldı. Borsa bu mutlu olayı, tüm hisselerin birden yükselmesiyle kutlamakta...”

Elbet Bay Aubert, zaferi göremeden gözlerini kapamıştı. Ne parası vardı bekleyecek ne de sabrı. Bay Cressillon çok daha kârlı çıktı bu işten. Ve çok daha mutlu: bütün masraflarını çıkarmaktan başka kazanç da sağlamıştı. Citroën hisseleri 120’ye dek çıktı. Ve Bay Cressillon, Altın Ördek’te alabalık yerken gülümsüyordu. Barışmışlardı, Ha-ha-ha!... Ama Bay Sandou’nun gülesi yoktu. Son olaylar, ayıyı ininden çıkarır gibi, onu uydurma Biarritz tatilinden döndürmüştü. Şu durumda her şey karşındaydı: Piyasadaki genel eğilim, Bay Citroën’den yeni bilgiler alındığını yazan basın ve son olarak doğa onun karşındaydı: Meğer Bay Fillot”nun kanseri kanser değil, zararsız bir tümörmüş. Olabilir! Doktorlar da insan, onlar da hata yapabilir! Doktorlar, öldürmeye meraklıdır zaten! Bay Fillot pekâlâ iyileşiyordu; bir iki aya kalmaz işine başlayabilirdi.

Citroënlerin sağlığı yerindeydi. Citroënler bir süredir görülmeyen yükselmeyi şimdi hızlandırmış bulunuyorlardı. Bay Citroën’in fabrikaları yanmadı sonunda ve siparişler geri çevrilmedi. Pierre Chardain, her zaman olduğu gibi gene arka süspansiyon yaylarını takıyordu ve Lazard Frères gene eskisi gibi güçlü ve sarsılmazdı. *Demokratik Borsa* editörünün yumurtladığı cevherlerden onlara neydi? Editörün paslı bir kalemi ve dört çocuğu, oysa Lazard Frères’in sermayesi ve yaşayan hakikati vardı.

Bay Sandou oyunu kaybetti. 120.000 hisseyi sonradan ucuza almak umuduyla satmıştı. Şimdi bunları kurtarmak zorundaydı. Fiyatı yükseltmeliydi. Gazeteciler onun kişisel sermayesini ortadan yok etmişlerdi. Karısı evde bekliyordu. Bir gece elbisesi vardı sırtında. Güzel ve genç görünümlüydü kadın. Gençliğini pahalıya mal ediyordu evet, ama Bay Sandou’nun tüm arkadaşları, ağızları sulana sulana, “Şu Bayan Sandou’ya bakın!” diyorlardı, “Hiç, ama hiç yaşlanmıyor!”

Bayan Sandou pırıl pırıl gülümsüyordu: Bu gece Rus Balesinin galası vardı. Herkes orada olacaktı. Onların yıllığına kiralanmış bir locası vardı orda. Herkes onun harikulâde elbisesine bakacaktı.

“Yorgun musun, sevgilim?” diye sordu Bay Sandou’ya.

On dört yıllık evliyidiler ama gene de iki sevgili gibi konuşurlardı. Bay Sandou yanıt vermedi. Kadın ona baktı, bakmasıyla yüzündeki pırıl pırıl gülümsemenin silinmesi bir oldu.

“Ne oldu?.. Piyasada bir terslik mi var gene?”

Bay Sandou konuşmuyordu. Gene öyle konuşmadan çalışma odasına girdi, kapıyı kilitledi. Bayan Sandou kapıda durmuş yakarıyordu:

“Söylesene ne oldu... Pierre, sevgilim, aç kapıyı! Bir dakikacık aç! Hemen gene yalnız bırakacağım seni, ne olur! Bir dakika!...”

Ama Bay Sandou susuyordu. Kadın kulağını anahtar deliğine dayadı. Dinledi. Bir dolap açıldı sanki. Diz çöktü.

“Pierre, yalvarıyorum, ne olur!...”

Yüzündeki krem, pudra, boya, beyaz, siyah, kırmızı birbirine karışmıştı. Şimdi Bayan Sandou’nun gencecik olduğunu söyleyemezdi kimse. Eh, kırk üçündeydi, az değil. Ağlıyordu. Bağırırdı. Ayağa kalktı... Tanrım, ne yapıyordu Pierre içinde?”

Balo giysileri içinde iğrenç bir kadın. Pudralara batırılmış aşırı beyaz kolları var. Yüzü, kara gözyaşlarıyla berbat, titriyor... Çalışma odasının lord kapısı gibi geniş kapısının önünde bir enik gibi inliyor.

“Citroën — 1960. Alıyorum! Alıyorum!”

Tefeciler bağırıyor, tebeşir gıcırıyor ve memurların kalemleri bürolarda gıcırıyor. Kimi iflasta, kimi parasını sayamıyor. Oyunu bırakanlar çoktan unutulmuş. Zaten insan yok ki burda? Hep adlar ve sayılar. üç bin şirketin yüce adı ve malı var yalnızca. Royal Dutch, Rio Tinto, Malakka-petrol, bakır, kauçuk; adlar ve sayılar ağustos böceği gibi vızıldar, dönenir, uçar konar burda. Burada her şeye sayılar karar verir.

Borsada insan yoktur. Aslında bakarsanız, hiçbir yerde insan yok. Citroën hisse senedi demektir, Eyfel Kulesi’ndeki ampuller, yürüyen bant, pres, asit demektir. Michelin lastikleri, Deterding petrolü, karayolundaki toz ve uğultu, ibrelerin titreyişi, motorların yürek atışıdır. Ama hiçbir yerde insan yok — insanlar yalnızca bir fabrika ürünüdür.

YEDİNCİ BÖLÜM

YOLLAR

1

OTOMOBİLLERİN anayurdu yoktur. Petrol hisseleri ya da klasik aşklar gibi kolaylıkla sınırlardan geçerler. İtalyan Fiat'ları Norveç tepelerine tırmanır. Renault taksilerdeki tasalı uzmanlar Moskova'nın inişli yokuşlu caddelerinde dolaşır. Ford, her yerde hazır ve nazırdır. Avustralya'da olabilir, aynı anda Japonya'da olabilir. Amerikan Chevrolet kamyonlar, Sumatra tütününü ve Filistin portakalları taşır. Bir İspanyol bankerinin Alman Mercedes'i vardır. 10 beygir gücü. Piccadilly ya da Berlin vitrinlerindeki Citroënler, yoldan geçen düş-severlerin hemen orda durmalarına engel olur.

Otomobil, en sönük zekâlara bile dünyanın gerçekten yuvarlak olduğunu, yüreğin şiirsel bir kutsal emanetten başka bir şey olmadığını ve insanoğlunun, biri kilometreleri, öteki de dakikaları gösteren iki değişmez ölçü aletini içerdiğini göstermiş bulunuyor.

Karl Lang bir taksi şoförüydü. Berlinia şirketinde çalışırdı. Günde on, ya da bereketli günlerde on beş mark kazanırdı. Doğru dürüst, on beygir gücü bir araba kullanır ve taksi durağında büyük, bayat sandviçini çiğner dururdu.

Dünyada pek çok taksi şoförü vardır ve bunların sayısı her geçen gün biraz daha artmaktadır. Bunlar yalnız arabacıların değil, eski Erinislerin(*) de yerini almışlardır. Ford, Citroën, Opel boyuna piyasaya

(*)Erinis'ler: Mitolojide öç alma tanrıçaları. —çev.

yeni modeller sürmektedir. Bunların hırıltısı bıkırtıcı olmadığı gibi sürekli istek uyandıran, kulaklara tatlı gelen bir hırıltıdır. Kauçuk ağaçları kanar, petrol yerden fişkirir. Kimi yeraltında kazma salları, kimi yerüstünde kereste rendeler. Karl, şoför olmuştur, insan taşır.

Karl'ın babası balıkçıydı. Ringa balığı avlardı. Balık akınının ne vakit olacağını bilirdi. Fırtınanın ne vakit kopacağını, denizin renginin neden açık ya da koyu olduğunu ve ölümün ne olduğunu bilirdi. Mavi balık ağları ve kalabalık bir ailesi vardı, ama gene de mutlu bir yaşam sürmüştü.

Karl, denizlerin onun ardında kaldığını anladı. Karl, ilerilere baktı ve direksiyonun başına oturdu.

Yolcu taşır, sandviç çiğnerdi. Motor, yüzlerce parçadan oluşuyordu; kent, yüzlerce caddeden. Gaza bastı. Direksiyonu çevirdi. Kan kırmızısı işaret lambasını geceye açtı. Sağ, sol, gene sağ. Kara gölgeler hızlı adımlarla karşıdan karşıya geçiyordu. Bunlar, ringa balıkları gibi gülünç, acınası şeylerdi. Kentte yalnız otomobiller vardı. Hızla ilerliyor, birbirlerini geçiyor, hastalanıyor, arsız kornalarıyla gürültülü gürültülü kavgalaşıyorlardı. Taksimetre tik tik tikliyor. tekerlerin kaç dönüş yaptığını ve Karl'ın sandviçlerini sayıyordu.

Karl'ın babası çok şey düşünürdü: rüzgârı. Sankt - Pauli evlerindeki kızları, meyhaneci Schultz'un huysuzluğunu, Kaiser Wilhelm'i, kendi ölümünü. Çok çok düşünürdü o. Ama o, balıkçıydı.

Karl, hiçbir şey düşünmezdi. Arkada, bir yolcu. Önde, caddelerden ve trafik ışıklarından örülmüş aldatıcı bir ağ. Dün gece dans salonunda gördüğü kızı ya da sandviçini bile düşünse, parlak çamurlukları ve nazik radyatör kafesini parçalayabilir. Dev yollar ağının iki uzun caddesinin, hiç kimsenin gereksinme duymadığı iki çizginin kesiştiği bir kavşakta durduğunda yorgunluktan uyuklamaya başlardı. Düşünmeye çalışmazdı bile. İnsanın düşünceleri, caddelerden daha uzundur, bu durumda düşünmeye başlamaya bile değmez. Bir gölge gelecek, aynı dedede uzun ve yararsız bir cadde adı mırıldanacak, bir sayı mırıldanacak ve trafik ışıkları bir kez daha yanıp sönmeye başlayacak... Gene kapılardaki yazılar, adresler, asfalt yol üzerinde zıp zıp zıplayan gölgeler ve yorulmak bilmez taksimetre...

Karl Lang, “Daha hızlı!” sözcüklerini sık sık duyardı. Onu acelen-diren kimdi, yolcu mu, otomobil mi, bilmiyordu. Bu yerinde durmaz gölgeler nereye koşuyorlardı? Kim koşturuyordu onları — başka göl-geler mi, yoksa motorun homurtusu mu? Karl, bunu düşünmedi. Dü-pedüz, sıradan bir taksi şoförüydü yalnızca. Ve bunlardan, yani bu tak-si şoförlerinden öyle çok, öyle çok vardı ki... Hepsi de gaza basıyor, kan kırmızı işaret lambalarını gecelere uzatıyor ve susuyorlardı. Onla-rın yerine kornalar konuşurdu.

Sabahleyin, elinde dosyayla bir adam girdi Karl’ın taksisine. “Da-ha hızlı!” dedi bu da. Uyuya kalmıştı. Çalar saati çeyrek dakika geri-y-di. Bowling oyunlarını ve ölü amcasının leylak renkli pantolon askıla-rını görmüştü düşünde. Şimdi müdürü “hı, hu,” diye öksürecek, “gene mi?” diyecekti. Geçen hafta da geç gitmişti işine. Kol düğmesi dolabın altına kaçmıştı da, onu aramaktan gecikmişti. Müdürü çok nanemol-laydı, kol düğmesine bile karışırdı!... Taksiye atladı. İki mark. Bütçe-sinin canına okunuyordu böylece. İki hafta sinemaya gitmek yok de-mekti bu. N’apalım. Olsun! Daha hızlı gitsin şu taksi, yeter!.. Saat ku-lesinin önünden geçerken, yolcu nöbete tutulmuş gibi titredi. Ya da, belki o değildi titreyen, belki de motor sallanmıştı. Karl’ın bildiği tek şey vardı şimdi: Koch Caddesi No. 32/a.

Sonra bir başka caddeye ve bir başka iş yerine bir başka yolcu da-ha götürdü. Sonra biri otomobile bir bavul tıktırdı. Yolcu, “Potsdam İstasyonu! Çabuk!” diye bağır-dı. Adam boyuna cep saatini çıkarıp ba-kıyordu. Yelkovan doğal olarak dönüyordu. Hava sıcaktı ama yolcu üşüyormuş gibi büzülmüş oturuyordu ama alnı boncuk boncuk terle-mişti. Trenin kalkmasına on iki dakika vardı. Onun bir suçu yoktu. Sü-reyi uzatması için Weinberg’e az mı dil dökmüştü. Weinberg bana mı-sın demedi. Treni kaçırırsa o ödlele Wolf işten vazgeçerdi kuşkusuz. Çimentoyu kasabadaki Harmann’dan alırdı. Ve bu, onun sonu olurdu işte. Weinberg beklemezdi, biliyordu. Bunun sonu mahkemeden bir davet ve yoksulluktu. Magdeburg onun son şansıydı. Trenin kalkması-na beş dakika var. Otomobiller yolu tıkadı. Hepsinin de acelesi var. Kimse gerilemiyor. Yolcu sıcak paraları avucunda sımsıkı tutuyor.

Weinberg in gözleri gibi alev alev ve acı acı bakan istasyon saatine bakmaya korkuyor. Birden kalabalığın arasında kayboldu. Karl, onu görmedi. Karl'ın avucu sıcak paraları sıkıyordu.

Sonra şişman, sıcaktan bunalmış bir adam haykırdı: “Borsa binasına!” Şişman adamın da kendine göre derdi tasası vardı. Hoover'm bugün yaptığı konuşmayı az önce öğrenmişti. Savaş borçları adamın umurunda değildi. Ama elindeki hisseler yüzde onluk bir düşüş göstermişti. Daha çok düşmeden elden çıkarmalıydı onları. Telefonda hayır yoktu, santral memuru “hatlar meşgul,” deyip duruyordu. Bir santral memuru, senet piyasasının ne demek olduğunu nerden bilsindi? Şu şoför bile anlamazdı bu işin önemini!... Acaba Löwenstein o lanet olası konuşmayı öğrenmiş miydi?... Löwenstein elindekileri piyasaya döküyse yanmıştı, kendi senetlerini duvar kâğıdı yerine kullanabilirdi... Neden duruyorlar? Ambulans mı geçecek? Canı cehenneme! Kendisi de yaralıydı. Onun da ilkyardıma gereksinmesi vardı. Yarına kalmaz sıradan bir dilenci gibi avuç açmaya başlardı. Hızlı! Hızlı bee!.. Adamın sırtından oluk oluk ter boşanıyordu. Ter değil erimiş yağdı bu. Yakası kaymıştı. Bir istiridyeninki kadar donuk ve yeşilimsi olan gözleri perişan perişan bakıyordu. Paraları saydı, sayarken yerlere döktü, parmakları titriyordu. Sonra birden aptal aptal, hasta hasta gülmeye başladı: “Ha ha ha, çok geç, anam avradım olsun çok geç...”

Karl, köşede durmuş sandviç yiyordu. Kadının biri kapıya asıldı. Öyle sinirliydi ki kapıyı açamadı bir türlü. üstelik ağlıyordu. Beşe yirmi beş var. Beklemez giderdi mutlaka. Onun bir suçu yoktu ki. Rudi yemeğini bir türlü bitirmemişti. Ve bekleyen, anlamazdı ki? Anlatsa da anlamazdı. Şöyle bir bakar, gelmemişse, çeker giderdi. Belki de gitmişti bile. O oynak karıya gitmişti. Nereye olacak! Kadın ona bir resmini göndermişti. Kendisi çok daha akıllı. Üstelik okumuş. İyi ama, geç kalmıştı. Asılma kayışına sımsıkı tutunmuş olan yolcu, “daha hızlı!” diye inledi. Ciğer gibi boyalı dudakları, işaret lambası gibi uzandı. Beşe beş var... Tanrısı!...

Daha sonra bir adamı göz doktoruna götürdü Karl. Eli paketlerle dolu yaşlı bir bayanı da evine bıraktı. Sonra da bir karı-kocayı yemek

çağrısına... Herkes aceleliydi. Herkes körük gibi soluyor, durmadan saatlerine bakıyorlardı. Hiç kimse Karl'a bakmadı ve Karl, yolcularının farkına varmadı.

Gece, bir sarhoş yolcuyu taşıdı. Sarhoş kendinden geçmiş, kikiki gülüyor, bir şeyler mırıldanıyordu. Gene de bir an önce Schwanneke meyhanesine kavuşmak istiyordu. Geç vakitlere dek açıktı orası. Bir tek daha atması gerekiyordu. Ayılacak diye ödü kopuyordu. Dönme işaretleriyle ve gölgelerle bir şeyler konuştu. Otomobilin demir gövdesini bir atın kalçalarını okşar gibi okşadı. Daha hızlı! Beş dakika daha geçse, her şey gün gibi ortaya çıkacak: Anna'dan aldığı mektup, Moritz'in anlattıkları, hastalık, ilaçlar, yaşlılık, can sıkıntısı, saat, asıl önemli olan saatti... Bir kadehçik! Haydi Çabuk!...

Karl taksiyi yerine teslim etti ve yavaş yavaş evine doğru yürüdü. Cebinde sandviçleri sardığı yağlı kâğıt vardı, bunu yarına saklamıştı. Evde, hamile karısı, elektrik faturası, bir parça ısıtılmış domuz pirzolası ve uyku bekliyordu. O gün aştığı beş yüz uzun ve anlamsız cadde kadar uzun, onlar kadar boş bir uyku.

Karl'ın taksisine bir yolcu bindi. Ne bavulu vardı elinde ne de dosyası. Ama soluk soluğa "Kaiserdamm Caddesi 268 numara", dedi. Durduğu yerde duramıyordu. Parmakları arabanın camında trampet çalıyordu boyuna. Ayaklarını ön kanepenin arkasına dayamış, tembel otomobili iteliyordu. Hiçbir özelliği yoktu bu yolcunun. Düpedüz, sıradan bir yolcu. Yuvarlak çerçeveli gözlükler. Bej rengi bir fötr. Ne genç, ne yaşlı. ne zengin ne de yoksul. Dört milyon insandan biri.

Otomobil bir kavşakta durdu. Yol açıktı. Ne araba vardı ne yaya. Yolcu cama vurdu. Karl, aldırmadı. Yolcusu aceleliydi elbet. Bütün yolcular acelecidir. Otomobiller bunun için yapılmıştır, tamam. Ama kırmızı ışık yanıyor. Bir yerlerde, görünmez bir yetkili bir kolu çekti ve birden, heyecanlı otomobiller, çeşitli caddelerin köşelerinde yere çakılı gibi duruverdiler. Motor sabırsızlıkla soluyor. Soluğu yolcunun soluğuna karışıyor. İşte yeşil ışık yandı ve araba ileri fırladı.

Yağmur başladı. Trafik lambaları ve sayılar bulandı. Şimdi ön camda silecekler kaymaya başladı. Damlaları çabucak siliyordu. Telaşlı ve

şaşmazdılar: Soldan sağa, sonra sağdan sola düzenli hareketlerle gidip gelmedeydiler. Bir yolcunun yüreği aynı ölçüde kusursuz bir yapıya sahip değildir. Yolcu, şapkasını çıkardı şimdi. Başını uzattı. Solgundu. İşte Kaiserdamm Caddesi!.. Ama ne de uzun bir caddeydi bu! Sabırsız mümtazlarla sayılara baktı. Sonra bitkin ve yorgun bir halde gözlerini kapadı. Karl, yolcunun söylediği sokak numarasında durdu. Karl, yolcunun sıcak paraları avucuna koymasını bekledi. Ama bu kez yolcunun acelesi yoktu anlaşılan. Karl, arabadan indi, kaldırıma geçerek kapıyı azıcık açtı. Yolcu uyuya kalmıştı. Adamı sarstı. Elini tuttu ve tutmasıyla geri zıplaması bir oldu. Yolcunun elinde Karl'a verilecek paralar vardı. Böyle olması gerekir, çünkü yolcunun çok acelesi vardı. Ama paralar da, el de buz gibiydi.

Karl, söve-saya önünde durduğu evin sahibine başvurdu. Kadın Karl'ı başından atmaya bakıyordu. Görmüyor muydu işte, işi vardı. Şimdi dışarı çıksa süt taşacaktı... Sonunda kara yazgılı yolcunun yanına gelmeyi kabul etti. Yumuşak şapkasını dizine koymuş sakın oturuyordu adam. Hayır, onu tanımıyordu. Adam burada oturmuyordu. Daha önce onu hiç görmemişti. Onun apartmanında doğru dürüst adamlar otururdu yalnız. Kadın bir yandan konuşuyor, bir yandan da otomobil içinde ölmenin çok ayıp olduğunu düşünüyordu. Gazetelere geçecekti bu olay, skandal gibi bir şeydi.

Karl yolcuyu en yakın polis karakoluna götürdü. Yolcu artık pencere camında trampet çalmıyor, bütün zorunlu durumlarda motor gibi inlemiyordu. Adamı arabadan çabucak ve de gerektiği gibi çıkardılar. Tren istasyonlarında büyük sandıkları vagonlardan çıkarır gibi yani. Şapka kaldırıma düştü. Karl şapkayı aldı, polise verdi, yazılı ifadesini imzaladı ve gaza bastı. Sonra Skala Konser Salonuna bir yolcu daha götürdü.

Sonra bir kez daha köşede dikildi. Sandviç çiğnemiyordu şimdi. Kendisinden beklenmeyen bir şey yapmaktaydı: Karl, düşünüyordu. O yolcu nereye koşuyordu acaba? Evet, Karl, onun çok telaşlı, çok aceleci olduğunu, gayet iyi anımsıyordu. Pencere camında trampet çalıyordu hatta. O binada, 268 numarada çok olağanüstü bir şey onu bek-

liyordu belki. Bir miras, nişanlı ya da bir yarışmada birincilik... Neden olmasın, gazeteler her gün çeşit çeşit yarışmalardan söz ediyordu... Kaiserdamm Caddesi'ne döndükleri zaman ölmüş olmalıydı. Kant Caddesi'nde cama vuruyordu daha çünkü. Parmakları bile yerinde duramazken adamcağız hiçbir yere yetişememişti... Bu yolcular da neden böyle hep aceleliydi? Bu düşünce üzerine yüzünü ekşitti Karl, ama bu, uzun bir düşünceydi, Kaiserdamm Caddesi kadar uzun... O anda yeni bir yolcu çıkageldi ve Karl, trafik işaretleri ve yollar şebekesi dışında dünyada ne varsa hepsini bir anda unuttu.

Akşam eve geldiğinde, gecikmiş yolcuyu düşünmüyordu artık. Dalgın dalgın etini çiğnerken karısının doğumunun kaçça çıkacağını hesaplıyordu. Her zaman olduğu gibi caddeler zinciri arasında, trafik lambalarının ateşleri arasında uykuya daldı. Pencerenin dibinde ötüp duran kornalar yüzünden durmadan sağa sola dönüyor, uykusu arasında öflemeli soluklar alıyordu.

28 Temmuz 1928 günü, *Morgenpost* gazetesinde şu haber çıktı: "Dün, kimliği saptanamayan bir adam, Berlinia Şirketi'ne ait 6.817 nolu takside ölmüştür. Üzerinde hiçbir evrak bulunamamıştır. Yalnız şapkasında A.O. harfleri görülmüştür. Ceset morgda bulunmaktadır. Polis, ölen adamın kimliğinin-saptanması için gerekli çalışmaları yapmaktadır."

Öteki gazeteler tek satır yazmadı. Yazılmaya değer bir olay değildi bu onlar için.

Karl, bu anlamsız konuyu bir daha hiç düşünmedi. Karl, düşünmezdi ki? Ne de olsa ringa avlayan bir balıkçı değildi kendisi. Berlinia Şirketi'nde çalışan bir şofördü.

DÜNYA, küçük bir dünyaydı. Bunu herkes bilir: Deterding, Citroën, leylekler, turistler hep bilir. Ve bu küçük dünyada yeterinden çok insan

vardır. Evvel zaman içinde tufan vardı. Şimdi Hollanda. Zuyder Zee'yi kurutuyor. Bir zamanlar veba vardı. Halk vebaya alıştı ve kurtuldu. Laboratuvarlar, sakkarin gibi yaşamı uzatan şeyler hazırlıyor ve gençleşen Methüselahlar(*) canlı canlı kikirdiyor. Ama dünya hiç büyümüyor. Tasfiye dolayısıyla indirimli satış yapan bir mağaza gibi tıklım tıklım. Savaştan da kurtulundu. İnsanlar şimdi ancak dirseklerinin yardımıyla yaşayabiliyor.

Derken otomobil insanın imdadına yetişti. Sürelerin uzatılmasını beklemez otomobil. O, Wilson gibi 14 koşul öne sürmez. Büyük bir titizlik ve ustalıkla yeryüzünü temizler. Ne aşk kâr eder bunu önlemeye ne de konferanslar. Ceset, bir kamyon yardımıyla çabucak kaldırılır, otomobil dikkatlice silinir ve olay çok haneli bir sayıyla kayıtlara geçer.

Önceleri bu gibi şeylere “felaket” denmekteydi. Şimdi herkes “kazalardan” söz ediyor. Çok geçmez, hiç söz etmez olurlar. Kurbanı sessizce alır götürür ve numarayı sessizce yazarlar.

Yufka yürekli komşular burun çeker elbet ve filozof kafalı insanlar “trafik canavarı” konusunda tartışmalar açabilir... Komisyonlar, koruyucu yasalar üzerine uzun uzun konuşabilir. Ama otomobil hiç şaşmadan işini yürütmektedir. Sir Henry Deterding'in yazgısında bir petrol imparatorluğu kurmak. Bay André Citroën'in yazgısında ucuz otomobiller çıkarmak, taksi şoförü Karl Lang'in yazgısında da. kavşaklardan geçmek vardır. Otomobil dürüst çalışır. Daha doğmadan çok önce, daha yığın yığın maden ve deste deste makine resmi halindeyken işine sahip çıkar, büyük bir hamaratlıkla Malezyalı kuli'leri ve Meksikalı işçileri öldürür. Acılar içinde doğar otomobil! Etleri parçalar, gözleri kör eder, akciğerleri yer bitirir, zekâları yok eder. Sonunda, büyük kapılardan çıkarak kendisinin varlığından önce “parlak” diye bilinen dünyaya fırlar. Ve anında sahibi olacak adamı o eski iç huzurundan yoksun eder. Leylak ağaçları kurur, tavuklar ve düşseverler korku içinde kaşırlar. Otomobil kestirmeden gider. Kısa ve öz: Yayaları ezer. Büyük bir ahırın duvarını dişler ya da sırta sırta bir uçurumdan aşağı uçar.

(*)Methüselah: *İncil*'e göre 969 yaşında ölen bir din adamı. —çev.

Bunların suçu ona yüklenemez. Vicdanı, Bay Citroën'in vicdanı kadar temizdir. O, yazgısının gereklerini yerine getirmektedir: Onun yazgısında dünyayı ortadan kaldırmak vardır.

Johann Braeger, Leipzig'de oturur. Leipzig bir ticaret kentidir. Genç kimyacılar broşürler basar, pahalı kürkler üretir, sosyalist kongreler düzenler. Bu kentin pek çok otomobili de vardır elbet ve bunu burada söylemeye gerek yoktur. Ve gene elbet, Johann Braeger'in otomobili yoktur. Öte yanda Herr Stoss'un harikulade bir Mercedes'i vardır. Ayrıca, bir de eşi görülmedik bir basımevinin sahibidir. İçki ve kolonyası şişelerine etiket, pahalı sigaralara süslü kutular basar. Son derece artistiktir baskıları. Almanya'yı mumla dolaşsanız ondan iyisini bulamazsınız. Eh, elbet bir Mercedes hak etmiştir kendileri. Bütün kavşaklarda gururla korna basmaya hakkı vardır. Gerçek bir sportmen olduğundan arabasını genellikle kendisi kullanır. Kentin dışında oturur ve hız yapmaya bayılır; saatte yüz mil. Her konuda hızı sever. Basımevinde en iyi makineler vardır. Presleri dalkavuk gibi yere kapaklanıp kalır. Cilt bıçakları pırıldar. Herr Stoss, bir yıl içinde 800.000 etiket basmıştır. Üzerlerinde renk renk üçgenler ya da yelpazeli İspanyol kadınları bulunan küçük kâğıtlardır bunlar. *Kokum* parfümünü ya da *Dağ Manastırı* likörünü övmektedirler. Bunlar, kamyonlarla taşınır. Herr Stoss, Mercedes'iyile gider. Çağdaş reklamcılığın ve solmaz renklerin ne demek olduğunu bilmektedir. Almanya'yı yeniden kuranlardan biridir o. Leipzig bir ticaret kentidir. Leipzig, Herr Stoss'la haklı olarak övünmektedir.

Leipzig kentine diyecek yoktur; ama böylesi kusursuz bir kentte bile, bir düzelticinin deneyimli gözü arada bir baskı yanlışı görebilir. Johann Braeger ne ile uğraşırdı? Almanya'nın yeniden kurulmasında bir yararı oluyor muydu? Zeplinler inşa etmiyordu, anilin boyalar yapmıyordu, sosis bile yapmıyordu Braeger. Çok saçma bir işle uğraşıyordu: Çeşitli ulusların eski türkülerini inceliyordu. Bir kıyaslama yapıyordu. Konular arasındaki birlik, doğunun önemi, duygular arasında benzerlikler, biçimler arasındaki benzerlikler. Kimsenin buna gereksinmesi yoktu. Bunlardan plak, eğlenceli romanlar, ya da Almanya'dan otomo-

bil ya da anilin boya alan ülkelerdeki ruhsal durumu öğrenmek isteyen bir gezgin satıcının işine yarayacak bir el kitabı çıkaramazdın. Çünkü Braeger artık hiç kimsenin söylemediği türkülerini incelemektedir. Kimsenin artık konuşmadığı dilleri öğrenmektedir. Örneğin, Lusi-ni'nin büyü yapmada okuduğu gizemli sözcüklerin çözülmesi... Bu ki-mi ilgilendirir günümüzde? Akli başında Almanlar Berlin fokstrotlarını diline dolayalı yıllar oldu.

Bazı garip kişiler Braeger'e aylık bağlamışlardı: 110 mark. Brae-ger yağsız patates yedi ve fazla kâğıt harcamamak için yazılarını kü-çük tuttu. Yamalı bir giysisi vardı. Bununla birlikte çalışıyordu. Locar-no antlaşmasının ne olduğunu bilmezdi. Mercedes otomobilleri gibi bir şeyin varlığından bile haberi değildi. Ceketinin dirsekleri çıkmasın diye bütün gün gömlekle oturur, çalışırdı. Akşamları, *Kokum* parfüm-lerini satan Elsa Brecht'i ziyaret ederdi. Hemen ayaküstü Hint mitolo-jisinden, Sırp vampirlerden ve Kastilya şiiirindeki Arap etkisinden söz ederdi ona.

O saatlerde, Herr Stoss, Astoria'da bir partide, son çarlistonları dinliyor olurdu. Yanındaki kalkık burunlu sarışın tatlı tatlı, sesli sesli solurdu. Herr Stoss kravat iğnesiyle dürtüyordu onu. Kız, pür neşe gü-lüyordu. İğneyi batıranın kim olduğunu iyi biliyordu çünkü. Kapıdaki Mercedes, kapıcının tetikli bakışları altında dinlenmekteydi. Sarışının neşesi, gülmesi, boşuna değildi. Herr Stoss Kolonya Fuarı'nda altın madalya kazanmıştı. Geçen yıl 860.000 mark kazanmıştı. Yakınlarda Leipzig'in en büyük gazetesinin magazin bölümünde resmi çıkmıştı. Böyle bir adam eğlenirken, çevresindeki herkes gülerdi elbet: uşaklar, kızlar, saksofonlar gülerdi... Eee, az değil, Herr Stoss Almany'a'nın yeniden kurulmasına yardım ediyordu.

Johann Braeger'in eline eski bir Kelt türküsü geçti bugün: "Yves bir elma ağacı diyor. Yağmur yağmadığı zaman, kuyudan su çekerek suluyor ağacı. Kuyu çok uzaklarda ve Yves sabırlıdır. Yıllarca ve yıl-larca bekler. Derken körpe elma ağacı çiçek açar. Sonra rüzgâr gelir,

körpe fidanı eğer ve topraktan söker. Söyle bana sevgilim, sen ne olmak istersin: Sabırlı Yves mi yoksa denizlerden esen rüzgâr mı? Hayır diye yanıt verir kız, hayır, ne Yves olmak isterim ne de rüzgâr. Ben yalnız körpe elma ağacı olmak isterim. O büyür de büyür. Çiçek açar. Rüzgâr esince de birden kırılır.”

Braeger’in keyfine diyecek yoktu. Herr Stoss, beklemediği bir anda 500.000 tanelik üç renkli etiket baskısı siparişi alınca nasıl keyiflenirse öyle. Kelt türküsü, bir on altıncı yüzyıl Estremadura türküsüne ve çok daha sonraki iki Slovak türküsüne şaşılabilecek ölçüde benziyordu.

O akşam, her zamanki gibi Elsa’nın Wilhelm Caddesi’ndeki evinin yolunu tuttu Johann. Güzel buluşunu anlatacaktı ona. Yolda yürürken “derken körpe elma ağacı çiçek açar...” diye türkü söylüyordu. Gelen geçen ona çarpıyordu. İşten dönüyorlar ve bir an önce eve varmaya bakıyorlardı bu aceleci insanlar. Bütün gün baskı makinelerinde, dükkân tezgâhlarında ya da kötü kokulu postların başında çalışmışlardı. Şişmiş ayaklarını yumuşak terliklere sokmak, kulaklıklarını takmak ve Herr Stoss gibi son çarlistonlar dinlemek istiyorlardı. Elbet, kaldırımın sağından yürümeye bakarken, hızla Braeger’e tosluyorlardı: Şu serseri, sokakta yürümesini bile bilmiyordu!...

Johann bir meydanı geçti. “Rüzgâr esince de...” Ne güzel bir türkü! Elsa buna bayılacak! Johann altı delik pabuçlarını sürürken gülünç oluyordu. Dünya umurunda değildi. Otomobil kornalarını duymadı. Mor mor ve kan çanağı gözler gibi parlayan otomobil sinyallerini görmedi. O koskocaman, hırslı, aç ışıkları görmedi. Mırıldanıyordu: “Ben yalnız körpe elma ağacı olmak isterim...” Sonra herkesin haklı olarak “kaza” dediği şey oldu.

Johann Braeger’in cesedi karakola götürüldü. Herr Stoss kızdı. Mercedes’ine bir şey olmuş falan değildi. Ama formaliteler çeyrek saatini almıştı. Adı yeterli değilmiş gibi kimlik cüzdanı gibi şeyler de göstermek zorunda kalmıştı. Üstelik, bitmek bilmeyen iki tutanağın altını imzaladı. Bütün gün çalışmaktan canı çıkmıştı, akşamları da dinlenmek hakkıydı. Tut ki bu adam sağır, sinyalleri görmedi mi peki? Tut ki kör, kör köpekleri ne güne duruyor! Belki de delidir: Kâğıtlarında Felsefe Doktoru yazıyor. Haa, filozof! Yıldızları sayıp manavlardan portakal çalanlardan yani. Leipzig polisi de işi iyice uzattı yani!

Johann Braeger'in, *Dilbilim Haberleri* dergisinin nisan sayısına göre yakında çıkacak olan kitabı hiçbir zaman yazılmayacaktı. Onun yerine başka kitaplar yayımlanacaktı. Leipzig'de çok basımevi vardı. Ve Elsa Kelt türküsünü ömründe işitmeyecekti. Ama, açık konuşmak gerekirse, o yakarmalı türkülerden de bıkmıştı artık. Dresden Bankasındaki Willi, çok daha ilginç şarkılar biliyordu. Örneğin: "Jim'le biz, asansörde tanıştık..." Çok eğlenceli, üstelik insanın içini gıcıklayan bir şarkı bu, niçin yalan söylesin! Koyuver kendini, çılgınca dans et dur!...

Mercedes utkuyla horuladı. Şoför, kanlanmış radyatör kafesini büyük bir titizlikle yıkadı. Arabanın gözleri faltaşı gibi açıldı. Karanlık caddeye upuzun batıyorlardı. Johann artık yoktu. Karl ve Willis kenara kaçtı. İçki şişeleri romantik tavernaların vitrinlerinde pırıl pırıl ışıldadı. Gökyüzünde, yükseklerde bir yerde, yeni bir kolonya adı yandı. Herr Stoss çok duygulandı: 300.000 etiketlik esaslı bir sipariş. Kimonolu bir Japon kızı ve altın sarısı kontür. Sarışını Astoria'da bekliyor. Bugün öyle içnelemeyecek onu...

Mercedesin motoruyla Herr Stoss'un yüreğinin atışı eşzamanlıydı. Her ikisi de güçlü ve de güzeldi. Tekerleklerin her dönüşünde, akrabalıkları biraz daha güçleniyordu.

Bir saat kadar sonra, bir şişe şampanyayı gövdeye indirmiş olan Herr Stoss, bir korna gibi öttü: Bip biip; Kız utancından bembeyaz keşildi. Herrs Stoss'un göğsünde, kırk beygir gücünde bir motor vardı. Korkunç ve aç gözler: İki otomobil farı. Onlar Johann Braeger'in öldüğünü görmüşlerdi.

3

BENİTO Mussolini Roma'da otururdu. Büyük bir İtalyan İmparatorluğu düşlerdi. Birlikleri denetler, söylevler verir, düşmanlarını siler süpürürdü. Matteotti de Roma'da otururdu. Hiç de doğru değildi bu yaptığı. Roma, ikisini de barındıracak kadar büyük değildi. Matteotti büyük imparatorluktan nefret eder, militarist konuşmalarla her gün alay ederdi. Mussolini İtalyan sanayisinin zaferine, işçileri ve patron-

ları arasında uzlaşma sağlanacağına inanırdı. Fiat otomobil fabrikalarının sahipleri buna bir şey demedi. Uzlaşmanın ne anlama geldiğini biliyorlardı. Mussolini baştaydı. Kara gömlekliler: “İya! İya! İya! Alala!” diye bağıyorlardı. İşçiler çalışıyordu.

Ama çalışırken, gene de büyük imparatorluğu düşlemedi işçiler. Matteotti'nin iğneli makalelerini okurken gizli bir sevinçle gülümsediler. Ne de olsa sıradan işçilerdi bunlar. Opel ya da Citroën'de çalışan işçilerden farkları yoktu. Matteotti de sıradan bir sosyalistti. Kendi görüşlerine karşı olanlarla tartışır, düşmanlarıyla konuşurken, enternasyonal kongrelerin kararlarını okurdu. İtalya'nın İtalya ve Mussolini'nin de Mussolini olduğunu anlamıyordu bir türlü.

Mussolini büyük işler yapıyor, siyasetler kuruyordu. O, *Duce*'ydi ve ekonomik saçmalıklarla uğraşamazdı. Bunu yardımcıları yapsındı. Bu yardımcılarının kiminde bakanlık kartı, kiminde parti üye kartı, kiminde de devlet bütçesinden para çekmek hakkı vardı. Dumini, düşmanları temizlemekle görevliydi. Signor Filippelli, her gün, Benito'nun harikulade ve ölümsüz olduğunu yazan *Il Corriere Italiano* adlı gazeteyi çıkarıyordu. Signor Filippelli'nin işi Dumini'ninkinden çok daha temizdi ve Signor Filippelli'nin kafe'deki mermer masaya indir-diği el, yumuşak, hantal ve etli bir eldi.

Matteotti bir makale daha yazdı. Bakanlar Kurulu'nda bir konuşma daha yaptı. Falan yerde işçiler, onun sözlerini sevinçle onayladılar. Dumini artık işe koyulmanın zamanı geldiğini anladı. Dumini'nin altından kalkamayacağı iş yoktu. Deneyimli kara gömleklilerle uzun uzun konuştu. Büyük bir dikkat ve özenle ve de tıpkı Benito Mussolini'nin Roma yürüyüşüne hazırlandığı gibi büyük güne hazırlanıyordu. Dumini, işini çok iyi bilirdi.

Oturup düşündü. Bayağı tasalanıyordu. Matteotti'nin yandaşları çoktu, yurtdışında bile tanınıyordu üstelik. Burada kamuyu hiçe saymak kolay değildi. Birdenbire Dumini'nin kafasında bir şimşek çaktı. Otomobil denen bir şey vardı bu dünyada. Evet, Mussolini toprağın kahrını çekenlere övgüler yağdırınmaya ve kırların kokusunu estiren şirlere bayılırdı. Evet, ama Mussolini makine düşmanı değildi. Büyük sanayi olmadan büyük İtalya'nın olamayacağını biliyordu. Roma'da

Colosseum ve bir de havaalanı, antika taklitleri satan dükkânlar ve en güzel gazları üreten kimya laboratuvarları vardı. Roma'da her şeye yer vardı. Mussolini Capitoline Wolf'a saygı duyardı. Fiat motorlarını sayardı. Bu durumda otomobile şükretmekle büyük bir günah işliyor değildi Dumini. Kendini gömleğine adanmış bir kara gömlekiydi. Büyük dedesinin şarabına bir tutam zehir atmaktan kaçınmayacak ya da gecenin karanlığında suratlarını örterek arka sokaklarda yürüyeceklerdi belki. Her şeye razıydı Dumini. Dumini, yeni çağı çok seviyordu. Marinetti'nin dizelerindeki güzelliği şimdi daha iyi anlıyordu. Roma'nın eteklerinde bol bol ıssız toprak, ömeğin Quartarella'nın ve Signor Filippelli'nin harikulade bir otomobili vardı.

Signor Filippelli etli elini olur anlamına salladı. Benito'nun düşmanları temizlenmeliydi. Kendisinden sonra gelecek kuşaklar, Filippelli'nin otomobilini eski Roma'nın dört atlı arabalarını övercesine yücelteceklerdi. Ama o. Dumini değildi elbet. Onun işi temizdi. Dumini'yi gazetenin yönetim yerinde bekleyecekti. Ona beyaz, yumuşak elini uzattı: "Yolun açık olsun..."

Bunaltıcı bir haziran günü. Şanslı Romalılar, otomobilleriyle Albano tepelerine ya da Ostia kıyılarına koşuyorlar. Kentte kalanlar limonata içiyor ve sesli sesli göğüs geçiriyorlar. İş sahipleri, her zamanki gibi liradan ve ithal edilecek bir gemi yükü çoraptan konuşuyordu. İngiliz kadınları Vestal tapınağının resmini çiziyor, şoförler, dar sokak kavşaklarında tembel tembel sövüyor ve eşsiz harabeler arasında unutulmuş olan sokak kedileri yürek paralayıcı sesler çıkarıyordu. Sıcak, düşüncelerini etkiliyordu. Faşistler, onlardan aşağı kalmadı. Aynı ko-yuvermişlik içinde, dondurmacıların başında durarak külahlarını yalıyorlardı. Sırtlarında kara gömlekler vardı. İtalya güneşini seviyorlardı elbet, ama kovalar dolusu ter boşanıyordu kara gömleklerin altından. "İya!" diye bağırıyorlardı. Öylesine uyuşuktular.

Benito Mussolini uykuyu da dondurmayı da küçümserdi. İmparatorluğunu düşünürdü o. Düşünceleri, dar sokaklardan ve çizme koncu kadar dar yarımadadan çok daha genişti. Savoy'u düşünüyordu. Tunus'u, Dalmaçya'yı, Malta'yı düşünüyordu. Evet, güzel harabeler ve usta büyücülerle dolu olan bu ülkeyi yeniden kurmak onun alnına ya-

zılmıştı! Önüne gelen mercan avcısını eski bir Roma askerine döndürecek. Roma bir taneydi ve burası Roma'ydı.

Mussolini'nin düşleri eski imparatorların yaptırdığı taklar kadar büyük ve gözü pekti. Kendisini böyle bir tak altında görüyordu. Elbet üstü açık bir arabadaydı, at arabasında değil. Ne de olsa şimdi hız denen şey elinin altındaydı. Roma'yı kuranların yüzyıllarca süren işlerini birkaç yıl içinde başarmak zorundaydı.

Signor Filippelli'nin otomobili dar sokaklardan burnunu kakalaya kakalaya ilerledi. Dumini otomobilin içinde ve de dört sadık faşistle birlikteydi. Biri direksiyon başına geçmişti. Arabanın esas şoförünü almamışlardı. Bu, sıradan bir şofördü ve kim bilir, belki de Matteotti'nin makalelerini okurken doğru söylüyor anlamında başını sallamıştı... Signor Filippelli'nin otomobili Lungo Teveredi Michelangelo'ya yaklaşıyordu. Durdu. Geniş, büyük bir otomobildi ve kırmızıydı — ki bu da elbet Signor Filippelli'nin siyasal görüşlerini değil yaşama sevincini dile getiriyordu.

Matteotti, tıpkı Mussolini gibi sığağa karşı çalışıyordu. Birkaç günlüğüne Avusturya'ya gidecekti. Sonunda bir pasaport vermişlerdi ona. Avrupa işçilerinin taktikleri üzerine düşünüyordu. Almanya'da devrim yenilgiye uğramıştı. İtalya'da Mussolini vardı. Ama İngiltere uyanıyordu. Matteotti her iki tarafın da durumunu tarttı. Ağır sanayide birlik, neler getirecekti? Fiat işçilerinin yazgısı, Avrupa'nın yazgısıyla birbirine sınıksız bağlıydı. Onun düşünceleri, Mussolini'ninkiler gibi dar çizmeyi andıran yarımada ile sınırlı değildi. Zafer taklarına gülerdi o. Köleleşmiş ve cahil Yahudiye bölgesinde yaşayan bir küçük topluluk, o yanık tenli yarıtanrılardan daha güçlü çıkmamış mıydı?

Matteotti yeni bir konuşma hazırlıyordu. Mussolini'nin ülkeyi nasıl ele geçirdiğini açıklayacaktı! Sigara üstüne sigara yakarak yazdı. Yazının bir yerinde, sayfayı bitirmiş ve yeni bir sayfaya başlayacakken, pakete uzandı, kaşları çatıldı. Sigara bitmişti. Karısına, "şimdi dönerim," dedi. Issız ırmak kıyısı boyunca yürüdü. Konuşmasını düşünüyordu. Acele etmeliydi: Birkaç haftaya kalmaz Mussolini Millet Meclisi'ni fesheder, gazeteleri kapatır, bütün ağızları tıkar. Öbür gün, son çıkan mali yasanın eleştirel çözümlemesini yapacaktı...

Matteotti tanımadığı adamlar tarafından sarıldı. Kara gömlekli de-ğildi bunlar, düpedüz ipek ceket giymişlerdi. Matteotti'ye yapıştılar ve onu kırmızı arabanın içine tıktılar. Direksiyondaki, tutacağı yolu bili-yordu anlaşılan. Birden gaza bastı, ileri fırladı. Motor neşeli neşeli hor-ladı.

Yoldan geçen tek tük yaya, vınlayan otomobile özlemle bakıyordu. Kırmızı otomobilin şanslı birilerini kırlara, dağların serinliğine ya da okyanus meltemlerine götürdüğüne kuşkuları yoktu. Otomobil yayala-rı korna sesleri ve toza boğdu. Homurdanarak silkelendiler.

Ancak, otomobilin içinde bir çarpışma oluyordu. Çarpışma, uzun sürmedi. Matteotti'nin veremi vardı ve de çok hastaydı. Eli kalem tu-tabilir ama gırtlak sıkamazdı. Bununla birlikte, savaşılmaya çabaladı. Kapı koluna yapışmayı bile başardı. Bunun üzerine Dumini bıçak çek-ti. Dumini, Signor Filippelli değildi: Her şeyde ustaydı o. Matteotti ba-ğıramadı. Anında ağzına mendil tıkadılar. Ses çıkaramadan arabanın döşemesine yığıldı. Koltuklarda kan izi görülüyordu. Mutlu tatil yol-cularını taşıyan otomobil hızla kentin dışına çıktı.

İşte Quartarella'ya geldiler! Burada turist yok, gelen geçen yok, çoban moban yok. Alçak boylu bodur ağaçlar ve Güneş var yalnızca. Adamlar, cesedi çıkardılar ve sessizce kenara, yolun çok açıklarına çektiler. İşte oldu!... Bir çukur kazmaya başladılar. Çok yüce bir işin üzerindeydiler, Mussolini de övecekti onları, *strapaese* ozanları yani köylü-hayranları da. Eh, ne de olsa toprak sürmeden pek farkı yoktu yaptıkları işin. Ne var ki, toprağı kazmak, insan öldürmekten çok daha dertli bir işmiş meğer. Toprak kuru, toprak sert ve batan Güneş, daya-nılmaz sıcakını kafalarına boşaltmaya devam ediyor. Delik dar ve sığ oldu. Cesedi içeri tıkmak için karga burga büktiler. Omurgasını kırdı-lar. Sonra sara nöbetinden sıyrılır gibi silkindiler ve terli suratlarını sil-diler.

Kırmızı otomobil kente doğru hızlandı şimdi. Mutlu yolcuları kır-ların serinliğiyle kendilerinden geçtiler. Katiller, dar sokaklarda birer birer gözden kayboldu. Dumini *Corriere Italiano*'nun yönetim yerine götürdü arabayı. Gazeteciler ve memurlar çoktan gitmişlerdi; yalnız Signor Filippelli merakla Dumini'yi bekliyordu.

Kapalı havadan ve yorgunluktan ağır ağır soluyan Dumini, olanları ona anlattı. Genel olarak işler yolunda gitmişti... Yalnız arabanın koltuklarında birkaç damla kan vardı. Bir de, ırmak kıyısında duran birkaç kadına rastlamışlardı. Onlar bir şeyler görmüş olabilirlerdi... Matteotti karşı koymuştu elbet, ne de olsa...

Signor Filippelli kaşlarını çatı. Koltuklar temizlenebilirdi elbet. Yarınki *Corriere Italiano* Matteotti'nin karısına bile haber vermeden Avusturya'ya gittiğini yazacaktı. Ne olacak, Sosyalistler böyledir zaten! İyi güzel de, tanıklar ne olacaktı? Muhalefet gazeteleri daha kapatılmamıştı. O açık gözler, bildiği kadarıyla uyumazdı ve yarın soruşturmaya başlayabilirdi!... Şimdilik arabayı gözden irak, hem de elden gelince uzak tutacaktı.

Signor Filippelli kırmızı arabayı küçük bir garaja sürdü. Bırak dursun. Bir hafta dursun. Ya da belki bir ay. Garajda çalışan adam borçlu borçlu gülümsedi. Signor'un çok lüks bir otomobili vardı. Signor gülümsemelere para vermede hiç de cimri davranmazdı herhalde. Evet, haklıymış. Signor Filippelli bu kez çok eli açık davrandı.

Dumini yıkandı, gömleğini değiştirdi. Kafe'ye yollandı. Bir limonata içti.

Roma'nın üzerine gece çöktü. İnsanlar canlandı. Harabeler canlandı. Gene eski hamamlar, bir sirk, bir tapınak vardı. Çoraplardan söz eden insanların sesi kesildi. Şimdi kadın bacaklarına bakıyorlardı. Bir yarasa düzgün çember çizerek uçuyordu. İngiliz kadınları artık resim yapmıyordu, şimdi karşılarında yalnız Ay vardı; büyük, azıcık da ahmak görünümlü Ay, serin İngiltere'de aynı Ay, burada da. Hep aynı. Taksi şoförleri iskambil oynuyor. Roma'da her şey birbirine karışmış: Vestal tapınağı ve Kafe Aragno kara gömlekliler ve kentaurlar(*), mermer ve asfalt, kasvet ve yeşilimsi toz... karmakarışık. Ve her şey sakin, rahat.

Ama yüksek bir yerde, boş bir odada bir adam hâlâ çalışıyordu. Büyük bir imparatorluk yaratmak istiyorsan, askerlerin andıyla yetinmeyeceksin. İhracat yapacaksın. İtalya gene kendine geliyor. Otomotiv sanayisi daha şimdiden Fransa ile hatta, Amerika'yla bile yarış-

(*)Kentaurlar: Mitolojide yarı insan yarı hayvan bedenli yaratıklar. —çev..

yordu. Mussolini sayıların oluşturduğu sütunlara baktı. İşçiler çalışıyordu. Ateşkes başarılı olmuştu.

Roma gerçekten kara ve sessizdi. Matteotti artık burda değildi. Arada bir, gecenin derinliklerinden duyulur duyulmaz bir ses geliyordu, ama bu ne bir kedinin miyavlaması ne de gecikmeli bir otomobilin kornasıydı.

4

KAYIP tefeciyi uzun uzun aradılar. Başkalarına ait olan elmaslar ve Bay Sostère'in kısa vadeli bir bono karşılığı verdiği parayla ortadan kaybolmuştu. Bütün gece kulüplerinde ve gemi acentalarında aradılar adamı. Elbet, hiç kimse, onu aramadı. Cebi yüklü bir adamın ormanlarda, dereler ve ağaçlar arasında ne işi vardı? Tefeciyi bulamadılar. Ama ayakları Armainviltrees ormanlarında yanık kemiklere ve ceket parçalarına dolandı. İnsan kemiği hep birbirinin aynıdır. Ancak ceketler farklıdır. Bu paçavralar, kötü yazgılı tefecinin ortadan yittiği gün giydiği ceketin parçalarıydı. Jandarmalar çevrede oturanları sorguya çekti. Birkaç kişi, pahalı bir çikolata renkli otomobil görmüştü.

Bu kez arabanın peşine düştüler. Otomobiller, tıpkı ceketliler gibi birbirine benzemez. Çikolata renkli otomobili, La Vallière'de Pasaine adlı birinin garajında buldular. Araba, Parisli kuyumcu Charles Mestorino'nundu. Ama Pasaine polise, tefecinin ortadan kaybolduğu gün, çikolata renkli otomobilin garajdan çıkmadığını söyledi.

Tefecinin kemiklerini gömdüler... Günler ve geceler geçti. Charles Mestorino gündüzleri büyülteçle kesilmiş elmaslara baktı. Geceleri, yatağında sağa sola döndü ve uykusunda bağırdı. Karısı sordu:

"Hasta mısın?"

"Hayır, hasta değilim."

Gene uykuya daldı, gene çığlıklar attı. Çikolata renkli otomobili unutamıyordu. Bu, tam on altı gece sürdü. Sonra onu tutukladılar. Çavuş Mougel içeri girdiğinde Mestorino'nun karısı kocasının önünde diz çökmüş haykırıyordu:

"Charles beni bağışla!"

Kadının neden haykırdığını kimse anlayamazdı. Mestorino'nun karısı masum değil miydi!

Charles Mestorino İtalyan'dı, ama öyle Dumini'nin yanından geçmemişti. Büyük bir imparatorlukta değildi aklı. Yükseklerden buyruk ve harçlık almazdı. Güzel bir karısı ve bir sürü ödenmemiş bonoları bulunan bildiğiniz bir kuyumcuydu Mestorino. Paris'de elmas alıp satardı.

Binlerce ve binlerce insanın yazgısı, bu küçücük değerli taşlara bağlıdır. Güney Afrika'da zenciler elmas madenlerinde çalışır. Uzun yıllar çalışırlar. Ölünceye dek çalışırlar. Maden ocakları, elektrikli tellerle çevrilidir. Teller, yüksek gerilimli elektrikle yüklüdür. Olası kaçmaların önlenmesi için insan kemikleri ölümcül tellerin ortasında Güneş'in altında kavrulur. Sonra cilasız taşlar ayrılır ve tartılır. Sonra bunlar, Amsterdam'a gönderilir. Burada, dünya elmas borsası bulunmaktadır. Cilalı taşlar elden ele dolaşır. Kimisini zengin eder, kimisini süründürür. Bunlar, kırk beygir gücündeki otomobillere ya da asık suratlı nutuksuz ağıtsız kaldırılan yedinci sınıf cenazelere dönüştürülür. Sonra taşlar fabrikaya gelir. Burada elmas tozuyla cilalanırlar. Surat-sız, sakallı ve Eski Ahite sevdalı Yahudiler cilalar bu taşları. Büyülteçlerini bütün gün gözlerinden indirmezler. Önlerinde tanesi 10.000 florin eden taşlar vardır. Bir cilacı günde altı florin kazanır. İyi bir taşı cilalamak bir ay sürer. Zayıf gözler sulanır ve her damla gözyaşı, elmasın değerini biraz daha artırır. Sonra taşları bir toptancı alır; bunları kuyumculara satar. İşkence içindeki zencilerin kanı, borsanın çılgınlığı, cilacının irini yüzüklere ya da kolyelere dönüşür. Şu — mahvolmuş rakiplerin yüzülen derileri demek olan şu kolye. kocası Göteborg'da bir büyük mağazanın sahibi olan Bayan. Jensen'in etli gerdanında serilidir. Bu — Bayan Teresa Terri'nin hali vakti konusunda bilgi vermekte: Küçük yüzük, Phoenix Sigorta Şirketi Müdürünün çok yakın tanışı olduğuna tanıklık etmektedir. Şu gördüğünüz — Kıbrıs kâfuru ve mezar kokan yetmişlik Lady Haines'in kıvılcımdır. *Soiréelerin* yıldızlı gökleridir bunlar. Bunlar, hayran olunmak için burada bulunmaktadır.

İşte buyrun, hayran olun: petrolden yapılma Kasiepelalar(*), demirden yapılma Pleiadlar(**), kauçuk Vegalar!(***)

Charles Mestorino ufak tefek elmaslar alırdı. Elbet, bunları Lady Haines'e değil, bina yapımcılarının kızarık elli karılarına, ya da Folies Bergeres'deki yıldızlara satardı. Bir krat. Bilemedin iki krat. Bir çikolata araba alabilirdi sonunda. Ama güzel karısına bir kolye alamadı.

Mestorino'nun karısının güzel adı Lili'ydi. Uzun yıllar önce, daha savaş başlamadan tanışmışlardı. Moulin-de-la-Galette'de bir baloda, Nana topuzlar ve romantik kankanlar arasında karşılaşmışlardı. Mestorino, Lili'yi seçti, ama Lili, zengin bir Brezilyalıyı seçti. Savaşa giderken söylenen bir türkü gibi acıklı bir öykü, ama sıradan bir yaşam öyküsüydü bu. Herkesin başına gelebilirdi. Lili evlendi ve Mestorino Avusturyalılarla savaşmaya İtalya'ya gitti. Savaş bitince Paris'e döndü. Lili'ye sadık kalmıştı. Lili de bu bağlılığa hayran kaldı. Zengin Brezilyalıyla alçakgönüllü ama sadık Charles'i değiştirdi. İlk kocasından yüzükler, bilezik ve kolyeler getirmişti. Bir de, kolay, tasasız yaşama alışkanlığı...

Kuyumcu Mestorino karısını çok seviyor ve Brezilyalı kadar zengin olmaya çabalıyordu. Ama elmaslar ona şans getirmedi. Belki de mücevherden anlamıyordu. Belki yaşamdan da anlamıyordu. Bir yılda 85.000 frank zarar etti. Lili'nin ziynetlerini, sevgili karısının şaşkın bakışlarına karşın rehine vermek zorunda kaldı. Bugün kazanıyor, bugün yiyordu. Elmaslar, pırıl pırıl, mağrur mağrur ona bakıyordu. Parlaklıklarına varmak istedi. Artık her şeye sıkılıyor, her şeyi kendine dert ediyordu. Yaşantısı çekilmez gelmeye başlamıştı. Bir girdaba kapılmış gidiyordu. Ömrü Ali'den aldığını Veli'ye, Veli'den aldığını Ali'ye vermekle geçiyordu. Bu yaşantıdan nefret ediyor ama onu değiştiremiyor. Mestorino bir filozof değil, küçük bir kuyumcuydu yalnızca.

Bay Sostère'den 35.000 frank değerinde bir pırlanta aldı. Bono imzaladı. Pırlantayı iyi bir kârla satmayı düşünüyordu. Ama paraya ge-

(*)Kasiepela: Mitolojide güzelliğiyle fazla övünen bir kadın. —çev..

(**)Pleiad: Mitolojide gökte yedi yıldıza çevrilen yedi kız kardeş. —çev..

(***)Vega: Astronomide bir yıldızın adı. —çev..

reksinmesi oldu ve taşı, iki gün sonra 25.000 frank nakit karşılığında sattı. Birkaç borçluyu susturdu gerçi. Ama Bay Sostère'de bir bonusu duruyordu. Bononun günü geldi ve Bay Sostère, Truphème adında bir tefeciyi Mestorino'dan 35.000 frankı almakla görevlendirdi. Elbet, komisyonunu alacaktı tefeci.

Gaston Truphème o sabah erkenden elinde bonoyla geldi. Mestorino ne desin?

“Param yok. Birkaç gün sonra gel,” dedi.

“Ama bononun günü bugün.”

Mestorino elimden bir şey gelmez gibilerden bir hareket yaptı. “Eh, öyleyse biraz sonra gel. Bir yerlerden bulmaya çalışırım” dedi.

Truphème gittiğinde, Mestorino kendi bankerine koşmadı. Telefona bile sarılmadı. Yakın dostları olan kuyumcuları yardımına çağırmadı. Ona hiç kimsenin artık para vermeyeceğini çok iyi biliyordu.

Derken Truphème geldi ve 35.000'i istedi. Mestorino, hiç sesini çıkarmadan Truphème'nin üzerine atıldı ve onu boğmaya başladı. Tefeciden güçlüydü, işini çabucak bitirdi. Truphème'nin elindeki çantada başkalarına ait pırlantalar vardı. Truphème can havliyle, “hepsini al! Beni bırak!...” diye bağırdı. “Birkaç bin frank için adam öldürülmez!”

Gaston Truphème hayatında çok şeyler görmüştür. Savaş görmüş adamdır Truphème. Verdun'da yara bile almıştır. Bir insanoğlunu öldürmenin nice kolay olduğunu bilmesi gerekir. Ama yaşamak istemekte ve Mestorino'ya bağırmaktadır:

“Beni öldüremezsin! Hayır öldüremezsin!..”

Bütün bunlar, o gün. Mestorino'nun bürosunda olup bitmişti. Duvarın öte yanında işçiler ve memurlar vardı. Hepsi de duyabilirdi ama kimse Truphème'i kurtarmaya gelmedi. Orada çalışanların kendilerine göre hesapları vardır. Çalışanlar küçük aylık ücretler alır ve elmas fiyatlarından ne bonodan ne de Lili'nin kaprislerinden anlamazlar.

Mestorino odada bir aşağı bir yukarı dolaştı, pencerenin önüne gitti, sandalyeyi kenara çekti. Baldızını çağırdı. Ona bir şey sordu, bir şeyler aldı, buyruklar verdi. Ama ölüydü o. Truphème kadar ölü. O korkudan ölüyordu. Gözlerinin önünde pırlantalar, Truphème'nin dişleri ve giyotinin bıçağı vardı.

Sonra çikolata arabayı anımsadı. Gevşek, ölü yüzü birden toparlandı, sıkılaştı, sertleşti. Çalışanlarından birini çağırdı.

“Git şu nalburdan biraz çuval al bana. Dikilmemiş olsun. Altı, yedi metre kadar. Yedi olsun, yedi. Birde ip-yirmi metre kadar.”

Mestorino şimdi baştan ayağa işadama kesilmişti. Truphème’in cesedini kalın bir yün battaniyeye sardı, sonra çuval kumaşına doladı. Bu ağır yükü beşinci kattan aşağı sürükledi. Tek başına sürükledi. Çuvalı çikolata renkli arabasına koydu. Doğru La Vallière’e sürdü. Geceyi orada, üçü bir arada geçirdiler. Mestorino, Truphème ve otomobil. Suskunlukların, köpek havlamalarının arasında. İnsanı terleten bir coşku içinde, ayın altında birbirlerinden hiç ayrılmadılar.

Sabahleyin, Mestorino Brie-Conte-Robert’e gitti. Oradan dört kutu benzin aldı. Sonra direksiyonu Armainvilliers yönüne çevirdi.

Bahar başlangıcıydı. Ormanda geçen yıldan kalma yapraklar ko-kuşmakta, ilk kestane tomurcukları sancıyla şişmekteydi. Orman, nem ve çocukluk kokuyordu. Charles Mestorino bir keresinde bu ormanda yürümüş, dağ çileği toplamıştı. Çok, çok öncedendi bu ama — elmaslardan ve Lili’den önce.

Çikolata otomobil yolda durdu. Mestorino cesedi çalılıkların arasında çekti. Üzerine benzin döktü ve ateşe verdi. Alevlere korkuyla ve umutla baktı. O ateşe tapmaya hazırdı nerdeyse. Sonunda, Gaston Truphème bitti!

Mestorino garajcı Pasaine’a gitti. Truphème pazartesi günü ortadan yok olmuştu. Mestorino, Pasaine’a dedi ki:

“Biri sana sorarsa otomobilimin cumartesiden salıya dek burda kaldığını söyle.”

Pasaine’ın yüzü uyanık, yanakları kıpkırmızı ve omuzları genişti. Kıkır kıkır güldü:

“Dalavere Bay Mestorino, ha, dalavere!...”

Mestorino yanıt vermedi. Cüzdanında kalan son parayı, 13.000 frankı çıkarıp sessizce Pasaine’a verdi. Adam anında gülmesini kesti ve sessizce parayı cebine tıktı.

Peki o memur ne olacaktı, şu küçük Boyar yani? Boyar bu, konuşur mu konuşur. Ama. dün Mestorino el çantasını ve içindeki birkaç el-

ması arabasında bırakmıştı; bugün baktı iki küçük taş kayıp. Boyar'la konuşmasına gerek yoktu. Adam, kendi suskunluğunun fiyatını biçmişti; şu kadar bin frank.

Mestorino biraz sakinleşti. Bürosuna gitti. Çalışmaya bile kalktı. Truphème'in çantasında dolu dolu taş vardı; aşağı yukarı 50.000 frank ederdi bunlar. Ama Mestorino'nun mali durumu bunlarla düzelmedi. İki taş sattı. Pasaine'a para verdi. Önceden olduğu gibi şimdi de günleri borçlar, faturalar, alacaklılardan gelen telefonlarla doluydu. Ve geceleyin, Truphème'in açıkta kalan dişleri, ormanın nemliliği, çikolata araba ve sevgili Lili'nin, olan biteni anlamayan ve korkudan iri iri açılan gözleri, gözünün önünden gitmiyordu.

Birileri ceketin parçalarını bulmuştu. Bütün gazeteler tek bir şeyden söz ediyorlardı şimdi: Çikolata otomobil. Dedektifler burunlarını uzatıp sağı solu kolluyor, laboratuvarlar parmak izlerini inceliyor, polis köpekleri sinirli sinirli havayı kokluyor, toprağı eşeliyorlardı. Av, sürüyordu. Çikolata otomobil! Boyamalı — şu çevrede kuyumcu Mestorino'nun çikolata renkli bir otomobili olduğunu bilmeyen var mı?

Mestorino artık taşlara bakmadı. Büyüteçi yalnız müşteri geldiğinde eline alıyordu. Yalnızken gazete okuyordu. Bütün gazeteler: sabah, öğle ve akşam baskıları. Paris'de her saat bir gazete çıkardı ve her saat Mestorino'nun benzi biraz daha solgunlaşıyordu. Dedektiflerin ayak seslerini, köpeklerin soluğunu duyuyordu bile. Konuşmaz oldu. Sanki solumuyordu da. O, artık varlığını sürdürmüyordu. Onun yerine çikolata otomobil vardı. Otomobil büyüyor, büyüyordu, hapishane arabasına dönüşüyordu. Mahpus Mestorino arabanın içindeydi. Kalabalıktan huysuz sesler yükseliyordu. İçersı karanlıktı. Yalnız motorun horultusu duyuluyordu. Kendisi ve öteki, yani battaniye ve çuvala sarılı olan adam suskundular... Otomobil daha da büyüyordu. Şimdi dev bir kamyon haline gelmişti. Kapısı açıldı. Doğru düzgün giyimli bir bey çıktı kamyondan. Son derece saygılıydı. Gülümsedi. Kamyondan bagajı aldı. Bu bir sandık değildi ama; sepet de değil. Mestorino ürperdi. Kamyonun ne getirdiğini anlamıştı. Kalabalık kapısına dayanmıştı bile. Kızlar, fotoğrafçılar, kuyumcular. Bir bıçak pırıldadı. Doğru düzgün bey, giyotini kurdu. Mestorino ellerini yüzüne kapadı. Onu kimse kurtaramazdı. Ne Lili, ne baldızı, ne de Pasaine!... Tefeciye yakmıştı. Bu

kadar. Yanık kemiklerin gömülmesinde bulunmuştu. Pasaine'a 13.000 frank vermişti. Ama otomobil, çikolata otomobil! Yaklaşıyordu. Daha da yaklaştı. Ötüyordu. Motor... Dedektifler... Polis köpekleri...

Mestorino elini kapıya uzattı. Kapıdan Çavuş Mougel girdi ve uzanık bileklere tezgâhtan yeni çıkmış pırıl pırıl bir kelepçe taktı.

Kapının önü tıklım tıklımdı. Hispano-Suizalar geldi, Rolls-Royceler geldi. Bu otomobillerde herkesi küçük gören, sinekkaydı traşlı şoförler, basık burunlu Japon köpekleri ve hanımefendiler, şık giyimli hanımefendiler vardı. Karaborsacılar bilet kesiyordu. Biri vıyıkladı: "Ne kadar ayıp! Bana yalnız iki yer ayırmışlar!..." "Çabuk ol, Rene, yoksa geç kalacağız!..." Enikler, şoförlere bırakıldı. Hanımefendiler dinleme salonuna koştu. Geçerken birbirlerini selamlıyorlardı:

"Aaa, Lucie, sen de mi burdaydın! O eşarpla tanımadım seni! Peki sen *nasıl* bilet buldun? Charles'ı tavlamışsındır mutlaka. Seni gidi gidi!... Çok eğleneceğe benzeriz bugün, ha?..."

"Yaa. Charles da bugünün çok önemli olduğunu söyledi. Baksana, Bonnet bile burda. Bütün Paris burda!"

Bu, ne Diaghilev Balesi, ne de bir Giraudoux oyununun son prova-sıydı. Kasvetli bir mahkeme salonuna doluşuyordu bu insanlar. Bugün, Charles Mestorino yargılanacaktı. Lucie ya da Madame Bonnet böyle bir şovu kaçırır mıydı hiç?...

Mestorino'nun baldızı ağlıyordu. Başyargıç bağırdı: "Daha sonra ağlayacaksınız!" İzleyiciler güldü. Mestorino'nun karısı kendini zehirlemeye kalkmıştı. İzleyiciler omuz silkti. "Kimi kandırıyor?" Sonra gene güldüler. Savcı, usta bir sahne oyuncusu gibi, "başını talep etmek zorunda olduğumu belirtmek isterim," dedi. Ve izleyiciler alkışladı.

Bayanlarda pırlantalar, elmaslar vardı elbet. Bu taşlar, çalınmış değildi. Bir düğün ya da isim günü kutlamasında armağan edilmişlerdi. Hanımefendiler kimseyi öldürmedi. Öyle iyi yürekliydiler ki! Lucie köpeğine bile tokat atmamıştı. Ya Afrikalılar? Ya elektrik akımı? Ve kör elmas cilacısı? Ama bunlar siyasete girer, canım! Hanımlar siyasete karışmaz. Bu hanımefendiler sevecen duygulardan ve bilinen ahlâk kurallarından anlarlar. Savcının yanı sıra onlar da katilin başını istemektedir.

Sanık kafesinde, Mestorino iki büklüm oturmuştu. Giyinmiş ve taranmış bir topak yağdı şimdi o. Arada bir anlaşılmaz sözler mırıldanı-

yordu. Polisler onu çekeleyerek ayağa kaldırdılar. Kendisi, Truphème'in cesedini döne döne alçalan merdivenlerden indirmişti. Şimdi kendisi de bir cesetti. Yalnız, onu gömüyorlardı. Yargılıyorlardı.

İşte Paris Kuyumcuları Birliği Başkanı. Mestorino'nun ticaret ah-lâkını böyle ayaklar altına almasından utanıyor muydu? Ölüm! İşte Bay Sostère. Bononun karşılığı olan 35.000'i almıştı sonunda. Ölüm! İşte Truphème'in annesi. Kana kan, cana can. Ölüm! İşte burda da Bölge savcısı. Mahkeme heyetine şunu anımsattı: Truphème "Bir adamı öldüremezsin!" diye bağırıyordu. Dolayısıyla: Mestorino'yu öldürmek zorundaydılar. Kuyumcuların işadamı kılıkli bas sesleriyle Lucie'nin güzelim soprano sesi, hep bir şarkıda birleşiyordu: Ölüm, ölüm, ölüm!

Mahkeme salonu, haziran öğlesinin bunaltıcı sıcağı ve dışı kafalarında esen düşlerle doluydu: Traşlı bir boyun, bir bardak rom, hapishane arabası. Bay Deibler, bir bıçağın keskin pırıltısı. Ve kapılarda otomobiller... Renk renk otomobil: kül rengi, kurşun rengi, sarı, çivit mavisi, tuğla kırmızısı ve çikolata. Evet aralarında çikolata renkli otomobiller de vardı. Baştan aşağı saygın bir renk uyumu oluşturmuşlardı. Otomobiller av bekliyordu. İşte çantasında bono bulunan yeni bir tefeci. İşte ağır bir çuvala kentin dışına hızlanan yeni bir Mestorino. Kalabalık bağırıyordu: "Başını isteriz! Başını isteriz!" Ne yapacağını bilemeyen insanlar silahlarını yokladılar, barutlarını hazırladılar, bıçaklarını bilediler. Ilık insan etlerini kestiler, biçtiler, paraladılar. Katiller otomobillerle kaçtı. Bay Deibler, pırıltılı bagajıyla bir otomobile binip mutlu Fransa'yı dolaştı. Daha çabuk öldürün! Daha hızlı! Kafaları daha hızlı kesin! Daha hızlı! Çünkü unutmayın, yaşam öyle kısa ki.

5

BORIS Ignatiyeviç K., genç olmasına karşın, önemli bir görevdeydi. Petrol sendikasında çalışıyordu. Arada, yurtdışına, iş gezilerine çıktığı da olurdu. Bir keresinde Sir Henry Deterding'le bile konuşmuştu. Başlangıçta Londra sisinden, sonra da yüzde beş indirimden konuşmuşlardı. K., çok iyi bir diplomatmış da meğer. Sir Henry hem gülümsemi, hem kaş çatmıştı.

K., bir keresinde Amerika'ya bile gitti. Oradan, "Diktafon" denilen karmaşık bir alet ve biraz da heyecan getirdi. Ford fabrikalarını, kusursuz yıkama araçlarını ve mantıklı muhasebeyi anlata anlata bitiremedi. Ve ekledi:

"Doğal olarak biz de yöntemlerimizi değiştirmek zorundayız ama önce onu öğrenmek gerek..."

Kendi çalışma yerinde her şeyi "Amerikan usulü" ne çevirdi. İşçi sayısını azalttı, herkesin görevlerini belirledi, kırtasiye işlerini basitleştirdi. Sonu gelmez toplantılardan ve tuğla gibi raporlardan nefret ediyordu. Hokkalarına sinek doldurmadan, bekleme odasında uzun kuyruklar oluşturmaktan ya da saatlerce tartışmadan da çalışabileceğini gösterdi. Arbatlı Yanki diye takılıyorlardı ona. Buna alınmıyordu. Alınmaya vakti yoktu ki? Petrol, Sovyetler Birliği'nin en belli başlı servet kaynağıydı. Onu nasıl çıkaracağını bilmeliydin. Bir de, nasıl ihraç edeceğini bilmeliydin.

K.'nın özel yaşamını iş arkadaşlarından yalnız birkaçı bilirdi. Dünyadan elini eteğini çekmiş falan değildi. Yalnızca meşguldü K., işinden başka hemen hemen hiçbir şey konuşmazdı. Kabarık bir aylığı vardı ama pek öyle bolluk içinde yaşamazdı. İçkisi kumarı yoktu, modaya düşkünlüğü de yoktu. Gerçi, iyi giyinirdi, hep ithal giysiler giyerdi, ama hepsini de Londra ya da Berlin'den almıştı: Geniş ceketler, bol paça pantolonlar, bol-konç çizmeler... K., en soğuk havalarda bile şapka giymezi; ama her sabah traş olur, bu da kendi bölümündeki bütün iş arkadaşlarını utandırır.

Yoldaş K.'nm emrinde gösterişli ve de bakımlı bir Ford vardı. Otomobilsiz ne yapardı? Günde iki, üç toplantısı olurdu, hepsi de kentin başka başka yerlerindeydi. K.'nm programı birkaç gün öncesinden hazırlanırdı. Hiç geç kalmazdı. Bu dakiklikle — kendinin değil, Ford'un dakikliğiyle övünürdü. Arabasını kendi sürerdi. Otomobili aynı zamanda dinlenme aracıydı. Zaman zaman, tatil günlerinde kırlara giderdi. Tekerlekler çamura batar, K., arabayı bataktan çıkarmaya çabalar-ken homurdanırdı. Rus yollarına ve Rus tembelliğine söverdi. Orda burda biten fabrikalar, traktörler, donmuş tarlalarda tahıl ambarları düşleyerek, masum Rus ineklerini ürküterek Tver'e dek açılırdı.

Bu adam, arabacıların partal ceketleri, gündüz ve akşam çayları ve yeni yaşantı biçimi konusundaki tartışmalar arasından nasıl da Moskova'ya gelmişti? Ama zaten taşralı değildi ki? Eski bir Moskovalıydı K. Arbat'da, daha da kesin konuşmak gerekirse, Nicolo — Peskovski Caddesi'nde büyümüştü. Caddenin bir yanında kereste deposu bir yanında birahane vardı. Burada öğrenciler, bira yudumları arasında geçire geçire Leonid Andreyev'in hainleri haklı çıkarıp çıkarmadığını tartışıyorlardı. K. çocuktuk o zamanlar. Orantı problemleri çözüyor ve kızlara sıkı kartopları atıyordu.

Daha büyümeden savaş patladı. Çevresindeki her şey değişiyordu. Hiçbir şeye alışamadı bir türlü. Sonuç olarak devrim onu şaşırtmadı. Bu işi o yapmadı gerçi ama, hemen yaşamının bir parçası, daha doğrusu ta kendisi oluverdi.

K., devrim öncesinden kalma hiçbir şeyi beğenmez oldu. Uzun etekleri, nuh nebiden kalma arabaları görmeye bile dayanamıyordu. Elbet, kamçıları şaklata şaklata kalabalıkları yaran Kazak atlılarını, dekadanların şiirlerini, "Tolstoy, ölüm cezasının kaldırılması gerektiğini yazmış.." fısıldaşmalarını unutmuş değildi. Ama şimdi, petrol varken, ihracat, Amerika ve saat, hatta yarımşar saat bölmeli masa defteri dururken bunları düşünmek, ne kadar saçmaydı!..

Masasının çekmecelerinden birinde, gazete kesikleri ve Amerikan dergileri arasında yarı solgun bir fotoğraf vardı. K.'nın annesiyle babasının resmiydi bu. Düşün resmi. Yüksek, kolalı yaka, bir demet çiçek, utangaç utangaç gülümseyen kadın ve masanın üzerinde fotoğrafçının açtığı bir kitap...

K.'nın gözü ne zaman bu resme ilişse sırtırdı: "Hihihi!" Kitap ya Mikhailovski'nin ya da Lavrov'undu. Bu kitapları ikisi birbirine sesli okur, bölümler arasında da sonsuz aşk andı içerlerdi. K.'nın babası bir *Narodnik*'ti, bir Rus narodniği. Mujik'e tapardı ve sonradan, ayrıcalıklar ortadan kaldırılınca, hemen yüzünü ekşitti ve bir efsanevi general ya da böyle bir şeyi beklemeye koyuldu. Evet, anaya gelince, Bashkirtsova'nın anılarını okuyup durur ve hep aşktan söz ederdi: Aşk denen şey gerçek miydi, değil miydi? Kocasını Çingene kızlarıyla düşer kalkar, oda hizmetçileriyle oynardı. Kadın, ağlardı, sonra onu bağışlar ve yalnızca şu soruyu sorardı: Gerçek miydi, yoksa değil mi? K. sı-

ıttı: Ne gülünçtü şu anasıyla babası! Eski Ford'lar gibi. Yok, daha da gülünç: Orlovlu atlıların, eski bir türküyü bölen nal sesleri gibi...

K.'nın yaşantısı düzenli ve güvenliydi. Düş kırıklığı nedir, gözyaşı, ya da derin üzüntü, karamsarlık nedir bilmezdi. Önce Polonyalılarla savaşırmıştı, şimdi de petrol ihracatını örgütlüyordu. Devrimin geleceğini hiç mi hiç düşünmezdi. Bu çok, daha ilginç bir konuydu elbet, ama K.'nın vakti yoktu ki? O, devrim için çalışıyordu. Bırak düşünme işini başkaları yapsın. Haftada bir kez sinemaya giderdi. Amerikan komedilerine bayılırdı. Baştan aşağı saçmaydı bunlar ve filmleri izlerken, düşünmeyi tümünden önlemiş olurdu. Atların kişnemesine, horozların ötüşüne kahkahalarla gülerdi. Sinemada niye düşünsün ki insan? Sinema dinlenmek içindir. Haftada bir kez, ve yalnız bir buçuk saat. İş saatlerinde zorunlu olarak ve hem de oğlunu aptalca polise teslim eden ihtiyar bir kocakarıyı değil, işini, yani, petrolü düşünürdü.

K.'nın bürosunda geleni gideni ürküterek duran Amerikan diktafonu masasının ayrılmaz bir parçasıydı. İş saatleri bitip de K. yalnız kaldı mı, ıssız bürolarda, sessizlikle konuşmaya can atardı. Ya bir rapor, ya *Ekonomik Yaşam* üzerine bir makale, ya da günlük mektupları dikte ederdi. Sabahleyin, daktilo memuru Yoldaş Yegorova, Underwood'un(*) başına oturur, şeffaf kulaklığını takardı. Yoldaş K.'nın pürüzsüz, azıcık da alaylı sesini duyardı sonra: "bilindiği üzere aynı zamanda, şimdi petrolü devlet tekelinde işleten İspanya hükümetiyle yapacağımız görüşmelere de bağlıdır. Nokta. Paragraf başı..." K. bu sırada, çok uzaklarda, Sadovaya'da — bir başka ivedi toplantıdaydı...

Ama her insanın, K. gibi birinin bile bir kusuru vardır. Onun da, iş arkadaşlarının aklına gelmeyecek bir zayıflığı vardı: Kadınlardan hoşlanırdı. Özellikle bir kadından değil, hayır, bütün kadınlardan, ama hepsinden hoşlanırdı. Yeter ki, kadın olsun. Öyle dayanıksız bir hoşlanmaydı ki bu, bir toplantıda aklı bir an için bir kadına kaysa, birden karasevda nöbetlerine, dayanılmaz başağrılarına tutulurdu. Bu utanç verici zayıflıktan kurtulmak için neler yapmadı... İki yıl kadar önce evlendi örneğin. Hemen, anında, birini gördü, nasıl, neden demeden evleniverdi. Evlen, bir karıyla yaşa işte. Bütün erkekler böyle yapıyor.

(*)Underwood: ABD yapımı bir daktilo markası. —çev..

Hem daha kolay hem de daha hızlıdır bu. Ama karısı çıka çıka Fransız kozmetikleri düşleyen ve yastığının altında bir Romanov cildiyle uyuyan bir dar görüşlü çıktı. Kısa bir zaman sonra ayrıldılar. Bu kez bir doktor tanışına başvurdu. Doktor, dizine çekiçe vurduktan sonra soğuk duş ve bromür tuzu verdi. Ama bunların hiçbir yararı olmadı. K., kıvranıyordu. Yalnız, yoldaşlar, ayıptır söylemesi, Sovyet kızlarıyla serüven yaşamaya hiç vakti yoktu doğrusu. Tverskaya'daki kızlar mı? Görüşlerine aykırı. Rublelerin bu işle ne ilgisi var. Leonid Andreyev'in sınıf arkadaşı değildi ya. Altı üstü bir yeni Sovyetli.

Bu kez şansı güldü K.'nin. Yakınlarda, bir kamyon deneme denetimindeyken Musya G. ile karşılaştı. Bu kız, Amo otomobil fabrikasında memurdu. Mavi gözleri ve yüzünde çilleri vardı. Ama ne fark eder, kadındı ya.

Bildiği bir şey vardı K.'nin. Bütün kadınlar, teknoloji ve spordan yana olanlar bile, Komünist Gençlik Örgütü'nün ve Zaman Tasarrufu Derneği'nin kısa çoraplı kızları bile uzun, ama uzun süren çalışmalarından sonra yola gelebilirdi. Çaresiz, katlanacaksın. Gerçek Komünizm daha çok uzaklardaydı ve şimdilik her şeyin bedelini ödemek zorundaydın. Her şey parayla. Tverskaya'da bir kızla yatmak için on rubleyi gözden çıkaracaktın; buna, iğrenç ve utanç verici birkaç söz, otobüsteki gözyaşları ya da bir lokantada köfteler ve geçirtiler arasında dinlenen keman kadar anlamsız bir iki şey söyledin mi. tamamdı. Ama herkesin bir huyu vardır, insan kendini değiştiremez ki. Musya'ya duygularından söz etmedi, Yesenin'in şiirlerini de okumadı kıza. O noktaya gelmemişti daha. Bununla birlikte, beş altı akşam hazırlandı. Günlük işler defterinde, dev gibi, insanın karnına sancı saplayan bir M. harfi vardı. Musya'nın oturduğu Sokolniki'ye gitti. sabahın ikisine dek uğraştı. Musya'ya söylemesi gerekenlerin dışında her şeyi söyledi. Amerika'nın harikalarından, zürafaları andıran vinçlerden, gökdelenlerden, hatta, o kokmuş ananas, kara ter ve adi kanyak kokan Harlem barlarındaki caz orkestralarından bile söz etti. Musya'nın mavi gözleri daldı ve karardı.

Altıncı akşam Jack Dempsey konusunda konuşmayı bitirmiş olarak, yetkin bir adam tavrıyla ve de saygıyla sordu K.:

"Musya, o işe ne dersin?..."

O gece eve çok geç döndü, nerdeyse sabah olmuştu. Gece bekçileri, kuzey yıldızları ve ellerinde ateş böcekleri kadar gizemli küçük kandillerle çalışan hamallar otomobilini gördü. K., kandilleri de, yıldızları da görmedi. Üç saat uyuduktan sonra soğuk bir duş aldı, birkaç kez doygun doygun kıkırdadı. İşe geç kalmadı elbet. Her zamanki gibi çalıştı. Çilli suratlı ve aptal aptal, “mutlu musun?..” diye soran bir kızı hiç düşünmedi. Yok, olur mu, işi yani petrolü düşündü.

Küçücük bir oda. Küçücük bir yatak. Masanın üzerinde ekmek kırıkları ve Lermontov. İki bluz, bir resimli dergi, dudak boyası ve ağır soluma sesleri. K., bir kırık aynayı evire çevire alacalı bulacalı Oxford malı kravatını bağlıyordu. Musya, istekli gözlerle ellerinin hareketini izliyordu.

“Gidiyor musun?”

“Tabi.”

“Borya, ne olur kalsan!.. Seninle konuşmak istiyorum. Bu böyle süremez!...”

K.’nın bu sözlere canı sıkıldı. Ama uysal uysal gülümsedi: Solgun fotoğrafı anımsadı. Al sana: Hakiki mi, değil mi! Sonra saatine baktı.

“Beş dakikam var. İsteddiğini sor. Haydi.”

“Bu böyle gidemez. Ömründe bir kez olsun şu saatine bakma, ne olur! Ne kadar mutsuz olduğumu görmüyor musun?”

“Düşüncesiz davranıyorsun. Bugün öyle çok işim var ki. Yıllık raporu dikte edeceğim.”

Bir alışkanlık gibi, yaptığını bilmeden kızın çiller ve gözyaşlarıyla kaplı yanağından bir makas aldı, sonra çıktı gitti.

Yarım saat sonra diktafonun mikrofonunu aldı ve başladı “Fransa’ya 56.000 ton, İngiltere’ye 42.000 ton...”

Musya G. sıradan bir kızdı. K.’nın dışında liderlerin portrelerini ve ipek çorapları severdi. Gerçi, yazın kısa beyaz çorap giyerdi ve arkadaşlarına onları daha çok sevdiğini söylerdi ama aslında ipek çoraplar çok pahalıydı ve Musya ayda altmış ruble kazanırdı. Musya giden evrakı doğru olarak kayıtlara geçirirdi. Bir otomobilin imalat maliyetini bilirdi. K. ile karşılaşmadan önce bile otomobillerin şimdi Lermontov’dan çok daha önemli olduğunu ve kendisinin büyük ve ağır bir sorumluluğun yerine getirilmesinde katkıda bulunduğunu biliyordu.

Kendisini Almancaya ve yüzmeye olduğu gibi siyasal eğitime de adanmıştı. Günleri doluydu. Ama gene de boş zamanları oluyordu: sabah işe gitmek üzere otobüse bindiğinde ve ekmek kırıklarıyla dolu küçük odada yatmadan önce. Böyle anlarda Musya otomobil üretimini ya da geçici stabilizasyonu ya da, suyun altında herkesten uzun süre kalabilen Şura'yı düşünmezdi. Aşkı düşünürdü Musya. Günlük bile tutuyordu. Elbet, K.'ya bu konuda bir şey demezdi. Söylese ne olacak, sırtırdı o. Ama 17 nisan günü, kamyon deneme denetimi yaptıkları gün, yani K. ile ilk karşılaştığı gün, şunları yazmıştı: "Orada bir yığın başka adam da vardı. Üstelik bu hiç de yakışıklı değil. At gibi dişlek. Bana da ne oluyor? Hiç iyi yargılamam yapamıyorum. Her neyse, bu aptalca bir şey. Duygularıma kapılıyorum. İnsan Lyolka gibi herkesle geçinmesini bilmeli ya da Z. gibi kimseye yüz vermemeli... Ama onun o çıplak güdülerinin ardında derin ve bilimin bile çözemeyeceği bir şey var..."

26 Mayıs günü (K.'nın ilk gelişinden sonra) şu satırlar yazılmış: "Yazmakta güçlük çekiyorum, çünkü çok mutluyum. Harikulade bir insan. Ona kendimi borçlu hissediyorum. Elbet bu Lyolka'nın tutumuyla çelişiyor. Hiç de yabancı bir adam değil. Gerçekten yeni bir insan, her yere gitmiş, eşsiz bir işçi, bununla birlikte işini hafife almıyor. Başka bir şey arıyor aslında. Bana bir kadın olarak baktığını, beni çekici bulduğunu şimdiden görüyorum. Ama benimle bir yakın dostuyla konuşur gibi konuştu. Bu da demektir ki duygu zenginliğine gereksinmesi var. Elbet, ben onun kadar zeki değilim, ama birden biraz daha büyüdüm sanki. Hem, bu gibi şeylerin akılla değil yürekle ilgisi var... Belki de ona bir şeyler verebilirim."

Sonra Musya defteri bir kenara bıraktı. İki hafta kadar hiçbir şey yazmadı. Sonra günlüğü anımsıyarak bir şiirle giriş yaptı:

"9 Mayıs. Şura Mayakovski'nin şiirlerine bayılıyor. Hep onları söylüyor. Unutmamak için bazılarını yazdım. Biri şöyle:

Zavalıcık âşık-mış!
Kime ne!
Ve de keyfi kaçkımış
Bana ne!

Ne kadar da kötü niyetli... Doğru, haklı gerçi, K. da haklı. Şura da, herkes herkes haklı. Ama benim duygularım bambaşka. Lermontov'un şiirlerini de ondan aşağı bulmuyorum. Gerçek bir acıyla şunları söylüyor:

Aşk ve şefkatle
Sevdiler birbirlerini
Bir karasevda gibi
Çılgın bir isyan gibi
Tutkuyla sevdiler birbirlerini...

“Mademki, şimdi yeni bir yaşam ve sosyalizmi kurmaya başladık. neden artık sevecen değiliz örneğin? Bugün Borya salt ayıp olmasın diye, düpedüz nezaketten on beş dakika oturdu ve çekti gitti. Yalnız vücuduna gereksinme duyduğu besbelli. Pis domuz! Bunu ona söyledim. Defolup gitmesini. bir daha da gelmemesini söyledim. Ama gene kalktı, işinden söz etti bana. Onun saatinden, otomobilinden, hatta petrolünden bile nefret etmeye başlıyorum... İşin kötüsü, artık onsuz yaşayamam. Beni gerçekten sevmediğini anlarsam, ölürüm”

Bir başka sayfa. Tarih yok: “Borya, sevgilim! Sevdiceğim! Bir talem! Sana bu mektubu hiçbir zaman göndermeyeceğim, ama uzun uzun konuşup sana her şeyi anlatmak istiyorum. Bak, ben şimdi senin kölen oldum, anlıyor musun. Yalnız senin geleceğin dakikalar için yaşıyorum. Ama sen, her seferinde hemen fırlayıp gidiyorsun. Dudaklarım sana yetmiyor mu? Ama onlar, dışsal şeyler, değil mi? Bir başka kadın da sana aynı şeyleri verebilir... Sana söyleyecek öyle çok ve öyle güzel sözlerle doluyum ki, neden dinlemek istemiyorsun? Büyüksün, güçlüsün, her şeyi biliyorsun, ama seni çok seviyorum. Bütün bu olanlardan sonra artık senin karın sayılırım. Suskun durduğun vakit ne düşündüğünü bilmek isterdim. Bir gizin mi var yoksa? Bana söylemezsen kime söyleyeceksin? Her şeyi anlayışla karşılayabilirim oysa anlatsan. Dün sen gittikten sonra nerdeyse kendimi pencereden aşağı atacaktım. Bunu söylemeye utanıyorum, ama eskiden olduğu gibi kendimi tutamadım. Tümöyle senin gücün yönetiyor sanki beni. Ve sen, sen de özgür değilsin. Borya, bana yalnız şunu söyle: Seni kim yönetiyor?”

19 Mayıs: “Her zamanki gibi gitti. Burada tam yirmi beş dakika kaldı. Özellikle saate baktım. Gitme bile demedim ona, bir köpek gibi yattığım yerde kaldım. Şimdi başımı duvara vurmaya geliyor içimden. Kurtuluş yok. Ben, Lyolka değilim. Kurtuluş yok. Ölünceye dek yalnız kalacağım. Çalışmıyorum. Tek düşüncem — ölüm. Shura beni doktora gönderiyor. Ama gitmeyeceğim. Ya onun Mayakovski şiirindeki gibi metelik vermem, ya da ölürüm...”

23 Mayıs günü, akşam on sularında K., Sokolniki’ye, Musya’ya gidiyordu. Bir konferansta takılmış, geç kalmıştı. Bütün alışkanlıklarına, dakikliğine karşın geçmişti işte. Musya yatıp uyumasını sakın?

Gaza bastı da bastı, hızı giderek artıyordu. Ya Musya kızmışsa ve kapıyı açmazsa? Allah’ın cezası! Onu da başına sarmıştı! Ruh konusundaki dırdırlarıyla çekilmez bir kızdı aslında. Ama bütün kadınlarda vardı bu. Neyse, gitme diye asılmaktan vazgeçirmişti onu... Onun bir serseri olmadığını, sorumluluk gerektiren bir işin başında bulunduğunu anlamıştı sonunda. Önemli olan buydu. Gerisini nasılsa hallederdi. Asılması da olmasa tam istediği gibiydi kız. Başka kadınları aklından bile geçirmiyordu şimdi. Nikâh bile kıyardı yani. Ama şimdi öyle gecikmişti ki!... Ya kapıyı açmazsa?

Bogorodki Bulvarında özellikle gecenin geç saatinde araba sürmek zevklidir. Dümdüz bir yoldur bu. Ne otomobil vardır ne araba. K.’nın otomobili Sokolniki’de değil de Amerika’daymış gibi hızla gidiyordu. Dümdüz çakıllar üzerinde, arabanın farları dimdik uzanıyor, tatarcık ordusunu aydınlatarak titreşiyordu. Ansızın bir gölgeye çarptı. Korna acı acı çaldı ama gölge kıımıldamadı. K., direksiyonu sola çevirdi. Gölge aynı yöne koştu ve kendini yere attı, sırtüstü yayıldı. K., ani duruşla koltuğunda hızla sarsıldı. Otomobilden çıktı. Bağırды:

“Heey! İmdat!”

Biri geldi ve aptal aptal meledi:

“Yaşamaktan bıkmış ha? Hi! hi! hi!”

büyük bir güçlkle ezik gövdeyi otomobilin altından çıkardılar. K., başını çevirdi. Adam hâlâ meliyordu:

“Ne aptal kız!”

Adam, votka kokuyordu. K.’nın elleri kana bulandı. Bluzun önünü yırtarak açtı ve kulağını o bildik göğse dayadı. Uzun uzun dinledi.

Ama göğüs kımıldamıyordu. Bir ruhun varlığını ele veren bir belirti yoktu, bir yüreğin çarptığını belirten bir kas kımıltısı yoktu. Cesedi otomobile koydular. Motor sesli sesli soludu. Şu Ford, sağlam arabaydı doğrusu, bir yerine bir şey olmamıştı.

K., ertesi gün sabahtan akşama dek büyük bir kendini vermişlik içinde çalıştı. Petrol Sendikasının Paris delegesinin raporlarını inceledi. “Deniz kuvvetlerinin siparişleri, Fransa’ya yapacağımız ihracatın sağlam temellerini oluşturmaktadır...” Gece geç vakitlere dek çalıştı. Leylak esansıyla kaplı ince kâğıt parçalarına baktı, sayılar yazdı, notlar aldı. Sonra dikteye başladı. Her zamanki gibi pürüzsüz, tutkusuz bir sesle konuşuyordu. Birden yüzü bir sancıyla burkuldu. Bir çığlık attı. Bu çığlıktan kendisi de korkmuştu sanki. Büyük çalışma odasında sinекler ve çizelgeler arasında yapayalnızdı. Orda durdu, hiçbir şeyi görmemek için yüzünü duvara yapıştırdı, bastırdı. Havasızlıktan boğulur gibi oldu. Birkaç dakika geçti. Sonra toparlandı. Gömleğinin düğmesini açtı, bir iki volta attı, sonra gene çalışmaya başladı. Musya’yı düşünmemeliydi. Musya artık yoktu. Nokta. Paragraf başı. Tek bir şey vardı: İş, yani petrol — ve de her zaman vardı.

Daktilo memuru daktilograf, Yoldaş Yegorova, raporu daktilo ediyordu. “Fransız piyasasında, dalgalanmalar beklenmektedir; bu dalgalanmaların nedenini...” diye yazdı. Ve birden ellerini tuşlardan çekti, kulaklığını çıkardı: Yoldaş K.’nın normal sesi yerine çaresiz, hayvansı bir çığlık işitmişti. Yanındaki memur sordu:

“Hayrola?... Neden birden sarardın?.. Biraz kapıyı mı açsak? İçerisi çok havasız...”

“Yok, yok,” diye mırıldandı Yegorova. “Bana öyle geldi ki... yok yok... Fazla yorulduğuma galiba. İyi ki yıllık iznime az kaldı...”

Gene kulaklığı taktı. Yoldaş K.’nın sesi: “... dalgalanmaların nedenini Romanya ve Polonya petrollerinin...” Ses, her zamanki gibi pürüzsüz ve tutkusuzdu.

ADLAR DİZİNİ

AKSELROD, Pavel Borisoviç (1850-1928), bir Menşevik lider.

ANDREYEV, LEONİD (1871-1919), sonradan metafizik konulara eğilen Rus gerçekçi yazar. Bolşevik aleyhtarı olan Leonid, Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra Finlandiya'ya göç etmiştir.

ANNAM, Vietnam'da tarihsel bir bölge ve eski bir eyalet.

BACON, FRANCİS (1561-1626), İngiliz düşünür ve devlet adamı. En büyük eseri *Novum Organum*, deneysel bilimsel yöntemi açıklar.

BACON, ROGER (1214-1294?), İngiliz düşünür ve bilim adamı. Otomobilin icat edileceğini önceden tahmin etmişti.

BAKUNİN, MİKHAİL (1814-1876), Rus devrimci ve öndegelen Anarşizm taraftarı.

BARRAS, PAUL FRANÇOIS JEAN NICOLAS, VICOMTE DE (1755-1829), bir Fransız devrimci ve Jakobin. Napolyon'un darbesi sırasında beşler heyetinde istifayı kabul etmekle Napolyon'un başarısına katkıda bulundu.

BRETON, ANDRÉ (1896-1966), Fransız Gerçeküstücü yazar ve Freud'u Fransa'da ilk yayımlayanlardan biri.

BRIAND, ARISTIDE (1862-1932), Fransız devlet adamı, avukat, bir Avrupa Birleşik Devletleri kurulmasını savunan sosyalist.

BUISSON, FERDINAND EDOUARD (1841-1932), Fransız eğitimci ve ateşli bir savaş aleyhtarı.

CACHIN, MARCEL (1869-1958), Fransız Sosyalist siyasetçi. 1929'da Sosyalistlerin Üçüncü Enternasyonal'i kurmasına yardım etmiştir.

CAPET, HUGH (939-966), Fransa Kralı, Capet hanedanının ilk kralı.

CÉZANNE, PAUL (1839-1906), Fransız Post-Empresyonist ressam. Nesneleri geometrik şekiller halinde yansıtmaları, Kübizme ve soyut resme giden yola açmıştır.

CHAMBERLAIN, (Arthur) NEVILLE (1869-1940), Avam Kamarası'nın tutucu üyelerinden biri; kendisi maliye bakanıydı.

CHAMFORT, NICOLAS-SEBASTIEN ROCH DE (1741-1794), aforizma üslubunu benimsemiş bir Fransız ahlâkçı yazar.

CHEKA (VChK), karşıdevrim, sabotaj ve spekülasyonla savaşmak üzere kurulmuş olağanüstü komisyon; 1917 sonlarında devrimin zaferinden sonra Bolşevikler tarafından kurulmuş bir gizli polis örgütü.

CLÉMENTEAU, GEORGES (1841-1929), Fransız siyaset adamı, iki kez başbakan olmuştur. Grevcilere karşı katı önlemler alması Sosyalistlerden kopmasına neden olmuştur.

DEMOSTHENES (İ.Ö. 384?-322), Yunanlı siyasal konuşmacı.

DENİKİN, ANTON İVANOVIÇ (1872-1947), Çar taraftarı general; 1918-20 İç Savaş'ı sırasında Bolşevik Karşısı (Beyaz) güçlerden birinin öncülüğünü yapmış, sonra yurtdışına kaçmıştır.

DETERDİNG, HENRY (1866-1939), Shell Hollanda Kraliyet petrol şirketlerinin ilk müdürü, grubu birleştirmiş ve dünya çapında bir şirket haline getirmiştir.

DUCLOS, JACQUES (1896-1975), Fransız Komünist Partisi lideri.

FOUCHÉ, JOSEPH (1749-1820), Fransız devrimci ve İçişleri Bakanı.

FRANCE, ANATOLE (1844-1924), yapıtları Dreyfus Davası'ndan sonra siyasal yergi içeren Fransız yazar.

FRANSIZ DEVRİM TAKVİMİ'nin VIII yılı: 1800

GAMBETTA, LÉON (1838-1882), Fransız yazar ve hukukçu; Cumhuriyetçilerin lideri ve ateşli bir yurtsever; III. Napolyon'un düşüşünden sonra Üçüncü Cumhuriyetin kurulmasına yardım etmiştir.

GARİBALDİ, GIUSEPPE (1807-1882), bir ulusal devrimci ve askeri lider. İtalya'nın birleşmesi davasında "İki Sicilya'nın fethi için " Bin Kızıl Gömlekler"ine kumandanlık etmiştir (1860).

GİRAUDOUX, JEAN (1882-1944), Fransız yazar ve oyun yazarı. Başkaldırı öğeleri zengin komedileriyle ün kazandı; Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra birkaç savaş karşıtı oyun yazdı.

GUITRY, SACHA (1855-1957), Rusya'da doğmuş Fransız aktör ve oyun yazarı.

HERRİOT, EDOUARD (1872-1957), Fransız devlet adamı, politikacı ve yazar. Radikal Sosyalistlerin lideri; 1920'lerde başbakanlık yapmıştır.

İSTRATİ, PANAİT (1884-1935), Romen, Fransızca olarak, Balkanlardaki yaşantıyı anlatan serüven romanları yazdı.

JAKOBİNLER, 1789'da kurulmuş bir siyasi dernek. Fransız Devrimi'ni savunuyorlardı. Bunlar giderek daha köktenci hale geldiler ve bir yandan tutucu ekonomik ilkelere bağlı kalarak pek çok ilerici fikirler geliştirdiler. Terörün Egemenliği'ni kurdular, ancak liderleri Robespierre'in düşüşü, onların da ortadan kalkmasına neden oldu.

KRASSİN, LEONİD BORİSOVİÇ (1870-1926), Sovyet diplomatı.

LAVROV, PETER (1823-1900), halkçı lider ve yazar. Belirleyici özelliği gelişme ve ahlâksal bütünlük olan fedakâr insanların oluşturduğu "uygarlaştırıcı bir azınlık" oluşturulması gerektiğine inanıyordu.

LERMONTOV, MİKHAİL YUREVİÇ (1814-1841), Byron'dan izler taşıyan romantik Rus ozan ve romancı.

LEVASSOR, ÉMİLE, (1844?-1897), bkz. Panhard.

LIEBKNECHT, KARL (1871-1919), Spartakistler Derneği'nin lideri, Alman sosyalist; Rosa Luxemburg ile birlikte gerici tarafından öldürüldü.

LLOYD GEORGE, DAVID (1863-1945), İngiliz devlet adamı; Liberal Parti başkanlığı yaptı; 1916-1922 arasında başbakanı.

MAKHNO, NESTOR (1889-1934), Rus Anarşist; İç Savaş sırasında hem Bolşeviklere hem de Beyazlara karşı savaşan gerilla ordusunun lideri.

MARAT, JEAN-PAUL (1743-1793), Charlotte Corday tarafından süngüyle öldürülen Fransız devrimci.

- MATTEOTI, GIACOMO** (1855-1924), Faşizmin öndegelen muhaliflerinden İtalyan Sosyalist lider. Onun öldürülmesi, bir kriz yaratmış ve Mussolini bu krizi polis denetimlerini sıkılaştırmak, böylece diktatörlüğe başlamakla önleyebilmişti.
- MİKHAİLOVSKİ, N. K.** (1842-1904), Halkçıların (Narodniklerin) önde gelen kuramcı liderleri.
- MİLLERAND, ALEXANDRE** (1859-1943), Fransız siyaset adamı, burjuva meclisine seçilen ilk sosyalist milletvekili (1899-1902). Emek aleyhtarı kararları nedeniyle büyük eleştiriler aldı, sonunda sağcı bir milliyetçi oldu.
- MİMİ, Henri** Murger'in *Scènes de la vie de Bohème*'indeki kahraman. Veremli çiçekçi kız, Puccini'nin *La Bohème* operasıyla ölümsüzleştirildi.
- MOSSUL (MUSUL)**, Şimdi Kuzey Irak'ta bulunan petrolden yana zengin bölge.
- MUSSET, ALFRED DE** (1810-1857), Fransız romantik ozan ve oyun yazarı.
- OBREJÓN, ALVARO** (1880-1928), Meksikalı general ve 1920-24 arasında devlet başkanı; devrimci bir siyaset gütmüş, petrol yataklarını ulusallaştırmış, kiliseyle savaşımıştır. Fanatik Roman Katolikler tarafından öldürülmüştür.
- PANHARD, RENÉ** (1841-1908), Fransız mühendis ve ünlü otomobil üreticisi. 1891-92 yıllarında Levassor ile birlikte ilk içten yanmalı motorlu aracı ürettiler.
- PÉDRE, Racine**'in Euripides'in *Hippolytus*'undan oyunlaştırılmış oyununun başkişisi.
- PİTT, WILLIAM** (1759-1806), İngiliz devlet adamı. Başlangıçtaki liberal politikalarına karşın İngiltere'de köktenci kışkırtmalara şiddetle karşı durmuş ve Fransız Devrimi'ni lanetlemiştir.
- PLEHANOV, GEORGI VALENTİNOVİÇ** (1856-1918), Marx'çı düşünür ve tarihçi, Menşevik lideri olmuş, Bolşevikleri 1917'de iktidara götüren başarılı mücadeleyi desteklememiştir.
- POÏNCARÉ, RAYMOND** (1860-1934), Fransız devlet adamı, Versay Antlaşması'nı fazla ödöncü bulmuştu. 1913-1920 arasında Fransa'nın başkanıydı.

RACİNE, JEAN (1634-1699), Fransız klasik oyun yazarı.

RAKOVSKİ, CHRISTIAN (1873-1942?), öndegelen bir Bolşevik; Ukrayna Sovyeti Başkanı (1919-23), daha sonra Fransa Büyükelçisi.

ROMANOV, 1613'den 1917'ye kadar Rusya'nın başında olan çarlık soyu.

SANDEAU, JULES (1811-1883), dönemin ünlü Fransız romancısı.

SAN MARTİN, JOSÉ DE (1778-1850), Güney Amerikalı yurtsever, general ve devlet adamı. Şili ve Peru'nun İspanya egemenliğinden kurtarılmasını sağladı.

TAGORE, SİR RABİNDRANATH (1861-1941), Hintli yazar ve guru. "Birlik-telik" sözcüğünü ortaya atmıştır.

TALLİEN, JEAN LAMBERT (1767-1820), Fransız devrimci, siyasal tutuklu Therese Cabbarus'a âşık olmuştu.

TARDİEU, ANDRE (1876-1945), Fransız devlet adamı ve gazeteci.

TAYLOR, FREDERİCK WİNSLOW (1856-1915), bilimsel yönetimin babası.

THİERS, ADOLPHE (1797-1877), Fransız devlet adamı, gazeteci, tarihçi.

VALÉRI, PAUL (1871-1945), Fransız ozan ve eleştirmen, simgecilerin izleyicisi.

VOROŞİLOV, KLİMENT YEFREMOVİÇ (1881-1969), Stalin'in İç Savaş günlerinden yakın dostu; daha sonra Savunma Bakanı oldu.

YESENİN, SERGEİ, ALEXANDROVİÇ (1895-1925), Rus ozan. Devrimin ilk yıllarının en popüler ozanı, daha sonra Sovyet politikalarını reddetmiştir.

ZAHAROFF, SİR BASİL (1850-1930), maliyeci ve savaş gereçleri üreticisi.

İLYA EHRENBURG

Yirminci yüzyılın tarihi, insanlığa unutulmaz acılar yaşatan iki yıkıcı ve utanç verici savaşın dışında, birçok bilimsel ve teknik buluşlarla birlikte, insanoğlunu duygusal ve hatta fiziksel olarak yok etme eğilimi gösteren otomobilin de tarihidir. Yüzyılın başında toplumsal yaşama katılan otomobil, büyük bir buluş olarak sunuldu. İnsanlar artık rahatça istedikleri yere ulaşabilecekti. Zengin evlerin önünde atlı arabalar yerine bir tutku haline gelen otomobiller bekleyecekti. Toplu taşıma araçları yalnız yoksullar için çalışacak soylularla burjuvalarsa özel arabalar içinde seyahat edeceklerdi. Kapitalizm çok kârlı bir tüketim alanı daha bulmuştu. İlerde belki de herkesin bir otomobili olabilirdi. Yüzyıl bu hızla başladı ve daha da hızlı bir biçimde son buldu. Kimileri daha zengin olurken kimileri de daha çok yoksullaştı, yaralandı ya da öldü. Şimdilerde “Trafik Canavarı” dediğimiz ve sanki toplumların genel kültür düzeylerinin dışında bir canlıymış gibi yol kenarlarına resimlerini astığımız “CANAVAR” gittikçe büyümekte ve çok daha fazla ölümlere neden olmaktadır.

Yazdığı romanlarla 2 kez *Stalin Ödülü* alan Ehrenburg, bu belgesel romanıyla daha işin başında otomobillerin insan yaşamına neler getirip götürdüğünü çok açık ve çarpıcı bir üslupla anlatmaktadır. Yazar, otomobilin insanlar için nasıl vazgeçilmez bir tutku haline getirildiğini anlatırken aynı zamanda yükselmekte olan 20. yüzyıl kapitalizminin de kendini nasıl sağlamlaştırdığını, üretimlerin insanların mutluluğu için değil, daha fazla kâr elde etmek için yapıldığını, sınıflar arası uçurumun daha da derinleştiğini çok geniş bir toplumsal fresk çizerek göstermektedir. *Ve İnsan Otomobili Yarattı*, yalnızca bir buluşun değil, insan ruhunu gittikçe kemiren, insanı kendi doğallığından uzaklaştırarak mutsuzluğun başlıca temeli haline gelen mülkiyet tutkusunun da acımasız romanıdır.

ISBN 975-388-126-6

9 789753 1881265